

**BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ AVRUPA ENTEGRASYONU
SÜRECİNDE PARLAMENTO KONUŞMALARI ÜZERİNDEN ANALİZİ**

Pınar UZ HANÇARLI

**Ağustos 2019
DENİZLİ**

**BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ AVRUPA ENTEGRASYONU
SÜRECİNDE PARLAMENTO KONUŞMALARI ÜZERİNDEN ANALİZİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Programı**

Pınar UZ HANÇARLI

Danışman: Prof. Dr. İsmet PARLAK

**Ağustos 2019
DENİZLİ**

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, doktora programı öğrencisi Pınar UZ HANÇARLI tarafından Prof. Dr. İsmet PARLAK yönetiminde hazırlanan “BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ AVRUPA ENTEGRASYONU SÜRECİNDE PARLAMENTO KONUŞMALARI ÜZERİNDEN ANALİZİ” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 20/08/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Dr Öğr Üyesi Umut BEKCAN

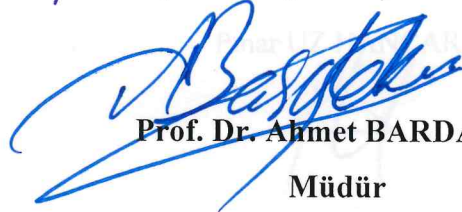

Jüri-Danışman
Prof Dr İsmet PARLAK

Jüri
Doç Dr Füsun ÖZERDEM

Jüri
Doç Dr Başak ALPAN

Jüri
Dr Öğr Üyesi Rezzan AYHAN TÜRK BAY

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 11/09/2019...tarih ve ...36/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Pınar UZ HANÇARLI

ÖNSÖZ

Doktora tezi hazırlayan herkesin inişli çıkışlı zamanları, zor günleri ve geceleri olmuştur. Ancak bugüne kadar okuduğum önsözler bana gösterdi ki bu sıkıntılar sadece tezi hazırlayan kişiye destek olan insanlar sayesinde atlatılabilmiş. Bu açıdan bu tez de ne kendisinden önce tamamlanan, ne de bundan sonra yazılacak tezlerden farklı. Çoğu tez gibi, kendi halinde, büyük laflar etmeden birkaç teşekkür içeren paragrafla başlayacak.

Bu çalışma, danışmanım Prof. Dr. İsmet PARLAK başta olmak üzere tez izleme kurulu üyeleri Doç. Dr. Füsün ÖZERDEM ve Dr. Öğr. Üyesi Umut BEKCAN'ın katkıları ve yardımlarıyla tamamlandı. Tez savunmasında ise Doç. Dr. Başak ALPAN ve Dr. Öğr. Üyesi Rezzan AYHAN TÜRK BAY değerli görüşleriyle destek oldular. Doç. Dr. Zana ÇITAK ise özellikle tezin son döneminde benim için önemli bir yol gösterici oldu. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Başta Bölüm Başkanı Prof. Dr. Aliyar DEMİRCİ olmak üzere Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün tüm akademik personeli çalışmaya başladığım 2014 yılından bu yana hiçbir konuda desteklerini esirgemedi. Özellikle Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR'ün tezin şekli olarak hazırlanmasındaki yardımları benim için çok kıymetliydi. Böyle bir çalışma ortamının herkese kısmet olmayacağını belirtmem gerekir.

Hicret AYDIN, Sevil AYDIN ve Tolgahan AYDINER ise çalışma arkadaşı olmaktan öte dostluklarıyla hep yanımda oldular. Hayatımdaki varlıklarına teşekkür yetersiz kalır.

Son olarak birkaç cümle de aileme ayırmak isterim. Bana farklı anne-babadan, dilden ve milletten ama aynı kalpten bir kardeşlik yaşatan Elena POULI'ye, tanıdığım günden beri sevgisini ve her konuda anlayışını eksik etmeyen eşim Kamil HANÇARLI'ya ve bu hayattaki en büyük şansım annem Şerife ve babam Nevzat UZ'a sonsuz teşekkürler.

Bu sayfaya sığdıramayacağım büyüklükteki teşekkürlerin sorumluluğu bana aittir. Minnetim baki kalacaktır.

ÖZET

BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ AVRUPA ENTEGRASYONU SÜRECİNDE PARLAMENTO KONUŞMALARI ÜZERİNDEN ANALİZİ

Pınar UZ HANÇARLI

Doktora Tezi

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmet PARLAK

Ağustos, 2019, VII + 211 Sayfa

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'daki siyasi ve ekonomik yıkımı onarmak adına Avrupa bütünleşmesi fikri ortaya çıkmış, ancak Britanya bu fikre Kıta'nın diğer ulus devletlerine kıyasla daha mesafeli yaklaşmıştır. Her ne kadar 1960'larda entegrasyon fikrinin en somut çıktısı olan Avrupa Ekonomik Topluluğuna başvurup, 1973'te üye devlet konumuna gelse de; Britanya, üye olduğu dönem boyunca ulusal çıkarlarına uymayan Topluluk politikalarının dışında kalmayı tercih etmiştir. Britanya'nın gerek kendini Kıta Avrupası'nın politik, ekonomik ve toplumsal yapısından ayırıştırarak, gerekse karşılaştırmalı bir üstünlük belirterek istisnacılığını üyelik öncesi ve sonrası dönemde devam ettirdiği söylenebilir. Avrupa entegrasyonunun ilkelerinden ve politika gerekliliklerinden kendini hariç tutma iddiası olarak tanımlanabilecek Britanya istisnacılığına dair Britanya Parlamentosu'nun iki ana akım partisi İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti tarafından üretilen siyaset ve söylem, bu çalışmanın temel araştırma konusudur. Britanya Parlamentosu içinde Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirilen farklı tutumlar arasından istisnacılığı söylem analizi yöntemi ile inceleyen bu çalışmada, bahsi geçen iki partinin milletvekillerinin parlamento konuşmaları 1973-2017 dönem aralığında, parlamentonun resmi arşivi Hansard üzerinden elde edilen veriler aracılığıyla incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın ilk amacı İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti milletvekillerinin istisnacılık siyasetinin söylemsel boyutunu nasıl kurguladıklarının incelenmesi, ikinci amacı ise bu iki partinin istisnacılık söylemi arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğunun tespit edilmesidir. Söylem analizi sonucunda iki partinin istisnacılık söyleminin yoğunlaştığı ana başlıklar egemenlik, ekonomik yapının biricikliği, dünya gücü olma iddiası ve ada devleti olma halinden kaynaklı coğrafi konum olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Britanya, Avrupa entegrasyonu, istisnacılık, İşçi Partisi, Muhafazakâr Parti

ABSTRACT**AN ANALYSIS OF BRITISH EXCEPTIONALISM IN THE EUROPEAN
INTEGRATION PROCESS VIA PARLIAMENTARY SPEECHES**

Pınar UZ HANÇARLI

Ph.D. Dissertation

Department of Political Science and Public Administration

Dissertation Advisor: Prof. Dr. İsmet PARLAK

August 2019, VII + 211 Pages

The idea of European integration has emerged to restore political and economic destruction in Europe after the Second World War, yet Britain stood aloof from this idea compared to other nation states in the Continent. Although in 1960s, Britain applied for the membership of European Economic Community, which was the most tangible output of integration attempts and became a member state in 1973; throughout the membership period, Britain preferred to opt-out from the policies of Community which were not in line with national interests of the country. It can also be argued that Britain has maintained its exceptionalism both before and after membership, either by differentiating itself from the political, economic and social structure of Continental Europe or claiming a comparative superiority. The main subject of this study is the politics and discourse on British exceptionalism- which can be defined as the assertion of exemption from the values and policy necessities of European integration- produced by the two mainstream political parties of British Parliament, Labour and Conservative Parties. In this study, exceptionalism as one of the various lines of conduct inside British Parliament towards European integration has been examined by discourse analysis of the speeches of MPs from the two political parties in question covering the period from 1973 to 2017 through the data retrieved from Hansard, the official archive of British Parliament. In this context, this study aims, firstly, to analyse how the MPs of Labour and Conservative Parties construct the discourse dimension of exceptionalist politics and secondly, to determine what kind of similarities and differences between these two political parties' exceptionalist discourse. Sovereignty, the uniqueness of economic structure, claim for world power and geographic location as an island nation are the main topics emerged out of discourse analysis.

Keywords: Britain, European integration, exceptionalism, Labour Party, Conservative Party

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	12
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN	12
1.1. İSTİSNACILIK KAVRAMI.....	12
1.2. BRİTANYA İSTİSNACILIĞI KAVRAMININ KAYNAKLARI.....	16
1.2.1. Britanya istisnacılığının oluşumu.....	17
1.2.1.1. Üretim ilişkileri.....	18
1.2.1.2. Yönetim sistemi.....	27
1.2.1.3. Devlet-toplum ilişkileri ve hukuk sistemi.....	32
1.2.1.4. Ulusal kimliğin oluşumu.....	34
1.2.1.5. Dış politika ve emperyalizm.....	39
1.2.1.6. Ada ülkesi olma hali.....	44
İKİNCİ BÖLÜM	48
AET/AB ÜYELİĞİ ÇERÇEVESİNDE BRİTANYA İSTİSNACILIĞI	48
2.1. ÜYELİK ÖNCESİ DÖNEMİN İSTİSNACILIĞI.....	48
2.1.1. 1945-1950 İşçi Partisi İktidarı.....	48
2.1.1.1. Savunma Alanındaki Gelişmeler: Dunkirk Antlaşması, Brüksel Antlaşması Örgütü ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO).....	53
2.1.1.2. Lahey Avrupa Kongresi (1948).....	55
2.1.1.3. Ekonomi alanında gelişmeler: Marshall Yardımı ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC).....	56
2.1.1.4. Avrupa Entegrasyonu'nda Bir Dönüm Noktası: Schuman Planı....	58
2.1.2. 1951-1964 Muhafazakâr Parti İktidarı.....	61
2.1.2.1. Churchill Hükümeti (1951-1955): Avrupa'nın güvenlik arayışları	61
2.1.2.2. Eden, Macmillan ve Douglas-Home hükümetleri (1955-1964): Avrupa'da yeniden ekonomi ön planda.....	64
2.1.3. 1964-1970 İşçi Partisi İktidarı (1964-1970).....	75
2.2. ÜYELİK DÖNEMİNİN İSTİSNACILIĞI.....	81
2.2.1. 1970-1974 Muhafazakâr Parti İktidarı.....	81
2.2.2. 1974-1979 İşçi Partisi İktidarı.....	87
2.2.2.1. Wilson Hükümeti (1974-1976).....	87
2.2.2.2. Callaghan Hükümeti (1976-1979).....	91
2.2.3. 1979-1997 Muhafazakâr Parti İktidarı.....	94
2.2.3.1. Thatcher Hükümeti (1979-1983).....	94
2.2.3.2. Thatcher Hükümeti (1983-1987).....	98
2.2.3.3. Thatcher Hükümeti (1987-1990).....	101

2.2.3.4. Major Hükümeti (1990-1992)	106
2.2.3.5. Major Hükümeti (1992-1997)	112
2.2.4. 1997-2010 İşçi Partisi İktidarı.....	115
2.2.4.1. Blair Hükümeti (1997-2001).....	115
2.2.4.2. Blair Hükümeti (2001-2005).....	121
2.2.4.3. Blair Hükümeti (2005-2007).....	123
2.2.4.4. Brown Hükümeti (2007-2010).....	126
2.2.5. 2010-2015 Muhafazakâr ve Liberal Demokrat Parti Koalisyon iktidarı.....	128
2.2.5.1. Cameron-Clegg Hükümeti (2010-2015)	128
2.2.6. Muhafazakâr Parti İktidarı (2015-....)	133
2.2.6.1 David Cameron Hükümeti (2015-2016)	133
2.2.6.2 May Hükümeti (2016-....)	135
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	137
 İŞÇİ PARTİSİ VE MUHAFAZAKÂR PARTİ MİLLETVEKİLLERİNİN	
 BRİTANYA PARLAMENTOSU'NDAKİ (1973-2017) İSTİSNACILIK	
 SÖYLEMLERİNİN ANALİZİ	137
3.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMACI	137
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ OLARAK SÖYLEM ANALİZİ	139
3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE VERİ İNCELEMESİ.....	143
3.3.1. Egemenlik	143
3.3.1.1. Egemenliğin tanımı ve kapsamı üzerine	143
3.3.1.2. Egemenliğin kaynağı: Parlamento	145
3.3.1.3. Britanya demokrasisi Topluluk bürokrasisine karşı.....	149
3.3.1.4. Egemenliğin kaynağına alternatif: halkın rızası ve referandumlar	156
3.3.2. Britanya ekonomisinin biricikliği.....	158
3.3.2.1. Ortak Tarım Politikası	160
3.3.2.2.1. Ortak Tarım Politikası istisnacılığının ötekisi: Fransa.....	164
3.3.2.2. Avrupa Parasal Birliği.....	165
3.3.2.2.1. Avrupa Para Birliği istisnacılığının ötekisi: Almanya ve Fransa	168
3.3.2.2.2. Serbest ticaret ve finans	170
3.3.2.3. Kapitalist kulüpten sosyalist kulübe Avrupa entegrasyonu	173
3.3.2.3.1. Sosyalizmin son kalesi: Avrupa Sosyal Şartı	174
3.3.3. Dünya gücü olarak Britanya ve enternasyonalizm	176
3.3.4. Bir ada devleti olarak Britanya coğrafyası.....	183
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	187
KAYNAKLAR	193
BRİTANYA PARLAMENTOSU GÖRÜŞMELERİ	207
ÖZ GEÇMİŞ.....	211

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil.1 Britanya dış politikasında üç daire (three circles) yaklaşımı	51
---	----

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
APB	Avrupa Parasal Birliği
APS	Avrupa Para Sistemi
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
ATS	Avrupa Tek Senedi
BAB	Batı Avrupa Birliği
DKM	Döviz Kuru Mekanizması
ECR	Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu
ECU	Avrupa Para Birimi
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
EPP	Avrupa Halk Partisi
ERDF	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ESA	Eleştirel Söylem Analizi
IMF	Uluslararası Para Fonu
KDV	Katma Değer Vergisi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OBP	Ortak Balıkçılık Politikası
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OTP	Ortak Tarım Politikası

SHAEF	Yüksek Karargah Müttelik Seferi Kuvveti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
UKIP	Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Avrupa Kıtası'ndaki siyasi ve ekonomik yıkımı onarmak ve tekrar barışı sağlamak adına ülkeler çeşitli adımlar atmışlardır. Kıtadaki ulus devletlerin ekonomik entegrasyonu temelinde atılan bu adımlara Britanya¹ 1960'lara kadar sıcak bakmamış, Avrupa entegrasyonu fikri ile her daim mesafeli bir ilişkisi olmuştur. Entegrasyon fikrine gerçek anlamda kurumsal bir kimlik kazandıran Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğuna (AKÇT) girmeyi reddeden Britanya, sektörel sınırlamayı kaldırıp ekonomik açıdan daha geniş bir alanda faaliyet göstermeyi tasarlayan Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) ise kuruluşundan on altı yıl sonra dahil olabilmıştır. 1973'teki AET üyeliği ise bu sorunlu ilişkiye son vermek yerine onu başka bir boyuta taşımıştır. Bu doğrultuda Britanya, üyeliğinin ilk gününden itibaren Topluluğun belli başlı politikalarına “sadece kurucu ülkelerin çıkarlarına göre tasarlanmış olması” ve kendi çıkarlarına uymaması gerekçesiyle karşı çıkmış, entegrasyon derinleştikçe Britanya'nın isteksiz olduğu politika alanları da fazlalaşmıştır. AET'nin Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşümü ile birlikte hem politikacıların hem de kamuoyunun tutumunda AB/Avrupa karşıtlığı artmış; Britanya, Avrupa Para Birliği ve Sosyal Şart gibi temel alanlarda Topluluk jargonuna “opt-out” olarak geçecek tek taraflı katılmamayı seçme hakkını kullanmıştır.

2010-2016 yılları arasında başbakanlık görevini yürüten David Cameron Britanya'nın izlediği bu politikayı şöyle özetler:

¹ Resmi adı Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı olan devleti oluşturan dört krallık İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dır. Britanya coğrafi bir tanımlama olup İngiltere, Galler ve İskoçya'nın bulunduğu adayı adlandırmaktadır. Bu krallıkların birleşmeleri uzun bir tarihsel sürece yayılmış olup, eşit statüdeki krallıkların gönüllü birlikteliğinden ziyade İngiliz Krallığı'nın egemen bileşen olduğu ve hatta İngiliz yayılcılığının ilk adımları olarak görülen tarihsel olaylardır (Kumar, 2003a: 35). Kısaca bir kronolojik değerlendirme yapmak gerekirse; 1536'da İngiliz Krallığı'na dahil olan Galler, aslında 14. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin etki alanında yer almaktaydı. 1603'te İngiliz Krallığı'nın doğrudan bir varisi olmaması sebebi ile İskoç Kralı VI. James olarak bilinen hükümdar, I. James adıyla İngiliz tahtına geçti ve resmi olmayan tahtlar birleşmesi gerçekleşti. Bu durum 1707'de çıkarılan Birleşme Yasası (Act of Union) ve ülkenin isminin İngiltere ve İskoçya Birliği (Union of England and Scotland) olarak değiştirilmesi ile resmi bir karakter kazandı. Böylece Britanya adasının bütünlüğü sağlanmış oldu. Emperyalist yayılcılığının da etkisi ile ülke, Büyük Britanya adı ile uluslararası sistemde yer aldı. 1801'de İrlanda'yı topraklarına katması ile Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı ülkenin resmi adı oldu. 1922'de Güney İrlanda'nın, İrlanda Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını kazanmasının ardından ülkenin sınırları ve ismi bugünkü halini aldı. Bu çalışmada, ülkenin Avrupa entegrasyonu ile ilişkilerine atf yapan yazında en sık tercih edilen kullanım biçimi olan Britanya, ülkenin isim karşılığı olarak yer alacaktır. Yukarıda belirtilen tarihsel süreçler göz önünde bulundurularak anakronik bir hataya düşmemek adına bazı yerlerde “İngiltere” adı tercih edilmiştir.

“Gerçek şu ki Britanya’nın bu kurum içindeki üyeliği diğer ülkelerden farklı [...] Biz euroda değiliz, Schengen’e katılmıyoruz, kendi sınır kontrollerimizi yürütüyoruz. Özgürlük, güvenlik ve adalet alanındaki önlemlere dahil olup olmayacağımızı kendimiz seçiyoruz. Adalet ve içişleri alanının dışında kalmayı tercih ettik [...] Bizim üyeliğimiz farklı” (David Cameron, Muhafazakâr Parti, HC Deb 5 Ocak 2016 vol. 604 c. 925).

Tarihsel olgular, Britanya’nın Topluluk üyeliği boyunca istisnacı bir siyaset izlediğini göstermektedir. Bu bağlamda Britanya’nın istisnacılığı, ülkenin Avrupa entegrasyonunun ilkelerinden ve politika gerekliliklerinden kendini hariç tutma iddiasıdır. Gerek kendini Kıta Avrupası’nın politik, ekonomik ve toplumsal yapısından ayırıştırarak gerekse karşılaştırmalı bir üstünlük belirterek bu iddiayı üyelik öncesi ve sonrası dönemde devam ettirmiştir. Elbette ki Britanya, AET/AB politikalarıyla sorun yaşayan ve bu sorunları kendi biricikliği (uniqueness) üzerinden çözmeye çalışan tek üye ülke değildir. Bir başka ifade ile istisnacılık siyaseti Britanya’nın istisnası değildir. Fakat Britanya iki kez üyelikten çıkmayı referanduma götüren, Avrupa yanlısı olarak kabul edilen iktidarlar döneminde bile istisnacılık tutumunu sergilemekten vazgeçmeyen ve son olarak kırk üç yıllık AET/AB üyeliğine son verme kararı alan bir ülke olması nedeniyle diğer üye ülkelerden farklı bir konuma sahiptir. Britanya istisnacılığı, kendini karşıtlıklar üzerinden tanımlamaya dayanır. Aslında her ulusun tarih yazımı istisnacılık söyleminden beslenir. Bu bağlamda istisnacılığın bir ulus-devlet normu olduğu da söylenebilir. Fakat Britanya’nın Kıta Avrupası ile ilişkilerinde söz konusu olan Fransa, Almanya vb. ötekileştirilmiş ulus devletlerin yanında “Avrupa”nın topyekûn bir karşı kimlik üzerinden Britanya’nın ötekisi olarak konumlandırılmasıdır.

Britanya istisnacılığı, Avrupa şüpheciliğinin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olarak da kabul edilebilir. İstisnacılığın Avrupa şüpheciliğinden ayrıştığı nokta ise sadece Avrupa ve ona ait kurum ve politikalara olumsuz bakmak, onları eleştirmek ve ötekileştirmekle kalmayıp bunu yaparken Britanya’nın ilgili alanlardaki biricikliğine, farklılığına ve hatta üstünlüğüne atıfta bulunmasıdır. Bir başka ifadeyle istisnacılık, Avrupa şüpheciliğini açıklamak için gerekli, ama tek başına yeterli olmayan bir yöntemdir. Akademik yazın incelendiğinde her ne kadar Britanya-AET/AB ilişkisinin sorunlu yapısından ziyade uyumlu bir ortaklık olduğunu savunan bir kanat olsa da çoğunlukla Britanya’nın farklı tutumuna dikkat çekilmiştir. “Tuhaf/isteksiz ortak”, “yarı-ayrık ilişki” gibi tanımlamalar yapılmış, Britanya’nın Avrupa entegrasyonunun “kıyısı”nda kaldığına dair bir tablo çizilmiştir. Bu çalışmaların ortak noktası, Britanya’nın entegrasyon içinde istisnacılık politikası izlediği ve kendini diğer üye

ülkelerden hem farklı hem de üstün bir konuma yerleştirme çabası içinde olduğudur. Burada belirtilmesi gereken, aslında akademik yazının odak noktasının Avrupa şüpheciliği üzerine kurulmuş oluşudur. Bilhassa kimi çalışmalarda istisnacılık kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan Avrupa şüpheciliğinin Britanya-AET/AB ilişkilerini anlamlandırmak adına ana paradigma olarak görülmesi istisnacılık kavramına dair yazını zayıf ve eksik bırakmıştır. Bu bağlamda söz konusu tez çalışması, alandaki bahsi geçen boşluğa istinaden Britanya istisnacılığı kavramını Avrupa şüpheciliği çerçevesinden çıkarıp bağımsız bir araştırma konusu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel varsayımı ise istisnacılığın Britanya'nın AET/AB ile ilişkilerini etkileyen ve hem Muhafazakar Parti hem de İşçi Partisi tarafından üyelik dönemi boyunca siyasi pratikler düzeyinde ve söylemsel olarak başvuru bir paradigmadır.

Britanya'nın istisnacılığı tarihsel olarak akademik yazında farklı vurgularla dile getirilmiştir. Buna dair tarihsel kaynaklar Britanya'nın kesintisiz olarak kabul edilebilecek tutumunu anlamak adına yol göstericidir. Bu çalışmada ise ilgili tarihsel kaynaklar üretim ilişkileri, yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkileri, ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm ile ada ülkesi olma hali başlıkları altında incelenmiştir.

Britanya'nın izlediği istisnacılık siyasetinin tarihsel kaynaklarından ilki üretim ilişkileridir. Britanya'da kapitalizmin hegemonyasının dünyanın herhangi bir yeriyle karşılaştırılmayacak kadar sürekli olduğu söylenebilir. Kıta Avrupası'ndan çok daha erken bir tarihte üretim sistemi dönüşümünü yaşamış, bu dönüşüm yine farklı sınıfsal mücadelelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu mücadele tek başına kapitalist-burjuvazi ve değişime direnen aristokrasinin mücadelesi değildir. Çünkü Britanya'da toprak sahibi aristokrasi, özünde kapitalist bir sınıf olmakla beraber burjuvazi ile sınıfsal bir çatışma içinde değildir. Devlet ve özel mülkiyet arasındaki işbirliği sayesinde ülke Kıta Avrupası'nda görülen burjuvazi devrimleri gibi toplumsal süreçlerin yıkıcı sonuçlarından etkilenmemiştir. Bu iki sınıf, monarşinin yetkilerinin kısıtlanması ve parlamentonun üstünlüğünün sağlanması adına birlikte hareket etmiş, böylece temsil organı olarak Parlamento, tarihsel olarak burjuvazinin çıkarlarının koruyucusu olmuştur.

Kıta Avrupası'nda birçok önemli toplumsal değişime öncülük etmiş işçi sınıfı açısından ise Britanya, endüstri devrimini yaşayan ilk ülke olarak köylüyü topraksız ve maaşlı işçiye dönüştürmüştür. İşçi sınıfı Owenizm ve Chartizm gibi kitle hareketleri ile çeşitli haklar elde etse de burjuvazinin parlamenter sistem içinde ılımlı bir işveren rolü çizmesi, görece iyi ücret seviyeleri ve rızaya dayanan üretim ilişkileri sayesinde Britanya'da hem sosyalist kültür zayıf kalmış hem de işçi sınıfı, reformizmi benimseyen bir yapıya sahip olmuştur.

Britanya'nın üretim sektörlerine bakıldığında tarımın sömürgelerden gelen ürünlerin ithalatına, endüstrinin ise serbest ticaret politikasına dayandığı görülmektedir. Kıta Avrupası'ndaki muadillerinden Britanya'yı ayıran ise finans sektörünün diğer sektörlerle nazaran üstünlüğüdür. Londra Şehri'nin finansal kapitalizmdeki rolü aracılığıyla hem Britanya uluslararası sermaye yatırımlarının hem de dünya genelindeki döviz işlemlerinin önemli bir merkezi olmuştur.

Britanya'nın siyasi ve yönetim yapısının tarihsel olarak farklı süreçlerden geçmiş olması, istisnacılık siyasetinin bir başka kaynağı olarak kabul edilmektedir. 13. yüzyıldan itibaren monarşi ile birlikte bir parlamentoya sahip olan ve parlamento aracılığıyla monarşinin yetkilerini burjuvazi lehine kısıtlayan bir siyasal sisteme sahip olan Britanya'da egemenliğin parlamentoya ait olduğu kabul edilir. Bu egemen konuma karşı içeriden ya da dışarıdan gelecek herhangi bir meydan okuma siyasal bir tehdit olarak algılanmıştır. Parlamantonun üstünlüğü ilkesini modern anlamda bir yazılı anayasaya sahip olmaması ile pekiştiren Britanya'da, devrimci süreçlerin yaşanmamasının mevcut siyasal sistem üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Kıta Avrupası'nın "talihsizliği", parlamenter sistemlerin otoriter yönetimler ve savaşlarla kesintiye uğraması nedeniyle başarısız örnekler oluşturmasıdır. Liberal tarih yorumu olarak bilinen bu tarihsel okumaya göre Britanya'nın siyasal kurumlarının devamlılığı bir norm oluşturur.

Siyaset ve yönetimin yanında devlet ve toplum ilişkilerinin özgünlüğü de Britanya'nın izlediği istisnacılık politikasını açıklamada kullanılmaktadır. Britanya'da devletin dış politikada tanınır olmanın öznesi olarak kabul edilmesi ve burjuvaziye bağımlı bir siyasal aygıt olması, onu Kıta Avrupası'nın özerk devlet kavramından ayırtmaktadır. Devlet-sivil toplum ayrımının net çizgilerle belirlenmesi, pazar ve piyasa kavramının yerleşik bir toplumsal dinamik olmasını sağlarken devletin sınıfsal

karakterini de gizlemiştir. Devlet-toplum ilişkilerinde önemli bir etken faktör olan hukuk sistemi açısından da örf hukukunu benimsemiş Britanya’da piyasanın serbestisini sağlayan bu hukuk sistemi, mülkiyet, birey ve asgari siyasi otorite gibi kavramları ön plana çıkarmıştır.

Britanya istisnacılığının tarihsel kaynaklarından bir diğeri, ulusal kimlik oluşum süreçlerine dair incelemelerde ortaya çıkar. Ulusal egemenliğini Roma Katolik Kilisesi’nden ayrılıp ulusal kilisenin kuruluşu ile sağladığı kabul edilen Britanya’da milliyetçilik, herhangi bir bağımsızlık mücadelesi ile ilişkilendirilmediği için Kıta Avrupası’ndan farklı bir seyir izlemiştir. Kollektif çağrışımlarının aksine milliyetçilik bireysel bir algı olarak kabul edilen patriotizmle ilişkili olarak ulusal kimliği şekillendirmiştir. Ulus devlet oluşumu da en başından beri emperyal bir karakter taşıdığından kraliyetin ve parlamento gibi geleneksel kurumların ürettiği sembollerle ulus kimlik daha da pekiştirilmiştir.

Emperyalizmin ve Britanya’nın bu doğrultuda geliştirdiği dış politikanın da ülkenin Avrupa entegrasyonuna karşı yürüttüğü istisnacılıkta başlı başına etkisi olduğu kabul edilmektedir. Britanya, her ne kadar sömürge yarışına Portekiz, İspanya gibi Kıta Avrupası ülkelerine kıyasla geç katılan bir ülke olsa da özellikle 17. yüzyıldan itibaren çıkarlarını Kıta Avrupası ile değil, denizaşırı sömürgeleri ile kurduğu ilişkiler üzerinden gerçekleştirmiştir. İngiliz Milletler Topluluğu ile yürüttüğü ticari ilişkiler ve Kıta Avrupası’na karşı izlediği “güçler dengesi” ve “müdahil olmama” politikaları Avrupa’nın önem sırasında geride kalmasına yol açmıştır.

Son olarak Britanya’nın coğrafi konumundan da beslenen Britanya istisnacılığı, adalılık kimliği ile kendini Kıta Avrupası’ndan fiziksel ve fikri olarak ayrıştırmayı savunur. Hem bir deniz gücü olmasının getirdiği maddi kazanımlar hem de herhangi bir sınır politikasına/sorununa sahip olmaması, tarihinde neredeyse hiç işgale uğramamış Britanya’nın kendisine biriciklik atfetmesini pekiştirmiştir.

Britanya istisnacılığının tarihsel sosyolojiden beslenen bu kaynaklarının Britanya’nın Avrupa entegrasyonu içinde izlediği siyasetteki hamlelerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Batı Avrupa ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminden itibaren yaşanan savaş tecrübelerinin tekrarlanmaması ve neredeyse yok olmuş Kıta ülkelerinin tekrar canlandırılması adına çeşitli entegrasyon girişimlerinde bulunmuştur. Ancak savaştan kazanan taraf olarak çıkan Britanya, bu girişimlerin en somut ve önemli adımı

olarak kabul edilen ve Schuman Planı ile temelleri atılan AET de dahil olmak üzere kurumsal yapının dışında kalmayı tercih etmiştir. Fakat, dünya gücü konumunu yavaş yavaş kaybeden ve AET'nin kuruluşu ile birlikte ekonomik ve toplumsal anlamda Avrupa'daki kalkınmaya tanık olan Britanya, nihayetinde 1973 yılında entegrasyona dahil olmuştur. Bu üyelik, istisnacılık siyasetinin sonunu getirmemiştir. Aksine üyelik döneminde Britanya, Topluluğun ülke çıkarlarına uygun politikalarını benimserken uygun olmayanlara ise daimi itirazlarda bulunmuştur. Britanya bu itirazlar sonucunda AET/AB ile yaşadığı sorunlara karşı talep ettiği çözümlerle Topluluk içindeki istisnai konumunu korumaya çalışmıştır.

Üye olduğu andan itibaren AET'nin kurucu ülkelerinin kendi ulusal çıkarlarına göre inşa ettiği Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) gibi konular Britanya'nın kendi coğrafi ve ekonomik özgünlüklerini vurgulayarak itiraz ettiği alanlar olmuş, bu sorunlar üyelik boyunca çözüm beklemiştir. Özellikle OTP, Britanya'nın Topluluk bütçesine katkısını belirleyen bir politikadır. Bu katkının adil olmadığı düşüncesi ile Britanya, OTP'nin ulusal çıkarlarına uygun olmadığını sürekli olarak vurgulamıştır.

AET'ye giriş koşullarının seçmen tarafından onaylanmadığı ve bu yüzden meşru olmadığı fikri üzerine referandum çağrısı yapan ve 1974'te Wilson başbakanlığında iktidara gelen İşçi Partisi, somut anlamda ilk istisnacılık politikasını hayata geçirmiştir. AET üyeliğinin geleceği referandum aracılığı ile 1975'te Britanya halkına sorulmuş, bu oylamadan üyeliğe devam kararı çıkmıştır. Ancak bu sonuca rağmen AET'ye karşı istisnacı tutumda önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Entegrasyonun para politikası alanına doğru derinleşmesi ile de Britanya, Avrupa Para Sistemi'nin (APS) bir parçası olan Döviz Kuru Mekanizması'nın (DKM) dışında kalmayı tercih ederek bu tarihten sonra AET/AB politikalarında izleyeceği opt-out stratejisinin ilk sinyallerini vermiştir.

1979'da başlayan Thatcher iktidarı, Britanya'nın hem istisnacılık politikalarındaki kararlılığını hem de söylemini daha da güçlendirmiştir. Ülkenin bütçeye katkısının bir bölümünün iade edilmesi talebi ve APS dışında kalma kararlılığı Britanya'nın istisnacılık tutumunun en önemli işaretleri olmuştur. Ancak, Thatcher döneminin bu tutuma en önemli katkısının 1988'de Topluluğun sosyal politika alanındaki entegrasyon girişimine verdiği tepki olduğu belirtilmelidir. Dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Delors'un Sosyal Avrupa projesi, Thatcher iktidarının inşa ettiği

neo-liberal devlete en büyük tehdit olarak görülmüş; Thatcher bu entegrasyon girişimini bir sosyalizm hamlesi olarak retorik malzemesine dönüştürmüştür. Bu doğrultuda Muhafazakâr Parti, Britanya'daki Anglo-Amerikan modeli kapitalist pazarın ve sermayenin korunması adına sosyal haklarla ilgili hiçbir Topluluk politikasında yer almayacağını belirtmiştir. İşçi Partisi ise Thatcher iktidarı boyunca katı bir AET karşıtı politika izlerken 1988 yılında Sosyal Avrupa adına yaşanan gelişmeler parti politikasında bir rüzgar değişimine yol açmıştır. Bu tarihten itibaren İşçi Partisi hem bir seçim kazanma stratejisi olarak hem de AET/AB politikalarının partinin siyasal duruşuyla uyumlu olduğunu savunarak 1980'lerin ilk yarısındaki Topluluktan ayrılmayı bile savunan katı tutumunu bırakmıştır.

Thatcher kabinesi içindeki uzlaşmazlıklar on bir yıllık "Demir Leydi" döneminin sonunu getirirken başbakanlığa gelen John Major, entegrasyonun önemli bir dönüşümüne tanıklık etmiştir. Bu dönüşüm, parasal ve siyasal birlik alanında entegrasyonun derinleşmesi için bir antlaşma değişikliğini gerekli kılmıştır. Maastricht Antlaşması ile sonuçlanan ve AET'yi kurumsal olarak AB'ye dönüştüren bu antlaşmada Avrupa Parasal Birliği (APB) ve antlaşma eki olarak diğer üye devletler tarafından kabul edilen Sosyal Şart alanlarında Britanya'ya opt-out tanınmıştır. Bu süreçte güvenlik ve savunma alanında entegrasyonun derinleşmesine de en önemli itiraz Britanya'dan gelmiş, Major hükümeti Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) üstünlüğünü savunmuş ve bu konu ulus devletlerin karar ve yetki alanında kalmıştır.

1997 yılında uzun bir aranın ardından iktidara gelen İşçi Partisi, AB ile ilişkilerde DKM'nin 1992'den beri dışında kalan, APB'nin son aşaması olan tek para biriminden ve Sosyal Şart'tan muaf tutulmuş bir Britanya devralmıştır. İlk yıllarını Avrupa yanlısı bir tutumla geçiren Blair hükümeti, tek para birimine geçişi referanduma götüreceği sözünü vermesine rağmen Britanya ekonomisinin yapısının bu geçişe uygun olmadığı gerekçesiyle söz konusu politikanın dışında kalmayı tercih etmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak işgali konusunda Almanya ve Fransa gibi ülkelerle farklı bir politika izlemesi ve AB anayasasının çeşitli üye ülkeler tarafından referandum aracılığıyla reddedilmesi, Blair hükümetinin de seleflerine benzer bir tutumu devam ettirmesine yol açmıştır. Blair'in ardından göreve gelen Brown'un başbakanlığı döneminde ortaya çıkan finansal ve mali krizle mücadelede AB'den farklı yöntemler benimsenmiş, Anglo-Amerikan kapitalizminin benimsediği "neo-liberal ekonominin yapısal farklılıkları" argümanı pekiştirilmiştir.

Muhafazakâr Parti, iktidara 2010 yılında Liberal Parti ile kurduğu bir hükümetle geri dönmüştür. Koalisyon ortağının AB yanlısı tutumuna rağmen Muhafazakâr Parti Avrupa Parlamentosu'nda (AP) muhafazakâr partilerin temsil ettiği Avrupa Halk Partisi grubundan ayrılmış, AB'ye herhangi bir yetki devri söz konusu olduğunda bunun referandumla kararlaştırılmasını sağlayacak olan Egemenlik Yasası'nı çıkarmış, tek para birimi karşılığını devam ettirmiştir. Başbakan Cameron'ın AB'nin finansal ve mali alandaki entegrasyon çabalarını veto etmesi ve bir sonraki genel seçimi kazanması halinde AB üyeliğinin devamlılığını referanduma götüreceği sözü, istisnacılık siyasetinin devamlılığını göstermesi adına anlamlıdır. 2015'te tek başına iktidara gelen Muhafazakâr Parti, söz verdiği gibi 23 Haziran 2016'da AB üyeliği üzerine yapılan referandum için Toplulukta kalmak yönünde kampanya yürütmesine rağmen Britanya seçmeninin %51,9'u üyelikten ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Referandum yenilgisi üzerine istifa eden Cameron'ın yerine göreve gelen May, Toplulukta kalmak yönünde oy kullanmasına rağmen Britanya halkının kararına uyulacağını açıklamıştır. Bu kararlar Britanya siyasetinin en köklü geleneklerinden biri olan parlamentonun üstünlüğü ilkesinin bile AB'ye karşı yürütülen siyasetin devamlılığı adına askıya alınabileceğini gösteren May hükümeti, 29 Mart 2017'de Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk'a yazdığı mektupla Britanya'nın üyelikten ayrılış sürecinin başlatılmasını talep etmiştir. Böylece Britanya, AB tarihinde üyelikten ayrılma yönünde karar alan ve bu kararı hayata geçiren ilk ülke olmuştur.

Ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılan istisnacılık siyasetinin pratiği ışığında Britanya Parlamentosu'nun iki ana partisi olan Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi'nin Avrupa entegrasyonu sürecindeki istisnacılık söylemi, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu iki parti milletvekillerinin AET üyeliği başlangıcı olan 1973'ten 23 Haziran 2016 referandumu sonucunun Britanya Parlamentosu'nda onaylandığı 2017 yılına kadar Parlamento'da Topluluk kurum ve politikaları üzerine yaptıkları konuşmaların söylem analizini yöntem olarak benimseyen bu çalışmadaki veriler Britanya Parlamentosu'nun resmi arşivi olan Hansard'a ait internet sitesinden elde edilmiştir. Söz konusu iki parti milletvekillerinin Hansard'ta arşivlenmiş ve Avrupa entegrasyonu üzerine yaptığı konuşmalardan sadece istisnacılık söylemine örnek teşkil edebilecek olanlar derlenmiş ve tasnif edilmiştir. Konuşmaların incelenmesi sonucunda Britanya Parlamentosu içinde Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirilen oldukça farklı tutumların bulunduğu tespit edilmiştir. İstisnacılık söylemi parlamentonun tek ve ortak

dili olmadığı gibi, tamamen AET/AB'yi destekleyen ya da büyük ölçüde entegrasyonla mutabık kalan ancak zaman zaman ortaya çıkan fikir ayrılıklarının da reformlarla aşılabileceğini vurgulayan söylem örnekleri de mevcuttur. Ancak bu örneklerin detaylı incelemesi başka bir çalışmanın konusudur. Bu çalışmanın odak noktası, Britanya Parlamentosu'ndaki istisnacılık söyleminin incelenmesi olması sebebi ile Britanya'nın istisnacılık söylemine alternatif söylem tarzları çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Belirlenen bu sınırlılıklar ışığında çalışmanın temel olarak iki amacı vardır: Bunlardan ilki, Britanya'nın iki ana akım siyasi parti milletvekillerinin istisnacılık siyasetinin söylemsel boyutunu nasıl kurguladıklarının incelenmesidir. Bu incelemede kullanılacak kavram setleri konusunda Britanya istisnacılığının tarihsel kaynakları yol gösterici olacaktır. Çalışmanın ikinci amacı ise İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin söylemi arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğunun tespit edilmesidir.

Çalışmanın söylem analizi sonucunda iki partinin istisnacılık söyleminin yoğunlaştığı ana başlıklar egemenlik, ekonomik yapının biricikliği, dünya gücü olma algısı ve ada devleti olma halinden kaynaklı coğrafi konum olarak ortaya çıkmıştır. Egemenlik başlığında, hem kavramın tanımı ve kapsamı hem de kaynağı olarak Parlamento incelenirken Britanya demokrasisine yüklenen anlamların istisnacılık söylemine nasıl bir katkısı olduğu açıklanmıştır. Bu bağlamda referandumların ürettiği söylem örnekleri de Britanya'daki demokrasi ve egemenlik kaynağı algılanmasının değişimleri açısından ele alınmıştır.

Temelde siyasal egemenliğe dair söylemin incelendiği başlığı takip eden ikinci başlıkta Britanya'nın ekonomik yapısının biricikliğini vurgulayan Parlamento konuşmalarında ekonomik egemenliğe dair argümanlar incelenmiştir. Özellikle OTP ve APB gibi Topluluk politikaları bağlamında üretilen istisnacılık söylemi, serbest ticaret ve finans konularının Britanya'ya özgü olduğu iddiası ile desteklenmesine yol açmıştır. Ekonomik yapının biricikliği söyleminin bir boyutu da İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin geçirdiği ideolojik dönüşümlerle ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası benimsediği sosyal demokratik değerler ile Britanya'ya özgü bir sosyalizm kurgulamaya çalışan İşçi Partisi'nin bu tutumu, 1970'lerde partinin Avrupa entegrasyonuna karşı söylemini üretim sistemi retoriği üzerinden şekillendirmiştir. AET'nin Britanya'nın ekonomisine kapitalizmi entegre etmeye çalışan bir tehdit olduğunu savunan İşçi Partisi'ne karşı Muhafazakâr Parti, 1979'da başbakanlığa gelen

Thatcher ile birlikte bu söylemi tersine çevirmiş ve AET'nin Britanya'nın neo-liberal devletine karşı geliştirilmiş bir sosyalist proje olduğunu savunmuştur. Muhafazakâr Parti'nin bu söylemini besleyen en önemli gelişme, Avrupa Sosyal Şartı'nın diğer üye ülkeler tarafından kabul edilmesidir. Avrupa Sosyal Şartı üye devletlerin istihdam politikaları ve sermaye-emek ilişkisi üzerindeki belirleyiciliği sayesinde, 1997'de başlayan İşçi Partisi iktidarına kadar, Britanya'daki istisnacılık söyleminin temel kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Britanya Parlamentosu'ndaki istisnacılık söylemine dair yapılan incelemeden çıkan bir diğer başlık da Britanya'nın bir dünya gücü olduğu iddiası üzerine kurulan söylem örneklerine dayanmaktadır. Küresel sorumlulukları olan Britanya'nın ulusal çıkarlarının AET/AB ile uyuşmadığı ve NATO, Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi kurumlardaki üyeliklerin her zaman daha öncelikli olduğu iddiasını temel alan bu söylemde, Topluluktan gelen yararların geçici olduğu vurgusu hâkimdir. Özellikle NATO üyeliğinin savunma anlamında Britanya'nın vazgeçilmezi olduğu ve AET/AB'nin ona herhangi bir alternatif yaratamayacağı, milletvekillerinin söyleminde ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda ABD ile kurulmuş “özel ilişki”lerin de Britanya'yı Topluluğun diğer üyelerinden ayırdığı belirtilmelidir.

Son olarak Britanya'nın ada coğrafyası olması üzerinden yaratılan istisnai konum, çalışmadaki söylem analizinde ön plana çıkan bir diğer başlıktır. Doğal ve verili bu adasallığın Britanya'nın OTP, OBP gibi Topluluk politikalarından muaf tutulmasını gerekli kıldığı iddia edilir. Buna ek olarak Schengen vize sistemi ve AB'nin göç politikaları gibi konular da bir ada ülkesi olarak Britanya'nın dışında kalmasının siyasi karar alıcılar tarafından gerekli görüldüğü alanlardır. Böylece milletvekilleri, Britanya'ya bir ada devleti anlamı yükleyerek hem coğrafi olarak hem de fikri olarak onu Kıta Avrupa'sından ayırmaktadır.

Yukarıda detayları verilen bu çalışmanın planı şu şekildedir: Giriş bölümünü takip eden ilk bölümde Britanya istisnacılığının tarihsel kaynaklarına yer verilmiştir. Üretim ilişkileri, yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkileri, ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm ile ada ülkesi olma hali alt başlıkları etrafında incelenen bu kaynaklar bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde incelenmiş olan Avrupa entegrasyonunun gelişimi sürecinde Britanya'nın siyasi pratiklerine yansıyan

istisnacılık tutumuna ışık tutmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Avrupa entegrasyon sürecinde hem AET üyeliği öncesinde hem de sonrasında Britanya'nın nasıl bir siyaset izlediğine odaklanmıştır. 1945'ten 2017'ye kadar geçen sürede iktidara gelen İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin Avrupa entegrasyonuna karşı hangi siyasi pratikleri benimsedikleri, bu pratikler arasından istisnacılığa örnek teşkil edebileceklerin vurgulanması ile birlikte bu bölüm siyasi tarih incelemesi olarak ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü, araştırma verilerinin ve bulgularının yer aldığı kısımdır. Bu bölümde siyasi pratikleri ortaya çıkaran, yeniden üreten ve besleyen siyasi söylemin yukarıda belirtilen araştırma yöntemi ve kapsamı doğrultusunda nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bu inceleme Britanya siyasetinin iki ana akım partisi olan İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti'nin milletvekillerinin parlamento söylemlerine dayanmaktadır. İnceleme sonucunda İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti milletvekillerinin egemenlik, ekonomi, Britanya'nın dünya gücü olma iddiası ve Britanya coğrafyasına dair istisnacılık söylemi ürettiği tespit edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde söylem analizinden elde edilen sonuçlar özetlenmiş, hem bu sonuçlara hem de günümüz Britanya-AB ilişkilerini anlamaya dair değerlendirmeler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ARKA PLAN

1.1. İSTİSNACILIK KAVRAMI

İstisnacılık; bir aktörün ya da kavramın, geniş kabul görmüş değerlerin, ilkelerin veya ilişkilerin varsayımlarından ya da gerekliliklerinden kendini hariç tutma iddiası olarak tanımlanabilir (McCormick, 2005: 200). Bir başka deyişle bahsi geçen aktörün biricik ya da farklı olduğu iddiasını taşır. Alexis de Tocqueville'in 1835 yılında yayımlanan "*Amerika'da Demokrasi*" adlı kitabında Amerikan istisnacılığı bağlamında siyaset bilimi yazınına kazandırdığı bu terim, ABD'nin farklı yaratıldığı, geliştiği ve bu nedenle kendi koşullarında ve bağlamında anlaşılması gerektiği düşüncesine dayanır (McCormick, 2005: 200-201). Tocqueville'in sosyokültürel temelleri olan bu savı "toplumsal koşulların eşitliği" üzerine kurulmuştur ve bu, Orta Çağ Avrupası'nın monarşilerinde rastlayamayacağımız bir özelliktir. Bir Fransız olarak kendi ülkesinin cumhuriyete uzanan kanlı devrimli tarihine kıyasla, ABD'de, cumhuriyete toplumsal koşulların eşitliği sayesinde daha yumuşak bir geçişle ulaşıldığını açıklamaya çalışmıştır. ABD'nin biricikliğinin bir başka kaynağı ise din ve özgürlük kavramlarının harmanlanmasıdır (Tocqueville, 1962). Tocqueville'e göre ABD'de "görünüşte tamamen zıt olan bu iki temayül, birbirlerine zarar vermek şöyle dursun, bilâkis tam bir anlaşma içinde ve karşılıklı yardımlaşarak ilerlemektedir" (Tocqueville, 1962: 21).

Devletler sistemi içinde istisnacılık ise söz konusu istisnai öznenin bir ulus devlet olması durumudur ve başlıca dört özellikte tanımlanır: İlk olarak bu devletler tek taraflı ve müstakil bir konumdadır. Başkalarının eleştirisi ve baskılarından muafiyet talep ederler ve mutabakat amaçlı tavizler konusunda diğer devletlere kıyasla daha az isteklidir. İkinci bir özellik, istisnai devletlerin kendi ulusal değer ve pratiklerinin evrensel olarak geçerli, kendi konumunun ise etik ve doğru olduğu varsayımıdır. Üçüncü olarak bu devletlerin uluslararası alanda karar alma anlarında iç politika faktörlerini dikkate alma eğilimleri güçlüdür ve hatta zaman zaman uluslararası anlaşma hükümleri ve sorumlulukları ile çelişmesine rağmen bu ulus devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye devam eder. Son olarak uluslararası anlamda çok yanlılık, bir zorunluluktan ziyade bir alternatif olarak görülür (McCormick, 2005: 204).

Uluslararası sistemde her ne kadar istisnacılık kavramına ait akademik yazın örnekleri ile ABD ön plana çıksa da tarihsel süreci içinde bu politikayı yaygın olarak

kullanmış ve günümüzde AB özelinde dış politikasında halen kullanmakta olan bir başka devlet ise Britanya'dır. İngiliz istisnacılığı² kavramı özellikle Barrington Moore Jr., Perry Anderson ve Tom Nairn'in çalışmalarında şekillenmiştir ve temel olarak 17. yüzyılda İngiltere'de yaşanan devrimci gelişmelerin Kıta Avrupası'ndan farklı bir toplum ve devlet yapısı oluşturduğunu ve dolayısıyla farklı sınıfsal yapılar ve toplumsal kurumlar ürettiğini savunmaktadır. Tocqueville, ABD örneğinde Fransız devrimine kıyasla daha az yıkımla geçen bir sürecin cumhuriyetle sonuçlanmasını istisnai olarak tanımlarken İngiliz/Britanya istisnacılığında sonuç meşruti parlamenter demokrasidir. Bunun yanında, Tocqueville'in savlarından farklı olarak kuvvetli bir iktisadi politik ayağa sahip olduğu söylenebilir.

Devrimci süreçlerini farklı siyasi kurumlar ve farklı yönetim şekilleri ile tamamlayan ABD ve Britanya'da bu kurumlarla ilgili farklı istisnacılık tutumları da geliştirmiştir. ABD demokratik kurumlarını, dünyanın diğer ülkelerine model olarak sunarken Britanya, kurmuş olduğu parlamenter sistemin diğer ülkelere ihracı için herhangi bir çaba harcamamıştır. ABD kendine ait kurumlar ve değerlerin yaygınlaştırılmasının tüm dünyaya barış getireceği savını askeri müdahaleler ve mücadelelerle diğer ülkelere benimsetmeye çalışmış, fakat Britanya, kendi ülkesi için yeğlediği iç yapı adına başka topraklarda risk almamıştır (Kissinger, 2000: 101).

İstisnacılık siyaseti, Britanya açısından incelendiğinde kullanımının özellikle Kıta Avrupası ve entegrasyonu bağlamında yaygın olduğu görülmektedir. ABD'den farklı olarak Britanya, biricikliğini sadece Kıta Avrupası'na karşı geliştirmiştir; 18. ve 19. yüzyıllar arası dönemin "üzerinde güneş batmayan imparatorluğu" ve başat ülkesi olmasına rağmen küresel bir istisnacılık peşinde olmamıştır. Bunun sebebini hegemonyasını kurduğu dönemlerdeki rekabetin Kıta Avrupası devletlerine karşı şekillenmesinde ve bu dönemin coğrafi olarak Avrupa merkezli bir dünya sistemi olmasında aramak gerekir. Küresel bir istisnacılık yürütmek için aktörlerin Avrupa merkezliliği aşan bir yapıda olması beklenir ve bu durum da ancak Britanya'nın hegemonyasını ABD'ye devrettiği 20. yüzyılda görülmüştür. Yukarıda da bahsedildiği

² Bu çalışmada "İngiliz" istisnacılığı yerine "Britanya" istisnacılığı kavramı tercih edilecektir. Akademik yazında İngiliz istisnacılığı Perry Anderson ve Tom Nairn'in çalışmalarında Britanya'nın Kıta Avrupası'ndan farklı bir toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşüm geçirdiğini vurgulamak için başvurulan bir kavramdır. Yazarların bu çalışmalarından detaylı olarak bir sonraki bölümde bahsedilecektir. Öte yandan Britanya istisnacılığı ise daha çok ülkenin Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirdiği tutuma atıf yapmaktadır.

gibi Britanya istisnacılığı, kendi değer ve kurumlarının ihracına değil tam tersine Kıta Avrupası ile olan etkileşimde, Avrupa'nın kurmuş olduğu yapının ülke çıkarlarını etkilemesi durumunda kendi farklılıklarının vurgulanmasına ve bu değer ve kurumların korunmasına dayandırılmıştır. Özetle söylemek gerekirse ABD, istisnacılık politikasını kendi biricikliğinin yayılmasındaki eylemlerini ve kararlarını meşrulaştırmak için kullanırken Britanya için aynı politika, çıkarları adına uygulamayı tercih etmediği eylemlerin ve kararların meşrulaştırılmasının aracı olmuştur.

Britanya istisnacılığının bir özelliği de Kıta Avrupası'ndan topyekûn bir soyutlanma gerektirmemesidir. Aksine Avrupa ile ilgili konuların içinde yer almakla birlikte, bu ilişkinin kendini etkileyen sonuçlarıyla kendi kuralları ve çıkarları aracılığı ile baş etmesi durumudur. Kendini soyutlama bir bakıma istisnai durumunun da sonu olacaktır. Çünkü istisnalsığını içinde kurduğu ilişkiler akışı da ortadan kalkmış olacaktır. Pocock bu iç içe olma durumunu ve barındırdığı ayrıklığı şöyle açıklar: “Britanya ya da ‘Atlantik takımadaları’ Avrupa'nın kuzeydoğusunda yer alır ve Roma İmparatorluğu'nun okyanus sınırlarının kısmen içinde kısmen de dışındadır. [Roma İmparatorluğu'nun] halefi devletler ile de ilişki içinde, fakat ayrı durduğu bir komşuluk durumundadır” (Pocock, 1987: 317). Diğer bir taraftan istisnacılık, gerek meşrulaştırma gerekse açıklama aracı olarak Britanya'nın Avrupa ile ilişkilerinde önemli bir siyasi pratiğidir. Britanya'nın özü itibari ile “isteksiz Avrupalı” (Gowland ve Turner, 2000) ya da “tuhaf ortak” (George, 1998) olarak kabul edilmesi de istisnacılık savını pekiştirmiştir (Ichijo, 2013: 65)³. Bu perspektif aynı zamanda Britanya'nın Kıta'dan tarihsel olarak farklı duruşuna dayanmaktadır. Bu duruş, parlamentonun aşamalı olarak kraliyet karşısında güçlenmesi, Protestan reformu ve devrimlerle pekiştirilmiştir. Britanya, tarihinin oluşturduğu gelenekleri öne sürerek Avrupa entegrasyonu projesine uyum sağlamak isteksiz olduğunu gösteren bir politika izlemiştir. Bu izlenen istisnaci politika, Britanya tarih yazımı açısından tedrici değişime, meşruti yönetime ve özgürlüklere vurgu yapan “tarihin liberal yorumu”⁴ perspektifinin en temel içeriklerinden biri olmuştur (Ichijo, 2013: 66). Her ne kadar tarihçilerin önemli bir kısmı, Britanya istisnacılığı kavramını belirli bir gerçekliği ortaya koyan ve destekleyen

³ Bu görüşü savunan diğer bazı çalışmalar için bkz; Abulafia, D. (2015) “Britain Apart from Europe or a part of Europe?”, *History Today*, 11 Mayıs, <https://www.historytoday.com/britain-apart-or-part-europe> (erişim 1 Haziran 2019)

⁴ Detaylı bilgi için bkz bölüm 1.2.1.2

bir araç yerine, mevcut ilişkilerin yapısını açıklama aracı olarak kullanıp tarihin liberal yorumlaması ile aralarına mesafe koysalar da politikacılar bunu söylemlerinde kullanmaktan vazgeçmemişlerdir. Bu bağlamda Britanya istisnacılığı, Ichijo'ya göre, Britanya'nın AB'ye karşı tutumunu açıklayan en güçlü paradigmadır (Ichijo, 2013: 66-67).

Bu noktada istisnacılık kavramının “Avrupa şüpheciliği” ya da “euroskeptiklik” olarak Türkçeye çevrilebilen kavramdan farklılıklarının belirtilmesi gerekir. Avrupa şüpheciliği Britanya'nın Avrupa entegrasyonuna karşı siyasetini ve söylemini açıklamada kullanılan en yaygın kavram olarak kabul edilebilir. Avrupa'ya, entegrasyonuna ve onunla ilişkilendirilen kurum ve kavramlara eleştirel bakış olarak tanımlanabilecek Avrupa şüpheciliği kavramı, söylem analizi açısından da en çok başvurulan retoriktir. Diğer taraftan istisnacılık söylemi çoğunlukla eleştirel unsurları içinde barındırsa da asıl önemli nokta Britanya'nın kendini farklılaştırması ve hatta üstün konuma yerleştirmesidir. Gifford'a göre Avrupa şüpheciliği, Britanya'nın istisnalığını öne sürerek güçlenen ulusal bir harekettir (Gifford, 2006: 851). İstisnacılık Avrupa şüpheciliğini pekiştiren gerekli bir siyaset ve söylem örneği olmasına rağmen, onu tamamen açıklamak için yeterli değildir. Akademik yazının Britanya-AET/AB ilişkilerini açıklamak için çoğunlukla Avrupa şüpheciliği kavramını mercek altına aldığı bilinmektedir. Özellikle Britanya'nın 23 Haziran 2016 referandumu sonrasında Topluluktan ayrılma kararı vermesi ile halihazırda zengin olan Avrupa şüpheciliği yazınına yeni çalışmalar eklenmeye devam etmektedir. Ancak bu tutumu besleyen istisnacılık kavramına dair alanda önemli bir boşluk bulunmaktadır. Yapılan yazın incelemesi göstermiştir ki alandaki bu eksiklikte, iki kavramın kimi çalışmalarda zaman zaman birbirinin yerine kullanılmış olmasının ya da istisnacılığın Avrupa şüpheciliği için olmazsa olmaz bir koşul olarak kabul edilmesinin önemli bir payı vardır. İstisnacılık kavramına ait bilgi birikimi mevcut yazındaki satır aralarından çıkarım yapılarak sağlanmaktadır.

Ian Bell'e göre istisnacılık, Britanya'da dört temel düşünceye dayanır: İlki, Roma İmparatorluğu döneminden beri Britanya'nın Kıta'dan farklı bir karakteri vardır. İkincisi, ülkenin kurumları Kıta'dakilerden sadece farklı değil aynı zamanda üstündür. Üçüncüsü, Britanya gerçek kimliğine Avrupa'ya sırtını, okyanuslara yüzünü dönmeye karar verdiğinde kavuşmuştur. Son olarak, Britanya Avrupa'ya sadece gerektiği durumlarda onu tiranlıktan ve kendi kıyılarını istiladan kurtarmak için dönmüştür (akt.

Spiering, 2015: 24) Bell'in sıraladığı bu özellikler ışığında bir sonraki bölümde Britanya istisnacılığının tarihsel arka planı incelenecektir.

1.2. BRİTANYA İSTİSNACILIĞI KAVRAMININ KAYNAKLARI

Her devletin tarihi bir diğerinin tarihinden farklıdır. Fakat bu farklılıklar yansımalarını karar alma mekanizmalarında ve siyasette bulmaya başladıkları zaman o devlet istisnai davranmaktadır. Britanya devleti de kendine özgü bir tarihsel sosyolojiye sahiptir. Fakat bu durum, Kıta Avrupası'ndaki emsalleri ile ortak noktası yoktur anlamına gelmemektedir. Britanya istisnacılığı, devlet yapısında ve toplumsal ilişkilerdeki farklılıkların ön plana çıkarılması ve bunun siyasetinin yürütülmesi ile ortaya çıkmaktadır. Britanya'nın Avrupa ile ilişkilerindeki biriciklik vurgusunu anlayabilmek için, tarihsel sosyolojik bir analiz gerekmektedir. Aylmer, sosyal bilimcinin işinin insan ilişkilerindeki düzenlilikleri, genel eğilimleri bulmak ve bu bulguları “kanun” olarak adlandırıp adlandıramayacağımızı araştırmak olduğunu söylerken tarihinin ise biricikliklerle, insanı ilgilendiren her olayın ve durumun kendine özgülüğü ile uğraştığını savunur (Aylmer, 1990: 106). Bu pencereden baktığımızda tarihsel bir inceleme zaruri olmaktadır.

Bu tarihsel incelemeler arasında, alandaki çalışmaların büyük bir bölümü bu durumun kaynağını İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ya da başka bir deyişle Avrupa entegrasyonunun başladığı dönem olarak göstermektedir (Forster, 2002a; Gifford, 2008; Wall, 2008; Spiering, 2015). Fakat bu çalışmada söz konusu durumun genel olarak “Avrupa” ya da “Kıta” kavramları çerçevesinde yüzyıllar önce ortaya çıktığı kabul edilebilir. Kumar'a göre 17. yüzyılın ortalarıyla birlikte Britanya ve Kıta arasındaki farklılıklar politikacıların retoriklerinde, siyasi ve yasal açıklamalarda, klasik ve popüler kültürde ve tarih yazımında bir sav olarak kullanılmaya başlanmıştır. Britanya'nın, Kıta Avrupası'ndaki militarizmin, Katolikliğin ve despotluğun aksine; barışın, Protestanlığın ve özgürlüğün sembolü olduğu öne sürülmüştür. Britanya bireyciliğinin, Kıta'daki korporatizm ve bürokratik kontrol karşısındaki; örf ve adet hukukunun ise Roma Hukuku karşısındaki övgüsü, sosyalleşmenin ilk evresini oluşturan aile hayatıyla birlikte başlayarak kilisede ve okullarda tekrarlanmıştır. Böylece insanların kendilerini birçok açıdan, özellikle Kıta'ya kıyasla istisnai görmeleri sağlanmıştır (Kumar, 2003a: 15).

Çalışmanın bu bölümünde ülkede devlet ve toplum ilişkileri çerçevesinde, modernleşme ve endüstrileşme (kapitalistleşme, ulus devletleşme) sürecinin nasıl gerçekleştiği ve bunların sonucunda Avrupa'ya karşı kendini istisnai bir konuma yerleştiren toplumsal yapının nasıl oluştuğu hususlarına değinmek yerinde olacaktır. Menno Spiering'e göre (Spiering, 2015: 5) üç yüz yıllık bir tarih, Avrupa ile farklılıkları ortadan kaldırmaya yetmediyse birkaç on yıllık bir AB üyeliği zaten bunu başaramayacaktır. Bu doğrultuda, tarihsel bakış açısı Britanya'nın AET/AB içindeki istisnacılık tutumunu anlamlandırmaya da yardımcı olacaktır.

1.2.1. Britanya istisnacılığının oluşumu

16. ve 19. yüzyıllar arasındaki dönem İngiliz/Britanya tarihinin önemli dönüşümlerine sahne olmuş bir zaman dilimidir. Özellikle endüstri devriminin bu dönemde yaşanmış olması ve bu devrim sayesinde kazandığı üstünlük ve dünya hegemonyası, Britanya'nın Kıta Avrupası'na karşı kendini farklılaştırmasının en önemli araçlarından biri olmuştur. Tarihin yazılı belgelere geçmiş en köklü dönüşümü olarak kabul edilen bu devriminin Britanya'da başlamış olması, ona "kendisinden önce ve sonra, kendisine yakın büyüklükteki hiçbir ülkenin sahip olmadığı ve görülebilir gelecekte de sahip olamayacağı kadar evrensel bir etki ve güç" vermiştir (Hobsbawm, 2003a: 13). Fakat sadece endüstri devriminin öncüsü olmak üzerine kurulu bir istisnacılık politikası yürütülmüş değildir. Moore, 14. ve 17. yüzyıllar arasında, İngiltere'yi Kıta'daki emsallerinden farklılaştıran üç özellik olarak ortak bir Avrupa formu olan feodalizmin erken düşüşünü, karakter olarak zayıf olan kraliyet mutlakiyetçiliğinin evrimini, ticari ve tarım kapitalizminin 16. yüzyıl sonlarındaki erken büyümesini göstermektedir (Moore, 1989). Moore'un bu sınıflandırması İngiliz/Britanya tarihsel sosyolojisine dair birçok soruyu cevaplandırmakla beraber daha detaylı bir incelemede yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Moore'un dikkat çektiği üretim ilişkileri açısından Britanya'nın taşıdığı farklılıklara ve Britanya'da mutlak monarşi yerine parlamenter bir monarşi hâkim olmasına ek olarak Keyder'in (2009) vurguladığı devlet-toplum ilişkilerinin yapısı ve hukuk sistemi, Paul Kennedy'nin (2001) Britanya emperyalizmi özelinde incelediği dış politika tutumu, bu saydığımız başlıkların hemen hepsi ile ilişkilendirilebilecek bir konu olan İngiltere'nin Roma Katolik kilisesinden kopuşu ile kendi ulusal kilisesini ve aslında kendi ulusal kimliğini kurması ve son olarak Britanya devleti ve toplumu açısından verili bir gerçeklik olarak ada devleti olmasının getirdiği sonuçları düşünmemiz gerekmektedir.

1.2.1.1. Üretim ilişkileri

Üretim ilişkileri, Marksist düşünce tarzının bir mirası olarak Britanya'yı ve ona dair biricikliği anlamak adına önemli bir anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Britanya'daki kapitalist hegemonya dünyanın herhangi bir yeriyle karşılaştırılmayacak kadar güçlü, uzun ömürlü ve devamlı olmuştur. Bunun sebebini ülkenin modern tarihindeki temel olayların kümülatif birikiminde aramak gerekmektedir (Anderson, 1992: 17). Kıta Avrupası'ndaki emsallerine göre daha erken bir tarihte feodalizmden kapitalizme dönüşümü yaşayan İngiltere'de Keyder'e göre "15. yüzyıldan başlayarak feodal mülkiyet, kapitalist mülkiyete dönüşme sürecine girmişti. Yani eski serfler bağımsız köylüye dönüşmemiş, ya ücretli tarım işçisi olmuş ya da göç etmeye mecbur kalmış, kentlere yığılmıştı." Bu durum kırdaki mülkiyet kutuplaşmasını, köylünün işçileşmesini, topraksızlaşmasını ve sonunda kapitalist tarımın ortaya çıkmasını sağladı (Keyder, 2009: 18). Bu durumun önemli sebeplerinden biri olarak başlangıcı 12. yüzyıla dayanan çitleme (enclosure) hareketi olarak kabul edilmekteydi. Çitleme, köyün açık tarlalarındaki dağınık arazi şeritlerinin bir araya getirilerek birleştirilmesi ve bu arazileri işgal edenlerin başka insanların hayvanlarından korunmak gerekçesiyle araziye çitlerle çevirmesi anlamına geliyordu (Hill, 2016: 32).

16. yüzyılda yaşanan reform hareketi ise kraliyetin kilise topraklarının büyük bir kısmına el koyarak kendine bağımsız bir gelir kaynağı oluşturmasına tanıklık etti. Fakat 1543-1551 yılları arasında Fransa ile yapılan savaş, bu kilise mülklerinin önemli bir kısmının elden çıkarılmasına yol açtı ve bu satışlardan en çok yararlanan Tudor Hanedanlığı'nın yarattığı gentry⁵ sınıfı oldu. 1540-1640 yılları arasında nüfus iki katına çıkmıştı, fakat diğer bir taraftan toprak sahibi sınıf üç kat artmıştı (Mooers, 1997: 186).

17. yüzyıl ise Britanya iktisadi-politik tarihinde başka bir dönüm noktası oluşturuyordu. Her ne kadar İngiltere'de bir burjuvazi devriminin yaşanıp yaşanmadığı tartışması olsa da, Kıta Avrupası'nda 18. yüzyılda görülen burjuvazinin yükselişi ve devrimsel hareketi, İngiltere'de bir yüzyıl öncesinde görülmüştü.⁶ Bu noktada ülkenin

⁵ Soylular ve küçük mülk sahibi orta sınıf (yeoman) arasındaki toplumsal tabakadır (Moore, 1989: 14).

⁶ Anderson (1992) ve Nairn (1964), İngiltere'nin Fransa'nın aksine bir burjuvazi devrimi geçirmediğini söyler. Bu çalışmalarda, İngiliz burjuvazisinin başarısız olduğu inancı hakim olup ve çıkarımlarında Fransız deneyimi model alınmıştır. Thompson ise bu tarz bir modelleme ile İngiliz tarihinin anlaşılamayacağını ve İngiliz burjuvazisinin kendine özgülüğünün yok sayılacağını söyler. Bu bağlamda Wood'un tartışmaya yaptığı katkı aydınlatıcı olmuştur. Wood, kapitalizmi burjuvazi sınıfı ile eşitlemeye karşı çıkmaktadır. Ona göre burjuvazi devrimi karakterindeki Fransız devrimi kapitalist bir

bir başka belirleyici özelliği de kapitalizmin tarım aracılığı ile ilk tohumlarını yeşertmesiydi. 17. yüzyıl İngiltere'si iktidarın ekonomik düzenlemelerinden hoşnut olmayan toplumsal sınıfları barındırıyordu. Sanayiciler, tacirler ve tahıl üreticileri daha serbest bir ticaret ve daha az hükümet müdahalesinin olduğu bir düzen istiyor ve tekellere karşı çıkıyorlardı; feodal üretim biçimlerinden ve orman yasalarından kurtulmak ve çitleme yaparak yeni arazileri tarımsal üretime açmak istiyorlardı (Hill, 2016: 59-64). 1640-1649 yılları arasındaki iç savaş ile İngiltere, tarihin bir anlamda ilk burjuvazi devrimini yaşamış oldu. Ancak bu noktada söz konusu iç savaşın Avrupa'daki diğer burjuvazi devrimlerinden farkını belirtmek gerekir, çünkü modern kapitalist Avrupa'nın yaratılmasında rol oynayan diğer ayaklanmalara kıyasla bu iç savaş anlaşılması daha karmaşık bir sınıf mücadelesiydi. Öncelikle bu savaş, Kıta Avrupası örneklerinden farklı olarak yükselen bir burjuvazi sınıfı ile gücünü kaybetmekte olan aristokrasi arasında yaşanan bir mücadele değildi. Bunun yanında inanç ve özgürlük mücadelesi olarak tanımlanması bile yeterli bir açıklama getirmemekteydi. Bu savaş, ekonomik çıkarları birbiriyle çok da fazla çatışmayan, aksine yer yer birbirine bağımlı toprak sahibi sınıfın iki kesimi arasında gerçekleşmişti. Britanya'da toprak sahibi aristokrasi, kapitalist sosyal tabaka olarak en uzun tarihe sahip olan sınıf özelliğini taşımaktaydı (Anderson, 1992: 130). Ayrıca diğer ülkelerdekine kıyasla daha geniş topraklara sahip olmuştu. Örneğin, 1870'te 7000 kişi toprakların %80'ine sahipti. Topraklar parça parça kişilere ait değildi ve mülkiyet kiralarından en yüksek seviyede kazancı, muadilleri arasında İngiliz aristokrasisi elde etmişti (Anderson, 1992: 132-133).

Her ne kadar savaşın sonucunda devletin ve ekonominin kapitalistleşmesi gerçekleşmişse de ve bu sonuçtan doğrudan faydalananlar burjuvazi sınıfı olmuşsa da bu ısmarlama bir burjuvazi devrimi olarak kabul edilmişti. Savaşın her iki cephesi de kırsal kesimdi ve mücadele monarşinin ekonomik, siyasi ve dini rolü üzerine yapılmaktaydı. Bu noktada savaşta galip gelen tarafa olan müttefik desteği de önemliydi. Londra Şehri'nin ticari sermayedarları, bu mücadelede parlamento yanlısı,

devrim olmamıştır. Devrimci burjuvazinin amacı kapitalizmin gelişmesi değil, aristokratik ayrıcalıklara meydan okumak ve devlet kurumlarındaki konumlara erişimlerini sağlamaktır. Diğer bir taraftan, İngiliz Devrimi ise kapitalist mülkiyet ilişkilerine dayanmaktadır ve özünde kapitalist olan bir sınıf tarafından gerçekleştirilmiştir. Fakat bu sınıf burjuvazi değil toprak sahibi aristokrasi ve bu sınıfın burjuvazi ile bir sınıf mücadelesi olmamıştır (Wood, 2016a: 12).

yatırıma yönelik ve dinamik toprak sahibi sınıfın; kral yanlısı, rantiyeye temelli toprak sahibi sınıf üzerinde üstünlük kurmasını sağlamıştı (Anderson, 1992: 17).

İngiltere’de 17. yüzyılda yaşanan bu iç savaş, üç önemli sonuç doğurmuştu: Öncelikle, kapitalist gelişmenin önündeki tekeller, zorunlu vergiler, asker besleme gibi yasal ve anayasal engeller kaldırılmıştı.⁷ Böylece Britanya’da başarılı bir kapitalist devrim gerçekleşmiş, fakat toplumsal yapıda herhangi bir değişim yaşanmamıştı. İkinci olarak yönetici sınıfın rolü değişmiş ancak içeriği aynı kalmıştı. Siyasal erk burjuvazinin eline geçmiş ancak “iç savaş, ekonomik alanda toprak mülkiyetinin bir sınıf veya gruptan ötekine geçerek büyük çapta el değiştirmesi” ile sonuçlanmamıştı (Moore, 2009: 20). Britanya’yı Kıta’dan ayıran bir diğer özellik de devlet ve özel mülkiyet arasındaki işbirliği oldu (Wood, 2016b: 32). Herhangi bir toplumsal sınıf yerinden edilmemişti. Aynı sınıfın içinde iki fraksiyon mücadele etmiş ve kazananın tercih ettiği üretim şekline geçilmişti. Aristokrasi, köylülüğü yok ederek kapitalist toprak sahibinin, kiracı çiftçinin ve topraksız tarım işçisinin yaşam koşullarını değiştirmiş ve böylece İngiltere dünyada tarımsal verimliliği en yüksek ülke olmuştu. Toprak sahibi aristokratlar ülkeyi yönetmeye devam etti. Ticari sermaye yeni ve emperyal bir temele genişlerken devrimin önemli bir askeri ya da siyasi tarafı olmamasına rağmen doğrudan ekonomik mirasçısı oldu. Son olarak, devrim herhangi bir ideolojik miras ya da evrensel gelenek yaratmadı. Hiçbir devrimde görülmeyen bir şekilde nötrleştirildi ve özümsemi. Toprak sahibi aristokrasi, ilk kapitalist sınıf olurken ticari burjuvazi ikincil konumda kaldı (Anderson, 1992: 18-20).

17. yüzyıldaki iktisadi dönüşüm sadece iç savaşla sınırlı kalmadı. 1688’deki Şanlı Devrim ile Hollanda’yı “genel vali” (stadtholder) sıfatıyla yöneten Oranje Prensi William, ülkeyi yönetmesi için parlamentonun liberal (whig) kanadı tarafından davet edildi ve neredeyse kansız bir harekâtla II. James tahttan indirildi. Genellikle,

⁷ Bunlara örnek olarak kapitalist gelişmeye engel oluşturan Yıldız mahkemesi ve Yüksek Komisyon Mahkemesi gibi kurumlar da verilebilir. Yıldız mahkemesi “Westminster Sarayı’ndaki tavanı yıldız süslemeli odada toplanan ve uyrukların medeni hukuk ve ceza hukuku alanındaki dilekçelerini inceleyen, geniş yetkili bir mahkemedir. Güller Savaşı’ndan sonra ülkedeki düzensizlikleri ortadan kaldırmak isteyen VIII. Henry tarafından önem kazandırılmış ve daha sonra Wolsey ve Thomas Cromwell tarafından yetki alanı genişletilmiştir. Yüksek dereceli memurlara zamanla yargıçların katılmasıyla, jüriye başvurmaksızın karar alabilen, işkence uygulayabilen bir mahkeme niteliği kazanmıştır. Krallık otoritesinin sürdürülmesi ve I. Charles tarafından parlamentosuz yönetim kapsamında yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Hill, 2016: 424). Yüksek Komisyon Mahkemesi ise “1534 yılında VIII. Henry’nin İngiliz Kilisesi’nin başı olmasından sonra kurulan bir kilise mahkemesi”dir (Hill, 2016: 411).

özgürlükler ve parlamenter monarşinin benimsenmesi açısından siyasal bir olay olarak incelenen bu “devrim” büyük ölçüde İngiliz-Hollanda ticari birleşmesi özelliğine sahipti. William, İngiltere’de kral unvanı alırken Hollandalı iş adamları İngiliz Doğu Hint Kumpanyası’nın büyük hissedarları arasına girdi. Hollanda’dan öğrenilebilecek en önemli şeyin modern maliye olması sebebiyle bu birleşme İngilizleri, Hollanda’nın aşına olduğu birtakım finansal kurumlarla tanıştırdı. Ulusal para biriminin yanı sıra devlet borçlanmalarını da yönetmek üzere 1694’te İngiltere Merkez Bankası (Bank of England) kurulmuştu ki benzer bir yapı ilk kez bu tarihten seksen beş yıl önce Amsterdam’da Wisselbank adıyla ortaya çıkmıştı. Londra, uzun vadeli tahvillerin kolayca alınıp satılabildiği bir borsa aracılığıyla devlet borçları için kaynak sağlamaya dönük Hollanda sistemini de satın almıştı. Bunun, devlete düşük faiz oranları üzerinden borçlanma olanağı vermesi, savaş gibi büyük ölçekli projeleri çok daha kolay finanse edilir hale getirmişti (Ferguson, 2011: 45). Devlet borçlanması ve savaş ilişkisini Daniel Defoe şöyle açıklamaktaydı:

“Kredi savaşı ve barışı mümkün kılar; ordulara asker toplar, donanmaları donatır, muharebeleri yürütür, şehirleri kuşatır, tek kelimeyle paranın kendisinden çok savaşın gücünden bahsetmek daha doğru olur. Kredi askerin maaş almadan dövüşmesini, orduların levazımsız yürümesini sağlar, zapt edilemez bir tahkimattır. Kâğıdın para yerine geçmesini mümkün kılar ve talep varsa maliye hazinesi ve bankaları dilediği gibi milyonlarca sterlinle doldurur” (Ferguson, 2011: 45).

Finansal kurumlar Hollanda’nın hem dünya genelindeki ticaretine kaynak bulmasını hem de denizcilikte ileri bir güç olmasını sağlamıştı. 1688’deki birleşme ile bu kurumlar ve işlevleri İngilizler tarafından ithal edilmişti (Ferguson, 2011: 45-46). Bu finansal dönüşüm, İngiltere’yi, hükümet gelirlerinin ve harcamalarının muhasebesinin tutulduğu ilk büyük Avrupa ülkesi yapmıştı (Teschke, 2003: 253).

Siyasal yelpaze açısından, 1688 Devrimi ile liberal kanadın ileri gelenleri, II. James’in tahtta kalmasını tercih eden Muhafazakârlar’ın (Torryler’in) aksine güçlü bir konum kazanmışlardı (Loughlin, 2013: 50).

1700’e gelindiğinde İngiltere, Avrupa’nın en büyük ulusal marketi olmuştu. 1707’de İskoçya da buna eklenmiş ve İngiliz devletinden Britanya’ya dönüşüm gerçekleşmişti. Braudel’e göre ulusal ekonomiyi oluşturan, birliğini sağlamış bir ekonomik alan en başta devlet tarafından dönüştürülmüş bir siyasi alandı. Bunu en erken Britanya başarabilmişti. Bir başka deyişle iç vergi ve gümrükler gibi feodal özellikler kaldırılmış, Londra şehri etrafında bir ticaret ve ulaşım ağı kurulmuştu (Sayer,

1992: 1400). Britanya'nın aksine 18. yüzyıl Fransa'sında, ekonomik ve siyasi alan örtüşmemektedir. Bir taraftan denizcilikle ilgilenen bir Fransa, diğer taraftan da siyasi gücü elinde bulunduran Kıta Fransa'sı vardı. Bu dönemde Britanya'nın en büyük rakibi olarak görülen Hollanda ise kapladığı alan düşünüldüğünde, kendi nüfusunu besleyemez durumdaydı ve bu iki devlet de kapitalist ilerleme için yeterli bir ulusal pazara sahip değildi (Sayer, 1992: 1400-1401).

18. yüzyıl Britanya'sının bir özelliği de dünyanın ilk kitlesel tüketim toplumunun doğuşuna tanıklık etmesiydi. Büyük ölçüde ithalata dayanan bu tüketim çoğunlukla şeker ve tütünden oluşuyordu. Ferguson'a göre imparatorluğun ortaya çıkışında Protestan ahlakı ve İngiliz bireyciliği kadar ülkede yaşayan insanların tatlıya düşkünlüğü de etkiliydi. Şeker, ketenden ilk sırayı kapdığı 1750'lerden ham pamuğun gerisine düştüğü 1820'lere kadar Britanya'nın en büyük ithalat kalemi olarak kaldı (Ferguson, 2011: 37).

Britanya, endüstri ekonomisine dönüşümü tamamlayan ilk ulusal ekonomi olarak kabul edilmekte ve bu dönüşüm tarihin "ilk endüstri devrimi" olarak adlandırılmaktaydı (O'Brien, 1997: 49). Bu devrimin ilk önce neden bu coğrafyada başladığına dair birçok sav öne sürüldü. Bu nedenler, Perkin'in çalışmasında düzey analizlerine tabi tutulmaktaydı. İlk düzey nedenler olarak, çok derinlemesine bir incelemenin gerekli olmadığı teknolojik gelişmelere ve coğrafi avantaja dikkat çekilmekteydi. Buhar makinesi ve matbaanın bulunmasıyla bilginin yayılması buna örnek olarak gösterilmekteydi. Bol miktarda bulunan kömür, demir, diğer mineraller ve su kaynakları; su yollarına kolaylıkla erişim sağlayan ve bu sayede ticaretin gelişmesini kolaylaştıran ada konumu ve yukarıda da bahsi geçen geniş toprak mülkiyetleri gibi nedenler bu düzeyin analizine dahil edilmişti (Perkin, 1968: 125). Ülkenin doğal zenginlikleri arasında kömür, endüstri devriminin katalizörü olarak en başta gelmekteydi. 17. yüzyılda Avrupa'nın geri kalan kısmının ürettiğinden üç kat daha fazla kömür üretiliyordu. Kömür; top dökümü, şeker arıtımı, kağıt imalatı, demir, çelik, bakır gibi eski endüstrilerde yeni tekniklerin uygulanmasında da kullanılıyordu (Hill, 2016: 35). Avrupalı rakiplerin de sahip olduğu kömür yatakları, kalite açısından Britanya ile yarışabilecek düzeyde olmadığı için bu durum Avrupalıları odun, rüzgar, su gibi alternatifler bulmaya yönlendirmiş; fakat kömürden alınan enerji verimi elde edilememişti (O'Brien, 1997: 53). Metalürjide, cam yapımında, şekeri ve tuzu rafine

etmede ısı yoğunluklu süreçler gerekli olduğu için bu teknolojiler Britanya'da kolaylıkla uygulanabildi⁸ (O'Brien, 1997: 56).

Perkin'in analizinde ikinci düzey, Britanya'nın istiladan uzak yüzyıllar geçirmiş olması ve iç bütünlüğünü sağlayarak Avrupa'nın en büyük serbest ticaret alanını oluşturması üzerine kurulmuştur. Denizaşırı ticaret, ülkede endüstrileşmenin önemli bir faktörüydü. İhracattan sağlanan gelirlerle ulusal savunma için gerekli olan malzemeler şeker, kahve, baharat gibi gıda ürünleri ve pamuk endüstrisi için gerekli olan iplikler tedarik edilmişti (O'Brien, 1997: 54-55). Bu iktisadi düzen ayrıca Asya, Afrika ve Amerika'daki pazarların korunması amacıyla savaşçı ve silahlı mücadeleciler özelliğini sağlayan askeri ve deniz gücüne önemli yatırımları da gerekli kılmıştı. 1688 ve 1815 yılları arasında mali ve militer devlet genişlemiş, Roma'dan beri gelmiş geçmiş en büyük Avrupa imparatorluğu korunmaya çalışılmış ve Kıta'ya ticaretin sürmesi için Burbon ve Napolyon Fransası'nın Avrupa'da hegemonik bir güç olmasının önüne geçilmişti (O'Brien, 1997: 55).

Perkin, 1660 sonrası endüstriyel yenilik hareketlerinde herhangi bir devlet müdahalesinin olmamasını, ticari politikaların gelişmekte olan endüstrileri korumasını, toprak sahiplerinin oluşturduğu parlamentonun kraliyet üzerindeki üstünlüğünü bu analize dâhil ederken bu gelişmelerin Adam Smith'ten yüz yıllar önce "laissez faire" ekonomisinin koşullarını ürettiğini söylemekteydi (Perkin, 1968: 125-126). Analizin bir sonraki düzeyde filozofik ve düşünsel nedenlerle yapılması gerektiğini savunan Perkin, Rönesans'ın ve bilim devriminin Britanya'daki etkilerinin tarımda ve endüstride olan gelişmeleri güçlendirdiğini savunmaktaydı (Perkin, 1968: 126).

Tüm bu seviyelerdeki analizleri birleştiren ve hepsinin merkezi konumunda yer alan faktör ise toplumsal yapıydı. Eğer Endüstri Devrimi açısından bir Britanya biricikliğinden söz etmek gerekiyorsa bu, toplumun 18. yüzyıla kadar geçirdiği evrimin eseri idi. Perkin, toplumsal yapının sadece Britanya'da, tarihte kendiliğinden gelişen bir endüstri devrimine yol açtığını savunmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Britanya'nın üst sınıfları kendi içinde Almanya'da ya da Fransa'da olduğundan çok daha az farklılaşmaya sahipti. Aynı zamanda, özellikle devlet hizmeti sayesinde, mülkiyet sahibi

⁸ Bu konunun kümülatif olarak ilerleyen bilimsel bilgi ile ilişkili olduğu düşünüldüğünde, Britanya'nın teknolojik olarak gelişmişliğinde Avrupa mirası yok sayılmamalıdır. Teknolojinin keşfinden ziyade onun yayılması ve gelişmesinde ülke ön plana çıkmıştır (O'Brien, 1997: 56).

olmuş kişilere karşı sergilediği açıklık tavrı ile Kıta'daki emsallerinden farklılaşmaktaydı (Sayer, 1992: 1402).

İstisnacılığın tarihsel kökenlerinin bir unsuru da sınıflar ve onlar arasındaki ilişkilerdi. Öncelikle vurgulanması gereken nokta, eski aristokrasi ve yeni burjuvazi arasında herhangi bir çelişki yaşanmamış olmasıydı. Britanya kapitalizmi, endüstriyel burjuvazinin siyasal temsil isteme talebine kadar bu iki sınıfı da desteklemişti. Birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak aristokratlar feodal lordlar olmadılar. Onlar, topraktan istedikleri biçimde faydalanabilen, toprağın gerçek sahipleriydi. Örneğin, başka ülkelerde kraliyete bırakılmış madencilik aktiviteleri bile bu sınıfın kontrolündeydi (Perkin, 1968: 127). Mülkiyet sahipliği aynı zamanda, Kıta'dakinin tersine, statü belirleyici bir faktördü. Statü babadan oğula miras kalmadığı için, oğullar ticarete ve endüstride kendinden daha düşük seviyedekilerle mücadele etmek durumunda kaldılar (Perkin, 1968: 130). Diğer taraftan, ticaret sayesinde tüm bu dönüşüm mutlak mülkiyet sahipliğine giden yolda atılan adımlar oldu.

Bu süreçte geleneksel ticaret burjuvazisi doğrudan siyasal temsil kazanmadı çünkü böyle bir ihtiyaç duymadan aristokrasi ile uyum içinde çıkarlarını yürütüyordu. 1832 Reform Yasası bu dengeyi değiştirdi. Ticari sermaye de endüstriyel seleftinin ardından parlamentoya girdi. Bu orta sınıfın diğer bir başarısı da 1846'da tahıl yasasının⁹ yürürlükten kaldırılması oldu. Böylece endüstriyel burjuvazi bağımsız bir rol kazandı ve toprağın aristokratik kontrolüne karşı kampanya başlattı. Fakat bu yükselişe rağmen, 1832'den sonra bile yeni orta sınıf parlamento üyelerini seçerken aristokrasiyi tercih etti. Bu iki sınıfın pekişmesi ve beyefendi sınıfının sürekliliğinin sağlanması için Eton, Harrow, Winchester gibi devlet okulları kuruldu. Tom Nairn, 18. yüzyıl sonrası ülke tarihini iki farklı sınıfın füzyonu olarak tanımlamaktaydı. Heterojen bir karaktere sahip bu yeni uzlaşımın içinde aristokrasi, burjuvazinin güvenini sağlayarak devleti ve onun kurumlarını yönetici elit olarak elinde tutmuştu. Fransa, ABD, birliğini sağlamış İtalya, Almanya gibi burjuvazi demokrasilerinden farklı olarak döneminin en dinamik kapitalist sistemine sahip olan Britanya'da burjuvazi doğrudan siyasal elit olarak konumlanmamıştı. Toprak sahibi sınıf, bir yaşam tarzı, kültür, dil, kişilik türü ve

⁹ Bu düzenleme ile Parlamento'da egemen olan toprak sahiplerinin çıkarlarına uygun bir şekilde, 1815'te tahıl fiyatlarını ve toprak rantlarını artırmak amacı ile yasalaştırdığı gümrük tarifesi sistemi kaldırılmış oldu. Böylece Britanya'nın serbest ticaret politikası yaygınlaşmaya, merkantalist korumacı politikalar terk edilmeye başlamıştır (Kaymak, 2016: 78-79).

psikolojisi olarak hayatta kalmayı başarmıştı (Nairn, 1964: 20-21). Ancak temeli soy değil, para ve mülkiyet ilişkisi olmuştu. Burjuvazi ile kurduğu birlikteliğin toplumsal yapıya katkısı ise süreklilik ve istikrardı. Britanya'nın imparatorluk gücünü kaybettiği döneme kadar bu birliktelik topluma zarardan çok yarar sağlamıştı (Nairn, 1964: 25). Bu bağlamda siyasi elit ekonomik olarak egemen sınıf değil, kentli kapitalist toplumun çıkarlarından bağımsız ve ayrı bir toplumsal sınıfı.

Köy ve köylülük açısından bakıldığında Moore, çitleme hareketlerinin ve endüstrinin yükselişinin köylünün siyasal yaşamda bir aktör olmasını engellediğini savunmaktaydı. Toprakların çitlenmesiyle maaşlı işçi konumuna dönüşen köylü, kentlerin ve fabrikaların çekiciliğine kapılmıştı ve köylü devrimi olasılığı ortadan kalkmıştı. Bu durum ülkede demokrasinin gelişimi açısından parlamentonun güçlenmesi kadar önemliydi (Moore, 1989: 29-32). Toprak sahibi sınıfın mutlak mülkiyet sahipliği başarısı köylünün yenilgisi anlamına geliyordu.¹⁰ Dönem koşullarında bir Fransız, Alman ya da Rus köylüsü belirgin olarak bir sınıfı oluştururken Britanya'da köylülükten söz edebilmek çok mümkün görünmemekteydi. Üretim, uzun süre önce feodal özelliklerini yitirmiş olan kırsal alanın her yanına yayılmıştı. Tarım, endüstri devrimi öncesinde bile esas olarak pazar için yapılmaktaydı ve endüstrileşme çağında üç temel işlevi yerine getirebilir durumdaydı: “Hızla büyüyen tarım dışı nüfusu beslemek için üretimi ve üretkenliği arttırmak, kentlerin ve endüstrilerin durmadan artan potansiyel fazla emek ihtiyacını karşılamak ve ekonominin daha modern sektörlerinde kullanılacak sermaye birikimi için bir aygıt sağlamak” (Hobsbawm, 2003b: 40).

Britanya'yı Kıta'daki emsallerinden ayıran bir başka özellik ise işçi sınıfı ve onun yapısı oldu. Köylü ya kira ödeyen ticari karaktere bürünüp çiftçi olmuş ya da topraksızlık onu maaşlı işçiye dönüştürmüştü. Bu durum endüstriyellemenin en önemli iki ön koşulunu sağlamaktaydı: Piyasa güçlerinin taleplerine cevap verebilen yeni yöntem ve tekniklerle gelişmiş bir tarım sistemi ve ücretli emeğe dönüşmüş bir işgücü ortaya çıktı (Perkin, 1968: 135). 17. yüzyıldaki İngiliz devrimi parlamentonun ve demokrasinin zaferi ile sonuçlanmış gibi görünse de aslında demokratik halk

¹⁰ Alan Macfarlane, Britanya'da köylülük ile ilgili daha radikal bir bakış açısı geliştirmiştir. Ona göre köylü toplumunun özü, ailenin üretim araçları ile eş tutulması ise bu anlamda Britanya'da bir köylülükten söz edilemez (Macfarlane, 1993: 36). Bunun ardındaki toplumsal sebepleri ise krizsiz nüfus dağılımı, evlenme yaşının ve hiç evlenmemiş kişilerin oranının yüksek olması, hane halkının küçük ve basit olması ve coğrafi hareketliliğin yüksek oluşu olarak sıralar. Bu özellikler Britanya'da kapitalizm öncesi de mevcuttur, diğer bir deyişle 17. yüzyıl devrimci sürecinin bir sonucu değildir (Macfarlane, 1993: 20).

hareketlerinin parlamenter oligarşi tarafından mağlup edilmesi anlamına geliyordu (Wood, 2016a: 19). Bir başka deyişle işçi sınıfı devrim sürecinden herhangi bir siyasi temsil payı alamadı. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde proleter eğilimin ortaya çıktığı Britanya dışında, Avrupa siyasi yaşamında öz-bilinçli işçi sınıfı devrimcileri ya da sosyalistler henüz ortada görünmüyordu (Perkin, 1968: 128). Endüstri devrimini ilk yaşayan ülke olarak bu büyük değişimin ilk bunalımlarını deneyimleyen ülke de Britanya oldu. 1834'te Yoksulluk Yasası ile kırdan kente göçün önü açıldı ve bu insanların kendilerine verilen her işi yapmaları sağlandı. 1829-1834 arası Owenizm¹¹ ile kitle halinde yüzyılın ilk sosyalist hareketi oluşmuştu, fakat bunlar 1836'da bastırıldı. 1846-1848 döneminde Avrupa'yı vuran ekonomik bunalım, Britanya'ya 1839-1842 yılları arasında gelmiş ve Chartist¹² grevlerle sonuçlanmıştı. Marx, bu hareketin bir benzeri olmadan Kıta Avrupası'ndaki devrimin başarılı olamayacağını savunurken Manş Denizi'nin iki yakasındaki eşitsiz gelişmeyi göz ardı etmişti (Hobsbawm, 2003b: 185). İşçi sınıfının üzerindeki baskı zamanla arttı, böylece endüstriyel devrimin zarara uğrattığı ilk sınıf işçiler de oldu. Sorun, işçi hareketinin olgunlaşmamış olması değil prematüre doğmasıydı. İtalya'nın ve Japonya'nın en genç proleterlerinin Marksizm'e bağlılığı sürpriz değildi. Buna karşın Britanya, birbirine yakın çizgide olan siyasi partiler ve siyasi bilinçle şekillendi. Marksizm, siyasal açıdan ülkeye çok geç geldi (Anderson, 1992: 23). Chartizmin en önemli amacı olan işçi sınıfına oy hakkı 1867'de Muhafazakâr Parti hükümeti tarafından verildi. Aslında parti, yasanın içeriği ile değil liberal partiye karşı üstünlük sağlamakla ilgilenmekteydi (Anderson, 1992: 26). Ayrıca Kıta'daki muadillerine göre hâkim sınıf daha az cebri bir yaklaşım içindeydi. Baskı yerine rızayı tercih ediyordu. Chartizm sonrası dönemde işverenler parlamentarizmin yaygınlaşması adı altında işçi sınıfını burjuva partilere yönlendirdi ve böylece reformizm güçlendirildi (Mooers, 1997: 202). İyi ekonomi, iyi ücret seviyeleri getirdi. 1880'e kadar Britanya işçi sınıfı öncüsü olduğu Kıta Avrupası hareketinin yanında sönük kaldı. Siyasal parti oluşumu ise yine bu doğrultuda Kıta Avrupa'sına göre yirmi yıl gecikmeli gitti

¹¹ 1771-1858 yılları arasında Britanya'da sosyalist fikriyatın başlangıcını oluşturan harekettir. Kooperatifçilik, sendikacılık, işçinin çalışma koşulları ve bunun iyileştirilmesi anlamında katkıları olmuştur. Owen'ın kendi fabrikasında başlattığı bu hareket, iktisadi sonuçların sağlanmasında, siyasi yöntemlerin kullanılmasına sıcak bakmaması nedeniyle devamlılık sağlayamadı (Kozak, 1992: 70-71).

¹² Owen hareketinin başarısızlığı sonrası, işçi sınıfının genel ve eşit oy hakkına sahip olması için mücadele vermiş olan bir harekettir. 1838, 1842 ve 1848 yıllarında halkın parlamentoya sunduğu ve haklarını talep ettiği dilekçeler (People's Charter) hareketin önemli araçları oldu. Bu dilekçeler reddedilmesine rağmen ilk siyasi hareket olması nedeni ile sendikalara siyasi eylemde bulunma konusunda yol göstermiştir (Kozak, 1992: 71-72).

(Anderson, 1992: 27). 19. yüzyılın ortalarıyla birlikte girmiş olduğu durgunluğun sebebi Mooers'e göre sosyalist kültürün az gelişmiş olması değil, ülke kapitalizminin çok daha ileri bir karaktere sahip olmasıydı (Mooers, 1997: 202).

Her ne kadar endüstri devriminin başlangıcı itibari ile akla ilk gelen üretime dayalı bir kapitalist sistemin gelişmesi olsa da Britanya'daki hikaye devrimin öncüsü olmasına rağmen farklı bir seyir izledi. Bu seyrin en önemli aktörlerinden biri de Londra Şehri ve onun finansal kapitalizmdeki rolü oldu. Ticaretin finansmanı, sigortacılık, ulaşım, döviz piyasası gibi faaliyetler Londra'dan yürütüldü ve bu süreç şehre ticaret ve finans konularında bir tekellik attetti. Sadece diğer ülkelerle olan döviz ilişkileri açısından değil, dünya sistemi genelindeki döviz işlemleri açısından da başkentin önemi büyük oldu. Bu durum ulusal para biriminin dünya genelinde geçerli ve kabul edilir bir ödeme mekanizması ve takas birimi olmasını sağladı (Ingham, 1984: 5). Britanya kapitalizmini muadil Avrupa devletlerinin geçirdiği süreçlerden ayıran bir özelliği de onun çift yönlü yapısı oldu (Ingham, 1984: 6). Şehir tüccarları ve bankacıları 17.-19. yüzyıllar arasındaki dönemde aristokrat oldular ve Victoria döneminin sonuna kadar onlar ve soylarından gelenler yerleşik soyluluğun bir parçası olarak kaldılar (Ingham, 1984: 22). Burjuvazi ve aristokrasinin birliği zaman zaman endüstrinin zararına olsa da finansal sektörün korunmasında karar alma mekanizmasına etkide bulundu. Aristokrasinin finans sektörüne daha yakın bir aktör olması, bu sektörün devletin geleneksel ve arkaik yapısı ile uyum içinde olmasını sağladı ve aristokrasi ile endsütriyel burjuvazisi arasında daha mesafeli bir ilişki ortaya çıktı. Sonuç olarak gelişmiş kapitalist ülkeler arasında finans ve endüstri birleşmesi en geç Britanya'da gözlemlendi (Ingham, 1984: 49).

Yukarıda detaylı bir şekilde açıklanan üretim ilişkilerinin Britanya'da toplumsal kabulün sağlanmasında siyasal düzenin önemli bir payı olmuştur. Britanya siyasi geleneğinden beslenen bu düzenin detayları, bir sonraki bölümde incelenecektir.

1.2.1.2. Yönetim sistemi

15. yüzyıl sonlarında Sir John Fortescue'nun "dominium politicum et regale" ve "dominium regale" kavramlarıyla yaptığı ayırım, günümüz siyaset biliminde parlamenter monarşi ve mutlak monarşi kavramlarına karşı gelmekteydi. İngiltere ise ilk gruba ait bir örnek oluşturmaktaydı (Aylmer, 1990: 102). Ülke tarihinde parlamentonun başlangıcı 13. yüzyılın sonu olarak kabul edilmektedir. Devlet yönetimi açısından

parlamentonun verdiği ilk önemli sınav 1529'da VIII. Henry'nin orta çağın ayrıcalıklı sınıfları ile mücadelesi sırasında krala verdiği destek olmuştu. Roma'ya bağlılığını sonlandıran ve kilisenin varlıklarına el koyan kral, 1543'te parlamentoda yaptığı bir konuşmada, mücadele ettiği bu orta çağ kurumlarına karşı krallığın ve parlamento üyelerinin tek vücut olması gerektiğini söylemişti. Parlamento, Tudor Hanedanlığı'nın¹³ önemli bileşenlerinden biriydi (Loughlin, 2013: 47). Aynı dönemlerde Kıta'daki muadillerine bakıldığında, 16. yüzyılın başında Portekiz'den Finlandiya'ya kadar Batı Hristiyanlığı'nın tüm ülkelerinde kamaralara ait meclisler bulunuyordu. Yüzyılın sonuna gelindiğinde bu meclisler ya tamamen kaldırıldı ya da güçleri ellerinden alındı. Örneğin Fransa'da meclis, devrime kadar en son 1615'te toplandı. 17. yüzyıla kadar yirmi iki İspanyol Krallığı'ndan sadece altısı meclislerini koruyabildi. Portekiz'de 1697, Napoli'de 1642 tarihi meclislerin toplanmalarının son yılları olurken Danimarka, İsveç ve Macaristan bu yüzyıl içinde mutlak monarşi sistemini benimsediler (Huntington, 1966: 386).

1603'te tahta geçen I. James ve Stuart Hanedanlığı¹⁴ döneminde egemenlik kavramıyla birlikte pekiştirilen otoritenin merkezileşmesi süreci İngiltere'de de başladı. Filmer ve Hobbes'un kralı hukukun üstüne koyan savlarıyla beslenen bu süreç, Milton'un parlamentonun tüm pozitif hukukun üstünde olduğunu savunduğu görüşü meydan okudu. Uzun parlamento¹⁵, bu üstünlüğün başlangıcı olarak kabul edildi ve böylece İngiltere modern anlamda bir yasama organına sahip ilk ülke oldu. Çünkü bu organ sadece yasaları duyurmakla değil yasayı yapmakla da görevlendirilmişti. Kısacası temel hukuk İngiltere'de de Kıta Avrupası'nda olduğu gibi monarşi ve parlamento arasında geçen bir güç mücadelesine tanıklık etmiş, sonuç Kıta Avrupası'ndan farklı

¹³ 1485-1603 yılları arasında İngiltere'de hüküm sürmüş hanedanlıktır. VII. ve VIII. Henry, VI. Edward, I. Mary ve I. Elizabeth bu dönemde tahta geçen isimlerdir. 1603'te yerini Stuart Hanedanlığına bırakmıştır.

¹⁴ 1603-1714 yılları arasında hüküm süren bu hanedanlığın iki dönemden oluştuğu kabul edilir. Erken dönem Stuartlar'ın kralları I. James ve I. Charles'dır. İç savaş sonrasında 1649'ta öldürülen I. Charles'ın ardından 1660'a kadar Cromwell'in öncülüğünde monarşi kaldırılmıştır. Kral ve Lordlar Kamarası'nın yokluğunda "cumhuriyet" kurulmuştur. 1660'ta parlamentonun II. Charles'ı tahta geçirmesi ile meşruti monarşi yeniden kurulur. Geç dönem Stuart Hanedanlığı'nda sırasıyla II. Charles, II. James, III. William, II. Mary ve I. Anne tahta geçmiştir.

¹⁵ 1640'ta I. Charles'ın savaş masraflarının karşılanması sorununun çözülmesi için tereddütle de olsa toplanmaya çağırdığı parlamentodur. İç savaş boyunca 1648 yılına kadar sürekli toplantı halinde olmuş fakat 1653 yılına kadar Cromwell tarafından tasfiye edilmiştir. 1660 yılında kısa süreliğine Cromwell'in ölümünün ardından yeniden toplanmış, 16 Mart 1660'da resmen dağıtılmıştır (Hill, 2006).

olarak parlamentonun “kadr-i mutlak yasama” organı olarak üstünlüğü olmuştu (Huntington, 1966: 387).

17. yüzyılda İngiltere’de meydana gelen dönüşüm hem bir anayasal ya da siyasal devrimden, ekonomide, dinde ya da beğenilerde yaşanan dönüşümden çok daha fazlasıydı ve hayatın bütününe kapsıyordu. Aynı dönemde iki uygarlık kavramı çatışma halindeydi. Birisi Fransız saltçılığını, diğeri ise Hollanda Cumhuriyeti’ni model olarak alıyordu (Hill, 2016: 17). Bu mücadele sürecinde parlamento sadece 1629-1640 yılları arasında I. Charles tarafından kapatılmıştı ki kral, bu tutumunun bedelini iç savaşta canı ile ödemişti.

Huntington’ın tarihsel açıdan Kıta, Britanya ve ABD olarak üç farklı yol izlediğini savunduğu siyasal modernleşme, Kıta ve Britanya örneklerinde aynı evrimi izlemesine rağmen sonuçları itibarı ile farklılaşmaktaydı. Hem Kıta’da hem de İngiltere’de 17. yüzyıl boyunca kilise devlete bağlı hale getirilmiş, otorite merkezileşmiş, içeride ve dışarıda egemenlik sağlanmış, yasal ve siyasal kurumlar ayrıştırılmış, bürokratik alan genişlemiş ve düzenli ordu kurulmuştu. Fakat, İngiliz tarihinde büyük ölçüde Stuart Hanedanlığı’na karşılık gelen bu gelişmeler sonucunda, kraliyetin Kıta Avrupa’sındaki gibi otoritesini rasyonelleştirmeye çalışması anayasal bir mücadeleyi tetiklemiş ve bu mücadelenin galibi parlamento olmuştu. Nihayetinde otorite, hükümdarlıkta değil parlamentoda merkezileşmişti (Huntington, 1966: 380). İngiliz siyasetinde parlamentonun egemen konumuna karşı içeriden ya da dışarıdan herhangi bir meydan okuma, ulusal bağımsızlığa ve ülke bütünlüğüne temel bir saldırı olarak yorumlanagelmiştir (Mannin, 2010: 29).

18. yüzyıla gelindiğinde kuvvetler ayrılığı Kıta Avrupası’nda tamamen kaldırılmıştı. Bu aslında egemenlik kavramının temel hukukun üstüne yerleştirilmesiydi. Bodin’in sözleri ile ifade etmek gerekirse bu, “uyrukların üstünde kanunla sınırlandırılmamış üstün bir güç” kurma çabasıydı (Huntington, 1966: 386). Fakat Britanya’da durum farklıydı. Bu yüzyıl, siyasi partilerin kuruluşuna tanıklık etti. Liberal ve Muhafazalar partiler demokratikleşmenin değil parlamenter ilişkilerin yürütülmesinin bir aracı oldu (Loughlin, 2013: 53).

Britanya parlamentosunun biricikliği, kraliyete taleplerini aktarabilen bir kurum olmasından ziyade devlet aygıtının bütününe oluşturan bir unsuru olmasından kaynaklanmaktaydı. Parlamentonun ayırt edici üç özelliği vardı: Öncelikle, en başından

beri ulusal bir meclis olmuş, uzun yıllar boyunca yerel düzeyde herhangi bir rakibi olmamıştı.¹⁶ İkincisi, toplumsal tabakalar tarafından oluşturulmamıştı. 1340 yılından itibaren ruhban sınıfına ait ayrı bir meclis bulunmamaktaydı ve Avrupa’da tek olarak ikinci derecedeki soylular, eşraf ve kasabaların temsilcileri aynı Avam Kamarası’nda beraber yer almaktaydı. Kıta Avrupası’ndaki kral, ruhban ve toprak sahibi sınıfın oluşturduğu üç taraflı iktidar ilişkisinden farklı bir örnek sunmaktaydı. Üçüncü olarak ise 1294 ve 1872 yılları arasında parlamento üyelerinin delege değil temsilci olması, Britanya’yı emsallerinden ayıran bir özellik durumundadır.¹⁷ Yasa uygulama ve vergi toplama gibi devlete mahsus gücü icra etme hakkına sahip tam yetkiyle donatılmıştı. I. Elizabeth döneminin sonunda parlamento, Avrupa’daki en büyük ve en geniş oy hakkı ile seçilen yasama organı olmuştu (Sayer, 1992: 1397).

Parlamentonun üstünlüğü ilkesinin, modern anlamda bir yazılı anayasasının yokluğu ile birlikte düşünülmesi gerekir. Geleneksel anlamda anayasa ulusal ruhla gelişen bir kavram olarak kabul edilir. Hegel’e göre anayasa birtakım kurumsal düzenlemeler değil kültürel bir üründür; o ulusun kültürünü, geleneklerini ve değerlerini yansıtır. Bu açıdan anayasa yapılmaz, zaman içinde oluşur. Modern anayasa ise Amerikan Devrimi’nin ürünü ve rasyonalist bir uygulamadır. Yazılı bir doküman olan bu anayasa, ülke yönetimini temel hukuk çerçevesinde düzenler. Bugün iki yüzden fazla devlette ve eğer varsa onun alt birimlerinde modern dönem anayasaları kullanılmaktadır (Loughlin, 2013: 6). Bu ayrım bağlamında Britanya anayasası ilk gruba girer. Tocqueville geleneksel ve modern anayasaları şu şekilde karşılaştırır:

“Fransa’da anayasa değişmez bir eserdir veya öyle farz edilir. Kabul edilen teoriye göre, hiç bir kuvvet onu hiç bir hususta değiştiremez, İngiltere’de Parlamento’ya anayasayı tâdil hakkı tanınmıştır. Şu halde anayasa daima değişebilir veya daha doğrusu hiç mevcut değildir. Parlamento aynı zamanda hem teşri organı hem de kurucu meclistir” (Tocqueville, 1962: 35).

¹⁶ Bu özellik 1999 yılına kadar sürmüştür. İşçi Partisi lideri Tony Blair’in hükümeti döneminde İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda için yerel yasama organları oluşturulmuş ve bu organlara kimi alanlarda yetkiler tanınmıştır. “Yetki devri” olarak adlandırılan bu durum, Londra’daki Britanya Parlamentosu’ndan Galler ve Kuzey İrlanda’daki meclislere ve İskoçya’daki parlamentoya güç transferini sağlamaktadır. Dış ilişkiler, savunma, makro düzeyde ekonomi ve ticaret ile ilgili konular Londra’daki Britanya Parlamentosu’nun yetki alanında kalmıştır. Bu üç yetki devrine rağmen İngiltere için ayrı bir İngiliz Parlamentosu oluşturulmamıştır (Sefer, 2014: 52).

¹⁷ Temsil teorileri açısından mütevellî modeli, temsilcinin temsil edilen kitlelerden bağımsız kararlar alıp, gerekirse kendi çıkarlarına göre hareket edebildikleri modeldir. Delege modelinde ise temsilci, temsil ettiği insanların görüşlerini yansıtan bir aracı olarak görev yapmaktadır.

Bu durumun tarihsel süreçte nasıl şekillendiği incelendiğinde 17. yüzyıl İngilteresi Stuart hanedanlığının modernleşme çabalarına tanıklık etmiş; 1685'te tahta geçen II. James, Katolik ve mutlak monarşi yanlısı olması sebebi ile Stuart döneminin kralları Avrupa'daki emsalleri gibi bir otorite kurma çabası içine girmişti. Tıpkı 1649'da I. Charles'ın öldürülmesindeki gibi bu mücadeleden de parlamento kralın kızı ile evli olan Hollanda Kralı William'ı tahta davet ederek üstün çıktı.¹⁸ Bu tarihten itibaren tahta geçiş koşullarını belirleyen yasa, parlamento tarafından hazırlandı. Bunu izleyen tarihte 1702'de tahta çıkan kraliçe Anne'in Protestan bir varisi olmaması sebebi ile I. James'in soyundan I. George'un Hannover Hanedanı olarak tahta geçmesine de parlamento karar verdi. Aristokratik bir darbe olarak kabul edilen Şanlı Devrim sonrası İngiliz/Britanya tarihinde herhangi bir devrimci hareket yaşanmadı ve bu durum da İngiltere'nin/Britanya'nın yeni bir anayasal yapılanma içine girmesini önledi (Loughlin, 2013: 50-52).

Britanya'da parlamentonun egemenliğine dayanan tarih yazımını daha iyi anlayabilmek için, "tarihin Liberal (Whig) yorumlanması"nın bir incelemesi gerekmektedir. Bu yorumun vurgusu, ülke parlamentosunun kesintisizliği, 1642 ve 1688 devrimlerindeki başarısının mühürlenmesi üzerine olup bu "şanslı" tarihin Kıta Avrupası'nda bastırılmış parlamentolarla monarşinin iradesine bağımlı merkezi bürokrasinin yükselişi ile karşılaştırılmasına dayanır. Bu yorumlamayı çıkış noktası olarak alan Britanya'nın - özellikle -19. yüzyıl tarih araştırmacıları Fransa'da, İtalya'da ve Almanya'da parlamento kurumlarının başarısızlığını memnuniyetle incelerler. Özellikle Fransa, devrim uğruna özgürlüklere el koymuş bir örnek olarak sunulur (Kumar, 2003b: 16).

Liberal tarih kavramı ilk önce 1931 yılında Herbert Butterfield tarafından "*Tarihin Liberal Yorumu*" (*The Whig Interpretation of History*) kitabında ortaya atılmıştır. Kendisi bu tarih anlayışının savunucusu olmamakla birlikte 19. yüzyıldan itibaren birçok akademisyen tarafından kabul edilen bu paradigmayı açıklamaya çalıştı. Liberal tarih kavramındaki Liberal (Whig) unsur, parlamentoda 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış siyasi bir gruptan gelmekteydi. Liberaller, Monarşi'nin gücünü destekleyen Muhafazakârlar'ın (Torylerin) aksine parlamento yanlısıydı. Bu parti zaman içinde Liberal Parti'ye dönüşürken Toryler ise günümüzün Muhafazakâr

¹⁸ Şanlı Devrim olarak bilinen bu olayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz bölüm 1.2.1.1.

Partisi'nin temellerini oluşturdu. Bu açıdan liberal tarih perspektifi, yönetimde parlamento ve monarşi arasındaki erken modern döneme ait gerilime dayanmaktadır. Bu paradigmanın vurgusu, “toplumun bugünkü yapısının geçmiş eğilimlerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu”ydü. Parlamenter sistemin, anayasal düzenin ve ilerlemeci anlayışın somutlaştırılmış hali olduğunu savundu ve böylece Britanya'yı modern ülkeler toplumunun zirvesine yerleştirdi. Savunduğu en önemli değerler özgürlük ve bağımsızlıktı. Bu sebeple liberal kapitalizmin, parlamenter demokrasinin, bilimsel ilerlemenin ve ilk modern ülke olarak Britanya'nın üstünlüğü ilkelerinin savunulmasına kendini adadı. Britanya'nın anayasal tarihinin liberal bir devamlılık izlediği ve parlamento, hukuk ve kraliyet gibi tüm önemli kurumların ortaçağlardan beri bu devamlılığın bir parçası olduğu savunuldu. Herhangi bir ülkede görülemeyecek olan bu devamlılık retoriği, ülke açısından önemli bir kültürel kaynak oldu (Corrigan ve Sayer, 1985: 17-18). Tarihin liberal yorumu bakış açısıyla Britanya ilk modern devlet olarak kabul edildi ve 19. yüzyıldaki başat konumunun açıklanmasında kullanılan en yaygın tarihsel perspektif oldu (Ichijo, 2013: 63-64).

Parlamentonun üstünlüğüne dayanan yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkilerinin yapısını da etkilerken yazılı bir anayasanın yokluğu da Britanya'da hukuk sistemi üzerinde belirleyici olmuştur. Çalışmanın bir sonraki başlığında bu bağlamda bir çerçeve çizilecektir.

1.2.1.3. Devlet-toplum ilişkileri ve hukuk sistemi

Devlet kelimesinin en eski kullanımı 1538'de dönemin fikir adamlarından Thomas Starkey'in çalışmasına dayanmaktaydı. 17. yüzyıldan itibaren bu kullanımın Kıta Avrupası'ndan farklı çağrışımlar yaptığı kabul edildi. Sıklıkla ulusun ve topluluğun karşılığı olarak kullanılan devlet kavramı, yürütmenin tüzel kişiliğine ya da hükümet kavramlarına karşılık gelmemekteydi. Fransa ve Almanya'nın aksine devlet, iç politikayı içine alan bir kurum değil, dış politikada tanınır olmanın öznesi ve üzerinde herhangi bir dış güç olmayan egemen birimdi (Dyson, 1980: 36-38). Kıta Avrupası'nda ise daha özerk bir devlet kavramı ortaya çıktı. Devlet yapısı burada “burjuvaziden bağımsız, ekonominin gelişme yönünü ve toplumun dönüşümünü tayin etme kapasitesine sahip” bir şekilde oluştu. İngiltere'de ise özerk devlet yapısı oluşumunu toprak sahibi aristokrasi ve burjuva sınıfı engelledi ve bu sebeple herhangi bir devlet eliti zümresi gelişmedi. 17. yüzyıl gelişmeleri sonrasında Parlamento devleti kontrol etti ve “kurumları, bütçesi, ve memur sayısı ile İngiliz devleti cılız kaldı” (Keyder, 2009:

20). İngiliz devleti Kıta'nın "ussal" bürokratik ama kapitalist olmayan devletlerinin aksine ussal olmayan kapitalist bir devlet modeliydi (Mooers, 1997: 195). Kapitalizmin en önemli özelliklerinden biri olan devlet-sivil toplum ayrılığının bu coğrafyada iki temel sonucu oldu. Hem emeğin alınıp satıldığı bir mekanizma olarak pazar kavramı yerleşti ve emek-sermaye ilişkilerinin sömürücü doğası maskelendi hem de bu maskeleyme aracılığı ile devletin sınıf karakteri gizlenmiş oldu (Mooers, 1997: 200).

Keyder, insanların yaşadıkları ve olağan kabul ettikleri pratikleri inceleme açısından en önemli kurumlardan birinin hukuk olduğunu söyler. Tarihsel sosyoloji içinde hukuk konusuna göz atmak, toplumlar arasındaki temel siyasi algılama farkları açısından bir ipucu oluşturabilir (Keyder, 2009: 23). Hukuk sistemi açısından da İngiltere'de örf hukukunun kullanılıyor olması yukarıda bahsi geçen devlet yapısının oluşmasına katkıda bulunmuştu. Roma hukukuna dayanan bir kamu hukukunun bulunmaması devletin tüzel bir kişilik olarak kabulünü engellemişti. İngiltere'de parlamento ve yargıçlar tarafından oluşturulan kanunlar ikili bir yapı taşımaktaydı. Bu ikili yapı devletin ve devlete ait teorilerin hukuka yaslanmasını önlemişti (Laborde, 2000: 552). Anglo-Sakson sisteminin en önemli parçalarından biri olan örf hukuku, ekonomiye ve piyasanın işleyişine en büyük serbestiyi veren düzen olarak da bilinmekteydi. Yerel yargıçlar, toprak sahibi sınıfın içinden çıkmış ve hukuku mevcut kurallar ve daha önce verilmiş kararlar çerçevesinde uygulamaktaydı. "Mülkiyetin kutsallığı, bireyin tam özerkliği ve siyasi otoritenin haklarının asgariye indirilmesi" gibi temel prensipler üzerine kararlar alınıyordu. Toprak sahibi aristokrasi tarafından tercih edildiği kadar kraliyete karşı güvence isteyen köylünün de tercih ettiği bu hukuk sistemi, monarşinin de bu hukuki düzene tabi olması sebebi ile önemliydi (Wood, 2016a: 17). Bu sistemde kanunlar "toplum" tarafından yapılmakta, devlet ise halkın kanunlara uymasını sağlayan kolluk gücünü sunmaktaydı. Roma hukukunun temel ilkelerinden biri olan "devletin gücünü halka karşı koruma" refleksi, hukuk sistemi nedeni ile Britanya'da görülmedi (Keyder, 2009: 24-25). Bu bağlamda ülkedeki hukuk sistemi, Kıta sisteminin tersine, bireysel hakların devlet karşısında korunmasını sağladı.

Devlet-toplum ilişkilerinde önemli aktörlerden biri de orduydü. Gerek savaşlar için gerekse köylünün ürettiği artığa el koymak için bir baskı aygıtı olarak mutlak monarşilerin aracı düzenli ordular, İngiltere'de 17. yüzyıl sonrası mutlakçı devlete karşı mücadelenin sonucunda sınırlandırıldı. Bu durum silahlı bir gücün yokluğu anlamına gelmemeliydi, keza yeni topraklar ve pazarlar 17.-18. yüzyıllar boyunca yaşanan

savaşlarda bir ordu ve donanma olmadan kazanılamazdı. Ordunun en önemli özelliği bu açıdan denetiminin kraliyette değil, parlamentoda olmasıydı (Mooers, 1997: 195). Düzenli bir ordunun bulunmayışı devlet formunun oluşumuna ve monarşinin karakterine doğrudan etkide bulunurken, deniz gücü ticaretinin gelişmesine yardımcı oldu. Donanma, toprak sahibi sınıfa karşı bir ordu kadar tehlike oluşturmuyordu. Aksine donanma, Denizcilik Yasaları sayesinde yürütmeye ve doğal olarak toprak sahibi sınıfa gücünü veren dışsal bir etki oldu. Denizcilik yasaları kapalı sömürge sistemini kolaylaştırdı ve sömürgelemlerin parlamentoya bağlanmasını sağladı (Mooers, 1997: 194). Donanmaya savunma anlamındaki güven, toprak sahibi sınıftan vergi toplanmasını kolaylaştırdı. Vergi toplamadaki bu rahatlık, hükümetin uluslararası borçlanmasını kolaylaştırdı ve ticari karlılık üzerine yapılan savaşlarda Britanya'ya avantaj sağladı. Vergi gelirlerinin güvencede olması yerli kredi kuruluşlarına faizlerin ödenmesi anlamında güven sağladı ve bu sayede ülke içindeki istikrarlı kapitalist gelişimin sağlanması için gerekli koşullar oluşturuldu (Sayer, 1992: 1392). Başlıca vergi kaynağı parlamento aracılığı ile toprak sahibi sınıflardan toplanan toprak vergisiydi. Bu vergi zora değil mükelleflerin rızasına dayanmaktaydı (Mooers, 1997: 193). Tüketim vergileri de aynı şekilde egemen sınıflar üzerinde bir baskı aracı değildi, bu vergileri denetleyenler de onlardan yararlananlar da bağımsız bir bürokrasi değil egemen sınıfın kendisiydi. Vergiler makam olarak ya da hükümete borç verilmişse faiz olarak geri dönmekteydi. Kıta Avrupası'nda aristokrasi, kazandığı makamların bedelini bağımsız bir sınıf olarak sahip olduğu güçte bir azalma ile öderken, İngiltere'de böyle bir durum görülmedi. Devlet hiçbir zaman egemen sınıfların rakibi olmadı (Mooers, 1997: 195).

Yukarıda sınırları çizilen Britanya devlet yapısıyla birlikte şekillenen ulus ve ona ait kimlik özellikleri Britanya istisnacılığının temellerini kuvvetlendiren başlıklardan biri olarak düşünülmelidir. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde Britanya'da ulusal kimliğin oluşumu incelenecektir.

1.2.1.4. Ulusal kimliğin oluşumu

14. yüzyılda İngiltere, ulus devlet görünümünde ve ulus kimliğinin belirgin olduğu ve gelişmekte olan bir birlik haline gelmişti. İngilizce, mahkemelerde ve yönetimde kullanılan dil Londra ise üniter devletin sürekli başkentiydi. Aynı zamanda II. Richard ve V. Henry dönemlerinde kutsal krallık kavramı geliştirilmişti. 1455-1485 yılları arasında devam eden Güller Savaşı ile bozulan düzen, Tudor Hanedanlığı'nın merkezi devleti güçlendirmesi ve özellikle de Roma ile bağların koparılmasıyla tekrar

kazandı (Smith, 2006: 440). Her ne kadar İngiliz siyasal modernleşmesi denildiğinde akla gelen hanedanlık Stuartlar olsa da Huntington, Tudor yüzyılında modernleşme adına özellikle devletin kilise üzerinde üstünlüğünün sağlanması ve bununla birlikte yükselen bir ulusal kimlik ve bilincin oluşturulması anlamında önemli adımlar atıldığını savunmaktaydı (Huntington, 1966: 380).

VIII. Henry'nin Papalık kurumunu İngiliz Kilisesi'nin yüce idaresi ile değiştirmesi, özellikle 1688 sonrası vatanseverlik ve Protestanlık kavramlarının birlikte anılır hale gelmesiyle oldukça yakından ilişkiliydi. İngiliz vatanseverlere göre dinleri hem seçilmiş insanlara atfedilmişti hem de Roma Kilisesine karşı bir duruş sergiliyordu. Protestanlığı ulusal dini olarak kabul etmiş bu insanlar, kendi ulusal kimliklerini egemenliğe ve ulus devlete bağlı olarak oluşturdular. Avrupa ve onunla ilgili olan kavramlara kendilerini adamakta Katolik uluslara nazaran daha isteksiz kaldılar (Smith, 2006: 436). Tıpkı Katolik öğretinin Fransa'ya atfettiği "seçilmiş ulus" tanımlaması gibi, İngiltere'ye anti-Avrupalı benlik algılamasını kazandıranın Protestan teolojisi olduğunu öne süren çalışmalar da oldu (Kumar, 2003b: 20). Bu bağlamda İngiltere'nin Kıta'dan kopuşu, bugünkü Fransa sınırları içindeki topraklarını kaybetmesi ile de eş zamanlı olarak 15. yüzyıldaki reform hareketi ile gerçekleşti (Kumar, 2003b: 15). İspanyol engizisyonunun işkenceleri, Fransa'daki St. Barthelemy Katliamı¹⁹, İngiliz donanmasına karşı yapılan İspanyol Armadası saldırısı ve parlamentoya karşı planlanan Barut Suikasti gibi olaylar "dünyaya egemen olmak isteyen zalim Katolik" imajını ve "Tanrı'nın İngilizleri"nin de cesaretle bunu önlemeye çalıştığı algısını yaratmak üzere titizlikle kullanılmıştı (Hill, 2016: 79). Bunun yanında "İngiltere Katolik engizisyon kurumu ve hukuki engizisyon uygulaması bulunmayan tek büyük Avrupa ülkesiydi" (Macfarlane, 1993: 143).

Marx, burjuvazi toplumunun dış ilişkilerinde kendini bir ulus, içte ise bir devlet olarak sunması gerektiğini söylemekteydi. Tudorların reformla birlikte gelen devrimi de İngiltere için bunu başardı. Elton'a göre bu devrimin en önemli katkısı ulusal egemenlik kavramıydı (Elton, 1974: 160). Egemenlik, Roma'dan ayrılan İngiltere için yabancı bir gücün iktidarının reddi anlamına geliyordu. Ama bu sadece dış ilişkileri ilgilendiren bir konu değildi. Sınırların içinde de devletin otoritesinin ve görünürlüğünün artması

¹⁹ 24 Ağustos 1572'de Katolik Fransız kralı IX. Charles'ın emriyle Huguenotlar olarak bilinen Fransız Protestanların öldürülmesidir.

demekti. Ulus aşan ya da daha yerel alternatiflerin reddi sağlanmış oldu. Evrensel Roma Kilisesi'nden İngiliz Kilisesi'ne geçiş, sadece kilisenin ulusallaştırılması değil aynı zamanda devletin kiliseye üstün kılınması anlamına geliyordu. Manastırların kaldırılması kraliyete tüm toprakların yüzde onunu kazandırdı. Kraliyet gelirleri üç kata çıktı. Kraliyet bir süre sonra bu toprakları sattı. Bu satışla gentrye geçen topraklar sayesinde kapitalist tarım yükselişe geçti ve bu satışlar kraliyetin finansal olarak parlamentoya bağımlılığını arttırdı (Corrigan ve Sayer 1985: 45-46).

İngiliz ulus kimliği bu şekilde gelişirken bir ideoloji olarak milliyetçiliğin gelişimi Britanya'da Kıta Avrupası örneklerinden çok farklı oldu. Hugh Seton-Watson'a göre (1977: 34) İngiliz milliyetçiliği hiçbir zaman var olmamıştı, çünkü ne böyle bir doktrine ne de herhangi bir bağımsızlık mücadelesine ihtiyaç duyulmamıştı. İngilizler için milliyetçilik, vatanseverliğin aksine rahatsız edici, irrasyonel ve yabancı bir kavramdı. George Orwell'a göre milliyetçilik tıpkı faşizm ve komünizm gibi, Kıta'nın "acımasız" ideolojilerinin sorumlusuydu ve bunların İngiliz insanı tarafından reddedilmiş olmasına şükredilmeliydi (Orwell, 1970: 31).

Bu sebeplerden ötürü milliyetçilikten ziyade vatanseverlik kavramı ülkede tercih ediliyordu. Buna karşılık gelebilecek diğer bir kavram patriotizmdi ve bir kişinin ülkesine duyduğu sevgi olarak tanımlanıyordu. Tanımında vurgulandığı gibi, patriotizm bireyin hislerinin yansımasıydı, milliyetçilik gibi kolektif bir ideoloji değildi ve beraberinde halk ya da ulus gibi kavramları da düşünmeyi gerekli kılmıyordu. Milliyetçilik ise popüler bir hareketti ve kolektif bir mobilizasyona dayanıyordu. Milliyetçiliğin reddi, Britanya'da, ideolojinin popülist temelinden kaçınma amaçlıydı. İngiliz milliyetçiliğinde halk ögesi yoktu (Nairn, 1981).

Milliyetçiliğin taşıdığı tüm bu olumsuz anlamlara rağmen, kavram tamamen reddedilmemişti ve Britanya'da farklı bir milliyetçilik anlayışı gelişmişti. Bu anlayış, ulusal kimliğin emperyalizmle içli dışlı olmasından besleniyordu. Kumar'a göre bu tarz bir milliyetçilik, emperyal milliyetçilik olarak adlandırılmalıydı. Her ne kadar imparatorluklar prensipte milliyetçilik fikrine karşı gibi görünseler de egemen topluluklar açısından belli bir ulusal kimlik anlayışının taşıyıcısı rolündeydi. Bu gruplar kendi etnik kimliklerine vurgudan ziyade siyasi, kültürel ve dini misyonlarına vurgu yapmayı tercih ettiler. Başka bir deyişle bu tarz bir milliyetçilik, misyoner bir milliyetçilikti (Kumar, 2003a: 34). Britanya çift anlamda emperyal bir ulustu.

İngiltere'nin bulunduğu adada kuzeydoğuya doğru yayılması ile oluşan Büyük Britanya ya da Birleşik Krallık olarak adlandırılan bir kara imparatorluğunun yanı sıra hem Batı yarımkürede Kuzey Amerika ve Karayipler üzerinde, hem de Doğu yarımkürede Hindistan ve Güney Asya üzerinde deniz aşırı imparatorluk kurmuştu (Kumar, 2003a: 35). Sir John Seeley “İngiltere'nin Yayılması” (*The Expansion of England*, 1883) adlı kitabında bu içeride ve dışarıda kurulan imparatorluk süreçlerini şöyle anlatmaktaydı:

“I. Elizabeth dönemi sonunda İngiltere, Avrupa'nın dışında herhangi bir toprağa sahip değildi. Büyük Britanya henüz oluşmamıştı, İskoçya ayrı bir krallıktı, İrlanda ise İngilizlerin kabile hayatı yaşayan yabancıların ortasında sahip olduğu bir koloni durumundaydı. Stuart Hanedanlığı iki süreci aynı anda başlattı. İlki, Kraliçe Anne döneminde tamamlanan ve üç krallığın kendi içinde sağladığı iç birliktir. İkinci ise o tarihten beri devam etmekte olan ve denizler ötesinde daha geniş anlamda bir Britanya'ya atıfta bulunan bir imparatorluktur. 17. yüzyılda büyük bir ilerleme kaydetmiş fakat devasa boyutlarını ve dünya lideri konumunu 18. yüzyılda almıştır” (Kumar, 2003a: 35).

Britanya'nın sahip olduğu dünya imparatorluğu ve hiçbir Avrupa ülkesinin sahip olmadığı dünya genelinde sorumlulukları Avrupa'dan farklılığı hissini güçlendirdi. Orta çağda düzenin ve medeniyetin yayılmasını sağlayan Roma ile benzerlikler bile kuruldu (Kumar 2003b: 16).

Britanya ulusal kimliğini tanımlayan unsurlardan biri de sendikalar ve işçi hareketleriydi. Bu hareket, belli bir dönem ulusal kimliklere üstün gelen ve onların sınırlarını aşan bir kimlik kaynağı olmuştu. Britanya endüstrileşme sonrası ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve politik değişimleri tecrübe eden ilk ülkeydi ve bu bağlamda sendikacılık hareketinin beşiği sayılmaktaydı. İlk defa Britanya'da işçi sınıfı faal nüfus içinde en büyük orana sahip olmuştu. 15. yüzyılda kalfa loncaları ile başlayan bu hareket 18. yüzyılda yaygınlık kazanmıştı. 19. yüzyılda genel oy hakkı ve parlamentoda temsiliyet mücadelesi veren sendikalar, bir sonraki yüzyılda İşçi Partisi'nin temelini oluşturarak ulusal kimliğin bir parçası haline geldi. İşçi sınıfına ait bu siyasal hareket, dünyadaki ilk örnek olmasına rağmen Kıta Avrupası'nın devrim odaklı Marksist/Sosyalist hareketinden farklı bir çizgi izledi ve sınıf çatışmasını reddetti. Ayrıca din ve gelenekler Kıta'daki muadillerine kıyasla sendikalar üzerinde daha etkili bir role sahip oldu ve işçi sınıfının muhafazakâr bir yapıda kalmasını sağladı (Kozak, 1992: 65 -70).

Ulusal kimliğin oluşumunda dil birliğinin katkısı, Benedict Anderson'un (1995) “*Hayali Cemaatler*” adlı kitabında da vurgulandığı üzere önemliydi. Bu açıdan

bakıldığında İngiltere’de dil birliğinin sağlanması 14. yüzyılın ortalarına karşılık gelirken Avrupa devletlerinde, örneğin Fransa’da, 19. yüzyıl gibi geç bir tarihte bile bir dil bütünlüğü sağlanamamıştı. Dil birliğinin önemli bir katkısı da yasal ve idari prosedürlerde standardizasyonu sağlamasıydı (Sayer, 1992: 1392). Yüzyıllar boyunca Latince; hukukun, kilisenin, yönetimin ve akademinin dili olmuştu. Fakat İngiltere bu konuda farklı bir tecrübeye sahip olmuş, Latince yerine kendi ulusal dilini kullanmayı başarabilmişti (Aylmer, 1990: 95). Emperyal üstünlüğünün sağlanması İngilizce’yi dünya çapında geçerli olan ve hegemonik bir konuma sahip dil haline getirmişti. Bu bağlamda Anglaphone ülkelerle bir bütünlük içine girilmiş, bu kimlik Kıta Avrupa’sına karşıt olarak konumlanmıştı. Thatcher’ın “bütün sorunlar Kıta’dan, bütün çözümler ise İngilizce konuşan dünyadan gelmektedir”²⁰ sözü bu karşıtlığın bir ifadesiydi.

19. yüzyılda Britanya ve takip eden yüzyılda ABD tarafından egemen dil konumuna yerleştirilen İngilizce, Almanya, Japonya, Fransa, İspanya, İtalya gibi ülkeleri kendi dillerini koruma amaçlı savunma anlamında bir reflekse sürükledi. Fakat bu ülkelerden İspanya dışında hiçbirinin dil konusunda evrensel bir dil olma iddiası olmadı. Fransızcanın da diplomasi dili olma iddiası süreklilik sağlayamadı. İngilizce özellikle uluslararası ticaret, hukuk ve iş hayatının iletişim aracı oldu. Hatta genel bir birlik sağlamak adına, Hollanda gibi küçük ülkelerin üniversitelerinde Felemenkçe eğitim kaldırılıp tamamen İngilizce eğitim sağlandı. Dilin sağladığı bu üstünlük Britanya’ya küresel bir önem kazandırdı (Cohen, 1995: 15).

Benedict Anderson’a göre (1995) “Hayali Cemaat”in oluşturulmasında kullanılan bir diğer araç da mitler ve sembollerdi. Bu açıdan Britanya her zaman mitlerin, ritüellerin, sembollerin ülkesi olmuş ve ulusal kimliğinin oluşumunda kraliyet ailesi, Big Ben, Union Jack (Britanya bayrağı) gibi sembollere vurgu yapmıştır.²¹ İlk ulusal marşın 1740’ta bu coğrafyada ortaya çıkması da bunun bir göstergesiydi (Hobsbawm, 2005: 9). Britanya polisi de ulusal bir semboldü ve silahsız, dost canlısı ve

²⁰ Thatcher, bu yorumu 1999 yılındaki Muhafazakâr Parti Konferansı’nda yapmıştır (The Guardian, 6 Ekim 1999).

²¹ Büyük Britanya idealinin en önemli sembollerden biri de takım oyunları olmuştur. Özellikle futbol, Beyefendilere özgü olup ayaktakımında da oynanmaktaydı ve ülkenin en başarılı spor ihracıydı. Herkes tarafından yapılabilir bir spor olması, Ferguson’a göre (2011: 251) “siyasal kuşkuculuğu ile bilinen işçi sınıfından tutun, ondan daha da kuşkucu Almanlara, kısacası Amerikalılar dışında herkese çekici geldi”. Böylece İngilizler dünya çapında bir etki alanı daha yaratmış oldu.

yardımsız olarak hayal edildi (Aylmer, 1990: 104). Toplumsal ve siyasal kurumları açısından endüstri öncesi dönemin biçimsel bir devamlılığının örneği oldu. Bu anakronizmi iyi kullanmayı başaran Britanya; kraliyete, lordlara ve kurumlarına ait törenleri sembolleştirdi (Hobsbawm, 2003a: 15).

Hobsbawm “dünyada en eski ve çok geride kalmış bir maziyle bağlantılı izlenimi veren” şeyin Britanya monarşisinin “debdebeli” kamusal törenleri olduğunu savunuyordu (Hobsbawm, 2005: 1). Papalık bir kenara bırakılırsa hiçbir devlet başkanı günümüz Britanya kraliçesi II.Elizabeth kadar ritüellerle donatılmış değildi. Bu durum “monarşinin seküler büyüüne olan ilgileri” sürekli kılıyordu (Cannadienne, 2005: 121). İcat edilmiş gelenekler hem kurumsallaşmış hem de “kısa ve belli bir zaman diliminde hızla yerleşmiş gelenekler” olabilmekteydi ve Britanya her iki açıdan geleneklerini üretmeye devam etti (Hobsbawm, 2005: 2).

Britanya, yukarıda detayları belirtilen ulusal kimliğini ve ulus devlet karakterini oluştururken, bir taraftan da bir imparatorluk inşası gerçekleştiriyordu. Özellikle dış politikada emperyal bir güç gibi hareket eden Britanya'nın istisnacılığının devletin emperyal karakterinden nasıl beslendiği bir sonraki başlıkta ele alınacaktır.

1.2.1.5. Dış politika ve emperyalizm

Britanya dış politikası temel olarak iki stratejiye dayanmaktaydı. Bir yandan okyanus ötesinde merkantalizme dayanan, kapitalist ekonominin gelişimi için gerekli olan ve denizcilikte üstünlüğü sağlayan mavi sular politikası yürütürken diğer yandan da Avrupa krallıklarına karşı dengeleyici bir rol üstlenmişti (Teschke, 2003: 258). Paul Kennedy'e göre (2001) 1450 sonrasında İngiltere'nin Kıta Avrupası'na müdahil olmayan bir politika izlemesinin ekonomik ve siyasal kalkınmada önemli bir etkisi olmuştu. Kapitalizmin gelişiminde önemli dönem olarak kabul edilen 16.-18. yüzyıllar arasında kaynaklarını ne Kıta'da bir imparatorluk inşa etmekle harcamış ne de Kıta devletlerinin yayılmacı tercihlerine karşı kendini savunma zorunluluğu duymuştu (Sayer, 1992: 1391-1392).

Bu stratejinin ilk ayağı emperyalizmdi. Avrupa'daki imparatorluk yarışında İngilizler sahneye geç çıkmıştı. Jamaika'yı ancak 1655'te alıp mücadeleye dahil olmuşlardı. Papa 1453'te Amerika ticaretini İspanya'ya, Asya ticaretini de Portekiz'e bırakan bir ferman yayınladı. Portekiz'in payına şeker, baharat ve köleler düştü, fakat İngilizler için asıl imrenilecek pay, altın ve gümüşün çok olduğu bölgelerle

ödüllendirilmiş İspanya'nındı (Ferguson, 2011: 29). Böylece İngiliz imparatorluk anlayışı İspanyol rakibine bir tepki olarak doğdu. İspanya'nın imparatorluğu Papalık temelinde şekillenirken İngiltere Protestanlık üzerine bir imparatorluk kurdu (Ferguson, 2011: 30). 15. ve 16. yüzyıllarda deniz aşırı yayılma ve bilimsel gelişme açısından Avrupa'nın gerisinde kalan İngiltere, 17. yüzyıla gelindiğinde her açıdan öncü bir devlet haline gelmişti (Aylmer, 1990: 105).

Fransız Devrimi sonrası Napolyon döneminde Fransa ile rekabetin artması bu iki ülkeyi sık sık karşı karşıya getirdi. Endüstri devriminin öncüsü olan Britanya'nın ekonomik üstünlüğüne ulaşmaya çalışan Fransa, 1805 Trafalgar Savaşı yenilgisi ile kanalı geçerek Britanya topraklarını istila etme ve deniz aşırı temaslar kurma umutlarını kaybetti. Britanya'nın 18. yüzyılda kurduğu ekonomik üstünlüğü başta Fransa olmak üzere Avrupa devletleri siyasi ve askeri yollarla geri almaya çalıştı, ancak bu savunmanın bedeli Britanya için büyük olmadı (Hobsbawm, 2003b: 111). “Dünyanın atölyesi” sıfatını endüstri devrimi ile birlikte kazanan Britanya, ithalatta, ihracatta, uluslararası yatırımda tekel olduğu bir dönem geçirdi. Böylelikle gerçek bir dünya politikasına sahip tek ülke olarak kabul edildi. Diğer ülkelerin endüstrileşmesi, dünya iktisadi ilişkilerinin Britanya'nın ihtiyaçlarına göre ayarlanmış olması sebebi ile Britanya hegemonyasının uzun bir dönem boyunca devam etmesini engellemedi (Hobsbawm, 2003a: 13). Britanya'nın kurduğu kültürel ve ulusal üstünlük bir bakıma “üzerinde güneş batmayan imparatorluk” olmasından kaynaklanıyordu. Tüm insanlığı medenileştirmek misyonu “beyaz adamın yükü”ydü ve Britanya bunun için seçilmiş ülkeydi (Cohen, 1995: 11).

Emperyalizm, düşünce dünyasında da yansımalar buldu. Başta Adam Smith olmak üzere 18. yüzyıl liberalleri emperyalizme karşı tutum alırken John Stuart Mill “*Müdahalesizlik Üzerine Birkaç Söz*” (*A Few Words on Non-Intervention*, 1859) başlıklı makalesinde Britanya'nın bütün ülkeler içinde hem “kıyas götürmeyecek ölçüde en insaflısı” hem de özgürlüğü en iyi anlayan ülke olduğunu savundu. “*Temsili Hükümetle ilgili Düşünceler*” (*Considerations on Representative Government*, 1861) adlı eserinde ise sömürgeleşmenin Afrika ve Asya'nın çıkarına olduğunu ileri sürdü ve bunu birtakım sebeplere dayandırdı: İlk olarak, sömürge düzeni, “daha iyi bir yönetim, eksiksiz mülkiyet güvenliği, ölçülü vergiler, daha oturmuş bir toprak işleme düzeni” sunmaktaydı. İkincisi, “halkın kavrayış düzeyinin yükseltilmesi, endüstrinin verimli uygulanışını aksatan adetlerin ya da batıl inançların yıkılması, zihinsel uğraşların

artmasıyla insanların yeni arzu nesnelere haberdar kılınması”nı sağlamaktaydı. Son olarak “ülkeye yabancı sanat ve zanaatların ve yabancı sermayenin gelmesi, böylece üretim artışının artık sadece ülke sakinlerinin verimliliğine ya da tutumluluğuna bağımlı olmaktan çıkıp onlara özendirici örnek sunulması” söz konusuydu (Ferguson, 2011: 145).

Emperyalizme bir başka destek de John Robert Seeley’in 1883 yılında yazdığı “İngiltere’nin Yayılması” (*The Expansion of England*) adlı kitabında verildi. Seeley emperyalizmle ilgili görüşlerini şöyle aktarıyordu:

“Eğer ABD ve Rusya yarım yüzyıl daha sıkı dururlarsa bu sürenin sonunda Fransa ve Almanya gibi eski Avrupa devletlerini tam anlamıyla gölgede bırakıp ikinci sınıf ülkeler konumuna düşüreceklerdir. Kendisini sırf bir Avrupa devleti olarak görmeyi sürdürmesi halinde İngiltere’nin de başına aynı şey gelecektir. İmparatorluk geleceğin süper devletleriyle ancak bu geniş Britanya’yı sıkı sıkıya kenetlediğinde yarışabilir” (Ferguson, 2011: 241).

Orwell’in “imparatorluktan yoksun kalan bir Britanya ancak hepimizin çok fazla çalışması gereken esas olarak ringa ve patates yiyerek yaşayacağımız soğuk ve önemsiz küçük bir ada olurdu” sözleri, imparatorluğun ve emperyalizmin 20. yüzyıl Britanya’sının düşünce dünyası için de ne kadar belirleyici olduğunun bir başka göstergesiydi (Ferguson, 2011: 289).

Bahsi geçen imparatorluk düzeni “İngiliz Milletler Topluluğu” (Commonwealth) olarak adlandırılan bir oluşumu da beraberinde getirdi. Topluluğun üyeleri dünya çapında, ırkın, dinin ve milliyetin aşılmış olduğu bir duygu birliği etrafında toplandıklarına inandılar. Topluluğun gelişimi eski ve yeni olarak adlandırılan iki aşamayı kapsamaktaydı. İlk İngiliz Milletler Topluluğu deneyimi, yönetimleri Britanya’da olan Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda gibi dominyonlardan oluştu. Nüfusun büyük bir kısmını Britanya kökenlilerin oluşturduğu bu ülkeler Britanya’yı ana ülke olarak kabul etti. 1931 yılında çıkan bir kanunla dominyonlar imparatorluk içinde eşit statüde, iç ve dış işlerinde birbirine bağımlı olmayan, fakat sadakatle krallığa bağlı otonom birimler olarak kabul edildi. Hedeflendiği gibi bu sadakat ve emperyal bağ oldukça güçlü olarak kurulmuştu. Birinci Dünya Savaşı’na katkı sadece beyaz dominyonlarla sınırlı kalmadı. Savaş başlayınca Gandhi birkaç on yıl sonra bağımsızlık talep edeceği ülkeye nasıl bağlı olduğunu ve ona olan desteğini açıklamaktan çekinmiyordu:

“Biz her şeyden önce Büyük Britanya İmparatorluğu’nun İngiliz yurttaşlarıyız. İngilizler, şu anda haklı bir dava uğruna, insan onurunun ve uygarlığının iyiliği ve şanı için dövüştüklerine göre, [...] bize düşen görev açıktır: İngilizleri desteklemek için elimizden geleni yapmak, canımızla ve malımızla savaşmak” (Ferguson, 2011: 289).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından dekolonizasyon hareketlerinin yükselişi ile İngiliz Milletler Topluluğunun bu eski anlayışı sona erdi. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bağımsızlıklarını kazanmış ülkeler koalisyonuna dönüştü. Toplam sayısı elli üç olan ülkelerden on beş tanesine Kraliyet tarafından vali atanıyordu ve dönemin kral/kraliçesi bu ülkelerin de devlet başkanı olarak kabul edildi.²² Bu ülkeler Britanya tarafından verilmiş ekonomik ve siyasi ayrıcalıklara sahipti ve ülkenin önemli bir ticaret ortağıydı.

Dış politika stratejisinin ikinci ayağı ise Avrupa’da hiçbir gücün Kıta’ya hâkim olmasına güvenlik sebepleri ile izin verilmemesiydi. Yüzyılı aşkın bir süre “güçler dengesi” ve “müdahil olmama” prensipleri sırt sırta vererek dış politikanın temelini oluşturdu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında Avrupa işlerine “istemeden” dahil olsa da, genel olarak niyeti Kıta’daki sorunlara sırtını dönmektir. (Kumar, 2003b: 17). 1812-1821 döneminin Dışişleri Bakanı Castlereagh açıkça şöyle belirtiyordu:

“Avrupa’nın toprak dengesi bozulursa, İngiltere etkili bir şekilde müdahale eder; fakat soyut karakterdeki bir sorun için kendini yükümlülük altına sokacak en son ülke, İngiltere’dir [...] Gerçek tehlike Avrupa Sistemi’ni tehdit ettiği zaman biz yerimizi alacağız; fakat bu ülke, soyut ve spekülâtif önlem ilkelerine dayanarak harekete geçemez ve geçmeyecektir de” (Kissinger, 2000: 86).

Bu bağlamda 1815 Viyana Konferansı, Britanya’nın dış politikası açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edildi. Hobsbawm’a göre ticaret ve yatırımlar Britanya dış politikasının en büyük genişlemeci ve yayılcı çıkarıydı ve bu hedefin önüne geçebilecek herhangi bir engel yoktu (Hobsbawm, 2003b: 120). 1815’te Fransa’ya karşı sürdürülen ve yirmi yıl süren savaştan, endüstri devriminde ilerlemiş ve önemli deniz gücü olmuş bir ülke olarak zaferle çıkıldı. Britanya donanması o dönemde neredeyse diğer donanmaların gemi toplamı kadar gemiden oluşuyordu. Fransa ile yapılan savaşlar sonrasında Castlereagh “Avrupa’daki durumun gözden geçirileceği ve

²² Bu ülkeler; Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Belize, Grenada, Jamaika, Papua Yeni Gine, St. Kits, St. Lucia, St. Vincent, Solomon Adaları ve Tuvalu’dur.

dışişleri bakanlarının katılacağı periyodik toplantılar veya kongreler” fikrini ortaya attı. Kongre sistemi olarak adlandırılan bu sistem Kıta’nın sorunları hakkında bir görüş birliğine varmayı ve çok taraflı çözüm önerileri sunmayı amaçlıyordu. Fakat bu durum, Britanya karar alıcıları tarafından bir Avrupa hükümeti sistemi formunda olması sebebiyle hoş karşılanmadı; Birleşmiş Avrupa karşıtlığının temelleri o dönemlerde atılmıştı. Geleneksel politikaları gereğince Britanya, “belirli bir tehditle karşı karşıya kalmadan, ortaya çıkan olayları gözden geçirmek için kendisini yükümlülük altına sokmamıştı” (Kissinger, 2000: 86).

1821’de Castlereagh’ın yerine geçen Canning, geleneksel politikayı sürdürdü ve ekledi: “Avrupa sistemi ile yakından ilişkiliysek de bu demek değildir ki etrafımızı saran devletleri ilgilendiren her olaya, kabına sığamayan bir hareketlilik içinde ve başkalarının işine burnumuzu sokarak karışacağız” (Kissinger: 2000, 95-96). Böylece ortak güvenlik teması en başından itibaren reddedildi. Britanya’nın mevcut durumu koruma memnuniyeti, fiili olayları beklemeyi gerekli kıldı fakat Kıta Avrupası için bu durum mümkün değildi, çünkü onlar, Kissinger’a göre, fiili olayların zaten kendisiydi (Kissinger, 2000: 96).

Britanya’nın en önemli dış politika stratejilerinden biri olan “Şahane yalnızlık” (Splendid isolation)²³ politikası, ittifaklardan kârlı çıkmaktan ziyade, zarar görüleceği inancını yansıtmaktaydı. Bu yaklaşım, tek başına ayakta durabilecek güçlü, kendisine karşı herhangi bir müttefik yardımını gerektirecek bir tehlike görmeyen ve büyük bir tehdidin müttefiklerini daha fazla tehdit edeceğini bilen bir ülke olmanın sonucuydu. Avrupa dengesini ayakta tutan Britanya’nın Avrupa’da toprak kazancı talebi de yoktu çünkü deniz aşırı toprak edinme arzusu için yeterince mücadele vermekteydi. Avrupa’daki tek çıkarın denge olması, Kıta’da seçici müdahillik özgürlüğü de veriyordu. Fakat bu özgürlük, değişken olsa da herhangi bir müttefik olmadan politika üretmek anlamına gelmiyordu. Kendi çıkarlarına göre değişen müttefik tutumu, duygusallıktan uzaktı ve bu durum Britanya’ya Avrupa’da “Hain Albion” (Perfidious Albion)²⁴ lakabını kazandırmıştı (Kissinger, 2000: 97-98).

²³ Bu kavram ilk kez 1896 yılında Kanada Maliye Bakanı George Foster tarafından kullanılmıştır (Howard, 1962: 36).

²⁴ Schmidt, sloganın ilk kullanımının 12. yüzyıla kadar götürülebileceğini fakat bilinen anlamda İngiliz sadakatsizliğini anlatan olayların 14. yüzyıla ait olduğunu belirtir. Özellikle Tudor Hanedanlığı dönemindeki Roma’dan kopuşun ve Katolik katliamlarının Fransa’da İngilizlere karşı olumsuz bir kanı

Yüzyıllarca dış politikada bir imparatorluk gibi hareket eden Britanya, diğer bir yandan ulus devlet sınırları itibariyle bir ada ülkesi konumundaydı. Verili olarak ve doğal sınırlarla ifade edilen bu coğrafi özelliğe Britanya tarihinde birçok atıf yapılmıştır.

İstisnacı politikayı üreten bir değişken olarak ada kimliğinin nasıl inşa edildiğine dair inceleme, çalışmanın bir sonraki bölümünü oluşturmaktadır.

1.2.1.6. Ada ülkesi olma hali

Kara devletleri için *sınır* hukuksal, askeri ve siyasal soruna yol açması muhtemel toprak üstündeki hayali çizgilerden oluşur. Bu geometrik çizgiler sayesinde keyfi bir çevreleme ve kollektif bir grubun ortaya çıkışı gerçekleşir (Simmel, 1997: 141). Doğa tarafından verili olmayan bu süreç, sınırlara mutlak kesinlik atfedilmesi ile çelişki içerisindedir. Diğer taraftan ada devletleri denizlerin sunduğu çalkantısız, sorunsuz doğal sınırlara sahiptir (Law, 2005: 267). Britanya, Avrupa Kıtası'ndan İngiliz Kanalı ile ayrılır ve dünyanın sekizinci büyük adasıdır. Britanya'nın hiçbir yerinin denizden 70 milden daha uzak bir konumda olmaması, ticaret anlamında ülkeye avantaj sağlamaktadır. Kömür ve koyun bolluğunun yanında ticari bir mal olarak denizin bolluğu, ülkenin yoksun olduğu birçok ürünün temin edilmesini sağlamıştır (Law, 2005: 268-269).

Ada devleti olmanın vurgusu 15. yüzyılın ortalarındaki yüzyıl savaşlarına dayanıyordu. Bu savaşla Kıta'daki topraklarının önemli bölümünü kaybeden İngiliz Krallığı'nın Britanya adasına yapabileceği vurgudan başka alternatifini kalmamıştı. Adalılık kimliğini güçlendiren bir başka olay ise VIII. Henry döneminin Roma Katolik kilisesinde ayrılmayla sonuçlanan reform hareketiydi. Böylece Kıta Avrupası ile Britanya adası arasında kültürel bir bölünme yaşanmıştı (Spiering, 2015: 41).

Christopher Hill'e göre Britanya'nın bir ada olduğunu söylemek pek orijinal bir şey değildi. Ancak, 16. ve 17. yüzyıllarda bu verili coğrafi özellik son derece önemli görüldü. İç savaştan önceki yüz elli yıl Kıta'da hemen hemen kesintisiz savaşa tanık olunurken İngiltere'de barış ortamı hâkim olmuştu. Ulusal savunma konusunda

yaratması nedeniyle yaygın bir kullanım kazandığını söyler. Fakat 18. yüzyıl ile birlikte "İngiliz hainliği" fikri, sistematik ve planlı olarak Fransız hükümeti tarafından yayılmaya başlanır ve siyasi bir slogana dönüşür. Britanya kralları ve bakanları müttefik olsalar bile sözlerine güvenilmez olarak tasvir edilir. Britanya'ya karşı nefretin ulusallaşmasının ardından Napolyon döneminde "Hain Albion" sloganı Avrupa Kıtası'na yayılır ve 19. yüzyıl sonuna doğru diplomatik dile de yansır (Schmidt, 1953). 1712 yılında John Arburthnot tarafından yaratılan John Bull karikatür karakteri, Amerikalı "Sam Amca" karakterinin muadili olup, "Hain Albion" sloganı ile özdeşleştirilmiştir (Rojek, 2007:7).

donanma yetkili olarak kabul edilirken orduya ihtiyaç duyulmadı. 1603'ten sonra iki krallığın birleşmesi ile İskoçya ile olan sınırı da savunmaya gerek kalınmadı. Nehir ulaşımının gelişmiş olması sayesinde kara taşımacılığı yerine, nehir taşımacılığı tercih edildi. Malları kara yoluyla Norwich'ten Londra'ya götürmek, yani ülke içinde iki şehir arası ulaşım, deniz yoluyla Lizbon'a götürmek kadar masraf gerektirmekteydi. Bu sebeple kıyı ticareti hızla yaygınlaştı. 17. yüzyılın ilk yarısına denk gelen I. Charles saltanatı sırasında Thames nehri üzerinde Londra'dan Oxford'a kadar ulaşım yapılabiliyordu (Hill, 2016: 29). Bu durum İngiltere'ye, rakip devletler karşısında önemli bir ticari üstünlük sağladı. Coğrafi avantajın üstünlüğe çevrilmesinde, önceki bölümlerde bahsi geçen Denizcilik Yasaları'nın sağlamış olduğu kurumsal düzenlemenin önemli bir etkisi oldu. Denizcilik Yasaları, 17. yüzyılın ikinci yarısında parlamentonun ticaretin korunması, sömürge ticaretinin geliştirilmesi ve Kıta Avrupası'ndaki rakiplerle mücadele edebilmek amacıyla çıkardığı bir dizi düzenlemelerdi (Zahedieh, 2010). İlki 1651'de oluşturulan Denizcilik Yasası ile ithalat konusunda düzenlemeler getirildi. İthal edilecek ürünlerin ya üretici ülkeden ya da sevkiyat yapılan ülkeden doğrudan getirilmesi sağlanırken bu taşımaların sadece üretici ülkelerin gemileri ya da İngiliz gemileri ile yapılması yasal güvenceye alındı. Böylece üçüncü bir ülkenin bu ticari ilişkinin içinde yer alması önlendi. 1660'taki ikinci yasa, sömürgelerde üretilen şeker ve tütün gibi ürünlerin sadece İngiltere'ye ya da diğer İngiliz sömürgelerine ihraç edilmesini sağladı. Sonuç olarak Kıta Avrupası ile sömürgelerin doğrudan ticareti engellenmiş oldu. Yine aynı doğrultuda bu ticareti sağlayan gemilerin İngiliz ya da sömürge ülkesi mülkiyeti olması gerektiği yasallaştırıldı. 1663 yasası ise ihracat temelli olup sömürgelere Avrupa'dan doğrudan hiçbir ürünün ihraç edilmemesi için düzenlendi ve tek ihracat olanağı İngiltere üzerinden olacak biçimde ayarlandı. Gemiler ve mürettebatıyla ilgili düzenlemeler de korundu (Harper, 1939). İngiltere'nin siyasi açıdan adasallığı 16. yüzyıl ile birlikte ulusal pazarını korumasına ve endüstriyel burjuvazinin diğer Avrupa ülkelerinden çok daha başarılı olmasına yol açtı (Sayer, 1992: 1401).

Ada ülkesi sunduğu bu maddi kazanımların yanında, Britanya'nın adalı olma hali ve "ada ırkı" fikri Kıta üzerinde üstünlüğün kaynağı olarak görüldü. Adalı olmak sadece coğrafi bir konumlandırmada değil siyasette, duygularda ve davranışlarda yansımaları buldu. Ada zihniyeti her ne kadar küresel amaçlar taşısa da Avrupa ile ilişkilerde doğurduğu sonuçlar itibari ile önemliydi. Britanya bunu Avrupa ile ilgili

“karışıklık”lardan kurtulma yolu olarak kullandı (Kumar, 2003b: 17). Britanya’nın Norman zamanlarından beri işgale uğramamış olması, Fransa’dan Rusya’ya kadar hiçbir Avrupa devletinin paylaşmadığı bir özelliğiydi (Aylmer, 1990: 92). İşgale uğramamış olmak ulusal biriciklik duygusunu güçlendiren bir etken oldu ve Kıta etkisine karşı bir direniş oluşturdu (Sayer, 1992: 1392-1393). VII. Henry dönemi ile birlikte donanma filosunun genişlemesi, ülke elitlerinin kendilerini fethedilemez bir kalede konumlandırımlarına sebep oldu. I. Elizabeth döneminde, 1588 yılında gerçekleşen İspanyol Armadası’ndaki üstünlüğü ile İngilizler bu durumu pekiştirdi. Bu tarihten itibaren de İngilizler, Batı Avrupa’ya herhangi bir devletin egemen olmasına ve kendi ticaret ve deniz üstünlüğüne meydan okumasına engel olmak amaçlı bir politika izledi (Smith, 2006: 439).

İstisnacılık politikaları üretilirken karar alıcılar Britanya’yı Avrupa’dan ayıran ada hikâyesini üç farklı yorum ile anlatı haline dönüştürmüşlerdi. Bu anlatılardan ilki adada yaşayanlar üzerine odaklandı ve adada yaşamın belli bir kültür ve karakter ürettiğine dayandırıldı. Denizle çevrelenmiş olmak Britanya’yı bir arada, düşmanlarını da dışarıda tuttuğu üzerine kurulu bu anlatı, adada yaşayanların bağımsızlıklarına düşkün ve mücadeleciler olduğu söylemleri ile zenginleştirildi (Spiering, 2015: 34). İkinci anlatı türü, Britanya’nın ada olmasına vurgu yapmaktansa onun bu konumu nedeni ile Avrupa’nın bir parçası olmaması üzerine kuruldu. Bu soyutlama durumu Britanya’yı mutlu ve huzurlu bir ülke yaparken Kıta’nın karışıklıklarından uzak kalmasını sağladı. İngiliz edebiyatında da karşılığını bulan bu anlatı doğrultusunda Shakespeare, Britanya’nın kendini doğa tarafından inşa edilmiş bir kale sayesinde istilalardan ve savaşlardan koruduğunu söyledi. Thomas Moore’a göre ise Ütopya’nın dünyadaki en medeni ulus olmasının tek yolu ülkeyi ana karadan ayırmaktan geçmekteydi (Spiering, 2015: 35). Son anlatı ise soyutlama değil, bir özgürleşme hikayesi olarak kuruldu ve bu anlatıda Britanya yeni dünyalara açılan keşiflerin ana limanı olarak tasvir edildi. Coğrafyanın ulusal karakteri belirlemesi, tüm Britanya nesilleri için genel geçer bir karakter olarak görüldü, çünkü doğanın sunduğu bir gerçeklik olarak ada konumunun sürekli olması anlamına gelmekteydi. Bu istisnai konum ve durum kaçınılmaz, sonsuz ve zamansızdı (Spiering, 2015: 39).

Britanya istisnacılığının Avrupa entegrasyonu sürecinde nasıl şekillendiğini anlayabilmek için çalışmanın bu bölümünde detayları ile incelenen tarihsel kaynaklar önemlidir. Bu alanda yapılan çalışmalar üretim ilişkileri, yönetim sistemi, devlet-

toplum ilişkileri, ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm ile ada ülkesi olma hali üzerinden Britanya'nın istinacılığının nasıl üretildiğini ve korunduğunu ortaya koyar. Bu başlıklar Avrupa entegrasyonu bağlamında Britanya'nın AET/AB'ye karşı geliştirdiği tutuma da ışık tutmaktadır. Bir sonraki bölümde Britanya'nın entegrasyon sürecindeki siyasi tarihi incelenecektir. Bu inceleme İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen entegrasyon girişimlerinden 23 Haziran 2016 referandum sürecine kadar geçen dönemi kapsamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AET/AB ÜYELİĞİ ÇERÇEVESİNDE BRİTANYA İSTİSNACILIĞI

Çalışmanın bu bölümünde Britanya'nın Avrupa entegrasyonu sürecindeki siyasi tarihi incelenmiştir. Her ne kadar 1973'te AET üyeliği başlasa da inceleme İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile başlayan ve 2016'daki AB üyeliğinin devamı üzerine yapılan referandum ile sonlanan süreç üzerine odaklıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonu modern Avrupa entegrasyon tarihinin başlangıcı olarak kabul edilirken 23 Haziran 2016 referandumunu sonucu, Britanya'nın hukuki²⁵ olmasa da fiili anlamda üyeliğinin ve dolayısıyla entegrasyon sürecinin sonu kabul edilebilir. 1945'ten itibaren partilerin iktidar dönemleri temel alınarak alt başlıklara ayrılmış bu bölümde, Avrupa'daki entegrasyon gelişmelerine ve bu gelişmelere Londra'nın verdiği yanıtlara bakılmıştır. Bu bölümün amacı Britanya'nın entegrasyon sürecinde hangi duraklarda ve hangi yollarla istisnacılık pratiklerini ve siyasetini yürüttüğünü açıklamaktır. Bu sebeple, çalışmanın da genel amacıyla uyumlu olarak belirlenen dönem içindeki tüm siyasal gelişmelerden ziyade, istisnacılığın sürekliliğini gösteren gelişmeler ön plana çıkarılacaktır.

2.1. ÜYELİK ÖNCESİ DÖNEMİN İSTİSNACILIĞI

2.1.1. 1945-1950 İşçi Partisi İktidarı

Avrupa entegrasyonunun modern tarihinin İkinci Dünya Savaşı sonunda, Avrupa'nın sürgündeki hükümetlerinin çağrılılarıyla başladığı kabul edilir²⁶ (Carolan, 2008: 53). Avrupa'da savaşın bitiminden iki buçuk ay sonra, Temmuz 1945'te Clement Attlee liderliğindeki İşçi Partisi hükümeti Britanya'da iktidara geldi. Parti "*Gelecekle Yüzleşelim*" (*Let us Face the Future*) başlıklı seçim manifestosunda sosyalist bir parti olduğunu ve bununla "gurur duyduğunu" açıkça belli etmişti. Fakat pratiğe bakıldığında

²⁵ Britanya hükümeti Mart 2017'de hukuki olarak AB'ye ayrılma talebini bildirmiştir (UK GOV, 2017 "The United Kingdom Triggers Article 50", <https://www.gov.uk/government/news/the-united-kingdom-triggers-article-50> (erişim 16 Haziran 2019)).

²⁶ Yaygın olarak 1945 bir milat olarak kabul edilse de, iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa'da birlik kurulması amacını taşıyan Briand Planı da önemli bir girişimdi. 1929'da Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, Almanya ile kurulacak ticari işbirliği sayesinde güvenliğin sağlanmasını öngören bir plan hazırladı. Fransa önce savaş tazminatında indirimler yapmayı kabul etti; ardından Fransa ve Almanya arasında ticari anlaşma yapıldı. Fakat Britanya, ekonomik açıdan bölgesel ticari örgütlenmelere karşı olması, İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkileri, ABD'nin bu plana sıcak bakmaması; siyasi açıdan da Kıta ülkelerinin birbirine bağlanacağı bir Avrupa önerisine karşı olması gibi sebeplerle bu plana katılmayı reddetmişti. John Young'a göre Briand Planı, 1945 sonrasında Avrupa entegrasyonu çerçevesinde yaşanan gelişmelerle birçok benzerlik gösterdi (Young, 1993: 3).

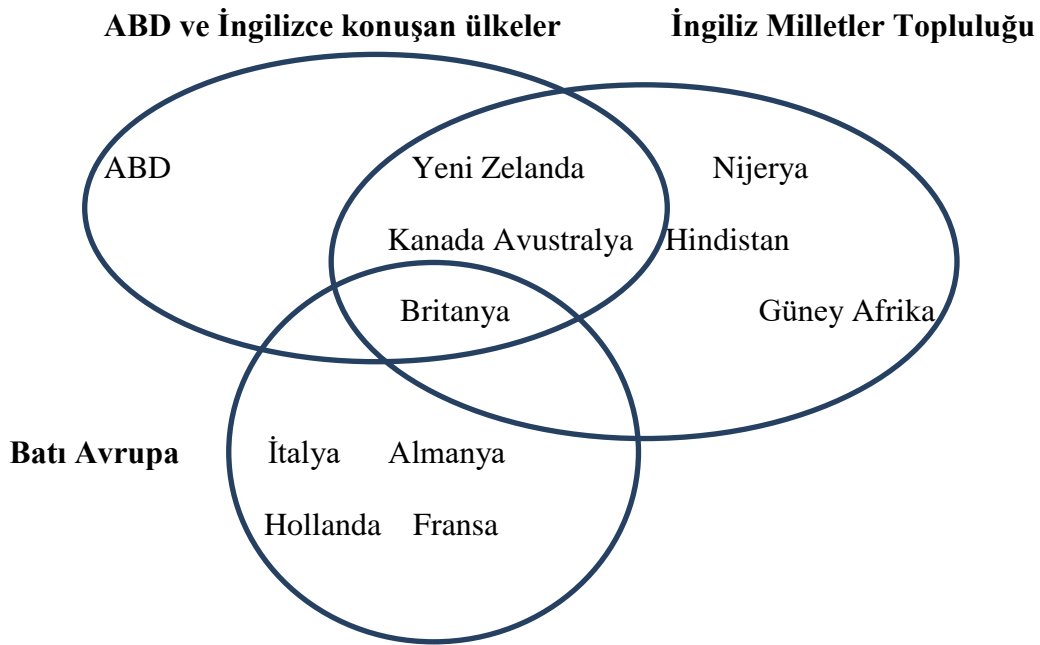
İşçi Partisi için sosyalist bir parti yerine, bünyesinde sosyalistleri de barındıran bir parti tanımlamasını yapmak daha uygundu (Francis, 1996: 41). Ülkede savaş harcamaları sebebi ile finansal kriz ve dış borçlarla yüz yüze gelinmişti. Dünyanın en önemli ekonomik gücü artık ABD olmuş, savaş döneminde olduğu gibi, savaş sonrası dönemde de Britanya'nın içinde bulunduğu duruma karşı kredi desteği sağlamıştı. Diğer taraftan imparatorluğun birçok bölümünde bağımsızlık mücadeleleri başlamıştı (Kaiser, 1996: 1-2).

Britanya'nın 19. yüzyılda sahip olduğu hegemonya artık sona ermiş olmasına rağmen savaşın tecrübeleri istisnacılığının kaynaklarına yenilerini ekledi. Çünkü savaştan “galip bir devlet” olarak ayrılmış, bununla birlikte herhangi bir işgal ya da siyasal değişim yaşamamıştı. Fiili olarak Kıta Avrupası'nda geçen savaş, Britanya'nın adasallığını ve Kıta'dan ayrıklığını daha da ön plana çıkardı. Ülkedeki genel kanıya göre Avrupa savaşların, düzensizliğin ve demokratik olmayan siyasetin kaynağıydı ve bu durum Kıta'ya karşı “patolojik” bir güvensizlik oluşturdu. Britanya'nın İkinci Dünya Savaşı süreci ülke genelinde ulusal kültüre, kurumlara ve egemenliğe olan inancın artmasını sağladı. Nazi Almanyası karşısında siper olan ve “tek başına” duran bir Britanya, Avrupa karşısında ahlaki bir üstünlük algısı da yaratmıştı (Gowland vd., 2009: 20). Kıta Avrupası devletleri, bir devletin asli görevi olan vatandaşlarını dış tehlikelere karşı koruma konusunda bile yetersiz kalmış, sivil toplumun temeli çürümüşü. Kıtada ulus devletin kendi kendini yok edebilme özelliği fark edilirken Britanya'da ulus devlet yüceltildi (Broad, 2001: 3). Britanya'nın savaştan galip çıkmasının ödülü, savaş sonrası düzenlemelerin konuşulduğu Potsdam ve Yalta konferanslarına üç büyüklerden biri olarak -ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile birlikte- katılmak oldu. Gerçekte var olan durum ise Britanya dışındaki iki devletin oluşturduğu güç merkezleriydi (Broad, 2001: 3). Yine de bu üçlü arasında yer almak, Britanya'ya uluslararası ilişkilerde önemli bir özgüven kazandırdı. Attlee Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e göre Britanya, ABD'nin “herhangi bir Avrupa ülkesi” gibi davranamayacağı bir ülkeydi (Kaiser, 1996: 1).

Savaş sonrası iktidara gelen İşçi Partisi hükümetinin refah devleti inşası; ilerlemeci, barışçıl ve sessiz bir toplumsal değişim olarak görüldü ve Britanya modeli; İşçi Partisi hareketi, sosyal demokrasi ve Avrupa sosyalizm hareketi için yeni bir paradigma oluşturdu (Wurm, 1999: 236). İşçi Partisi, parti programında sosyalizmi açıkça benimseyen bir partiydi. Bu sebeple sosyalist ilkeler, parti politikalarında ön

plana çıkartılmaya çalışılmaktaydı. 1945'te iktidara gelmeden önceki yıllarda, *enternasyonalizm* parti retoriğinde oldukça fazla kullanılan bir kavramdı. 1939'da Attlee, uluslararası bir otoritenin tekil ulus devletlerden üstün olması gerektiğini ve Avrupa'nın federe bir yapıya dönüşmezse yok olacağını söylüyordu (Dejak, 1993: 48-49). Kapitalist Avrupa ülkelerinin dağılık çıkarlarının ancak ulus üstü bir yapı ile kontrol edilebileceği savunuluyordu. İkinci Dünya Savaşı boyunca devam eden bu çizgi, Winston Churchill'in Avrupa'da birliği desteklediği ve Avrupa'yı ortak vatandaşlık ve genişletilmiş vatanseverlik temelinde "Avrupa Birleşik Devletleri"ni kurmaya davet eden 1946 Zürih konuşmasından sonra kırılmaya uğradı. Muhalefetten Avrupa entegrasyonuna gelen bu destek, iktidar partisinin politikalarında değişikliğe gitmesine sebep oldu. Çünkü aksi, Muhafazakâr Parti ile aynı tondan konuşmak anlamına gelecekti. Ayrıca partinin çoğunluk sağlayarak elde ettiği bu iktidar tecrübesi, kapitalist sınıf kadar işçi sınıfının da ulusal egemenlikte çıkarı olduğunu gösterdi (Dejak, 1993: 50-57). Bunun yanında parti içi örgütlenmelerde de Avrupa yanlısı güçlü bir kanat bulmak mümkün değildi. Attlee iktidarında parti içindeki en güçlü gruplar ABD ile işbirliğinin önemini vurgulayan Atlantikçiler, Amerikan karşıtı tutumlarıyla Sosyalistler ve Britanya kimliğini vurgulayan Avrupa karşıtlarıydı ve bu üç grup ideolojik olarak kolaylıkla Avrupa karşıtlığı ortak paydasında buluşabiliyordu (Forster, 2002a: 13-14).

Dış politika açısından İşçi Partisi hükümetinin ve hatta sonrasındaki Muhafazakâr Parti hükümetlerinin savaş sonrası dönemde temel aldığı yaklaşım, üç daire (three circles) olarak adlandırılmaktaydı. Dış politika, aynı zamanda, İşçi Partisi'nin sosyalist dünya görüşünden tavizlerin verilebileceğine inandığı bir alandı. Ülke dışındaki gelişmelerin gidişatına bırakılan bu alanda tamamen sosyalist bir yaklaşım izlemek de imkânsızdı (Francis, 1996: 41). Bu bağlamda benimsenen dış politika dairelerin ilki, savaş dönemi ittifakı ve gelecekteki güvenlik endişeleri temelinde ABD ve İngilizce konuşan ülkeler; ikincisi, tarihsel bağlar temelinde İngiliz Milletler Topluluğu ve imparatorluk; ve sonuncusu, coğrafya temelinde Batı Avrupa'ydı.

Şekil.1 Britanya dış politikasında üç daire (three circles) yaklaşımı

İlk daire olan ABD, Britanya için özellikle 1950 sonrası dönemde “özel ilişki” içinde bulunduğu bir ülkeydi. Britanya, ABD’ye diplomatik tecrübelerini aktarabilirdi. Fakat dönemin yeni başat gücü, bu ikili ilişkiyi Batı Avrupa’nın yeniden yapılandırılması temelinde kurmak istiyordu ve bu yapılandırmada Britanya’ya herhangi bir imtiyaz öngörülmemişti.

İkinci daire olan İngiliz Milletler Topluluğu da savaşın hemen ardındaki dönemde üç önemli sebeple merkezi bir rol oynadı. Bunlardan ilki ekonomikti; Britanya ihracatının neredeyse yarısı bu ülkelere gerçekleştirilirken sınırları İngiliz Milletler Topluluğu ile Kanada dışında örtüşen Sterlin Bölgesi, ABD’ye alternatif olarak Britanya’da dolar kıtlığı yaşandığı dönemde ithalat için önemli bir kaynak olmuştu. İkinci olarak, özellikle savaş sırasında dominyonların sağlamış olduğu ittifak bu ülkelerle siyasi bağları güçlendirdi. İlişkiler tarih, ortak gelenekler ve kültür bağlarıyla şekillendirildi. Sürdürülebilir dünya gücü konumu için İngiliz Milletler Topluluğu liderliği en uygun temeldi. Ekonomik ve siyasi bağlamda üçüncü sebep ise İngiliz Milletler Topluluğunun sağlamış olduğu uluslararası statüydü. Bu statü hem İşçi Partisi hem de Muhafazakâr Parti hükümetleri tarafından uluslararası ilişkilerde kullanıldı. İşçi Partisi için İngiliz Milletler Topluluğu, enternasyonalizm ideali ve üçüncü dünya ülkeleri ile kurulacak bir araçtı. Bu sayede parti ideolojisi de bu bölgelere ihraç

edilebilirdi. Diğer yandan Muhafazakâr Parti de imparatorluk fikrinin canlı tutulmasını istiyordu. Her iki parti de, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların karar alma süreçlerinde, İngiliz Milletler Topluluğu üyelerinden oluşan bir lobinin Britanya lehine kararların çıkmasına katkısı olacağını düşünüyordu (Kaiser, 1996: 3-6).

İlk iki daire Britanya için ne kadar önemliyse, Roger Broad'a göre, son daire olan Avrupa bir o kadar gözden çıkarılmıştı. 1940'ların ikinci, 1950'lerin ilk yarısında Britanya'nın iki ana partisinde de hâkim olan tutum Avrupa karşıtlığıydı. İşçi Partisi, bu karşıtlığı daha çok Avrupa entegrasyonunun partinin kamulaştırma politikasına ters düşmesi ve siyasi tabanını oluşturan sendikaların çıkarlarına uymaması üzerine kurarken Muhafazakâr Parti içinde yaygın olan görüş, entegrasyonun Britanya İmparatorluğu fikri ile oluşturduğu zıtlıktı (Forster, 2002b: 299). Avrupa, en iyi senaryoda güvenilmez, en kötü senaryoda ise bir tehlike olarak görüldü (Broad, 2001: 6). İşçi Partisi iktidarında, Avrupa ile ilişkilerde genel olarak entegrasyon yerine işbirliği tercih edildi ve karar alıcılar ucu açık ve bağlayıcı bir taahhüt vermekten kaçındılar. Çünkü Britanya'nın Avrupa ile ilişkileri diğer herhangi bir dış politika ilişkisi karşısında önceliğe sahip değildi. Sadece ekonomik üstünlüğü ve çıkarların örtüşmemesi açısından değil, aynı zamanda demokratik sistemin devamlılığı açısından da Britanya, Kıta karşısında farklı bir konumdaydı. İşçi Partisi hükümeti "sınırlı sorumluluk" adını verdiği Avrupa entegrasyonuna geri dönüşü olmayan herhangi bir taahhüt vermemeye dayanan politikası ile ilişkileri yürütmeye çalıştı (Newton, 1984: 178). Sınırlı sorumluluk kavramının ortaya çıkışı, iki savaş arası döneme dayanmaktaydı. O dönemde Britanya'nın Avrupa savunması için asgari düzeyde askeri desteği ile ilişkilendirilen bu kavram, savaş sonrası dönemde de Avrupa'nın yeniden yapılandırılması sürecinde Britanya'nın dış politikasının önemli unsurlarından biri haline geldi. Ocak 1949'da bazı Whitehall²⁷ yetkilileri tarafından hazırlanan bir bildiriye açıkça belirtilen bu kavram, yetkililerin tavsiyeleriyle Attlee Hükümeti tarafından da benimsendi. Attlee'ye göre hükümetin politikası, mümkün olduğunca Avrupa'yı desteklemek olmalıydı. Ancak bu, sınırlı sorumluluk çerçevesinde gerçekleşmeliydi. Eğer Avrupa bir gün komünist baskı karşısında çökerse Britanya, ABD ve İngiliz Milletler Topluluğunun desteği ile kendini yeniden inşa edebilir durumda olmalıydı (Young, 1993: 23). Ancak, hiçbir koşulda bu destek Britanya'yı

²⁷ Londra'da bakanlıkların bulunduğu siyasi merkez.

ABD'nin "her şeye katlanan müttefik" konumuna getirecek kadar zayıf düşürmemeliydi. Aynı şekilde, hiçbir işbirliği de ülkenin egemenliğini teslim alacak ve ülkeyi geri dönüşü olmayan bir yola sokacak kadar desteklenmemeliydi (Gowland vd., 2009: 19).

Genel çerçevesi çizilen savaş sonrası dönemin hemen başında, 1945-1950 döneminde iktidarda olan İşçi Partisi'nin Avrupa entegrasyonu ile ilişkisi ve istisnacılık politikaları dört başlık altında incelenecektir: Savunma alanındaki gelişmeler, Lahey Avrupa Kongresi, ekonomi alanındaki gelişmeler ve Schuman Planı.

2.1.1.1. Savunma Alanındaki Gelişmeler: Dunkirk Antlaşması, Brüksel Antlaşması Örgütü ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

1945 Temmuz'unda iktidara gelen İşçi Partisi hükümeti, ABD ile ilişkilerinde önemli bir nokta olan Batı Avrupa'nın yeniden yapılandırılması hususunda öncü bir rol üstlenme çabasındaydı. Savaştan çıkmış bir kıta için güvenlik ve savunma öncelikli bir konuydu. Yeniden canlanabilecek bir Almanya ve güçlenen Sovyetler Birliği endişesi Britanyalıları Fransa ile aynı masaya oturttu ve Mart 1947'de elli yıllık bir güvenlik ittifakını içeren Dunkirk Antlaşması yapıldı. Liderlik girişimlerini daha geniş bir alana taşımak isteyen Britanya; Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'a (Benelux) da davet göndererek 17 Mart 1948'de Brüksel Paketi olarak da bilinen Brüksel Antlaşması Örgütü'nün kurulmasına öncülük etti (Croft, 1988: 617). Brüksel Paketi, Ocak 1948'de dönemin Dışişleri Bakanı Bevin'in parlamentoda yaptığı Batı Birliği (Western Union) konuşmasının somutlaştırılmış haliydi. Bu konuşmada Bevin, Doğu Avrupa uluslarının egemenliğinin Sovyetler Birliği tarafından kısıtlandığını, Batı'da ise ne Britanya ne ABD ne de Fransa tarafından böyle bir yaklaşımın olmayacağını söylüyor ve ekliyordu:

"Eğer Batı'da bir yapı oluşturulacaksa bu manevi bir birlik olmalıdır. Şüphesiz ki antlaşmalara, en azından hepimizin kabul ettiği temel özgürlüklere ve ahlaki ilkelere dayanan bir birlik olmalıdır. Bu birlik hepimizin temsil ettiği eşitlik temelinde olmalı ve özgürlüğün tüm unsurlarını içermelidir. Şu anda ulaşmaya çalıştığımız hedefimiz budur. Bu katı tezler ve direktiflerle yazılı hale getirilemez. Daha çok kardeşlik ve daha az katı bir sistem olmalıdır" (HC Deb 22 Ocak 1948, vol. 446 cc 383-517).

Bevin'in bu konuşması, bir bakıma Brüksel Paketi'nin hükümetlerarası askeri amaçlı bir karaktere sahip olacağını işaretlemiştir. Bakanın federalizm hakkındaki düşünceleri oldukça netti. "Pandora'nın kutusu bir kez açıldığında, içi Truva atları dolacak"tı. (Young, 1993: 20). Bevin'in Brüksel Paketi ile ilgili bir başka ölçütü ise bu oluşumun ağırlıklı askeri ve savunma amaçlı olarak kalmasıydı. 15 Eylül 1948'de yine

parlamentoda yaptığı bir konuşmada işbirliği konusunda bir sıralamanın olması gerektiğini ve bunda önceliği savunma konularının alacağını söyledi. Bakana göre “binayı inşa etmeden çatının yerleştirilmesi” işe yaramayacaktı (Baylis, 1993: 74).

Dunkirk modeli ve bu modelden ortaya çıkan Brüksel Paktı, ABD'nin tercih ettiği bir savunma işbirliği değildi. Washington'a göre Britanya bu modelle Almanya'yı dışlamaktaydı ve bu durum ittifakın tek amacını muhtemel bir Almanya saldırısı olarak gösteriyordu (Baylis, 1993: 68). Diğer bir taraftan, özünde askeri ittifaka dayanan Brüksel Paktı'na dair şevk Britanya'da uzun sürmedi. Hükümet, Kıta Avrupası'nın savunmasını Britanya'nın tek başına üstlenemeyeceğinin farkındaydı ve mevcut koşullarda kaynaklarını Orta Doğu için kullanmak istiyordu. Young'a göre (1993: 25) Kıta'nın “lider”i olma iddiasındaki bir ülke için bu tercih, kabul edilebilir değildi. Brüksel Paktı sonrasındaki Prag Darbesi²⁸, Berlin Bunalımı²⁹, ABD Kongresi'nde alınan Vandenberg Kararı³⁰ gibi güvenlik ve savunma alanındaki gelişmeler, 4 Nisan 1949'da Brüksel Paktı'nın kapsamını genişleterek bir Atlantik ittifakına dönüştürdü ve NATO kuruldu. Bevin, Avrupa tek başına bir birim olarak düşünülemediği için kendi önderliğinde kurulmuş olan paktın yerini, Atlantik topluluğu fikrine bırakması yönünde görüş bildirerek Britanya'nın çıkarlarının hangi yönde olduğuna dair bir ipucu vermişti (Gowland vd., 2009: 20). Böylece Britanya savunma girişimlerini ABD'nin himayesine devretmiş oluyordu. Yine de NATO'nun kurulmasında Bevin en önemli aktörlerden biri oldu (Melissen ve Zeeman, 1986: 88). Avrupa merkezli savunma ittifakı anlayışından Atlantik merkezli bir ittifaka geçişteki kırılmayı iki farklı görüş mevcuttur: İlk görüşe göre, Bevin'in Avrupa ile ilgili her türlü girişiminin temel sebebi, ABD'nin askeri desteğini bu yöne çekmekti. Batı Avrupa devletlerinin gerçekleştireceği kolektif savunma düzenlemeleri ancak ve ancak ABD desteği ile etkili hale gelebilecekti. NATO'nun kuruluşu da bu düşünceyi destekleyici bir durumdu. İkinci görüş ise İşçi Partisi iktidarının bilhassa ilk yıllarında, Bevin özelinde ülkenin karar alıcılarının ABD

²⁸ Şubat 1948'de Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği'nin desteği ile gerçekleştirdiği hükümet darbesidir.

²⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Berlin; ABD, Britanya, Fransa ve SSCB arasında dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Batılı devletlerin kendi işgal bölgelerinde ekonomik ve siyasal bütünleşmeye gitmesi üzerine SSCB Batı Berlin'i abluka altına aldı. Böylece Batılı devletlerle ulaşım ve iletişim kesildi.

³⁰ Senatör Vandenberg tarafından hazırlanan ve ABD Senatosu tarafından 11 Haziran 1948'de kabul edilen karara göre ABD, güvenliği açısından “karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere” başvurabilecekti (Sander, 1991: 265).

desteğinden ziyade iki süper güçten bağımsız bir Britanya amacı ile Batı Avrupa'nın liderliğinin peşinde koştuğunu savunmaktaydı. “Üçüncü güç” (Third force) ya da “gezegenin ortası” (middle of the planet) sloganlarına dayandırılan bu görüş, aynı zamanda İşçi Partisi'nin ideolojik duruşunu da destekleyen bir dış politika stratejisi olmuştu (Gowland vd., 2009: 20-21). Partinin sol kanadının önemli isimlerinden Michael Foot'a göre “üçüncü güç” olmak demek, kapitalist bir toplumu yöneten ve sosyalist değerleri benimsemiş bir parti olan İşçi Partisi'nin komünizm ve kapitalizm arasında orta bir yol bulması demektir. Bu orta yolu da Sovyetler Birliği'nin “ekonomik demokrasisi” ve Batı'nın “siyasi demokrasisi”ni bir araya getirerek izleyebilirdi (Larres, 1993: 73). Ancak bunun gerçekleştirilemeyeceği anlaşıldığında Britanya ABD desteğine ihtiyaç duydu ve Avrupa merkezli savunma politikası fikri, NATO'nun karşısına hiçbir zaman güçlü bir alternatif olarak çıkmadı.

2.1.1.2. Lahey Avrupa Kongresi (1948)

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren, Avrupa'da tekrar bir savaşın yaşanmamasının çözümünü federalizmde gören düşünce akımları ortaya çıkmıştı. Bu akımların en önemlilerinden biri “Avrupa Birliği Hareketi Uluslararası Komitesi”ydi. Komitenin önerisi geniş katılımlı bir “Avrupa Kongresi” düzenlemektir ve bu amaçla siyasi partilere davet gönderilmişti. Mayıs 1948'de Lahey'de düzenlenen Avrupa Kongresi'ni İşçi Partisi hükümeti Avrupa'da başka bir siyasi ve ekonomik birlik istemediği için boykot etme kararı aldı. Muhalefet lideri Churchill'in kongreye destek vermesi ile Avrupa konusu iki parti arasında bir piyon olarak görülmeye başlandı (Gowland vd., 2009: 26). İşçi Partisi'nin Avrupa Kongresi'ni onaylamamasının sebeplerinden ilki, iç siyaset koşulları da göz önünde bulundurulduğunda, Churchill'in sahip çıktığı bir oluşuma destek vermenin hükümete ve partiye zarar vereceği düşüncesiydi. Britanya kamuoyundaki yaygın düşünceye göre Kongre, Churchill liderliğinde toplanmıştı. İkincisi, parti kongreyi federal Avrupa'ya giden yolda ilk basamak olarak görüyordu. Brüksel Antlaşması ve tamamlayıcısı NATO'nun aksine kongre, ulusal egemenliğin devri tartışmalarını gündeme getirmiş, özellikle Kıta Avrupası'nda muhafazakâr partilerin öncülüğünde yükselen egemenliğin devri eğilimi, İşçi Partisi tarafından üyelik halinde muhafazakâr unsurlarla yönetilmek olarak algılanmıştı. Üçüncü sebep ise Başbakan Attlee ve Dışişleri Bakanı Bevin üzerindeki Fabian Sosyalizminin etkisiydi. Radikal anayasal değişiklikler yerine tedrici ve reformlara dayanan yaklaşımları, Avrupa Entegrasyonu'nun mevcut Britanya anayasal

düzenine getireceği herhangi bir hızlı değişimi reddetmelerine yol açıyordu. Bevin, Ocak 1948'deki Parlamento konuşmasında bu durumu şu sözleri ile ifade etmişti:

“Birleşik Batı Avrupa için bir plan hazırlamak ve kağıt üzerinde düzgün görünümlü planlar yapmak yeterince kolaydır [...] Gerçekleri göz önüne alan pratik bir programı uygulamak çok daha yavaş ve daha zor bir iştir ve bunun bir anda atılması gereken bir şey olduğundan korkuyorum” (HC Deb, 22 Ocak 1948, vol. 446 cc 383-517).

Bir başka deyişle Avrupa parlamentosu fikri, Bevin nazarında aceleci bir girişimdi. Kıta Avrupası binayı inşa etmeden çatısını koymanın peşindeydi. Ne Britanya'nın ne de Kıta Avrupası'nın kurulan Avrupa Konseyi'nin nasıl işleyeceği hakkında bir fikri yoktu. Bu sebeple, Greenwood'a göre, Britanya'nın istisnacılığı bir kenara bırakıldığında bile Avrupa Parlamentosu'nun başarılı bir girişim olması için çok az şansı vardı (1992: 32).

Son olarak, İşçi Partisi, kamuoyunun da görüşünü dikkate alarak Avrupa ile herhangi bir kimlik bağı kurulmadığını ve tarihsel olarak Britanya'nın Avrupalı olmadığı görüşünü savunmuştu. Mayıs 1948'de parlamentoda yaptığı bir konuşmada Başbakan Attlee, partisinin dikkatini tek bir kıta ile sınırlandıramayacağını söylemiş ve politikalarını İngiliz Milletler Topluluğunu koruma gerekliliği üzerine kuracaklarını eklemişti (Grantham, 1981: 451-452).

Britanya hükümetinin katılmadığı ancak muhalefetinin destek verdiği bu oluşumda, Fransa'nın desteklediği ulus üstü yapıda bir parlamenter meclis fikri gündeme getirildi. Fransa siyasi alandaki entegrasyon girişimlerine liderlik yaparak Avrupa ile ilgili gelişmeleri Britanya'nın isteksiz tavrına bırakmak istemiyordu. 5 Mayıs 1949'da danışma meclisi amaçlı Avrupa Konseyi'nin kuruluşu, Britanya hükümetinin siyasi entegrasyonla ilgili girişimlere karşı isteksiz tutumunun başlangıcı oldu (Kaiser, 1996: 13-14).

2.1.1.3. Ekonomi alanında gelişmeler: Marshall Yardımı ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)

Avrupa ekonomisinin düzelmesi, ABD'nin savaş sonrası dönemden en büyük beklentilerinden biriydi. Böylece ihracatlarını gerçekleştirebileceği bir pazarı güvence altına alınmış olacaktı. Diğer taraftan Avrupa'nın, savaşın galiplerinden olan Sovyetler Birliği'nin etki alanına girmesini de istemiyordu. Bu amaçlarla Truman yönetimi, Kıta'nın yeniden inşası için “Marshall Planı” adı altında istekli Avrupa ülkelerine yönelik bir destek programı hazırladı.

Marshall Planı, savaş sonrası dönemde Britanya'nın ABD'nin üstünlüğünü kabul ettiği dönüm noktalarından biriydi (Vickers, 1998: 85). Washington'ın Avrupa Kalkınma Programı olarak da bilinen Marshall yardımından beklentisi, Avrupa ve Batı yarımküre arasındaki ekonomik dengesizliği ortadan kaldırmaktı. Bunu katılımcı ülkelerde üretimi teşvik etmek amacıyla dolar yardımları sağlayarak ve ticari bariyerleri kaldırılarak gerçekleştirilmek istiyordu. Diğer yandan bu yardım, Britanya liderliğinde Avrupa bütünlüğünün sağlanmasını da desteklemekteydi. Çünkü Avrupa'da herhangi başka bir ülke istikrar ve siyasi etki açısından liderlik gücüne sahip olabilecek durumda değildi (Newton, 1985: 169-170). Marshall yardımı Britanya'da olumlu karşılandı. Çünkü bu yardım, büyük çapta bir kemer sıkma politikası ya da para darlığı arasında bir tercih yapmayı önleyecekti. Ayrıca, en az ABD kadar endişe duyulan bir konu olan Doğu Avrupa'daki Sovyet yayılmacılığının etkileri de Batı Avrupa'ya yapılan yardımla dengelenecekti (Newton, 1984: 406). Özellikle savaş dönemi ekonomisinden İşçi Partisi'nin benimsediği tam istihdama dayanan barış dönemi ekonomisine geçişte Marshall yardımı önemli bir yer teşkil ediyordu.

Fakat Britanya, ABD'nin Avrupa'nın yeniden kalkındırılması için kullandığı yöntemleri "kıtasal" buluyordu ve bu bakış açısına iki farklı konuda itirazı vardı: İlki, ekonomik dengesizliğin çözümü sadece Avrupa'ya yapılacak bir ekonomik yardımdan değil, aynı zamanda savaş öncesi dönemin ticari düzeninin önemli bir parçası olan Uzak Doğu'nun da finanse edilmesinden geçiyordu ve bu yanlışlığı önlemenin yolu ABD'nin kendilerine yapacakları "özel muamele"ydi. Böylece dolar arzı Londra aracılığı ile üretici sömürge devletlere taşınabilecekti (Newton, 1984: 396). İkinci olarak, Britanya, ABD'nin kendisine atfetmiş olduğu Avrupa liderliği rolü ile sınırlandırılmak istememekteydi. Merkezinde bulunduğu Sterlin Bölgesi sayesinde kendisini hala dünya çapında bir aktör olarak kabul ediyordu. Ancak, ABD'nin öngördüğü Avrupa entegrasyonu, bu konum için bir tehdit oluşturuyordu (Newton, 1985: 170-171). Bu sebeple Londra, Marshall yardımının kapsamını Avrupa siyasi ve ekonomik entegrasyonuna herhangi bir destek vaat etmeden genişletmek istedi ve bu sebeple ABD'nin gözünde hiçbir zaman makbul bir "iyi Avrupalı" olamadı (Newton, 1984: 391). ABD için Marshall yardımı genel bir planın parçasıydı ve Britanya da Avrupa için hazırlanmış olan bu plandan payını ancak diğer ülkeler kadar alabilecekti (Newton, 1984: 395).

Yardımanın ekonomiye yapacağı önemli katkıyı göz önünde bulunduran İşçi Partisi, ABD'nin Avrupa entegrasyonu konusundaki baskılarına OEEC fikrinin destekleyicisi olarak karşı durmaya çalıştı. 1948'de Marshall Planı kapsamında yardım dağıtımının düzenlenmesi amacıyla kurulan bu örgütü ABD ve Fransa, bir gümrük birliği kurma düşüncesinin başlangıcı olarak görmüştü. Özellikle ABD, örgütün uluslararası bir sekreteryaya sahip olmasını amaçlıyordu. Fakat Britanya, ne Avrupa entegrasyonuna katılmak istiyor ne de katılmamasının bedelini ödemek istiyordu (Newton 1984: 406). Örgütün gücü ulusal delegasyonların elinde olmalıydı. Bu karşıtlığın kazananı Britanya oldu. OEEC'nin etkili organı hükümetlerarası bir yapıda olan ve ilk başkanlığını Britanya'nın yaptığı Yürütme Komitesi oldu (Croft, 1988: 624-625; Lee, 2004: 322). Bu komitenin başına geçirilen Sir Edmund Hall-Patch, Britanya Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan bir hazine yetkilisiydi ve bu durum OEEC ve bakanlık arasındaki ilişkiyi bir hiyerarşiye dönüştürüyordu (Carolan, 2008: 55).

Sander'e göre OEEC üç temel amacında başarı sağlamıştır: "Marshall Planı yardımlarının dağıtımında işbirliği, üyeleri arasında serbest ticaret ortamı sağlanması ve parasal transferlerde çok yönlü kliring sistemi³¹ kurulması". Bu amaçlara paralel olarak OEEC içinde Avrupa Ödemeler Birliği programı geliştirildi. 1950 yılında Marshall Planı kapsamında kurulan bu birliğin amacı, OEEC üye ülkelerinin ticaretlerinin çok taraflı dengelenmesini ve ikili ticari ilişkilerden kaynaklanan kotaların kaldırılmasıyla ihracatın dengelenmesini sağlamaktı (Sander, 1991: 344).

2.1.1.4. Avrupa Entegrasyonu'nda Bir Dönüm Noktası: Schuman Planı

1950'ye kadar İşçi Partisi'nin yürütmüş olduğu Avrupa politikası, hem ABD'de hem de Fransa gibi Avrupa'nın önemli devletlerinde hayal kırıklığı yaratmıştı. Entegrasyon konusunda oldukça istekli olan Fransa'nın tüm girişimleri, Britanya tarafından kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde değiştirilmişti. Özellikle federal bir yapıda olması planlanan Avrupa Parlamentosu fikrinin 1949'da tamamen danışma amaçlı olarak kurulan Avrupa Konseyi'ne dönüşmesi Fransa'da büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı (Dockrill, 1989: 40). 4 Mayıs 1950'de, Fransız diplomat Jean Monnet, Dışişleri Bakanı Schuman'a önceki girişimlerin neden başarısız olduğunu ve ekonomik entegrasyona odaklanması gerektiğini açıklayan bir öneri sundu. Kabul

³¹ İthalat ve ihracatın ülkeler arasındaki ticari anlaşmalar çerçevesinde döviz kullanmadan takas ya da mahsuplaşma yoluyla yürütülmesi.

gören bu öneri, 9 Mayıs'ta Schuman Deklarasyonu olarak yayınlandı (Lee, 2004: 323). Kömür ve çelik sektörlerinde entegrasyona dayanan bu plana Britanya'nın katılımı gerekli görülmemiştir. Plan hazırlanırken ABD Dışişleri Bakanı Acheson ve Federal Almanya Şansölyesi Adenauer'e danışılmış, fakat Britanya hükümetine herhangi bir bilgi verilmemiştir. OEEC ve Avrupa Konseyi tecrübelerinden de bilindiği gibi ulus üstü herhangi bir girişimi, Londra kendi istediği şekilde yönlendirmek isteyebilirdi. Britanya cephesi ise bu girişimi öğrendiğinde ülkedeki kömür ve çelik üretiminin Kıta Avrupası'na kıyasla çok daha fazla olması sebebi ile bu oluşumda yer almak konusunda acele etmemeye karar verdi.³² Ayrıca, İşçi Partisi hükümeti yeni kamusallaştırılmış bu sektörlerin kontrolünü Avrupa'ya ve Hristiyan Demokrat partilere teslim etmek istemedi. Özellikle, çelik sektörünün kamusallaştırılması İşçi Partisi'nin en önemli ekonomik hamlelerinden biriydi. Ekonomik sistemdeki en büyük iktisadi gücün devlet kontrolüne geçmesi, partinin ekonomik iktidarını sağlamlaştırmış ve çelik üreticilerinden devlete önemli bir sermaye aktarımı sağlanmıştı (Francis, 1996: 47). Attlee ve kabinesi Schuman Planı'nın nihayetinde hayal kırıklığı ile sonuçlanacağını ve Kıta Avrupası devletlerinin bir şekilde Britanya'nın çıkarlarına uyan bir girişimi kabul edeceğini düşünüyordu (Kaiser, 1996: 21).

Partinin bu görüşlerinin en açık bir biçimde dile getirilişi, 1950'de Ulusal Yürütme Komitesi tarafından yayınlanan ve her türlü ulus üstü örgüte katılımı reddeden "Avrupa'da Beraberlik" (European Unity) manifestosu oldu (Grantham, 1981: 451-452). Bu manifestoda Britanya'nın Sterlin Bölgesi ve İngiliz Milletler Topluluğu içindeki konumu vurgulanırken Avrupa ile kurulacak ulus üstü bir ilişkinin ve serbestliğe dayanan ticari düzenlemelerin sadece bu konumu zedelemeyeceği, aynı zamanda ülkedeki demokratik düzenin de zarar göreceği belirtilmişti. Ekonomik bağımsızlığın ve egemenliğin Avrupa kurumlarına teslim edilmesini sosyalizm karşıtı olarak değerlendiren manifestoda, böyle bir durumdan en kazançlı çıkacakların ülke içinde doğabilecek muhtemel toplumsal karışıklıklardan dolayı komünistler ve faşistler olacağı iddia edildi. Sadece danışma amaçlı kurulmuş mecliste bile sosyalistlerin oranı dörtte bir oranındayken ulus üstü yapıda olacak herhangi bir Avrupa kurumunda, sosyalizm karşıtı çoğunluğun devamlı olma ihtimali endişe kaynağıydı. İşçi Partisi gibi ekonomisini tam istihdam, sosyal adalet ve ekonomik istikrara dayandırmış ve kendini

³² Britanya ve Schuman Planı'na dahil olan altı ülkenin toplam kömür ve çelik üretiminin %48,9'u Britanya tarafından üretiliyordu (Gowland vd., 2009: 32).

“sosyalist” olarak tanımlayan bir partinin böyle bir serbest pazar oluşumunun içinde olmayacağı manifestoda vurgulandı (British Labour Party, 1950). Manifesto, Edmund Dell’e göre, Britanya sosyalistlerinin sadece Avrupa entegrasyonunun gidişatına değil, Kıta’daki “yoldaş”larına karşı da bir eleştirisiydi. Federalizmi savunan ve orta sınıflı temsil eden siyasi partilerle koalisyonla giren Kıta’daki yoldaşların sosyalist değerlerinden şüphe duyuluyordu (Dell, 1995: 209). Böylece hükümet, hem ideolojik hem de anayasal temellerle Schuman Planı’nı reddetti (Broad, 2001: 22). Hatta dönemin Savaş Bakanı John Strachey daha da ileri giderek Schuman Planı’nın İşçi Partisi Hükümeti’ni devirmek için kurulmuş bir komplo olduğunu iddia etti (Young, 1993: 34).

Schuman Planı parlamentoya taşındığında, İşçi Partisi’nin plana dahil olmama kararı, Muhafazakâr Parti tarafından büyük bir eleştiri ile karşılandı. Örneğin, Muhafazakâr Parti’ye göre kamusallaştırma bu planın dışında kalmak için bir bahane olamazdı. Zaten bu iki parti için kamusallaştırma farklı anlamlara gelmekteydi. İşçi Partisi’ne göre kamusallaştırma ekonomik örgütlenmenin vazgeçilmez bir unsuruyken, Muhafazakâr Parti için krizde olan birkaç endüstriyi kurtarmak adına uygulanabilecek taktiksel bir önlemdi (Francis, 1996: 44). İşçi Partisi’nin seçim manifestosu üzerinden eleştirilerini devam ettiren Muhafazakar Parti, Strachey’in Schuman Planı’nın hükümeti düşürmek için hazırlanmış bir komplo olduğu görüşünü Başbakan Attlee’ye sorduğunda komplodan kastedilenin Plan değil, Muhafazakar Parti’nin parlamentodaki entrikaları olduğu cevabını almıştı. Bu, konunun nasıl iç siyasetteki gerilimin bir parçası olduğunun göstergesiydi. (Dell, 1995: 212).

AKÇT’yi kuran Paris Antlaşması 18 Nisan 1951’de altı ülke (Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya ve Federal Almanya) tarafından imzalandı ve böylece ilk defa Britanya’nın katılmadığı bir Batı Avrupa örgütü kuruldu (Kaiser, 1996: 22). Her ne kadar sektörel olarak önemli bir etkisi olmayacağı öngörülse de AKÇT’nin kurulmasından sonra Attlee ve hükümetinin Avrupa hakkındaki düşünceleri sertleşmeye başladı. Başbakan, AKÇT’ye neden katılmadıkları sorulduğunda Britanya’nın “yakın geçmişte dördünü diğer ikisinden kurtardıkları bir uluslar grubu”na katılmayacağını belirtirken (Carolan, 2008: 62-63) Ağustos 1950’de Dışişleri Bakanı Bevin ise Britanya’nın “sıradan bir Lüksemburg” olamayacağını dile getiriyordu (Black, 1994: 236).

2.1.2. 1951-1964 Muhafazakâr Parti İktidarı

1950’li yıllar İşçi Partisi hükümeti için olumlu başlamamıştı. Hükümetin önde gelen bakanları, savaş yıllarının koalisyon hükümetinden beri görevdeydi. Bu on yıllık sürede hem savaş hem de sonrasındaki toparlanma dönemi atlatılmaya çalışılmış, bu da bazı bakanları yıpratmıştı. Partinin 1945’te elde ettiği 146 sandalyelik çoğunluk 1950 seçimlerinde erimişti. Ayrıca Dışişleri Bakanı Bevin, Maliye Bakanı Cripps gibi önemli isimler ciddi sağlık sorunları yaşıyordu. Aktif bir politika üretilmiyor, partinin içinde bulunduğu durum “kronik pasiflik” olarak yorumlanıyordu (Sahm ve Younger, 1967: 20).

1951 yılı hem Britanya hem de Avrupa için önemli değişikliklere ve başlangıçlara tanıklık etti. Kıta’da “Avrupa Projesi”nin başlangıcı olarak kabul edilen Paris Antlaşması ve bu antlaşma ile kurulan AKÇT’nin yankıları sürerken adada yapılan seçimler sonucu Muhafazakâr Parti hükümeti iktidara geldi. Avrupa projesinin ilk yıllarındaki Britanya istisnacılığı ve kendi kendine yetebilirlik düşüncesi Britanya’nın kendini kurucu altının dışında tutmasına yol açmıştı (Collins, 2010: 472). 1950’ler boyunca Britanya, Avrupa’ya karşı, aslında global düzeyde yürüttüğü hem açık denizlerde çıkarını ve prestijini korumaya hem de liderlik geleneğini Avrupa’da ve başka coğrafyalarda sürdürmeye çalışan bir strateji talep etti. Bu, gücünü kaybetmekte olan bir devlete ait stratejiydi. Britanya’nın dünya gücü konumu ulus üstü bir Avrupa topluluğu ile uyumlu değildi. Buna rağmen 1950-1955 arası dönemde Britanya, Avrupa karşısı bir tutum izlemek yerine, üye olmadan ilişkileri olumlu düzeyde tutmaya çalıştı. Ancak, 1950’lerin ikinci yarısı hem Avrupa’nın Londra’nın samimiyetini sorguladığı, hem de Britanya’nın kendi alternatif oluşumlarını geliştirerek altı ülkenin çıkarlarını kendi inisiyatifleri doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığı yıllar olacaktı (Ellison, 1995).

2.1.2.1. Churchill Hükümeti (1951-1955): Avrupa’nın güvenlik arayışları

1951’de yapılan seçimlerle Churchill liderliğindeki Muhafazakâr Parti iktidara geldi. Parti, 1964’e kadar iktidarını dört farklı başbakanla sürdürdü. 1951-1955 döneminde başbakanlık yapan Churchill’in 1945 ve 1951 yılları arasında muhalefette olduğu dönemdeki tutumu Avrupa entegrasyonundan yana gibi görünmekteydi. 1949’da Avrupa Konseyi’nin kuruluşuna destek vermiş, 1950 yılında ise İşçi Partisi hükümetini Schuman Planı görüşmelerine katılmadığı için eleştirmişti. Churchill’e göre hükümet, bu görüşmelere katılıp Planı ülkenin çıkarlarına uygun olacak şekilde yönlendirmeliydi (Young, 1985: 930). Yine aynı yıl, Avrupa ordusunun kurulmasını önermiş, bu öneri

birkaç ay sonra Fransızlar tarafından Pleven Planı³³ olarak somutlaştırılmıştı (Young, 1985: 923-924). Churchill'in 1951 yılında kuracağı hükümette Dışişleri Bakanı olacak Anthony Eden, 1950'de parlamentoda yaptığı bir konuşmada tarihsel gelişmelerin halihazırda egemenlik kavramını etkilediğini ve İkinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Yüksek Karargah Müttefik Seferi Kuvveti (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force, SHAEF) ve ardından gelen Marshall Planı ve NATO gibi kurumların zaten ülkelerin egemenliklerinden feragat etmesini gerektirdiğini söylemişti. Eden'e göre bu kurumlar güvenlik temelinde meşrulaştırılmıştı ve Schuman Planı da aynı kriterleri karşılıyordu. İşçi Partisi'nin bu oluşumları sosyalist olmamaları ve kamulaştırma programına zarar verecekleri endişesi ile kabul etmemesi Eden tarafından eleştirilmişti (Mauter, 1998: 78). Seçimlere üç ay kala Churchill, İşçi Partisi'nin hem Schuman Planı'nı hem de Avrupa ordusu konferansı davetini reddetmesini eleştirmiş, Avrupa'nın en büyük çelik ve kömür üreticisi ülkenin bu oluşumun içinde yer almamasının Planı zayıflatacağını söylemişti. Churchill'in söyleminde Britanya, Avrupa entegrasyonuna "yardım edebilir", "iyilik yapabilir", "destek olabilir" taraftı. Başka bir deyişle Britanya'nın katılımı bir lütuf göstergesi olacaktı. Ulusal egemenlik dokunulmaz bir kavram değildi ve koşullar tatmin ettiği sürece Muhafazakâr Parti egemenlikten feragat etmeyi düşünmeye hazırdı. Britanya, görüşmelerde masaya oturmalı ve karar veren taraf olmalıydı. Başbakan Attlee'nin Schuman Planı'nı kapitalist bir komplo olarak görmesi sebebi ile görüşmeleri reddetmesi kabul edilemezdi (Mauter, 1998: 78-81). Churchill'e göre Britanya entegrasyonun uzaktan destekçisi olabilirdi (Greenwood, 1993: 68).

Tüm bu açıklamalara rağmen göreve gelen Churchill Hükümeti Kasım 1951'de yayınladığı bir nota ile ülkenin ada karakterine ve İngiliz Milletler Topluluğu ile bağlarına vurgu yaparak Avrupa Entegrasyonu'nun ve Pleven Planı'nın bir parçası olan Avrupa ordusunun içinde yer almayacağını açıkladı (Mauter, 1998: 83). Bir ay sonra yayımlanan Dışişleri Bakanlığı notası, Avrupa ülkelerinin mevcut oluşumların bir gün işe yaramadığı anlaşıldığında kaybedecekleri bir şey olmadığını, fakat Britanya'nın Sterlin Bölgesi'ne dair kaybedeceği çok şey olduğunu vurguluyordu. Bu nota ile aslında Muhafazakâr Parti hükümeti, tıpkı selefi Attlee hükümeti gibi Avrupa'nın ulus üstü

³³ 1950'de Fransa başbakanı Pleven'in girişimi ile ilan edilen plana göre, Almanlar'ın da katılacağı bir Avrupa ordusu kurulacak, bu orduyu tamamlayıcı nitelikte ortak bir savunma bakanlığı oluşturulacaktı. Ordunun denetlenmesi ise Avrupa genelinde kurulacak bir meclis tarafından yapılacaktı (Gözkaman, 2014: 7-8).

yapılanmasının uzun vadeli olmayacağı yönünde görüşünü belli etmişti (Gifford, 2004: 76). Churchill, muhalefette olduğu dönemde ülke içinde kaybettiği liderliği, Avrupa entegrasyonu aracılığı ile uluslararası alanda geri kazanmak ve “dünya lideri” sıfatının devamlılığını sağlamak istemişti. Ayrıca entegrasyona verdiği desteği, İşçi Partisi’ne karşı siyasi puan toplamaya yönelik bir mesele olarak görmüştü. Young’a göre ise zaten bu dönemdeki söylemleri, hiçbir zaman gerçek görüşlerini yansıtmamıştı (Mauter, 1998: 82). İktidara gelişi ve ülke içinde liderliği tekrar kazanışı ile birlikte tıpkı İşçi Partisi gibi ABD ve imparatorluk ilişkilerini ön planda tutan ve herhangi bir ulus üstü yapıda yer almayı reddeden bir dış politika izledi.

Mayıs 1952’de AKÇT altılısı, Pleven Planı’nı hayata geçirdi ve Avrupa Savunma Topluluğu (AST) Antlaşmasını imzaladı. Federal Almanya’nın yeniden silahlandırılmasını önlemenin tek yolunun dönem koşullarında bu olduğunu düşünen hükümet, elli yıllık karşılıklı güvenlik anlaşmasıyla bu oluşuma destek vermiş oldu. Nisan 1954’te ise ortaklık anlaşması imzalandı ve AST ile bazı kurumsal bağlantılar ve ordunun bir kısmının AST kolordusuna destek garantisi sağlandı (Kaiser, 1996: 16).

Britanya’nın istisnacılık siyasetinde önemli bir araç olan ortaklık, entegrasyonun avantajlarından faydalanıp sorumluluklarından en az derecede etkilenmek anlamına geliyordu (Greenwood, 1992: 69). Bu sebeple Kıta’nın birçok entegrasyon girişiminde Britanya’nın kozu olmuştu. AST’teki bu ortaklık ise, Britanya’da Avrupa entegrasyonuna bir katkı olmaktan ziyade, her zaman Batı Almanya’yı Batı Avrupa içinde tutma çabasının bir parçası olarak görüldü (Mawby, 1998: 509). Desteğin ardında yatan en önemli sebeplerden biri, Mawby’e göre, Britanya’nın nihayetinde sekteye uğrayacağını düşündüğü bu antlaşmanın olası başarısızlığının sebebi olarak görülmek istememesiydi (1998: 498). Londra, Batı Almanya’nın NATO’ya katılımını kendi alternatifini tercih ediyordu ve bu planı devreye sokmak için uygun zamanı beklemeye başlamıştı. Britanya’nın AST’ye “iyi niyetli katılımsızlık” (benevolent non-involvement) olarak tanımlanan bu yaklaşımı, Dışişleri Bakanlığı’nın yayınladığı bir belgede şöyle özetleniyordu:

“Hükümetlerarası temelde olacak tüm entegrasyon planlarında aktif rol almaya hazırız; savunma sebepleri, İngiliz Milletler Topluluğu bağlantılarımız ve Sterlin Bölgesi herhangi bir Avrupa ulus üstü kurumuna tabi olmamızı engellemektedir; ancak [Altılı’ya] iyi niyetimizi ve fiili üyelik dışında çalışmalarımızla ortaklığımızı temin ettik” (Young, 1993: 39).

Ağustos 1954'te AST, Fransa parlamentosunda oylandı. Fransa'nın Vietnam yenilgisi sonrasında denk gelen bu oylamada AST fikri reddedildi. Haklı çıkmanın gururu ile Londra, önce Brüksel Paktı'na İtalya ve Batı Almanya'nın davet edilmesini sağladı ve Pakt 1955'te Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) dönüştürüldü ve aynı yıl Batı Almanya'nın NATO'ya katılımı gerçekleşti (Kaiser, 1996: 16-17). Richard Mayne'e göre bu durum Britanya'ya "pahalya mal olan bir zafer"di. Çünkü Avrupa'nın tekrar bir araya gelebilme ihtimali küçümsendi ve Britanya dış politikasında aşırı kendine güven ortamı oluştu (Young, 1993: 43).

1950'li yılların ilk yarısında Soğuk Savaş geriliminin artmış olması ve Kore Savaşı sebebi ile güvenlik ve savunma konuları Avrupa'da ön plana çıkmış ve Britanya bu konudaki gelişmeleri kendi lehine yönlendirilebilmişti. Ayrıca askeri alandaki gelişmeler, AKÇT'nin kurulması ile güçlenen fakat Londra'nın reddettiği ekonomik entegrasyon fikrini ikinci plana atmıştı (Kaiser, 1996: 17). Bu yılların bir başka özelliği ise Churchill ve Eden arasında yürütülen denge politikasıydı. Ashford'a göre her ikisi de Atlantik yanlısı olan Churchill ile hem dönemin Dışişleri Bakanı hem de Churchill'in halefi Eden arasında birtakım farklılıklar vardı. Başbakan, hem Atlantik grubu içinde hem de Avrupa'da yer alabileceklerini düşünürken Eden, bu iki tarafın birbirini dışladığına inanıyordu. Göreve geldiği ilk günden itibaren Eden'i halefi olarak gören Churchill, bakanının parti içindeki Avrupa karşıtı grubu temsil ettiğinin farkındaydı. Churchill'in yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle Eden'in başbakanlığı an meselesiydi ve geleceğin başbakanı ile ters düşmemek için partinin Avrupa yanlısı kanadı olan Macmillan, Fyfe, Sandys gibi isimlere dışişleri konusunda önemli görevler verilmedi. Eden, Avrupa politikası konusunda tam yetkiyle donatıldı (Ashford, 1983: 92-93).

2.1.2.2. Eden, Macmillan ve Douglas-Home hükümetleri (1955-1964): Avrupa'da yeniden ekonomi ön planda

AKÇT'nin kurulmasının ardından kurucu altı ülke, sektörel entegrasyonu bir ortak pazara dönüştürme çabasına girişti. Bu amaçla 1-3 Haziran 1955'te Messina Konferansı toplandı ve burada Belçika Dışişleri Bakanı Paul-Henri Spaak başkanlığında oluşturulan komiteye ortak pazara geçiş sürecinde doğabilecek teknik problemleri analiz etme görevi verildi. Hazırlanan raporda "Avrupa şimdiki ekonomik örgütlenmesiyle gelişimini sürdürmez ve ekonomisinin genişleme temposunu koruyamaz [...] Ülkelerimizden hiçbiri, tek başına, atom çağıının gereği olan teknik devrime hız katacak temel yatırım ve geniş araştırmaları yapacak büyüklük ve güçte değildir" ifadeleriyle,

gümrük duvarlarının kaldırılması ile başlayan ekonomik entegrasyon öneriliyordu (Sander, 1991: 346). Rapor 21 Nisan 1956'da yayımlandı ve buradan gelen tavsiyelerin temel alınmasına bağlı olarak 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması ile AET kuruldu. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Britanya'da Nisan 1955'te Churchill görevi Eden'e devretmişti.

Messina girişimi, OEEC ve NATO gibi kurumların oluşumunda öncülük yapan, ulus üstü bir yapıyı ve Kıta'da ticaretin liberalleştirilmesini kabul etmeyen Britanya'ya karşı bir protesto içeriyordu (Kaiser, 1996: 25). Buna rağmen AST'de yaşanan hayal kırıklığı, Londra'nın tam desteği olmamasına bağlandığı için Messina'da Britanya'yı görüşmelere davet etme kararı çıktı. Fakat Schuman Planı'ndan farklı olarak ulus üstü bir yapıya rıza göstermesi ön koşul olarak konulmadı. Görüşmelere bakanlık düzeyinde olmasa da çeşitli üst düzey memurları ile katılan Britanya'da genel kanı, böyle bir ekonomik blokun ülkenin ticari çıkarlarını ve OEEC içindeki güçlü siyasi konumunu zedeleyeceği yönündeydi. OEEC, Britanya çıkarlarını diğer ülkelerin oluşturabileceği ittifaklara karşı koruma kalkanı olarak görülmekteydi. OEEC çatısı altından çıkıp Ortak Pazar içinde yer almak, yerli üreticinin gelişmekte olan dünya pazarlarına ihracat şansını kaybettirecekti. 1950'lerin başından itibaren hükümetin Sterlin Bölgesi'ni doların ardından gelen uluslararası para birimi yapma çabaları sürüyordu. Çok taraflı ticarete ve küresel konvertibiliteye dayanan bu sistem, Londra'nın görüşüne göre Avrupa ekonomik kurumlarının anti-teziydi (Ellison, 2000: 5). Dış politikada bir statü sembolü olan İngiliz Milletler Topluluğu açısından da hem siyasi liderliği hem de Topluluğun kendisini tehlikeye atacak sonuçlar doğurabilirdi. Çünkü, göreceli iktisadi ve siyasi düşüşü telafi etme görevi devam ediyordu. İç politika dengeleri açısından da Messina girişiminin içinde yer almak mümkün görünmüyordu. İktidardaki Muhafazakâr Parti de Başbakan Eden'in "iliklerimde hissediyorum ki Britanyalılar Avrupalı değildir" tutumundan etkilenmekte, parti içinde Avrupa entegrasyonu destekçileri herhangi bir muhalefet gerçekleştirememekteydi. Eden'e göre, Britanya Avrupa entegrasyonunun gidişatına yön veremeyecek durumdaydı ve sırf Avrupa federalizm hedefinden vazgeçsin diye Kıta liderliği için uğraşmaya gerek yoktu. Parti içindeki Avrupa yanlılarının da entegrasyona destek vermesinin tek sebebi "yanlış yönlendirilmiş" Almanya korkularıydı ve bu egemenlikten taviz vermeyi gerektirecek kadar önemli bir konu değildi (Forster, 2002a: 20). Haziran 1955'te Dışişleri Bakanı Macmillan, parlamentoda yaptığı konuşmada Avrupa'nın savaş sonrası tarihindeki önemli kilometre

taşlarına değinirken Messina Konferansı'na herhangi bir atıfta bulunmamış, dönüm noktalarını Batı Almanya'nın işgalinin sona ermesi ve NATO'ya katılımı ve Britanya girişimi ile BAB'ın kurulması olarak belirtmişti (Ellison, 2000: 13).

Diğer yandan parti içinde ülkenin bir dünya gücü olduğu inancı hala yaygındı. Milli tarihin emperyal büyüklüğüne ihanet etmektense, Avrupa'ya ihanet edilebilirdi (Kaiser, 1996: 55). Ortak Pazar'ın kağıt üzerindeki ekonomik avantajları göz önünde bulundurulsa da Britanya'nın siyasi ve psikolojik engelleri 7 Kasım 1955'te Messina girişiminin reddedilmesine sebep oldu (Kaiser, 1996: 56). Bu öncelikler göz önünde bulundurularak Ortak Pazar yerine serbest ticaret bölgesi fikri ön plana çıktı.³⁴ Kıta'nın girişimlerine alternatif olarak sunulan serbest ticaret bölgesi fikri, 1945'ten beri ilk kez Britanya'nın düşmanca ve yıkıcı bir tavır takındığı görüşünün Kıta devletleri arasında yayılmasına sebep oldu (Greenwood, 1992: 76).

Ortak Pazar'ın dışında kalma evresi, AST ve ortak bir Avrupa ordusunda yer almama sürecinden farklı gelişti. Kaiser'e göre AST'ye karşı izlenen "iyi niyetli katılımsızlık" politikası, Messina girişiminde "sabotaja" dönüşerek ülkenin Avrupa konusunda izlediği diplomatik tutuma bir yenilik getirdi (Kaiser, 1996: 53). 1955 sonbaharında Eden hükümeti, daha sonra Serbest Ticaret Bölgesi'ne dönüşecek önerinin temellerini Avrupa Ortak Pazar girişiminin durdurulması yönünde bir kararla attı. Britanya sadece katılımı reddetmemiş, Batı Almanya başta olmak üzere altı ülkenin planlarını OEEC çatısı altında yürütmeleri için yönlendirmelere başlamıştı. Öncelikli amaç, Ortak Pazar'ın herhangi bir başarısızlığında suçlanan ülke olmaktan kurtulmaktır (Young, 1993: 47). Ayrıca OEEC'ye yönlendirmekten kazanılan zamanda da bu ülkelerin Ortak Pazar fikrinden vazgeçmelerini sağlayacak ve entegrasyonda gelişme kaydedecek yeni bir öneri ortaya koyulacaktı (Ellison, 2000: 3). Britanya'nın OEEC delegasyonu, kamuoyuna yayınladığı beyanda Batı Avrupa içinde ekonomik bölünmelerden kaçınılması gerektiğini belirtti. Bu açıklama resmi olarak Spaak Komitesi'ni reddetmese de, komitenin çalışmalarından memnun olunmadığının göstergesiydi. Diğer bir taraftan, 1952'de Marshall yardımı bittikten sonra Britanya

³⁴ İktisadi entegrasyonun dereceleri ve kapsamı ülkelerin tutumlarını belirlemiştir. Serbest ticaret bölgesinde ülkeler kendi aralarındaki gümrük tarifelerini ve kotaları kaldırır, ancak bölgenin dışındaki ülkelere kendi özel tarifelerini uygular. Gümrük birliğinde ise serbest ticaret bölgesinin kapsamı korunur ve buna ek olarak birlik dışı ülkelere karşı ortak bir politika uygulanır. Ortak Pazar ise gümrük birliği kapsamını korurken, üye ülkelere "emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest dolaşımını" taahhüt eder (Seyidoğlu, 2003: 204).

OEEC'ye alaka göstermemişti. Bu sebeple Londra'nın yaklaşımının sabotaj olduğu düşüncesi yaygınlaştı (Young, 1993: 48). Britanya için bu yönlendirme çok da yeni bir politika olmayacaktı. Nasıl iki yıl önce askeri alanda AST yerini BAB'a bıraktıysa, ekonomik alanda da Ortak Pazar yerini Britanya'nın insiyatifine bırakabilirdi (Ellison, 2000: 12). Schaad'a göre de Britanya'nın "iyi niyetli katılımsızlık" politikasını bırakmasının sebebi, ilk kez bir girişimin sonuçlarının ülke çıkarlarını fazlasıyla etkileyecek olmasıydı (1998: 42). 1955'in sonunda Eden, bakanlıklarda bir değişikliğe gitti ve Macmillan'ı Dışişleri Bakanlığı'ndan alıp Maliye Bakanlığı'na getirdi. Bu değişikliğin Britanya'nın Messina girişimine karşı bir politika üretmesinde önemli bir katkısı oldu. Macmillan'a göre altı ülkenin çabalarına destek vermeden reddetmek olumsuz bir tavidir. Bunun yerine alternatif politikalar üretilmeliydi. Maliye ve Ticaret Bakanlığı yetkilileri bir araya geldi ve altı farklı öneri ortaya çıktı³⁵ (Ellison, 2000: 37).

Bu görüşmeler sonunda 1956'da "Plan G" olarak kodlanmış Serbest Ticaret Anlaşması (STA) önerisi ortaya çıktı. Bu plan, OEEC üyelerinin yer aldığı bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı öneriyordu. Messina'da ortaya çıkan altının oluşturduğu yapı bu bölgenin bir alt kümesi olacaktı. Planın bir diğer özelliği ise sadece endüstri ürünleri için bir serbest bölge oluşturmasıydı. Tarım sektörü hariç bırakılmıştı. Britanya'nın İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkilerinin en önemli faktörlerinden biri olan tarım konusunda herhangi bir düzenleme getirilmemişti.

Her ne kadar Plan G girişimi, koşullar içindeki en iyi alternatif olarak kabul edilmişse de ülke içinde karşı görüşler de vardı. Bu karşı girişim, tamamen Maliye ve Ticaret Bakanlıklarının çıkarları doğrultusunda hazırlanmış, Dışişleri Bakanlığı bu konuda bir katkı sağlamamıştı. Çünkü ekonomiden sorumlu iki bakanlığa göre Britanya Avrupa ile ilişkilerinde ekonomik çıkarlarını korumak adına bazı tavizler vermeliydi. Büyük ölçüde Başbakan Eden'in kontrolü altındaki Dışişleri Bakanlığı'na göre ise alternatif, "Büyük Tasarı" (Grand Design) olarak adlandırdıkları ve Avrupa'daki mevcut ve muhtemel parlamenter yapıları birleştirmeyi hedefleyen plandı. Buna göre Avrupa Konseyi, BAB ve AKÇT tek bir meclis altında bir araya getirilmeliydi. Böylece

³⁵ Bu öneriler A'dan F'ye olmak üzere sıralı harflerle kodlandı: A) OEEC ile aktif işbirliği siyaseti, B) Avrupa Konseyi ile OEEC'nin birleştirilmesi, C) OEEC kapsamında gümrük tarifelerinde önemli indirimler yapılarak Avrupa Emtia Tarifesi programı oluşturulması, D) Avrupa'da çelik sektöründe serbest ticaret bölgesi kurulması, E) Avrupa'da kısmi bir serbest ticaret bölgesi kurulması F) Strasbourg Tarifesi programı oluşturulması (Avrupa ve İngiliz Milletler Topluluğu üyeleri arasında tercihli ticaret anlaşması) (Ellison, 2000: 55).

tüm ulus üstü girişimler kontrol altında tutulabilecekti (Ellsion, 2000: 46). Dönemin Dışişleri Bakanı Lloyd'un katkısı olan tasarı, selefi Bevin'in bakanlığı döneminde gündeme gelmiş "üçüncü güç" olma önerilerinin muhafazakâr biçimiydi ve ne kapitalizm ne de ABD karşıtı savlar içeriyordu (Kaiser, 1996: 98).

Dış politikada ise Süveyş Krizi³⁶, Plan G'nin kaderini etkileyen en önemli gelişme oldu. ABD desteğinin ne kadar önemli olduğunu ve İngiliz Milletler Topluluğu siyasi bağlarının oldukça zayıfladığını gösteren bu kriz sonrası, Britanya'nın artık bir dünya gücü olmadığı kabul edilmeye başlandı. Eden, Fransa başbakanı Guy Mollet'yi ABD'nin Mısır'dan çekilme talebine boyun eğdiğini bildirmek için aradığı sırada Mollet, Batı Almanya başbakanı Adenauer ile birlikteydi. Mollet'nin Eden'e kızgınlığını gören Adenauer: "Avrupa, sizin intikamınız olacak" diyerek Orta Doğu krizini bir bakıma Kıta'ya taşımış oldu. Aslında, Mısır'a karşı düzenlenen askeri hareket, Britanya ve Fransa'yı uzun zamandır hiç olmadıkları kadar yakınlaştırmıştı. Hatta Young'a göre, Fransa hükümeti İngiliz Milletler Topluluğu üyeliğinin mümkün olup olmadığı konusunda Londra'nın görüşünü istemişti. Bu sebeple, Eden hükümeti askeri hareketi bitirme kararı aldığı anda Fransa'nın hayal kırıklığı ve ihanet hissi çok büyük oldu (Young, 1993: 49). Böylece Britanya, ABD desteğine ne kadar bağımlı olduğunu görürken Fransa'da ise ABD'ye güvensizlik artmıştı. Diğer taraftan Süveyş Krizi, Britanya içindeki STA'ya olan ilgiyi de zamanla azalttı. Süveyş'te başarısız olan Eden, görevini bu kriz döneminde parti içi dengeleri daha iyi bir şekilde yürüten Macmillan'a bıraktı (Kaiser, 1996: 85). Böylece Eden, The Times gazetesinin yorumuna göre Britanya'nın büyük bir güç olduğuna inanan son aksini ispatlayan bir krizle karşı karşıya kalan ilk başbakan oldu. "Süveyş" ise ülkenin zayıflığının sembolü olarak tarihteki yerini aldı. Britanya zayıflamakta olduğunu o tarihe kadar İkinci Dünya Savaşı zaferi ile maskeleyemeye çalışmıştı ve böylece kendini Kıta Avrupası'ndan farklı konumlandırmıştı. Ancak Süveyş Krizi, ülkenin dış politikasında bir dönüm noktası

³⁶ Temmuz 1956'da Mısır Devlet Başkanı Nasır, o zamana dek Britanya ve Fransa tarafından Süveyş Kanal Şirketi adıyla kontrol edilen Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Şirket aracılığı ile kanaldan yılda 100 milyon dolar gelir elde eden bu iki ülke karardan memnun kalmadı. Ayrıca Mısır, İsrail'e uyguladığı gibi, bu ülkelere giden petrol gemilerine de yasak uygulayabilirdi. Bunun üzerine askeri harekate başlayan iki ülke, hem Sovyetler'in Mısır'ın yanında yer alması sebebi ile ortaya çıkan tehdit hem de ABD'nin bu harekate, destek olmak bir tarafa açıkça karşı olmasından ötürü Mısır'dan çekildi. Britanya'nın çekilme kararını etkileyen en önemli sebeplerden biri de ABD'nin sterlin üzerindeki desteğini çekme tehdidiydi. (Gowland vd., 2009: 48-49).

oldu ve Britanya imparatorluk iddialarından vazgeçmeye başladı (Gowland vd., 2009: 48-49).

Britanya dış politikasındaki bu kırılmadan Avrupa entegrasyonu süreci de nasibini aldı. İki yıl süren görüşmelere rağmen Plan G altı ülke tarafından özellikle Fransa'da De Gaulle'ün vetosu ile kabul edilmedi. Kurulduğundan bu yana OEEC içinde gümrük tarifeleri, kırmızı çizgiler ardında bir konuydu ve Britanya bu konunun gündeme getirilmesini sürekli reddetmişti. Bu durum Plan G'nin inandırıcılığını ortadan kaldırıyordu (Kaiser, 1996: 54). Diğer bir taraftan planın tarım sektörünü dışarda bırakması altı ülke için kabul edilebilir bir durum değildi. Tarımla ilgili konulan şerh sadece Britanya'ya özgüydü. Britanya'nın Kıta Avrupası devletlerinden farklı yürütülen bir tarım sistemi vardı. Bu fark, özellikle sübvansiyon konusunda ön plana çıkıyordu. Britanya'da çiftçilerin gelirlerine devlet katkısı, zarar sübvansiyonu, üretici fiyatları ile piyasa fiyatları arasındaki farkın karşılanması gibi destekler sağlanmaktaydı ve bu destekler 1957 tarihli Tarım Yasası'nda güvence altına alındı (Kaiser, 1996: 150). Plan G girişimi Avrupalı devletlerin Britanya için "hain Albion" algısını güçlendirdi (Kaiser, 1996: 53). İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren Britanya kendi koşulları ile Avrupa entegrasyonunun lideri olmak istemişti. Çünkü egemenliğinden feragat etmek istemiyordu. Ancak 1950'lerin ikinci yarısında olan gelişmeler, Britanya'ya Avrupa entegrasyonunda lider olabilmenin yolunun Kıta Avrupası'nın koşullarını kabul etmekten geçtiğini gösterdi (Young, 1993: 54).

1 Ocak 1959'da AET'nin ilk gümrük vergisi indirimi devreye girdi. Kağıt üzerindeki ticari tehditlerin pratiğe dökülmesi Britanya'da ayrımcılık hissini kuvvetlendirdi (Kaiser, 1996: 100). Plan G'nin başarısızlığı ile birlikte hükümet daha az kapsamlı bir girişime yönlendi ve AET'nin üzerindeki ekonomik baskıyı artırmak adına AET kurucusu altı ülkeden farklı yedi diğer ülkenin³⁷ bir araya gelmesi ile 1959'da düzenlenen Stockholm Konvansiyonu girişiminde 1960'da kurulacak olan Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) temelleri atıldı. Üye yedi ülke arasında serbest ticaret bölgesi oluşturan bu kuruluşun AET'nin aksine herhangi bir siyasi birliğe dönüşme planı yoktu. Bu girişimin bir amacı da AET ile ticari anlaşmalar yapmaktı. Karar alıcılar, sıklıkla EFTA yedilisinin rakip bir blok olarak yansıtılmamasına özen göstermişlerdi. EFTA, tüm Avrupa'yı kapsayacak bir çözüme giden yolda köprü olarak

³⁷ Kurucu ülkeler: Danimarka, Britanya, Portekiz, İsveç, Avusturya, Norveç ve İsviçre'dir.

değerlendirilmişti (Tratt, 1996: 50). EFTA'nın OEEC sekretaryası ile beraber olması açısından Paris'te kurulması istendi, fakat Fransa'nın reddetmesi ile Cenevre'ye alındı. 1961'de Finlandiya'nın katılımı ile kuruluş FIN-EFTA olarak adlandırıldı. Londra diğer alternatifleri tüketmiş olduğu bu dönemde OEEC'nin altı ülke dışındaki diğer üyelerinin gözünde prestijini kaybetmemek adına böyle bir girişimde bulunmuştu. Eğer böyle bir çevresel karşı ittifak oluşturulmasa bu ülkeler AET ile ikili anlaşmalar imzalama yoluna girebilirlerdi. Özellikle Danimarka, tarım ihracatları açısından Britanya'ya ve Batı Almanya'ya bağlıydı ve ikili anlaşma konusunda adım atması muhtemeldi. Macmillan'a göre bir domino taşı devrildiğinde ardı kolaylıkla gelebilirdi (Kaiser, 1996: 101). AET'nin artan önemini göz önünde bulundurmalarına rağmen EFTA'nın kurulduğu dönemde de AET'ye katılım istenen bir sonuç değildi. Başbakan, 1958'de hepsinin varacağı yerin AST hikayesi olacağını günlüğüne yazıyordu (Gowland vd., 2009: 56). Bu yüzden geçici olarak görülen EFTA çözümünden sonraki aşama yine bir serbest ticaret girişimiydi (Tratt, 1996: 49-50).

Fakat ticari rakamlar başta Britanya olmak üzere EFTA ülkelerinin aleyhine gelişmeye başladı. Batı Almanya 1958'de ihracat, 1959'da endüstri üretim liderliğini Britanya'dan devraldı. AET'deki bu ticari patlamayı gümrük vergilerinin kademe kademe düşürülmesinin hızlandırılması girişimleri izledi. Fakat aynı hızlı vergi indirimlerini EFTA ülkeleri sağlayamadı. Diğer taraftan, Süveyş Krizi sonrası ABD ile ilişkileri normalleştirmeye çalışan hükümet, AET-EFTA geriliminde net olarak AET'nin yanında duran Eisenhower yönetimi ile karşı karşıya geldi. ABD bununla kalmayıp OEEC'nin yapısında radikal değişikliklere gitti ve kendi de dahil olmak üzere beş yeni ülkenin tam olarak katılımını sağladı. Bu değişikliklerden en önemlileri örgütün isminin Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olarak değiştirilmesi ve odak noktasının Avrupa'dan kalkınmakta olan ülkelere doğru yöneltilmesiydi. Böyle bir ortamda Britanya'da EFTA'nın AET ile oluşturacağı köprü görevi sorgulanmaya başlandı. Dahası, AET'nin gidişatı hiç de Londra'nın tahmin ettiği gibi başarısızlık değildi (Gifford, 2004: 90).

İktidar partisi içindeki dengeler açısından bakıldığında her ne kadar Süveyş Krizi'nin üstünden zaman geçmiş olsa da Eden'in Süveyş'e müdahale etme kararının arkasındaki isimler, parti içinde Avrupa karşıtı ve imparatorluk yanlısı gruptu. Süveyş'teki yenilgi hem bu grubu parti içinde daha pasif hale getirmiş hem de Avrupa yanlılarının AET'ye katılım konusunda ellerini güçlendirmişti. Başbakan Macmillan da

imparatorluk döneminin sona erdiğini düşünenlerden ve Britanya'nın ulus devletleşme sürecini başlatmak isteyenlerden biriydi (Gifford, 2004: 89). Güney Afrika'da yaptığı "değişim rüzgarı" (wind of change)³⁸ konuşması ile bu duruşunu desteklemişti (Dutton, 1993: 522). İngiliz Milletler Topluluğuna yapılan ihracatın yavaş yavaş azalıp gümrük vergisi engeline rağmen AET'ye yapılan ihracat oranının artması bunun en önemli göstergelerindendi.³⁹ İdeolojik anlamda da bir kopuş yaşanmaktaydı. İmparatorluk günü kutlamalarının artık modası geçmişti, bunun yerine önerilen İngiliz Milletler Topluluğu haftası fikri de arzu edilen kamusal desteği bulamamış ve bir süre sonra kaldırılmıştı (Gowland vd., 2009: 54).

1959'da Britanya'da genel seçimler yapılmıştı ve bu seçimde Muhafazakâr Parti'nin manifestosunda AET üyeliğine herhangi bir atıf yoktu. Fakat seçim sonrası iktidarını tekrar sağlayan Macmillan, Ortak Pazar'ın olumsuzluklarını giderme konusunda çalışacaklarını belirtmişti. Ancak üye olduğu takdirde AET kontrol altına alınabilirdi (Dutton, 1993: 522-524). AET ile EFTA arasındaki altılar-yediler mücadelesi⁴⁰, zaten batı-doğu ekseninde ayrılmış olan Avrupa'yı bir de Batı içinde bölünmüşlüğe uğrattıyordu. Sovyetler karşısında daha güçlü durabilmek için bu ikilik ortadan kaldırılmalıydı ve bu birliği Britanya lider olarak sağlamalıydı (Kaiser, 1996: 117). AET içinde De Gaulle, Fransa liderliğinde fakat ABD'den bağımsız bir Avrupa yaratmaya çalışıyordu. Britanya'nın üyeliği bu durumu önleyecek, Atlantik güvenliğine de katkıda bulunacaktı. Bir başka deyişle Macmillan hükümeti ABD'nin Truva atı olarak görev yapmaya hazırды (Kaiser, 1996: 130). Diğer yandan Londra, AET'nin ulus üstü yapısını eskisi kadar tehdit olarak görmüyordu, çünkü De Gaulle de açıkça böyle bir yapıya karşı olduğunu belirtiyordu (Young, 1993: 84). 1960 yılının Mayıs ayında Hazine Bakanlığı tarafından hazırlanan Lee Raporu olarak bilinen belgede ise ülkenin izlemesi gereken politikanın "yakın özdeşleşme" (near identification) olduğu savunuldu. Bu politikaya göre, EFTA ülkelerinin Roma Antlaşması'nı kabul etmeden AET düzenlemelerini benimseyip gümrük vergisi uyumlaştırmasını uygulaması gerekiyordu.

³⁸ "Değişim rüzgarı" konuşması Macmillan'ın Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ziyareti sırasında 3 Şubat 1960'da yapılmıştır. "İstesek de istemesek de, artan ulusal bilinç siyasi bir gerçekliktir" diyen Macmillan, Afrika'daki kolonilerin bağımsızlık hareketlerini ve imparatorluk günlerinin sonunun geldiğini kabul etmiş oluyordu.

³⁹ İlk kez 1962 yılında Britanya'nın Batı Avrupa ihracatı İngiliz Milletler Topluluğu ihracatını geçmişti (Kaiser, 1996: 110).

⁴⁰ "Altılar-yediler" in İngilizce karşılığı "sixes and sevens" aynı zamanda bir deyim olup; karmaşık, çözümü olmayan durumları anlatmakta kullanılır.

Böylece Britanya'nın tarım ve İngiliz Milletler Topluluğu ile ilgili çıkarları korunmuş olacaktı. Fakat neredeyse STA ile aynı içeriğe sahip olan bu politika Britanya'nın AET üyesi ülkelerle 1960 sonbaharında yaptığı görüşmeler sonrasında reddedildi. Lee Raporu'ndaki "yakın özdeşleşme" politikasının arka planında Hazine Bakanlığı'nın AET üyeliğinin getireceği sonuçlarla ilgili kaygıları vardı. Bakanlığa göre "Britanya, İsviçre değildi". Daha fazla saat ve peynir satmak İsviçre hükümeti için AET ile ekonomik düzenlemeler yapması konusunda yeterli bir sebep olabilirdi; ancak Britanya, Batı Avrupa pazarından edineceği genel ekonomik kazanımlardan daha fazlasının peşinde olmalıydı ve bu da sadece Batı Avrupa'nın liderliği olabilirdi (Kaiser, 1996: 115-116). Hazine Bakanlığı'nın aksine Macmillan'ın görüşü bu liderliğin AET üyeliği sayesinde kazanılacağı yönündeydi.

Bu gelişmeler ışığında 31 Temmuz 1961'de Britanya, AET'ye üyelik başvurusunu yaptı. Topluluk içinde liderliğin gerekliliği Macmillan'ın 2 Ağustos 1961'de Parlamento'da yaptığı konuşmasında belirtildi (Kaiser, 1996: 118). Başbakana göre dışarıdan değil içeriden daha iyi liderlik yapabilirlerdi. Zaten Macmillan'a göre Roma Antlaşması'nda da, üye ülkelerin herhangi bir federal vaatleri bulunmuyordu. Hükümetin düşüncesi, AET'nin sürekli gelişen bir kuruluş olduğu ve son şeklini Britanya'nın gecikmiş üyeliği ile alacağı yönündeydi (Dutton, 1993: 523-525). Özellikle tarım alanında AET'nin politikalarına yön verilmesi Britanya'nın çıkarlarına olacaktı. Ortak Tarım Politikası (OTP) görüşmeleri devam ediyordu ve en kısa sürede gerçekleşecek bir üyelik, bu sürecin Londra kontrolünde devam ettirilmesini sağlayabilecekti (Kaiser, 1996: 142). Kıta'nın planladığı tarım politikasının Britanya siyasetinin ve özellikle Muhafazakâr Parti'nin temeli olan sınıfların çıkarlarına ters düşmesi muhtemeldi (Greenwood, 1992: 85). Dışişleri Bakanlığı liderlik savlarını bir adım daha öteye götürerek uzun vadede sterlinin AET'nin ortak para birimi olabileceğini savundu, çünkü Britanya, Topluluğun en güçlü ülkesi konumuna gelecekti. Liderlik söylemi, Muhafazakâr Parti'nin altı yıl boyunca karşı çıktığı AET'ye katılımın kamuoyuna ve İşçi Partisi'ne açıklayabileceği en uygun gerekçeydi. Tüm bunlara rağmen, Gowland'a göre, Londra'nın içinde bulunduğu durum bir Avrupa şevki değil isteksizce kötünün iyisi senaryoya doğru yönelmekti (Gowland vd., 2009: 56).

Kaiser'e göre Macmillan'ın 1961'deki AET başvurusunda iki önemli faktör vardı ve bu faktörler ekonomik temelli değildi. Britanya'nın üyelik başvurusunun gerekçesini ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılara dayandırarak açıklamaya çalışmak,

1950'lerin sonunda benzer ekonomik sorunlarla mücadele ederken neden Plan G ve EFTA gibi alternatiflerin peşinde koşulduğunu ve AET fikrinin reddedildiğini açıklamaya yetmiyordu. Kaiser'in faktörlerinden ilki, ABD'nin nükleer silahlar konusunda desteğini devam ettirebilmektir. 1946'da ABD, Manhattan Projesi'nde Britanya ile yürütmekte oldukları ikili işbirliğini durdurmuş, MacMahon Yasası ile ABD'nin nükleer teknoloji bilgisini başka ülkelerle paylaşmasını yasaklamıştı. Böylece Britanya 1952'de kendi nükleer silahını geliştirmiş, fakat bu durum Eisenhower yönetiminin son dönemlerinde değişmiş, MacMahon Yasası yürürlükten kaldırılmıştı. Fakat 1961'de göreve gelen Kennedy ile birlikte ABD yine isteksiz davranmaya devam etmişti ve Britanya'nın AET içinde yer almasını bu işbirliğine önkoşul olarak koymuştu. Aksi takdirde Kennedy'nin planı, Kıta Avrupası'ndaki nükleer silahlanma konusunu NATO çatısı altında çok taraflı bir işbirliğine dönüştürmektir. Bu durum Britanya'nın nükleer silahlardaki bağımsızlığını ortadan kaldıracak, "dünya gücü" konumunu koruma çabasına bir darbe de güvenlik ve savunma alanından gelecekti (Kaiser, 1996: 126-128). Washington'a göre, Londra'nın ısrarla vurguladığı "özel ilişki" kavramı uluslararası ilişkilerin doğa kanunu değildi (Kaiser, 1996: 122). Bir diğer faktör ise başbakanın partisi içinde kendi etrafında kenetlenmiş bir bütünlük sağlayarak AET üyeliği aracılığı ile İşçi Partisi içinde ideolojik ayrılıklar yaratmak istemesiydi. 1959 seçimlerinde İşçi Partisi'nden yaklaşık yüz sandalye daha fazla kazanan parti, kendi içinde bütünlüğü sağladığı takdirde İşçi Partisi'nin muhalefetinden etkilenmeyecekti (Dutton, 1993: 526).

İşçi Partisi'ne göre ise iktidarın yürüttüğü AET'ye başvuru politikası "iktisadi kaçınma" stratejisiydi. Hükümet, üyeliği tüm ekonomik sorunlar için otomatik bir tedavi gibi göstermekteydi (Kaiser, 1996: 111). İşçi Partisi'nin üyeliği reddetmesinin birkaç nedeni vardı. Bunlardan ilki üyelikle beraber önemi azalacak olan İngiliz Milletler Topluluğunun sosyalist ideolojinin yeni bağımsızlığını kazanan ülkelere yayılması için önemli bir araç olarak görülmesiydi. AET üyeliği, İngiliz Milletler Topluluğunun yerini alabilecek bir alternatif değildi. Başvuru görüşmelerinin yapıldığı Ağustos 1961'de İşçi Partisi'nin bir sonraki lideri ve aynı zamanda ülkenin bir sonraki başbakanı olacak Harold Wilson, "Düsseldorf'a çamaşır makinesi satarken sorunlu ve marjinal bir avantaj yakalamak için dostlarımızı ve akrabalarımızı satmaya hakkımız yok" demişti (Parr, 2006: 16). İkincisi, 1940'lı yıllardan tanıdık bir sav olarak Avrupa entegrasyonu projesinin aslında Hristiyan Demokrat ve Muhafazakâr Parti ideolojilerine

dayanması ile ilgiliydi. Bu partilerin kurduğu birlik Avrupa'daki bölünmüşlüğü artıracak, dahası İşçi Partisi içinde arzu edilen ABD ve SSCB arasındaki yumuşama engellenecekti. Her ne kadar parti içinden destekleyenler olsa da parti lideri Gaitskell de dahil olmak üzere üçte iki gibi bir çoğunluk AET'ye üyelik fikrine karşıydı. Gaitskell'e göre üyelik, ülkenin "bin yıllık tarihine ihanet"ti (Kaiser, 1996: 147-148). AET'nin Britanya'ya eğer bir katkısı olacaksa bu katkı İşçi Partisi'nin ekonomik politikalarının uygulanması ile de rahatlıkla sağlanabilirdi. Ülkenin zenginliği ve refahında gerçek pay, gümrük vergisi olmadan AET ile ticaret yapabilmekten ziyade ülkenin ekonomik kaynaklarının akıllıca kullanılmasında olacaktı (Kitzinger, 1968: 3).

Başbakan daha önce Plan G ve EFTA girişimleri sırasında İşçi Partisi ile ortak bir zemin bulmaya çalışmış, çeşitli müzakereler yapmıştı. Ancak bu sefer tutumu tamamen parti içindeki bölünmüşlükten yararlanmak oldu (Kaiser, 1996: 149). Yine aynı şekilde 1956'da Plan G ile ilgili olarak sendikalara danışan başbakan, AET konusunda sendikaların görüşlerini de almamıştı (Kaiser, 1996: 170).

Britanya'nın üyelik başvurusunun değerlendirildiği dönemde, Londra'nın oluşumuna katkı sağlamak istediği OTP görüşmeleri AET üyeleri arasında başladı. Fransa'nın bu konuyla ilgili tavrı, OTP'nin Britanya'nın üyelik görüşmeleri tamamlanmadan bir an önce hazırlanması ve olası bir Bonn-Londra işbirliğinden kaçınmaktı. 1962'nin Ocak ayında büyük ölçüde tamamlanmış olan OTP, Britanya'nın beklediğinden çok farklı bir içeriğe sahipti ve üyelik sonrası Britanya'yı dezavantajlı hale getirecekti. OTP'de başlıca hedeflenen, ithalat vergilerinin tamamen Topluluk bütçesine dahil edilmesiydi. Britanya, tüm altı ülkenin toplam ithalatından daha fazla miktarda üçüncü ülkelere ithalat yaptığı için bütçeye önemli bir katkı yapacak ve bu katkı AET'den alacağı tarım desteğinden çok daha fazla olacaktı (Kaiser, 1996: 180).

Macmillan hükümetinin tüm çabalarına rağmen Ocak 1963'te De Gaulle, Britanya'nın başvurusunu veto etti. Bu durum, Britanya gündemine tamamen De Gaulle'ün suçu olarak taşındı. Macmillan'a göre vetonun sebebi müzakerelerde olumlu sonuca çok yaklaşılması ve bu durumun Fransa'da yarattığı endişeydi. İç siyasette de veto öncesi dönemde hükümet eski desteğini kaybetmiş, ara seçimlerde yenilgiler yaşamıştı. Dahası 1960'ların hemen başında yaşanan ekonomik büyüme yerini stagfasyona bırakmıştı. Britanya'nın AET görüşmelerinden De Gaulle mağduru olarak dönmesi Macmillan'ın istifasına ve Alec Douglas-Home'un yeni başbakan olmasına yol

açtı, ancak yeni hükümete seçim kazandıramadı. Çünkü Kaiser'e göre Avrupa, 1964 genel seçimlerinde oy kazandıracak ya da kaybettirecek bir iddia değildi. Muhafazakâr Parti seçim manifestosunda üyelik başvurusunu “formalite gereği” olarak değerlendirmişti (Ashford, 1983: 204). Veto, iç siyasette seçime kadar geçen sürede Muhafazakâr Parti'nin azalan seçmen desteğine rağmen, bir bütünlük içerisinde kalmasını sağladı (Crossman, 1963: 737).

Dış politikada ise De Gaulle'ün vetosu, Britanya'ya bazı önemli kazanımlar sağladı. Hollanda ve Belçika, Britanya'nın katılımı olmadan herhangi bir siyasi işbirliğine gitmeyeceklerini belirtmişti. Britanya, üyeliğe ve taviz vermeye hazır taraf gibi görülürken De Gaulle, AET'nin diğer beş ülkesinin gözünde suçlu konuma düşmüştü. Vetonun ardından ülke içinde kamuoyu da bu şekilde oluşturuldu. Hükümet, veto kararının sadece Britanya'nın tutumu ile ilgili olmadığını, sorumluluğun aynı zamanda Topluluğun üye devletlerinde de olduğunu söyledi (Butt, 1967: 382). Üyeliğin reddi sonrası strateji, sakın kalıp Fransa dışındaki beş devletin Fransa ile mücadele etmesini izlemek için kenara çekilmek olmuştu. Bu sayede hükümet bundan sonra yürüteceği müzakerelerde beş ülkeyi yanında tutmuş olacaktı (Steininger, 1996: 410).

Atlantik'in diğer yakasında yaşananlar da Britanya'nın istediği yönde gelişmeye başlamıştı. 1962 sonunda Kennedy ile Macmillan, Bahamalar'ın başkenti Nassau'da bir araya geldi ve ABD, Britanya'ya balistik füze taşıyabilen Polaris denizaltısı sağladı. De Gaulle'ün veto kararında bu işbirliğinin önemli bir payı vardı ve ABD ile ikili ilişkiler Londra'nın istediği yönde şekillenmeye başladı (Váška, 2012: 130). ABD'nin nükleer silahlar konusundaki desteğinin devam etmesiyle Britanya, Batı blokunda ABD'nin ardından gelen ikinci önemli güç konumunu korudu ve çok taraflı nükleer silahlanma projesi fikri ortadan kalktı (Kaiser, 1996: 200-201).

2.1.3. 1964-1970 İşçi Partisi İktidarı (1964-1970)

Ekim 1964'te beş sandalye üstünlükle Harold Wilson liderliğinde iktidara gelen İşçi Partisi'nin öncelikleri ekonomik planlama, İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkilerin yeniden canlandırılması ve ekonominin bilim ve teknoloji aracılığıyla modernize edilmesiydi. Ne AET ne de EFTA partinin gündemindeydi. Seçim manifestosunda sadece “mevcut koşullarda” üyeliğin imkansız olduğundan bahsedilmişti (Young, 1993: 86). Asıl öncelik, hükümetin ayakta kalabilmesiydi (Gowland vd., 2009: 63-64). Avrupa entegrasyonu, her iki parti için de seçim sürecinde önemli bir gündem olmasa da seçim

sonrasında partiler arası fark daha net bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştı. Muhafazakâr Parti, aldığı olumsuz cevaba rağmen önceliğini üyelik olarak belirlemişti ve AET içinde liderlik konumuna gelerek ülke çıkarlarını korumayı planlıyordu. “Kurtarma operasyonu” (crash operation) olarak tanımlanan bu yöntem, başlangıçta egemenlikten ödün vermeyi gerektirse de gelecekte kurulacak iktidar buna bağlı olarak sağlanacaktı. İktidarda olan İşçi Partisi’ne göre ise “doğru tip”te bir Avrupa olmadığı sürece üyelik gelecek bir tarihe ertelenebilirdi (Parr, 2006: 18-20). Partinin büyüme hedefleri koyan ulusal planı, “emekleme” sürecinde devam eden Ortak Pazar’a alternatif olarak sunuldu (Parr, 2005: 438). “Doğru tip”teki entegrasyon ancak beş koşul sağlanırsa gerçekleşecekti: İngiliz Milletler Topluluğu ve EFTA ticaretinin korunması, Britanya tarımı için güvence, planlama ekonomisinin gerçekleştirilebilmesi ve bağımsız bir dış politika izleyebilme (Parr, 2005: 438-439). Dışişleri Bakanı Gordon Walker’a göre Avrupa, AET’den büyüktü ve tam anlamıyla Avrupa fikri ancak EFTA ve AET’nin bir araya gelmesi ile gerçekleşebilirdi (Parr, 2006: 22). Bu düşünce, Başbakan Harold Wilson tarafından 1950’lerin ikinci yarısındaki Plan G ile benzer özelliklere sahip olan Munchmeyer Planı olarak tasarıya dönüştürüldü. Ancak önceki tecrübelerin de gösterdiği üzere planın gerçekleşme şansı yoktu (Parr, 2005: 441). Diğer yandan İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkiler, İşçi Partisi için de Muhafazakâr Parti kadar önemli olmakla beraber farklı anlamlar taşımaktaydı. İngiliz Milletler Topluluğu dünyanın yoksul ülkelerinden oluşmaktaydı ve İşçi Partisi’ne göre bu ülkelerle yapılacak ticarete öncelik verilmeliydi. Çünkü yapılacak ucuz gıda ithalatı Britanya işçisinin faydasına olacak, tarım sübvansiyonunun tüketici yerine vergi mükellefi tarafından finanse edilmesini sağlayacaktı. Bu doğrultuda AET’nin refah içindeki ülkeleri ile ticaret ikinci plana atılabilirdi. AET’ye destek veren Muhafazakâr Parti ile ideolojik farkı yansıtmak adına İngiliz Milletler Topluluğunun az gelişmiş ve çok farklı etnik yapıya sahip ülkelerine verilecek destek çok önemliydi (Parr, 2006: 21). Bunun yanında AET’nin geleceği ve devamlılığı, Wilson’ın kayıtsız kalabileceği bir konuydu. Hatta Topluluk içinde olası bir çözülme, üye ülkelerin Britanya’nın çıkarlarına uygun olabilecek yeni ittifak arayışlarına girme ihtimalleri demektir (Parr, 2006: 166).

1965’te tarımın finanse edilmesi ile ilgili AET içindeki anlaşmazlık, ulus üstü yapıdan hoşnut olmayan Fransız delegasyonunun Avrupa kurumlarından çekilmesi ile sonuçlandı. “Boş sandalye krizi” (empty chair crisis) olarak tarihe geçen bu olayda, olası bir Fransa ayrılığında Britanya’nın AET’nin yeni lideri olma ihtimali konuşulmaya

başlandı. Özellikle Dışişleri Bakanlığı'na göre bu durum bir fırsattı ve “dost beşli” ile ulus üstü yapı fikri zaten zedelenmiş olan AET içinde Britanya iyi bir uyum yakalayabilirdi (Parr, 2005: 443-444). Fakat Başbakan Wilson, Britanya'nın AET'yi sabote ettiği görüntüsünden uzak durmak adına, Britanya'nın AET'ye karşı tutumunun ekonomik sebepler nedeni ile değişmediğini ve üyelik başvurusu yapmayacaklarını açıkladı. Başbakana göre De Gaulle aslında ulus üstü yapı eleştirisiyle tam olarak Britanya'nın düşüncelerini dile getiriyordu (Parr, 2005: 444). AET'nin bu krizi, Ocak 1966'da Lüksemburg Uzlaşması'nda üye devletlere hayati çıkarları söz konusu olduğunda veto kullanma hakkı tanınması ile çözüldü (Váška, 2012: 134). De Gaulle'ün bu başarısı, Wilson tarafından memnuniyetle karşılandı (Young, 1993: 89). Muhalefet cephesinde ise AET üyeliğine hiç şans vermeyen Douglas-Home, liderlik yarışını 1965'te Edward Heath'e kaybetmişti.⁴¹ Heath'in Avrupa yaklaşımı aslında De Gaulle çizgisindeydi. De Gaulle'e göre ulus üstü yapı yerine “devletlerin Avrupası” kurulmalıydı. Bu fikir, Muhafazakâr Parti için de oldukça çekiciydi (Ashford, 1983: 204).

Parlamento'daki İşçi Partisi üstünlüğünün yeterli olmaması sebebi ile Başbakan Wilson 1966'da erken seçime gitme kararı aldı ve bu seçimlerde AET üyeliği Muhafazakâr Parti'nin ikinci önemli gündem maddesi oldu. Manifestolarda Edward Heath ilk fırsatta AET'ye girmeyi vaat ederken, İşçi Partisi sadece Kıta ile kurulacak olan yakın ilişkilerden bahsediyordu (Wheaton, 1972: 94). 18 Mart 1966'da Bristol'da yaptığı bir seçim konuşmasında Wilson, ancak uygun koşullar sağlanırsa Britanya'nın AET'ye dahil olacağını söylerken Macmillan hükümetinin koşulsuzca yaptığı başvurunun partisi tarafından tekrarlanmasının mümkün olmadığını belirmişti. Diğer taraftan yine aynı Bristol konuşmasında, üyeliği engelleyen 1963'teki De Gaulle vetosunun sorumlusunun Muhafazakâr Parti hükümetinin Nassau Zirvesi ve Polaris denizaltı işbirliğinde ABD ile yürüttüğü iki yüzlü politika olduğunu savunmuştu (Kitzinger, 1968: 108). Bu bağlamda Avrupa, İşçi Partisi için iç politikada bir taarruz aracı haline gelmişti.

31 Mart 1966'da gerçekleştirilen seçimler sonucunda 630 sandalyenin 363'ünü kazanan İşçi Partisi bu sonuçla iktidarını sağlamlaştırmıştı. Seçimin ardından 19 Mayıs

⁴¹ Heath, Muhafazakâr Parti'nin seçimle göreve gelen ilk lideridir. Bu tarihten önce lider, partinin önde gelen isimlerinin oluşturduğu bir komitenin tavsiyesi ile atanmaktaydı (George, 1998: 46).

1966'da Başbakan Wilson, parlamentoya ulus üstü bir yapıya dahil olmayacaklarını ve Parlamento'nun başkasının emrinde çalışmasının mümkün olmadığını söylüyor; Hugh Gaitskell dönemindeki "en az yirmi yıl daha hazır olmayacağız" tutumunun hala geçerli olduğunu ekliyordu (Kitzinger, 1968: 50).

Fakat sandıkta kazanılan bu başarı, hem dış hem de iç politikada aynı şekilde devam etmedi. 1965'te İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkiler açısından iki önemli dönüm noktası yaşandı: Bunlardan ilki, Pakistan ve Hindistan'ın Kaşmir sorununda ara bulucu olarak Sovyetler Birliği'ni tercih etmesi, ikincisi ise Ian Smith'in isyancı yönetiminin kontrolü altında olan Güney Rodezya'nın tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesi oldu (Váška, 2012: 133). Bunların üzerine bir de 1966 Temmuzunda önemli bir sterlin krizi yaşandı. Deflasyonla sonuçlanan bu kriz, hükümetin Ulusal Plan politikasını yeniden gözden geçirmesini gerekli kıldı. İş dünyasından ve sendikalardan Britanya'nın artık dünya gücü rolünden çekilmesi ve sterlinin rezerv para birimi konumuna son verilmesi gerektiği yönünde talepler gelmeye başlamıştı. AET üyeliği sağlayacağı yatırım olanaklarıyla hükümete cazip görünmekteydi. Sterlin krizinin bir yansıması da Britanya'nın yürütmüş olduğu "Süveyş'in Doğusu"⁴² savunma politikasına son vermesi oldu. Yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeni ile zaten bir süredir planlanan bu geriye çekilme, kriz sonrasında savunma harcamalarının 100 milyon pound azaltılması ile kaçınılmaz hale gelmişti. Bu geriye çekiliş aynı zamanda Londra'nın İngiliz Milletler Topluluğu ile ilişkisinde de bir kırılma noktası oldu (Parr, 2005: 448-449).

Mayıs 1967'de AET'ye katılım kararı, büyük bir oy üstünlüğü ile parlamentodan geçti. Wilson'ın politikasındaki değişimi, iki süper güçle yakın ilişkileri olmasına rağmen dünyadaki tüm büyük sorunların çözümünün bu iki güce bırakılmasını eleştirerek ve Avrupa'nın artık bu ikili sisteme son vermesi gerektiğini söyleyerek meşrulaştırmaya çalıştı. AET daimi temsilciliği yapan diplomat Sir Con O'Neill'e göre, Britanya, üye olursa AET'nin lideri, İngilizce ise ortak dili olacaktı (McCourt; 2014: 116-117). Robert Lieber'e göre (1970: 261) ise bu başvuru tamamen "tükenen alternatiflerin hikayesi"ydi. Wilson, İngiliz Milletler Topluluğu ve EFTA alternatiflerini tüketmiş bir taraftan da bu engelleri kaldırmış bir ülkenin başbakanı olarak başvurusunu

⁴² Britanya'nın askeri ve siyasi çıkarlarını Avrupa'nın dışında tanımlayan politikadır. Süveyş'in doğusu ülkenin Orta Doğu'daki çıkarlarına atıf yapmaktadır (Parr, 2005: 448).

yapmıştı. Öte yandan medyanın, sanayicilerin ve sendikaların desteği de ilk başvuruya kıyasla oldukça yüksek seviyede idi. Bogdanor'a göre (2005: 693) ise İşçi Partisi'nin AET başvurusu, on üç yıl muhalafette geçen sürenin tekrar yaşanması endişesine ek olarak İngiliz Milletler Topluluğu liderliğinin ve parti ideolojisinin artık gerçekçi bir alternatif olarak görülmemesinden kaynaklanıyordu.

Başvuruya karşı olanların en büyük güvencesi ise De Gaulle oldu. İlk başvuruyu veto eden De Gaulle'ün ikinci başvuruyu kabul etmesi için hiçbir sebep yoktu ve bu yanıltan ülkeyi sadece o kurtarabilirdi (Young, 1993: 95). Ancak hükümet cephesinin kendine güveni tamdı. Dışişleri Bakanı'na göre De Gaulle'ün Britanya'yı AET'nin dışında tutmaya yetecek gücü kendi ülkesinde kalmamıştı ve başbakan "hayır"ı cevap olarak kabul etmeyeceğini söylüyordu (Kitzinger, 1968: 51). AET'nin Britanya çıkarları ile ters düşen politikaları ise üyelik sonrası dönemde değiştirilme hedefi ile bir kenara bırakılmıştı. Temmuz 1967'deki BAB toplantısında Dışişleri Bakanı George Brown, temsil ettiği hükümetin herhangi bir ön koşul olmadan AET'nin kurucu anlaşmalarını kabul ettiğini ve uygulayacağını belirtiyordu. Brown'a göre Britanya hukukunun ve siyasi pratiğinin AET'nin gereklilikleri ile uzlaşmaz bir özelliği yoktu. Fakat bu sözlerin ardından bakan, İngiliz Milletler Topluluğundan EFTA ile ilişkilere, süt ve yumurta pazarı beklentilerinden Ortak Pazar'ın işleyişine kadar birkaç maddelik listesinden bahsediyor ve tüm bunların üyelik sonrasında taraflar arasında anlaşılabilir konular olduğunu savunuyordu (Kitzinger, 1968: 193-194).

Başvurunun değerlendirilme sürecinde, Kasım 1967'de, üyeliğe aday bir ülkenin başbakanı olan Wilson, Avrupa ekonomik ve teknolojik birliğinin nasıl sağlanacağına dair yedi tasarı sunuyordu. Wilson'ın teknoloji retoriği üzerinden kurduğu özgüven ve liderlik anlayışı, Nisan 1968'de *Paris-Match* dergisine verdiği röportajda da açıkça görülüyordu. Wilson'un "Avrupa, Britanya olmadan bağımsız olamaz [...] Çünkü bağımsızlık Avrupa teknolojisi ve ortak bir Avrupa pazarı demektir. Fransız Cumhurbaşkanı'nın bağımsız Avrupa için meşru talebi, Britanya'nın Ortak Pazar'a katılımına çağrıda bulunmaktır. Birini talep edip diğerini reddetmek birbiriyle çelişir" sözleri bu görüşünü desteklemişti (Kitzinger, 1968: 51).

Fakat bu özgüven, Kasım 1967'de gelen De Gaulle'ün ikinci vetosuna kadar sürebildi. De Gaulle, kararını açıkladığı konuşmasında Britanya'nın iktidarın hangi partide olduğundan bağımsız olarak gel gitli ve açıklanması zor bir politika izlediğini

belirtti. Fransız Cumhurbaşkanı, Britanya'nın önce dahil olup sonra değiştirmeye dayanan stratejisinin farkındaydı ve temelde çok farklılıkları olan Britanya ekonomisinin ve finansal sisteminin Ortak Pazar ile uyumunun mümkün olmadığını ekledi. Britanya'nın üyeliği AET'nin parçalanması anlamına gelecekti. Çünkü Topluluk kuralları, bu kadar büyük bir istisnayı olumlu karşılayamazdı. (Kitzinger, 1968: 311-315). Sonuçta altı yıl içinde iki farklı hükümetle iki ayrı üyelik başvurusu yapan Britanya, her ikisinde de Fransız liderden veto yemiş oldu. Kuruluş aşamasından beri entegrasyona yönelttiği en temel eleştirisi olan ulus üstüculük silahı ile iki kez vuruldu. Çünkü Topluluk, tekil bir ulus devletini yani Fransa'nın kararını dikkate almayacak kadar ulus üstü bir yapıda değildi (Kitzinger, 1968: 15).

AET konusunda hayal kırıklığına uğramış İşçi Partisi hükümeti tekrardan üyelik başvurusu öncesi izlediği politikaya dönmüş, gerekli koşullar sağlanmadan üyelik başvurusunun yenilenmeyeceğini açıklamıştı. Bu sırada Avrupa'nın gündemindeki öncelikli konulardan biri De Gaulle ile Britanya'nın Paris büyükelçisi Christopher Soames arasındaki gizli görüşmelerdi. Bu görüşmelerde De Gaulle büyükelçiye, iki ülke arasında kurulacak işbirliği ile ABD'ye bir mesafe konulabileceğini, Britanya'nın 1956-1958 arasında kurmaya çalıştığı Plan G temelli bir ekonomik çatı altında bir araya gelenebileceğini söylemişti. Bu görüşmelerin içeriklerinin Londra tarafından önce Batı Almanya'ya sonrasında diğer dört ülkeye sızdırılması Britanya'nın veto intikamı olarak yorumlandı. Ülke içinde de öğrenci hareketleri ile iktidarı sarsılan De Gaulle Nisan 1969'da istifa etti ve yerine Pompidou geldi. Diğer tarafta, AET'nin diğer önemli üyesi Batı Almanya'da Willy Brandt liderliğindeki sosyal demokratların iktidara gelmesi ile Doğu Almanya ile yakın ilişkiler başlamıştı. Bu yakınlaşma ile AET'nin Almanya tarafından kontrol edileceği endişesini duyan Fransa, Topluluk içi ilişkileri dengelemek adına Aralık'ta düzenlenen Lahey zirvesinden itibaren Britanya'nın üyeliğine daha sıcak bakmaya başladı (Young: 1993: 103-105). Her ne kadar zirveden Britanya'yı kapsayan bir genişlemeye olumlu ışık yakılsa da ve bu durum Londra hükümeti tarafından iyi bir gelişme olarak yansıtılsa da (The Guardian, 1969) Lahey Zirvesi, Britanya'nın üyelik döneminde tartışmaya açacağı bazı istisnacılık politikalarının temelini oluşturdu. Bunlardan ilki tarımla ilgili yapılan düzenlemelerdi. Macmillan'ın üyelik başvurusu yaptığı 1961-1963 döneminde geçici bir hükümlerle karara bağlanmış olan AET'nin kendi kaynakları ile bütçe oluşturma konusu Lahey'de kesinleşmişti. Böylece üye devletlerin ve üyelik sonrası Britanya'nın tarım ithalat vergileri üzerinden

bütçeye aktaracağı kaynakla ilgili geri dönülmez düzenleme sağlanmış oldu. David Spanier'in The Times'da yayımlanan makalesinde, AET'nin Lahey Zirvesi'nde bir eliyle üyelik sözü verirken diğer eliyle tarım politikalarını Britanya için kabul edilemez hale getirerek bu sözü geri alabileceğini söylüyordu (Spanier, 1973). Diğer bir konu ise Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) kurulmasına yönelik girişimlerdi. Bu birliğin ilk adımı olarak “tüneldeki yılan⁴³” benzetmesinden yola çıkarak üye ülkelerin ulusal para birimlerinin dar bir bantta dalgalanmasına dayanan kur farkı sistemi fikri ortaya çıktı. Zirveden çıkan bir başka karar ise Lüksemburg başbakanı Pierre Werner başkanlığında toplanacak komitenin EPB'ye geçiş aşamalarını oluşturacak bir rapor hazırlamasıydı.

2.2. ÜYELİK DÖNEMİNİN İSTİSNACILIĞI

2.2.1. 1970-1974 Muhafazakâr Parti İktidarı

1970'de yapılan genel seçimle⁴⁴ Edward Heath'in başbakanlığını yürüttüğü Muhafazakâr Parti iktidar görevini devraldı. Heath, Macmillan kabinesinde üyelik başvuru sürecinden sorumlu bakan olarak görev yapmıştı ve Britanya siyasetinde, 1997'de göreve gelecek Tony Blair ile birlikte, en Avrupa yanlısı başbakanlardan biri olarak kabul edildi. Hükümetin ekonomik programı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında göreve gelen hükümetlerin programlarından önemli bir değişimi yansıtıyordu. Program, ekonomiye devlet müdahalesini reddediyor ve serbest pazar ekonomisine dayanan yaklaşımı savunuyordu. Bu programın bir parçası olarak da sendikaların reformu ve işçi sınıfı haklarının törpülenmesi öngörülüyordu (George, 1998: 46-48). Heath'in en az ekonomik politikaları kadar arkasında durduğu vaadi ise AET üyeliği idi. Önceki başvurulara ve özellikle de Wilson dönemindeki ikinci başvuruya kıyasla daha fazla parti bütünlüğüne sahipti. Heath'in Avrupa yanlısı tavrı ve ABD ile arasına mesafe koyması onu seleflerinden ayırıyordu. Hatta, bu mesafe isteği başbakanın “özel ilişki” ifadesinden bile kaçınmasına neden oldu. Ancak Heath, her ne kadar AET üyeliğini istese de üyeliğin ancak “parlamentonun ve halkın tüm kalbiyle rızası”nı alırsa gerçekleşmesi gerektiğini söyleyerek hem açık kapı bırakıyor hem de entegrasyon

⁴³ AET üyeleri ve dönemin aday ülkeleri kendi aralarında yaptıkları düzenlemede dalgalanma bandını +/- %2,25 olarak belirlemişlerdi. Diğer taraftan 1971 yılında düzenlenen Smithsonian Konferansı'nda herhangi bir para biriminin dolar karşısında dalgalanma bandı +/- %4,5 olarak tanımlandı. Böylece Avrupa'nın “yılan” düzenlemesi “tüneldeki yılan”a dönüştü. 1973 Mart ayında Smithsonian kararı uygulamadan kalktı.

⁴⁴ Muhafazakâr Parti %46,4 oy oranıyla 330 sandalye; İşçi Partisi %43,1 oy oranıyla 288 sandalye kazandı.

konusunun popülist bir içerik kazanmasının temellerini atmış oluyordu (Young, 1993: 107-108).

Hükümetin kararlılığına rağmen 1950’lerde ve 1960’lardaki soru işaretleri devam ediyordu. The Guardian gazetesi yazarı Mark Arnold-Foster 27 Ocak 1972’de yayınlanan makalesinde bu sorunları Britanya’nın anayasal ilkelerini sıralayarak dile getiriyordu. Bu sorunlardan ilki Dicey ilkesi olarak da bilinen “hiçbir parlamentonun haleflerini bağlayamayacağı” ilkesinin sonuna gelindiği idi. Çünkü AET’nin yasaları Britanya Parlamentosu’nun yasalarına üstün gelebilecekti. İkinci olarak parlamento vergilendirme gücü olan tek kurum olmaktan çıkacaktı. Bununla paralel olarak Britanya, üyelikle birlikte başka bir kurumun doğrudan bağlayıcı nitelikte düzenlemelerini kabul edecekti. Yasama ile ilgili bu sorunlara ek olarak, Arnold-Foster, yargı açısından da Avrupa Adalet Divanı’nın son söz sahibi olduğunun tanınacağını belirtiyordu (Broad, 2001: 91). Fakat muhaliflerin genel olarak eleştirileri artık 1960’lardaki Britanya ekonomisinin, kimliğinin biricikliğine dayanan söylem çizgisinden çıkıp 1970’ler boyunca daha çok üyelikle birlikte değişecek yaşam standartları, tüketici fiyatları ve ekonomik refah gibi konulara doğru kaymıştı. Özellikle İşçi Partisi içindeki sosyalist kanat çay, şeker, peynir gibi temel ürünlerde ortaya çıkacak fiyat artışlarına ve bunun sonucunda gerçekleşecek deflasyona işaret ediyordu. Kapitalist bir kulüp olarak AET, işçi sınıfı çıkarlarına tamamen tersti. Ama hem İşçi Partisi’nde hem de Muhafazakâr Parti’de eleştirilerini milliyetçilik ve parlamenter egemenlik savlarıyla yürüten bir kanat da varlığını sürdürmekteydi. Bu kanat 1980’ler ve 1990’lar Britanyası’nda daha güçlü bir ses kazanacaktı. Forster’a göre, 1980’lerin sonuna kadar egemenlik konusu ana tartışmanın odağı olamadı (Forster, 2002a: 39-40).

Diğer yandan Wilson liderliğindeki İşçi Partisi, 1970-1971 döneminde kamuoyunun üyeliğe net bir şekilde karşı çıkmasını kullanıyor ve Muhafazakâr Parti’nin parlamentoda önemli bir çoğunluğa sahip olmamasını, AET konusundaki muhalefetle avantajına çevirmeye çalışıyordu (Young, 1993: 110). Yaygın görüş, Wilson’un da aynı şartlarda Heath gibi üyeliği kabul edeceğinden yanaydı ancak Wilson, Heath’in herhangi bir ekonomik politikasına nasıl muhalefet ediyorsa AET üyeliğine de aynı şekilde karşı çıkıyordu (Greenwood, 1992: 96). 1970-1974 yılları arasındaki dönemde hem partiler arası hem de partilerin kendi içinde yaşanan en önemli dış politika mücadelesinin konusu Avrupa’ydı (Greenwood, 1992: 96).

1 Ocak 1973'te gerçekleşen üyelik AET'nin ilk genişleme hareketiydi ve üye sayısı Britanya ile birlikte Danimarka ve İrlanda'nın da katılımıyla dokuza çıkmıştı. Fakat bu katılım, Britanya'nın Avrupa siyaseti açısından çok önemli kırılmalara yol açmadı. Denman'a göre (1995) Heath dönemi, Britanya tarihi için bir istisna oluştururken halefleri Wilson, Callaghan, Thatcher ve Major AET ile olan ilişkilerinde "kavgacı bir engelleme politikası" izlemeyi tercih etti. Böylece Londra, Topluluk liderliği hedefi ile çıktığı üyelik yolunda "fırsatları boşa harcamış" oldu.

Zamanlama olarak üyelik, uluslararası çapta etkileri olan küresel durgunluk dönemine denk gelmişti. Bretton Woods mirası sabit döviz kuru politikasının 1971'deki çöküşünü, 1973 ve 1974 yıllarında petrol fiyatlarının dört katına çıkışı izledi. Uluslararası kriz, Muhafazakâr Parti'nin ekonomik politikaları ile birleşerek ülkede büyük tepkilere yol açtı. Ülke içinde bu krizin en önemli etkilerinden biri 1974'te madencilerin dört hafta süren grevi oldu (Gowland vd., 2009: 79). Her ne kadar başbakan ekonomik politikalarından vazgeçse de (George, 1998: 49) grev, Heath hükümetinin iktidarı İşçi Partisi'ne kaptırmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak görüldü (BBC, 1972). Ekonomik durgunluk ve enflasyonun birlikte yaşandığı stagflasyon dönemi, üyelikle birlikte Britanya ekonomisinin daha kötüye gittiği yorumlarına sebep oldu. Üyeliğin bu duruma ne kadar katkısı olduğu kesin olarak tespit edilemese de, özellikle AET karşıtları için karşılaştırmalı ekonomik veriler eleştirilerin en önemli malzemelerinden biriydi. Örneğin, Ekim 1973'te yapılan bir ankette ülkedeki enflasyonun sebebi nedir sorusuna %31 oranında "dünyadaki durum" cevabı verilirken katılımcıların %28'i bu durumdan AET'yi sorumlu tutuyordu (Haeussler, 2015: 769). Üyeliğe karşı olanların ekonomiye ilişkin argümanlarından biri de Britanya'nın 1950'lerde ve 1960'larda yaşadığı ekonomik sorunların pazar eksikliği kaynaklı olmadığıydı. Bir başka ifadeyle AET üyeliği sonrası Topluluk yanlılarının iddia ettiği gibi genişleyen ticari pazar ekonominin kötü gidişatına çözüm bulamayacaktı. Martin Holmes'a göre Britanya ekonomisinin iki temel sorunu vardır: İlk sorun Bretton Woods sistemi nedeniyle dolar karşısında sterlinin değerinin yüksek bir pariteden sabitlenmesi ve devalüasyon için geç kalınmasıydı. İkinci sorun ise imalat sektöründeki ürünlerde yeterli kaliteye ulaşamamasıydı. Çünkü sendikalara tanınan geniş grev hakları ürün kalitesinden verilen tavizlerle sonuçlanıyordu. Özellikle kamulaştırılmış işletmelerde kalite sorununun üst düzeyde olduğu iddia ediliyordu. Yine Holmes'a göre ilk sorun

1970'lerin başında Bretton Woods sisteminin sona ermesiyle ikinci sorun ise Thatcher iktidarı ile birlikte neo-liberal politikaların benimsenmesiyle çözüldü (2001a: 51).

Heath hükümetinin karşılaştığı en önemli zorluklardan biri uluslararası petrol fiyatlarının 1973 ve 1974 yıllarında dört katına çıkmasıydı. Kriz durumu AET'yi ortak bir enerji politikası fikrini sorgulamaya itti. Heath her ne kadar petrol üreticisi olan ülkelerle başa çıkabilmek için birleşik bir cephe oluşturulması fikrini desteklese de, Fransa'nın ve Batı Almanya'nın AET'nin tüm enerji kaynaklarını kriz zamanında tek bir havuzda toplama fikrine karşı çıktı. Çünkü Britanya, o dönemde Kuzey Denizi petrol rezervlerinden yeni yararlanmaya başlayacaktı ve bu rezervleri Avrupa devletlerinin düzenlemelerine tabi tutmak istemiyordu. Bu politika Wilson döneminde de sürdürüldü (Gowland vd., 2009: 78).

Üyeliğin hemen ardından Britanya'yı endişelendiren bir başka AET politikası da balıkçılıktı. 1970'te Topluluk sularına üye ülke balıkçılarının serbest erişim hakkı anlaşması sağlanmıştı. Roma Antlaşması'ndan 1970'lere kadar balıkçılık politikası Topluluk için herhangi bir önem taşımazken Britanya, Danimarka ve Norveç gibi balıkçılıkla ilgilenen ülkelerle üyelik görüşmelerinin sürdürülmesi, başta Fransa olmak üzere üye ülkelerde konu ile ilgili ortak bir politika oluşturma ihtiyacını doğurdu. 1971 Şubatı'nda ilk düzenlemelerin uygulanmaya başlamasının ardından, aday ülkeler, üye ülkelerden iltimas ve ödün isteyen bir konuma geldiler. Üyeliği ile birlikte Britanya, AET'nin en fazla balık tüketimine, en büyük balıkçılık sektörüne ve en uzun kıyı şeridine sahip ülkesi oldu. AET'ye katılım anlaşması üye ülkelere 6 mil özel ekonomik bölge hakkı tanıyordu, fakat Britanya'ya balıkçılığa bağımlı yaşayan bazı bölgelerinde "geleneksel ve tarihsel haklara saygı" çerçevesinde 31 Aralık 1982'de geçerliliği dolacak 12 mil hakkı tanındı (Quin, 1983: 340-345).

AET'nin enerji ve balıkçılık düzenlemelerinden çok daha uzun süre Britanya'nın gündeminde olacak ve en temel istisnacılık politikalarından biri olarak süreklilik gösterecek alan, para politikalarındaki entegrasyondur. 1969'un sonunda düzenlenen Lahey Zirvesi'nde alınan kararlar üyelik görüşmeleri ile birlikte Britanya için bağlayıcı olmuştu. Bu zirveden doğan Werner Raporu 1971 yılında sonuçlanmıştı ve raporda EPB'nin 1971-1980 arasındaki dönemde tamamlanması öngörülmüştü. Rapora göre, bu süreçte, ulusal paralar sabit kurlarla birbirine bağlanacak, para politikaları merkezileştirilecek, ulusal merkez bankaları Avrupa merkez bankası olarak tek bir çatı

altında toplanacaktı. İlk aşama olarak “tüneldeki yılan” politikası ile kurların birbirine bağlanması gerçekleştirilecekti (Türel, 2012: 401). AET üyeliği görüşmeleri devam ettiği dönemde Heath, sterlinin de “tüneldeki yılan” döviz kuru politikasına dahil olacağını sözünü vermişti. 1972 Mayısı’nda üye olmamasına rağmen Britanya bu düzenlemeye katıldı. Ancak, uluslararası para piyasalarındaki kriz nedeni ile bu katılım kısa ömürlü oldu ve Temmuz ayında hükümet bu politikadan ayrılma kararı aldı (Gowland vd., 2009: 79). Bunu takip eden aylarda İtalya’nın da ayrılma kararı alması ve bahane olarak Britanya’nın tutumunu göstermesi Topluluk içinde Britanya’ya karşı tepki oluşmasına sebep oldu (George, 1998: 63). Sterlinin rezerv para birimi olması EPB’yi kurmaya çalışan AET için başlı başına bir endişeydi. Çünkü rezerv para birimi, Topluluk dışındaki ülkelerle olan bilanço ve ödemeler dengesi sorununu gündeme getiriyordu. Fakat Britanya hükümeti, görüşmeler sırasında bu sorunun çözümü için hem Topluluk tarafından dayatılan bir takvimi hem de bu konunun görüşmelere dahil edilmesini reddetti (George, 1998: 51). Londra’nın EPB ile ilgili başka bir şerhi ise birliğin oluşturulma aşamalarından ikincisi olan rezerv bankanın kurulacağı şehir ile ilgili oldu. AET içinde genel tercih Lüksemburg’dan yanayken, Heath hükümetinin genel politikası hiçbir AET kurumunun Brüksel dışında konumlanmamasıydı. Fakat üyeliğin henüz gerçekleşmemiş olması sebebi ile bu konuda çok yorum yapılmadı. Yine de topraklarında çeşitli AET kurumları bulunan Fransa ve Lüksemburg gibi ülkeler, bu tavırdan memnun değildi ve aslında altı üye de yeni bir üyenin işleyiş ve kurumlar hakkında ders veriyor olmasından rahatsız oldu (George, 1998: 62-63).

Britanya’nın AET bütçesine katkısı da görüşmelerde uyuşmazlıkların yaşandığı bir başlık oldu. 1970’te henüz Britanya’nın üyeliği gerçekleşmeden Topluluk bütçesinin gelirleri, nihai şeklini almıştı. Düzenleme gereği, AET’nin en çok ithalat yapan üyesi olması sebebi ile bütçeye en fazla katkı Britanya’dan bekleniyordu. Londra’nın önerisi, uzun bir geçiş dönemi düzenlemesi kapsamında, kademeli olarak katkı artışıyla bu sisteme dahil olmaktı (George; 1998: 54). Böylece geçiş dönemi sürecinde üye bir devlet olarak karar alma mekanizmalarında daha fazla söz sahibi olacak ve bütçe düzenlemesinin değiştirilmesi için çaba sarf edecekti.

1972’de düzenlenen Paris Zirvesi’nde Heath, bütçe konusu ile ilgili pazarlıklarını Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund, ERDF)’nun kurulması üzerinden yürüttü. 1960’larda sadece İtalya’nın desteklemesi sebebi ile gerçekleştirilmeyen fon fikri, Britanya’nın çabalarıyla birlikte tekrar gündeme

getirildi. Heath'in amacı, tarım ve endsütri alanları arasında bütçe düzenlemelerini gözden geçirecek olan kurumsal bir sübvansiyon sistemi oluşturulmasıydı. Bu sayede "kalkınma" temalı fonlar aracılığı ile Britanya kamuoyunun bütçe konusuna bakış açısı değiştirilmeye çalışılacaktı. Fakat Fransa ve Federal Almanya, Britanya'nın bu talebinin karşısına EPB konusunu pazarlık aracı olarak koydular.

Genel olarak AET'ye giriş koşulları, muhalefet partisinin yürüttüğü politikalar sayesinde ülke içinde oldukça tartışmalı bir konuma geldi. Muhalefette geçirdiği dört yılda İşçi Partisi, Avrupa konusunda parti içinde birliği sağlamak için mücadele verdi. Ulusal Yürütme Kurulu'nda yaygın olarak benimsenen üyelik karşıtı keskin duruş, parlamentodaki parti grubunda ise daha ılımlı bir çizgideydi. Parti içindeki gerilim sadece parti kurumlarından kaynaklı değil, aynı zamanda partinin solu ve sağ arasındaki ideolojik farklılıklara da dayanmaktaydı (Byrd, 1975: 480). Parti içi bölünmüşlüğün çözümü olarak ilk önce 22 Mart 1972'de Ulusal Yürütme Kurulu'nda referandum fikri ortaya atıldı. Parlamento içindeki gruptan yeterli destek gelmeyince Temmuz 1972'de ortaya çıkan fikir, üyelik koşullarının yeniden müzakeresi oldu. Yeniden belirlenen koşullar çerçevesinde üyelik, ya genel seçim ya da referandum aracılığı ile halkın kararına bırakılacaktı (Byrd, 1975: 474-476). Seçim manifestosunda üyelik koşulları yeniden görüşülecek konular OTP, Topluluk bütçesi, EPB önerilerinden çekilme, katma değer vergisinin uyumlulaştırılmaması, İngiliz Milletler Topluluğu ve gelişmekte olan ülkelerle olan ilişkilerdeki ekonomik çıkarlar olarak tanımlandı. Parti genelinde benimsenen bu siyasi stratejiler sayesinde 1974 genel seçimlerine gidildi. Seçim kampanyalarında Heath hükümetinin pazarlıklarda zayıf kaldığı vurgulandı. Uzun yıllarca karşı çıkılan koşullar, başbakan tarafından isteksizce kabul edilmişti. İşçi Partisi, parti içinde yaşadığı karışıklıkları popülist bir zeminde çözmeye çalıştı (Haeussler, 2015: 771).

Bu argümanlar, Heath'in Thatcher da dahil olmak üzere 1970'lerdeki tüm haleflerinin Avrupa politikalarını şekillendirmesine yol açmış ve koşulların yeniden görüşülüp Britanya çıkarlarına göre revize edilmesi, istisnacılığın temel politikalarından birisi olmuştu (Gowland vd., 2009: 80). George'a göre Britanya üyelik anlaşmasını imzaladığı 22 Ocak 1972 tarihinden önce bile AET üyeleri arasında işbirliğine yanaşmayan bir ülke olarak görülmüş, olumsuz anlamda bir üne kavuşmuş ve "tuhaf ortak" tanımlamasını da hak etmişti (George, 1998: 61).

2.2.2. 1974-1979 İşçi Partisi İktidarı

2.2.2.1. Wilson Hükümeti (1974-1976)

Ulusal Yürütme Kurulu'nun seçim sonrası ilk yıl içinde üyelik koşullarının yeniden görüşülmesi ve ardından üyeliğin devamlılığı konusunda halka başvurulması kararı, İşçi Partisi'nin Şubat 1974'te yapılacak genel seçim⁴⁵ için hazırladığı seçim manifestosunda yerini aldı. Bu seçimden çıkan sonuç İşçi Partisi liderliğinde kurulan azınlık hükümeti oldu. Fakat Wilson, bu seçimlere girerken parti içindeki temeli Avrupa konusu olan parçalanmanın farkındaydı ve bu koşullarda azınlık hükümetinin ayakta kalması zor görünüyordu (Young, 1993: 119). Böylece ülke, Ekim 1974'te gerçekleşen ikinci bir seçime⁴⁶ götürüldü. Fakat tekrar iktidara gelen İşçi Partisi'nin de devamlılığı açısından bazı sorunları vardı. Parti içindeki AET üyeliğine muhalefet eden milletvekili sayısının çokluğuna ek olarak yeni hükümet sadece üç sandalye fazlası ile çoğunluk sağlayabilmişti. İktidar partisi gözle görülür bir biçimde kendi içinde bütünlüğü olmayan bir parti görünümündeydi. İşçi Partisi'nin konuyu referanduma götürme isteğinde olan kanadı, özellikle sosyalist çizgide olan gruptu. Halkın “milliyetçi ön yargılarına” başvurularak üyeliğin reddi hedefleniyordu (George, 1998: 88). Diğer taraftan sosyal demokratlar ise bu yaklaşımı popülist bularak referanduma gitmeden AET üyeliğinin devamlılığını tercih ediyorlardı (Forster, 2002a: 40). Ancak nihayetinde bu grup için bile AET üyeliği, “pazartesi işe gitmek” gibi zorunlu ama istenmeyen bir durumdu (Greenwood, 1992: 99). Başbakan için referandum fikri başlarda endişe ile yaklaştığı bir alternatifti. Çünkü Britanya'da siyasal katılımın bu aracına o zamana kadar hiç başvurulmamıştı (Forster, 2002a: 41). Ancak parti içi bölünmüşlüğe çözüm bulmak adına fikir, bir süre sonra Wilson'a da cazip geldi (Collins, 2010: 473). Üyelik koşullarının yeniden görüşülmesi ile kendini Muhafazakâr Parti çizgisinden ayıracak, parti içi muhalefetin karşısına da halk oylamasından gelecek sonucu çıkaracaktı. Bir başka deyişle, Britanya'nın AET içindeki rolü ve geleceği iç siyasetin “insafına” bırakılmıştı (Young, 1993: 120). Referandumun sürecinde İşçi Partisi Heath'in halka hiç danışmadan üyeliğe karar vermesini vurguladı ve Muhafazakâr Parti'yi bu doğrultuda demokrasi karşıtı ve elitist olarak tanımladı (Forster, 2002a: 41). Neticede

⁴⁵ İşçi Partisi bu seçimde %37,2 oy oranıyla 301 sandalye kazanırken, Muhafazakâr Parti %37,9 oy oranıyla 297 sandalye kazanabildi.

⁴⁶ 8 ay sonraki genel seçimde İşçi Partisi oy oranını %39,2 ye yükseltip 319 milletvekili elde etti, Muhafazakâr Parti ise %35,8 oy oranıyla 277 milletvekili çıkarabildi.

üyelik devam edip etmeyeceğine halk karar verecekti ve yeni genel seçimden çıkmış bir ülke için en uygun yöntem, referandumdan başkası olamazdı. Ama referandum fikri, parlamento üstünlüğüne dayalı bir siyasal sisteme oldukça yabancıydı ve egemenliğin gerçekten nerede toplandığı sorusunu gündeme getirecekti (Collins, 2010: 473).

Hükümet Haziran 1974'te AET ile üyelik koşullarını tekrar masaya yatırmaya başladı. Fakat bu görüşmelerin genel çerçevesi belliydi. Mayıs 1974'te kabinede yapılan bir oylama sonucunda kurucu anlaşmalarda herhangi bir değişiklik talep edilmedi (Young, 1993: 121). Böylece Britanya radikal ve AET'nin temelini sarsacak talepleri ortaya atmayacağını sinyallerini verdi. Üyelik koşullarının yeniden değerlendirildiği görüşmelerde beş ana tema vardı: Britanya'nın Topluluk bütçesine katkısı, EPB, İngiliz Milletler Topluluğu çıkarları, OTP, bölgesel ve endüstri politikaları üzerinde kontrol (Twitchett ve Twitchett, 1975: 922). Ancak bunun yanında, İşçi Partisi'nin seçim manifestosunda parlamentoya bölgesel, endüstriyel ve mali konularda yetkilerinin devredilmesi, sermaye hareketliliği konusunda Britanya'nın ödeme dengesini ve tam istihdamını sağlayacak anlaşma yapılması ve Katma Değer Vergisi'nde (KDV) uyumlaştırmaya karşı çıkılması gibi taleplerden de bahsediliyordu (Mourlon-Druol, 2015: 5). Young'a göre ise bu taleplerden bazıları zaten ölü olarak doğmuştu. KDV konusunda AET'nin herhangi bir uyumlaştırma çabası dönem koşullarında bulunmamaktaydı. Ödeme dengesi ve sermaye hareketliliği konusunda da yine aynı şekilde AET'den gelen bir engel yoktu. Dahası Londra'nın çekilmeyi düşündüğü EPB, Werner Planı'nın uygulanması ile zaten rafa kaldırılmıştı (Young, 1993: 121). Her ne kadar planın 1980'e kadar tamamlanması gerekse de daha ilk aşamada, tüneldeki yılan konusunda Topluluk genelinde uzlaşma sağlanamamıştı. Bu durum 1980 hedefinde gecikmeler yaşanacağını gösteriyordu.

23 Ocak 1975'te Başbakan Wilson, parlamentoda yaptığı konuşmada referandumun yapılacağını ve hükümetin bu oylamadaki tutumunun üyelik koşulları ile ilgili görüşmelere bağlı olduğunu söyledi. Bu konuşmanın bir önemli noktası da bakanlardan referandumdaki tutumları konusunda kolektif sorumluluk beklenmemesiydi. Bir başka deyişle, kabine üyeleri evet ya da hayır yönünde serbestçe kendi kampanyalarını yürütebileceklerdi (Byrd, 1975: 478). Her ne kadar referandum, İşçi Partisi'nin kendi içindeki ayrımlara karşı bulduğu bir çözüm yolu olsa da referandumun kamuoyuna AET üyelik koşullarının "Tory koşulları" etiketi altında eleştirisi olarak yansıdı. Twitchett'e göre ise 1970'te genel seçimi kazanan ve üyelik

görüşmelerini yürüten İşçi Partisi olsa bile üyelik koşulları mevcut maddelerin aynısı olacaktı (1979: 699). Örneğin, OTP ve bütçeye katkı açısından 1967’de Wilson’un Britanya’nın ikinci başvurusunu gerçekleştirdiği koşullarla Heath’in üyelik için kabul ettiği koşullar hemen hemen aynıydı. “Tory koşulları” Muhafazakâr Parti’ye karşı bir cephe oluşturmak ve parti içi bütünlüğü sağlamak için kullanılan bir argümandı (Broad, 2001: 82). Diğer taraftan Gliddon’a göre Wilson’ın “evet” propagandası zaten isteksiz bir karaktere sahipti. Topluluk içinde kalma yönündeki resmi kampanya “Britanya Avrupa’da” (Britain in Europe) grubu tarafından yürütülüyordu. Başbakan Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan bu grupla kendilerini özdeşleştirmekten kaçınıyorlardı. Böylece kabinedeki AET yanlısı diğer bakanlardan da farklı bir duruş sergilemiş oluyorlardı. Wilson’a göre Avrupa heveslisi gibi görünmek, selefi Muhafazakâr Parti lideri Heath’den farksız bir görüntü çizmesine neden olacaktı (2017: 94-95).

Her ne kadar referandum kampanyasında üyelik koşullarının yeniden görüşülmesi Wilson tarafından bir başarı hikayesi olarak yansıtılsa da OTP’ye karşı olumsuz görüş kamuoyunda devam ediyordu. Ancak dünya genelinde yaşanan gıda fiyatlarındaki artış, Britanya’da bu konunun sorumlusunun AET olduğu yönündeki düşünceleri değiştirmeye başlamıştı (Gowland vd., 2009: 81).

AET, bütçeye katkı konusunda görüşmelere Britanya’nın katkısının “azaltılması” yönünde bir tavırla başladı. Britanya’nın beklentisi ise “azaltma” değil “geri ödeme” alabilmektir (Young, 1993: 13). Bunun için geri ödeme kriterleri ve ödeme miktarlarının netleştirilmesi gerekiyordu. Fakat “düzenleme mekanizması” adı altında belirlenen tüm karmaşık hesaplama yöntemlerine rağmen Londra, beklentisinin karşılığını alamadı. Fransa ise bu konuda anlaşma sağlanabilmesi için Britanya’nın AP üyelerinin halk tarafından seçilmesi önerisine destek vermesi gerektiğini öne sürdü. Bu verilen ödün sonraki yıllarda da ülke içinde gündeme gelecekti.

İngiliz Milletler Topluluğu ve gelişmekte olan ülkeler belki de Wilson’ın en önemli başarıyı kaydettiği alan oldu. Britanya’nın üyeliğine kadar AET’nin kalkınma politikaları, Fransa’nın çıkarlarına göre şekillenmekteydi ve yardımlar da doğrudan eski Fransa sömürgelerine aktarılıyordu. İngiliz Milletler Topluluğu üyelerine yardımı öngören düzenleme, Şubat 1975’te Lome Konvansiyonu ile yapıldı. Bu düzenlemenin selefi olan Yaonde Antlaşması’nda ilişkiler ortaklık olarak tanımlanmışken Britanya, Federal Almanya ve Hollanda’nın da desteğini alarak daha geniş kapsamlı bir

düzenleme getirmeye çalıştı. Wilson hükümeti ortaklığın sadece bir geçiş dönemi aşaması olması ve AET'nin daha küresel bir politika izlemesi gerektiğini belirtti. Britanya'nın "küresel" yaklaşımı, Fransa'nın sadece Afrika kıtasında toplanmış eski sömürgelerinin aksine, Karayipler ve Pasifik'e yayılmış olan diğer eski sömürgeleri için anahtar bir kavramdı. Görüşmeler sonucunda Wilson, AET yardımının %50'sini ortaklar olarak tanımlanmış ülkelere, diğer yarısını da Hindistan ve Pakistan gibi ortak statüsünde olmayan ülkelere aktarılmasını sağladı. Lome'un getirdiği bir yenilik ise, Britanya'nın çıkarları ile uyumlu olarak, yardım sağlanan ülkelerle ticari karşılıklılık ilkesinin kaldırılması oldu. Son olarak Wilson hükümeti, Lome Konvansiyonu'na İngiliz Milletler Topluluğu üyeleri ile yapılan bir "Şeker Anlaşması"nın da eklenmesini sağladı. Şeker, AET'nin kendi üye ülke üreticilerine öncelik tanıdığı bir ürünken bu anlaşma ile Topluluk, gelişmekte olan ülkelere şeker ithalatına başlamış oldu (Tod, 1998: 62-63).

Mart 1975'te hükümet ve AET arasındaki görüşmeler Dublin zirvesinde tamamlandı ve Wilson, hükümetinin üyeliğin devamı yönünde kampanya yürüteceğini açıkladı. Fakat önemli konulardaki yedi bakan bu genellemenin dışındaydı.⁴⁷ Bu bakanların yürüttüğü "hayır" kampanyasının iki ana teması, artan fiyatlar sebebi ile üyeliğin Britanya'ya maliyeti ve egemenlik (Twitchett ve Twitchett, 1975: 930). 5 Haziran 1975'te gerçekleşen referandum sonucunda %67,2 oranında seçmen Britanya'nın AET üyeliğinin devamı yönünde oy kullandı. Wilson, bu sonuçla elini güçlendirmiş ve kabinesinde değişikliğe gitmişti. Fakat bu değişiklik referandumun "hayır" kampanyası temsilcilerinden olan Tony Benn'in kabineden dışlanmasını değil, Sanayi Bakanlığı'ndan Enerji Bakanlığı'na geçişini sağlıyordu. Yeni Enerji Bakanı AET içindeki mevkiidâşlarını memnun etmedi çünkü Benn, olumsuz tavrını toplantılara yansıtıyor, yerel düzeydeki parti toplantılarına ajandasında öncelik verip diğer sekiz üyenin bakanlarını beklemeye alıyordu. Öte yandan, her ne kadar hükümet referandumdan çıkan "evet" sonucu ile zafer kazanmış olsa da parti içindeki AET karşıtlığı artıyordu. 1975 Kasımı'nda Ortak Pazar Koruma Komitesi kuruldu (George, 1998: 96). Wilson kabinesinin büyük çoğunluğu referandum sonucundan memnundu ancak aynı durum parlamentodaki parti grubu, ulusal yürütme komitesi ve sendikalar için geçerli değildi (Twitchett ve Twitchett, 1975: 921).

⁴⁷ Bu bakanlar: Benn, Castle, Foot, Ross, Shore, John Silkin ve Varley'di (Byrd, 1975: 478).

Referandum sonucu, Britanya'nın Avrupa politikası açısından yeni bir sayfa anlamına gelmiyordu. Temmuz ayında Brüksel'de düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısına giderken Wilson, "ulusal çıkarlarımızı AET ortaklarımızdan ne daha az ne de daha fazla bir şekilde korumaya devam edeceğiz" sözleriyle hükümetin tutumunda herhangi bir değişiklik olmayacağını sinyallerini veriyordu (George, 1998: 96). Referandum sonrasında kirlilik kontrolü, kamyon sürücülerinin çalışma saatleri kısıtı gibi detay konularda⁴⁸ istisnacılık siyaseti izleyen Britanya için Topluluğun enerji politikaları⁴⁹ da taviz verilmemesi gereken önemli bir alandı. George'a göre (1998: 105), Britanya'nın AET'nin ilerlemesi için atılan adımlarda isteksiz davranması, Topluluk ile olan ilişkileri üyelik koşullarının yeniden görüşülmesinden ve üyeliğin devamlılığının referanduma götürülmesinden çok daha fazla zedeliyordu.

2.2.2.2. Callaghan Hükümeti (1976-1979)

Wilson, Mart 1976'da istifa etti ve yerine Callaghan başbakanlığa geldi. Bir yıl içinde parlamentodaki çoğunluğunu kaybeden hükümet, Liberal Parti'nin desteğini almak zorunda kaldı. Callaghan döneminde Avrupa ile ilişkilerde gündemi en çok meşgul eden konulardan biri, AP üyelerinin doğrudan halk tarafından seçilme meselesiydi. Doğrudan seçimler aslında Roma Antlaşması'nın taahhütlerinden biriydi. 1974'teki Paris Zirvesi'nde mutabakata varılan konu, özellikle Benelux ve İtalya tarafından, Federal Almanya ve Fransa'nın Topluluk içindeki gücünü dengelemek için destekleniyordu. Brüksel'de 1976'da gerçekleşen Avrupa Konseyi toplantısında seçimlerin 1978'de yapılması kararı alındı. İç siyaset tarafında ise AP seçimlerinin bir an önce gerçekleştirilmesi, Liberal Parti lideri David Steel'in iktidara desteği sürdürme koşullarından biri oldu. Callaghan için hem Liberal Parti'nin taleplerine cevap vermek hem de AP seçimlerine karşı oluşan parti içindeki muhalefeti dengelemeye çalışmak

⁴⁸ Kirlilik kontrolü konusunda Komisyon, belirli nehirlere belirli kimyasalların emisyonuna sınırlamalar getirmek isterken Britanya ada ülkesi olması sebebi ile hızlı akan nehirlere sahip olduğunu ve bu özelliği sayesinde nehirlerin Kıta Avrupası'na kıyasla daha kolay bir şekilde kirlilikten kurtulduğunu söyleyerek bu öneriye katılmadı. Kamyon sürücülerine ile ilgili konuda ise AET tarafından çalışma saatlerinin kısıtlanması ile ilgili yasanın 1 Ocak 1976'da tüm üye ülkelerde yürürlüğe girmesi planlanmışken referandum sonuçları bahane edilerek belirlenen tarihe kadar ilgili iç düzenleme Britanya'da yapılmadı. Her ne kadar bu düzenlemeler ufak ayrıntılar gibi görülsede kümülatif etkisi bakımından AET içinde hoş karşılanmamaktaydı (George, 1998: 98).

⁴⁹ Enerji konusu Heath döneminden miras kalmış bir istisnacılık politikası olarak devam etti. Hükümet, Mayıs 1974'te enerji konusunda Topluluk politikasına ihtiyaç duymadığını belirtmişti (George, 1998: 101). Öte yandan Britanya, dünya genelindeki enerji arzı sorununa çözüm bulmak için toplanan konferanslarda da Kuzey Denizi'nden gelecek petrol gelirlerini göz önünde bulundurarak AET'den bağımsız bir sandalye olarak temsil edilmek istiyordu (George, 1998: 103).

zordu. Çünkü Kıta Avrupası'nın aksine, Britanya siyaseti koalisyonlara ve azınlık hükümetlerine alışık değildi. 1976'daki parti konferansında Ulusal Yürütme Komitesi doğrudan seçimle göreve gelmiş olan AP'nin, ulusal parlamentoların gücüne zarar vereceği ve egemenlik kaybına yol açacağı sebebi ile seçimlere karşı çıktı. Ancak hükümet, Roma Antlaşması'nın 118. maddesine karşı doğan yükümlüklerini yerine getirmek adına daha ılımlı bir tutum sergiledi. Callaghan'ın referans noktasının Brüksel'deki Avrupa Konseyi yerine Roma Antlaşması olmasının sebebi, konseyde tarih konusunda net bir karara varılmasına rağmen, kurucu antlaşmanın seçimlerin tarihini ucu açık olarak bırakmasıydı. Seçimlerin geciktirilmesi ise iktidarını korumakta zorlanan başbakanın önemli bir stratejisiydi (George, 1998: 114).

Seçimlerin kendisi kadar gündemi meşgul eden bir konu da yöntemi idi. Kıta Avrupası'nın siyasal geleneğine uygun olan nispi temsil, Britanya'nın alışık olmadığı bir seçim yöntemi idi. AP'nin seçim takvimine sadık kalmak için en geç Haziran 1977'de ilgili yasanın ülke parlamentosuna getirilmesi ve bu yasanın nispi temsil yöntemi ile meclisten geçmesi gerekiyordu. Aksi takdirde seçim bölgelerini belirlemek zaman alacak ve takvimde gecikmeler yaşanacaktı. İşçi Partisi'nin Ulusal Yürütme Kurulu, nispi temsil yöntemine kesinlikle karşıydı. Britanya halkı bu yönteme bir kere alıştırsa genel seçimlerde de bu yöntem tercih edilebilir ve bu durum gelecekte İşçi Partisi'nin iktidara gelmesini zorlaştırabilirdi. Callaghan da Brüksel zirvesinde her ülkenin seçim sürecini kendi iç siyaset düzenlemelerine göre yürütmesinin gerekli olduğunu söylemişti. Kabineden Tony Benn, Stan Orme, Albert Booth ve Bruce Millan gibi bakanlar da nispi yöntemin parlamento onayından geçmesi halinde istifalarını sunacaklarını bildirdiler. Ancak İşçi Partisi'nin iktidarını destekleyen Liberal Parti, seçimlerin AET'nin uygun gördüğü şekilde yapılmasını istiyordu. Liberal Parti'den aldığı destek, başbakanı parlamentodaki oylamada nispi temsil yönteminden yana oy kullanmaya zorladı. Başbakanın son anda nispi temsil yönündeki oyuna rağmen, oylamanın galibi Britanya'nın geleneksel olarak kullandığı dar bölge sistemi oldu (George, 1998: 120-121). Nispi temsil yasa önerisinin reddi, önerinin dar bölge sistemi içeriğiyle tekrar hazırlanması anlamına geliyordu. Böylece AET'nin 1978 hedefinden Britanya'nın yasama süreçleri nedeniyle sapıldı.

Her ne kadar 1975 referandumu sonrası AET yanlıları ülke içindeki konumlarını güçlendirseler de Avrupa'nın durağan olmayan ve her geçen gün yeni bir gelişmeye sahne olan entegrasyon süreci, referandumda yenilgiye uğrayan kesimin savlarını

kuvvetlendiriyordu. Dönemin sendika lideri Clive Jenkins'e göre Britanya halkı parlamentodan vazgeçmek ve onun güçlerini AP'ye devretmek için "evet" oyu vermemişti (Broad, 2001: 125). Bu yaklaşım referandum sonucunun meşruiyetini ortadan kaldırma amacı taşımaktaydı ve entegrasyon karşıtlığının sürekliliğini sağlıyordu.

AET içinde yaşanan entegrasyon gelişmelerinden biri, Heath döneminden miras kalan balıkçılık konusuydu. Topluluk, 1976'da 200 millik ayrıcalıklı avlanma bölgesi ilan etti. Bu durum, Britanya'nın Heath döneminde kazandığı özel geçiş dönemi hakkı ile ilgili belirsiz bir ortam oluşturdu. "Kıta Avrupası'na sıkışmış ve denizcilikten anlamayan Brüksel'in" bir ada ülkesi olan Britanya'nın balıkçılık politikalarını kontrol ediyor olması parlamentoda tepkilere yol açtı (Gowland vd., 2009: 78).

1977'nin sonlarında AET, para birliği fikrini canlandırmak adına APS planını devreye soktu. Almanya ve Fransa'nın 1978 Nisanı'ndaki Kopenhag ve Bremen zirvelerinde detaylarını paylaştığı plan, paranın istikrarını sağlayan bir bölge kurmayı amaçlıyordu. 1973'ten beri küresel olarak esnek kurlar sistemi hâkimdi ve dolar karşısında hem aşırı değerlenen hem de aşırı değer kaybeden AET üyeleri bu durumdan rahatsızdı. Bunun yanında kur sabitliğinin Topluluk içindeki ekonomik ilişkilere olumlu katkısı olacağı düşünülüydü. Mart 1979'da APS uygulamaya geçirildi. Bu sistem başlıca iki mekanizmaya dayandırıldı. Bunlardan ilki ulusal para birimlerinin ağırlıklı ortalaması olarak tanımlanan Avrupa Para Birimi (European Currency Unit, ECU), ikincisi ise DKM'ydi. DKM, her ülke parasına referans birimi olarak ECU'yu kullanacaktı ve üye ülkelerden birbirleri ile olan döviz kuru ilişkilerini +/- %2,25 bandında tutmaları bekleniyordu. Öncülü olan "tüneldeki yılın⁵⁰" düzenlemesine kıyasla daha esnek olan bu düzenleme, bu bandın dışındaki kurlara merkez bankaları aracılığı ile müdahaleyi öngörüyordu. Dokuz üye ülkeden yedisi, kur dalgalanma payını bu şekilde kabul ederken İtalya için pay +/- %6 olarak kabul edildi. Dokuzuncu ülke Britanya ise DKM dışında kalmayı tercih etti (Türel, 2012: 403-404). Başlarda isteksiz olan İtalya ve İrlanda'nın sisteme dahil olması için de ERDF aracılığıyla dağıtılan fonlardan daha fazla pay alması önerildi.

⁵⁰ 1978 yılında yılın düzenlemesi Avrupa'da hala geçerliydi, fakat sadece Federal Almanya, Benelux ülkeleri, Danimarka ve AT üyesi olmayan Norveç sisteme dahildi.

1979’da Britanya, AET’nin en fakir üçüncü ülkesi ama Federal Almanya’nın ardından bütçeye en çok katkısı olan ülke konumundaydı (Young, 1993: 130). Bu sebeple Britanya, pazarlık masasına OTP’deki katkısının düşürülmesi amacıyla oturmuştu. Selefi hükümetlerden farklı olarak Callaghan hükümetinin önceliği, ERDF’den Britanya’ya aktarılan fonların artırılması değil, Britanya’nın OTP bütçesine katkısının azaltılarak genel bütçe açısından küçülmeye gidilmesiydi (George, 1998: 131).

Britanya’nın APS dışında kalmayı tercih etme sebeplerinin başında Callaghan’ın Britanya kamuoyuna duyurduğu beş maddelik ekonomiyi kurtarma planı geliyordu. Bu planda başta IMF olmak üzere uluslararası kuruluşlarla ilişkilere vurgu yapılması APS ile çelişmekteydi. Bir başka sebep ise 8 Ekim 1978’de yapılan İşçi Partisi Konferansı’nda APS’ye karşı parti içinden yükselen tepkilerdi. Diğer yandan Britanya’nın kısa ömürlü de olsa bir “yılan” tecrübesi vardı. Callaghan’ın kararını, bu tecrübenin olumsuz sonuçlarını göz önünde bulundurması da etkiledi (Gowland vd., 2009: 79). Parti birliğini korumak adına Callaghan resmîyette sistemin dışında kalmayı uygun buldu. Ancak altın ve döviz rezervlerinin tek bir havuzda toplandığı ECU’ya girmeyi ve üye olarak olmasa da DKM gerekliliklerine uygun olarak sterlinin belli bir marjda dalgalanabileceğini belirtti (George, 1998: 128-129).

2.2.3. 1979-1997 Muhafazakâr Parti İktidarı

2.2.3.1. Thatcher Hükümeti (1979-1983)

Mayıs 1979’da yapılan genel seçimler⁵¹ sonucunda iktidar, İşçi Partisi’nden Margaret Thatcher liderliğindeki Muhafazakâr Parti’ye geçti. Thatcher, çoğunlukla parti içindeki AET karşıtı grubun desteği ile 1975’te Muhafazakâr Parti genel başkanı olmuştu. Aynı yıl, referandumda AET üyeliğinin devam etmesi yönünde görüşünü belirtmesine rağmen, referandumu “Ted’in⁵² meselesi” olarak nitelendirip aktif bir şekilde kampanyada yer almadı. 1990’a kadar sürdürdüğü başbakanlık görevi ile Britanya’nın AET/AB üyeliği döneminde görevde en uzun süre kalan başbakan oldu (Young, 1993. 137).

⁵¹ %43,9 oy oranı ve 339 milletvekili ile Muhafazakâr Parti iktidar olurken, %36,9 oy oranı ve 269 milletvekili ile İşçi Partisi muhalefette kaldı.

⁵² Britanya’nın AET üyeliğini gerçekleştirdiği dönemde başbakan olan Edward Heath’in ismi için kullanılan bir kısaltma.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Thatcher iktidarına kadar hem İşçi Partisi, hem de Muhafazakâr Parti, ekonomi politikası olarak Keynes'in görüşlerine sadık kalmış, sosyal refahın sağlanması adına devletin ekonomiye müdahaleleri her iki parti tarafından da kabul görmüştü. Ancak bu politikalar 1970'lerin ilk yarısından itibaren ülke ekonomisindeki kötü gidişatın sebebi olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. Thatcher'ın iktidara gelişi ekonomi alanında radikal değişimlerin de başlangıcı olmuştu. “Yeni sağ”⁵³ olarak da bilinen Thatcher politikaları, yüksek enflasyonu önlemeyi ve sendikaların gücünün kırılmasını hedefleyen ekonomi politikalarına dayanıyordu. Bunun yanında kamu harcamalarının ve piyasa işleyişindeki devlet düzenlemelerinin azaltılması da Thatcher hükümetinin başlıca hedefleri arasındaydı. Devletin piyasaya müdahalelerinin sınırlandırılması ve bu doğrultuda serbest pazarın geliştirilmesi özelleştirmeler aracılığıyla hayata geçirildi (Kavanagh, 1987: 10). Thatcher'a göre, refah devleti politikaları girişimcilğe zarar vermişti ve bu zarar ancak özel sektörün vergi yükünün azaltılması ile giderilebilirdi (Helvacı ve Demirtepe, 1998: 97). Fakat, güvenlik ve dış politika gibi alanlarda ise tam tersine, güçlü ve merkezi bir devlet yapısı tercih ediliyordu. Bununla birlikte aile, millet ve ulus gibi geleneksel değerlere vurgusu, Thatcher ideolojisini partinin tarihsel yapısı ile uyumlu kılıyordu.

Thatcher, partisinin bu görüşleri çerçevesinde Avrupa ile ilişkilerini şekillendirmeye çalıştı. Fakat bu ilişkilerin zorlu pazarlıklar ve tavizler gerektireceğinin farkındaydı. Çünkü Thatcher'a göre Avrupa, Keynesçi politikaları benimsemişti ve bu sebeple Britanya ile AET'nin gelecek vizyonu arasında önemli farklar vardı (Evans, 2001: 25-26). Mazower'a göre (2008: 391-392) bu temel farklardan biri, Britanya'nın tarihsel olarak çatışmalardan uzak geçmişinin, neo-liberal dönüşümle birlikte gelen “sınıf çatışmalarıyla kumar oynama”yı mümkün kılmasıydı ki bu ne Almanya'da ne Fransa'da aynı rahatlıkta gerçekleştirilebilirdi. Bununla birlikte Britanya'da Thatcher'ın “toplum diye bir şey yoktur” söylemi ile “toplum”, birey karşısında değersizleştirilmişti. Yeni sağın refah devletime, sosyal politikalara, sendikalara ve kamulaştırmalara karşı

⁵³ Yeni sağ üzerine detaylı bir okuma için bkz; Ruth Levitas (1986), *The Ideology of New Right*, London: Polity Press; Desmond King (1987), *The New Right Politics, Markets and Citizenship*, Chicago: The Dorsey Press; Norman Barry (1987), *The New Right*, London: Routledge; Aylin Topal (2012), “Yeni Sağ”, *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Yordam. Thatcher dönem ile ilgili detaylı bir okuma için ise bkz; Stuart Hall ve Martin Jacques (1983) *The Politics of Thatcherism*, London: Lawrence and Wishart; Stuart Hall ve Martin Jacques (1989) *New Times*, London: Lawrence and Wishart; Henk Overbeek (1990), *Global Capitalism and British Decline: The Thatcher Decade in Perspective*, Londra: Michale Joseph; David Marsh and R.A.W. Rhodes (1992), *Implementing Thatcherite Policies: An Audit of an Era* Buckingham: Open University Press.

verdiği mücadele toplum kavramının içinin boşaltılmasını gerekli kılıyordu. Böylece toplumsal eşitsizliklere dair yükselecek muhalif siyasetin de önü kesilmiş olacaktı. Böyle bir ortamda birey, girişimci ve tüketici bir özne olarak ön plana çıkıyor, birey özgürlüğü ise serbest piyasadaki rekabetçi ortamın sağlanmasına eşitleniyordu. Kıta Avrupası'nda iktidarda olan Hristiyan Demokratlar ise kamusal alanı daha geniş sınırlarda tanımlayıp toplumsal uyumu benimseyen bir siyaset yürütüyordu. Böylece neo-liberal bireyciliğe şüphe ile yaklaşan bir tutum gelişti.

Bu farklılıkları göz önünde bulunduran Thatcher'a göre, dünya liderliği statüsüne tekrar yükselmek ve ülkeyi uluslararası arenada etkili ve saygı duyulan bir aktör yapabilmek için ABD ile iyi ilişkiler kurmak gerekiyordu. Bu açıdan, iki ülkedeki hâkim siyasi ideolojilerin yakınlığının da etkisi ile Reagan yönetimindeki ABD, hem ekonomi hem de savunma ve güvenlik konuları açısından bir dış politika önceliği idi (Evans, 2001: 91).

Başbakanın bu dış politika tercihleri ışığında Fry, Thatcher'ın on bir yıl süren iktidarındaki Avrupa ilişkilerini üç döneme ayırmaktadır: 1979-1984 arası Topluluk bütçe sorunu dönemi, 1984-1987 arası Avrupa Tek Senedi'nin (ATS) tamamlanması için verilen destekle geçen olumlu dönem ve iktidarının son iki yılında hem parti içi muhalefetle hem de Avrupa Komisyonu başkanı Delors ile parasal birlik ve sosyal Avrupa konularında mücadele ettiği dönem (Fry, 2008: 212).

Göreve geldiğinde Callaghan Hükümeti'nden miras kalan bazı gündem maddeleri, Thatcher'ın AET ile ilişkilerinin ilk gelişmeleriydi. Bu maddelerden ilki Britanya'nın DKM'ye katılmama kararıydı. Thatcher, 6 Aralık 1978'de dönemin başbakanı Callaghan tarafından parlamentoda açıklanan DKM'ye Britanya'nın dahil olmayacağı kararını muhalefet partisi lideri olarak eleştirmişti. Çünkü kararın ardındaki sebep, başbakanın söylediği gibi ekonomik değil, İşçi Partisi içindeki muhalefetin Callaghan'a yaptığı baskıydı (Smith, 2014: 54). Fakat bu tutum, Muhafazakâr Parti'nin seçim manifestosuna yansımamıştı. İktidara gelişi ile birlikte Thatcher da DKM konusundaki görüşünü değiştirmiş, koşulların henüz uygun olmaması sebebi ile yakın gelecekte DKM'ye katılımın düşünülmediğini belirtmişti (Smith, 2014: 68-69). 1990'da alınan katılım kararına kadar da hükümetin politikası DKM'nin "değerlendirildiği" söylemi üzerine kurulmuş, böylece karar geciktirilmişti. Thatcher'a göre DKM'ye katılım, ülkenin kendi para politikaları üzerindeki kontrolünü kısıtlayacaktı. Thatcher'ın

bu tutumu, AET ilişkilerinin genel olumsuz görüntüsünden ve parti içinde artan Avrupa karşıtı görüşten de etkilenmekteydi.

Thatcher'ın devraldığı sorunlu konulardan biri de Britanya'nın Topluluk bütçesine katkısına dair itiraz idi. Yeni hükümetin görev süresi içinde bütçeye katkı için belirlenmiş olan geçiş süreci dönemi sona eriyordu. Bir başka deyişle, Britanya'ya uygulanan katkı indirimi sona erecekti. Göreve geldiği Mayıs 1979'tan itibaren Thatcher, her Avrupa Konseyi zirvesinde Britanya'nın bütçe katkısı ile ilgili düzenlemenin yapılması gerekliliğini gündeme taşımıştı. Kişi başına düşen gelir açısından, İrlanda ve İtalya'nın ardından AET'nin en fakir üçüncü ülkesi; Federal Almanya'nın ardından da bütçeye en fazla katkı yapan ikinci ülke olarak Britanya'nın gelirleri ve ödemeleri arasında denge sorunu yaşanıyor ve bu avantajsız durum diğer üye ülkeler tarafından da kabul edilmekteydi. Ancak, AET Londra'nın taleplerini karşılamakta isteksiz davranıyordu. Bunun ilk sebebi, Britanya'nın hem 1972'de Katılım Antlaşması'nı imzalayarak hem de 1975 Dublin Zirvesi'nde üyelik koşullarını yeniden görüşerek Roma Antlaşması'na bir şekilde onay vermesiydi. Her yeni ülkenin Britanya'yı emsal göstererek tekrar tekrar üyelik koşullarını masaya yatırması, genişleme planları yapmakta olan AET'nin işleyişine zarar getirebilirdi. İkinci sebep ise Britanya'nın en başından beri uyumlu bir üye olmamasıydı. Üyelik koşullarının yeniden görüşülmesine ve referanduma gidilmesine ek olarak Topluluğun en temel politikalarından DKM'nin dışında kalmayı tercih etmişti (Ludlow, 2016: 210-214). Özellikle Fransa bütçe konusuna ılımlı yaklaşımdan kaçınıyor, bu durumun tamamen Britanya'nın üye ülkelerden kendini farklı konumlamasının sonucu olduğunu savunuyordu. Nihayetinde, AET'nin amaçlarından biri de üye ülkelerin ithalatlarını Avrupa Ortak Pazarı içinden gerçekleştirmelerini sağlamaktı. Britanya ise geleneksel bağlarını korumak adına İngiliz Milletler Topluluğunu, özellikle gıda ürünlerinde, tedarikçisi olarak seçmeye devam ediyordu (Ludlow, 2016: 214).

Ancak Thatcher'a göre, AET üyeliği, sürekli bir müzakere içinde olmak demektir. Ülkenin çıkarlarını zedeleyen tüm AET politikaları üzerinde pazarlıklar yapılmalı ve bunların değiştirilmesi için mücadele verilmeliydi (Young, 1993: 138). Bunun yanında, Avrupalı komşularla yürütülecek olan bütçe mücadelesi, ülke içindeki popüler desteğin artmasında gerçek bir savaşa katılım kadar fayda sağlayabilirdi. Thatcher'ın Avrupa Konseyi zirvelerinde agresif ve inatçı bir diplomasi sergilemesini bu doğrultuda değerlendirmek mümkündür. Mücadelenin ilk kazanımı, Kasım

1979'daki Dublin Zirvesi'nde, AET'nin 350 milyon pound geri ödeme önerisi oldu. Fakat Thatcher'ın bunu kabul etmemesi üzerine, Nisan 1980'deki Lüksemburg Zirvesi'nde AET'nin teklifi 760 milyon pound olarak güncellendi. Ancak, tüm bu öneriler iki yıllık bir sürede geçici çözümler sunduğu için Thatcher'ı mutlu etmemişti. George ve Sowemimo'ya göre Thatcher'ın bütçe mücadelesi Britanya siyasetinin hasımlığa dayanan karakterini yansıtıyordu. Bu yüzden koalisyonlara alışıktır olan Kıta Avrupası liderlerinin tutumu Thatcher'a göre daha uzlaşmacı ve taviz vermeye yatkındı (1996: 248).

2.2.3.2. Thatcher Hükümeti (1983-1987)

Bütçe görüşmelerinin devam edeceği Haziran 1983 Stuttgart Zirvesi'nden on gün önce Britanya'da yapılan genel seçimler⁵⁴ sonucunda Thatcher hükümeti tekrar iktidara geldi. Bu kez seçmenin desteğini almış Thatcher'ın karşısında Federal Almanya adına Helmut Kohl ve Fransa adına Francois Mitterand, ülkelerini temsil ediyordu. Bu iki liderin ılımlı tutumlarına rağmen kalıcı bir çözüm 1984 Haziranı'ndaki Fontainebleau Zirvesi'ne⁵⁵ kadar bulunamadı. Smith'e göre göreve gelişinden 1984'e kadar geçen dönemde Thatcher, görüşmeler sırasındaki agresif tutumuyla Kıta Avrupası'ndaki mevkidaşlarının hem enerjisini hem de iyi niyetini tüketmiş oldu (Smith, 2012: 1185).

1980'ler aynı zamanda AET'nin siyasi bir birliğe dönüşmesi gerektiğine dair düşüncelerin arttığı yıllardı. 1984 Fontainebleau Zirvesi'nde Thatcher, bütçe iadesi pazarlıkları yaparken eş zamanlı olarak Topluluk vatandaşları için nasıl ortak bir kimlik oluşturulabileceği ve Avrupa Konseyi yerine Komisyon'un ve AP'nin daha etkili olduğu bir yapının oluşturulması konuları görüşülüyordu. Daha sonra Dooge Raporu olarak somutlaştırılan bu görüşlere Thatcher, tepkisini 1984 Dublin Zirvesi öncesinde verdi. Thatcher'a göre, Avrupa'dan ABD yapısında bir siyasi oluşum çıkmasını beklemek mümkün değildi; çünkü ortak bir tarih yoktu. Topluluk üyesi ülkeler arasında işbirliği kuvvetlendirilmeliydi; fakat bu da kimlik farklılıklarının ortadan kaldırılması yoluyla yapılamazdı (Sharp, 1997: 162).

⁵⁴ İktidardaki Muhafazakâr Parti %42,4 oy oranı ile sandalye sayısını 397'ye yükseltirken, İşçi Partisi %27,6 oy oranı ile 209 sandalye kazanabildi.

⁵⁵ Bu zirvede alınan karara göre, Britanya'nın bütçeye ödediği ve AET'den aldığı miktar arasındaki farkın %66'sı Britanya'ya iade edilecekti (Smith, 2012: 1085).

Bütçe sorununun çözülmesinin ardından Britanya, Topluluk içinde kendine yeni bir rol arayışına girdi. AET'nin ülke çıkarlarına ters düşen politikaları ile mücadeleden vazgeçilerek Avrupa'nın gidişatını şekillendirmek hedeflendi. Bu bağlamda, Fontainebleau Zirvesi'nde Britanya heyeti tarafından sunulan "Avrupa-gelecek" (Europe-the future) başlıklı belge; ulaşım, sigortacılık ve sermaye hareketleri konusunda serbest bir pazar oluşturulmasına çağrıda bulunuyordu. Görüş ayrılıkları olsa da Britanya geleceğini AET içinde görmekteydi; çünkü ülke endüstrisinin ve finansının rekabet edebilmesinin ve yabancı yatırımcıları çekebilmesinin tek yolu AET üyeliğiydi. Böylece Britanya'nın özellikle finansal sermayesi de Topluluk içindeki konumunu güçlendirmiş olacaktı. Bu bağlamda düşünüldüğünde Britanya da aslında diğer üye ülkeler gibi ekonomik entegrasyonun güçlendirilmesini destekliyor; fakat onlardan farklı olarak kurumsal reforma karşı çıkıyordu.

Bütçe sorununun çözülmesi, Britanya'nın dış politika önceliğinin AET olduğu anlamına da gelmiyordu. 1985 yazında Britanya'nın Westland isimli helikopter üreticisi şirketinin yaşadığı likidite problemleri, Thatcher'ın tercihlerini örneklemesi adına anlamlıdır. Westland'ın yaşadığı soruna çözüm bulmak adına alınan karar, şirket birleşmesi yoluyla firmanın kurtarılması yönündeydi. Bu noktada, birleşme için talebi olan iki şirketten ilki Amerikan firması olan Skorsky, diğeri ise Avrupa firmalarının oluşturduğu ayrı bir şirketler grubuydu. Savunmadan sorumlu Devlet Bakanı Michael Haseltine, tercihini Avrupa devletleri destekli ikinci alternatiften yana kullanırken Thatcher ABD ile olan "özel ilişkiler", hatta belki de Overbeek'in nitelendirmesi ile "Anglo-şovenizmi" sayesinde tercihini Skorsky'den yana kullandı. Bu karşıtlık Thatcher kabinesi içinde Avrupa entegrasyonunun derinleştirilmesine yönelik farklı sesler olabileceğinin ilk sinyallerinden biriydi ve Haseltine ile birlikte Ticaret ve Sanayi Bakanı Leon Brittan bu gerilim sonrasında istifa etti. Bu iki ismin önderliğindeki grup, Thatcher'ın 1990'daki istifasına kadar parti içi muhalefetini katı bir şekilde sürdürdü ve bu olay Thatcher'ın parti desteğini kaybetmesinin başlangıcı olarak kabul edildi (Overbeek, 1986: 21). İstifalar, ayrıca, Thatcher'ın Avrupa konusunda kolaylıkla bakanlarını gözden çıkarabileceğinin işaretiydi.⁵⁶

⁵⁶ Bu dönemde, ABD öncelikli dış politika çizgisinin bir örneği de Nisan 1986'da ABD'nin Libya saldırısına verilen destekti. Bu kararlar üslerinin kullanılmasına izin veren tek AET üyesi ülke Britanya oldu (Evans, 2001: 93).

Fransa’da 1981-1984 yılları arasında Maliye Bakanı olarak görev yapmış Jacques Delors’un 1985’te Komisyon başkanı olmasıyla Britanya-Avrupa ilişkilerinde tekrar soğuk rüzgarlar esmeye başladı. Bu rüzgarların iki farklı teması vardı. Bunlardan ilki, eski bir konu olan ve güncelliği kaybolan EPB’nin yeniden canlandırılması; diğeri ise Delors’un girişimleriyle sosyal politikaların AET’nin önceliklerinden biri olarak kabul edilmesi idi. Thatcher’a göre, “Burada sadece-beni çok da ilgilendirmeyen-ortak pazarı oluşturmak için değil, siyasi birliği oluşturmak için de bulunuyoruz” diyen Delors’un yürüttüğü politika, bir yandan federalizm adı altında merkezileşme diğeryandan da bürokrasinin demokrasiyi yok etmesi anlamına geliyordu (Fry, 2008: 216).

Thatcher ve Delors arasındaki tansiyon, 1985’teki Milano Zirvesi’nde iki tarafında üzerinde anlaşıldığı bir konu olan, 1992’de Tek Pazar’ın kurulmasının tamamlanmasını öngören ATS’nin imzalanması ile bir nebze de olsa azaldı. Çünkü 1980’lerin ikinci yarısı, Avrupa’da ülkelerin kendi içinde yaşadığı ekonomik sorunlara AET ile çözüm bulacaklarına inandıkları yıllardı. Zira Batı dünyasında, ABD başkanı Reagan’ın ekonomik liberalizm ve deregülasyon politikaları hâkimdi. Bu şartlar altında ATS, Roma Antlaşması’nın eki olarak herhangi yeni bir antlaşma yapılmadan 1986’da imzalandı ve 1 Ocak 1987’de yürürlüğe girdi.⁵⁷ Bu düzenleme ile üye devletler mal, hizmet, sermaye ve emek açısından serbest dolaşım hakkı elde edeceklerdi. Böylelikle Britanya her zaman serbest ticaretten yana bir ülke olarak finans ve bankacılık sektöründe Federal Almanya pazarına açılmayı umuyordu. Bu çıkarlar doğrultusunda Avrupa Konseyi’nde nitelikli çoğunluk oylama alanının genişletilmesini kabul etmişti (George ve Sowemimo, 1996: 250). Bununla birlikte Thatcher, AET üye devletlerinin ATS’nin tamamlayıcısı olarak gördüğü para birliğinde entegrasyonun devam ettirilmesi konusunda da taviz vermek zorunda kalmıştı. Yine de Britanya’nın EPB’ye dahil olması, Thatcher tarafından reddedildi. Başbakana göre parasal birlik, tek bir para birimi ya da merkez bankası olmadan da sağlanabilirdi ve bu bağlamda ATS, AET’nin diğery hedeflerine hizmet eden bir araç olmaktan ziyade başlı başına bir amaçtı ve ekonomik kazanımlar için herhangi bir siyasi bedel ödenmemeliydi. Tüm bu tavizlerin yanında ATS, Thatcher için olumlu bir gelişmeydi. Yapılan düzenlemelerle vergi uyumlaştırılmasının göz ardı edilmesi ve kişilerin serbest dolaşımının sınırlanması da Thatcher’ı memnun eden kararlar olmuştu. “1980’lerin başındaki bütçe savaşları ile

⁵⁷ Tek Avrupa Senedi’nin “senet” olarak tanımlanmasının sebebi Britanya gibi ülkelerin “antlaşma” kavramına mesafeli duruşuydu (Dinan, 2008: 266).

sonundaki EPB mücadelesi arasındaki” iki yıl, entegrasyonla uyumlu bir şekilde geçmişti (Dinan, 2008: 268-271). Yine de Thatcher’ın Avrupa yanlısı görülen bu tutumu, özellikle parti içindeki Avrupa karşıtlarının eleştirilerine maruz kalmasını engellemedi (Dinan, 2008: 266).

Thatcher’ın ATS ile birlikte kurumsal değişiklik olmaması konusundaki ısrarı, ulusal politikadaki dengeleri korumak istemesiyle ilgiliydi. Çünkü yeni bir antlaşma, hem kendi partisi içindeki Avrupa karşıtlarını hem de Thatcher iktidara geldiğinden beri AET ile ilgili görüşünü Topluluktan çıkmak olarak belirten İşçi Partisi’ni⁵⁸ karşısına almak demektir. Özellikle 1980’li yılların ilk yarısında İşçi Partisi için AET, egemenliğin kaybı, işsizlik, endüstri üretiminde düşüş, yüksek tarım maliyetleri gibi sorunların temel sebebiydi. Parti ideolojik yönelimini sosyalizm olarak açıklıyordu ve bu ideolojinin gerçekleştirilmesi için gerekli toplumsal değişimin AET üyeliğiyle sağlanması mümkün değildi. Bu doğrultuda Thatcher’ın ATS hamlesi de ülkede kapitalizmin güçlendirilmesinin bir aracı olarak yorumlandı (George ve Haythorne, 1996: 111).

Böylesi bir ortamda ATS, 1986 baharında parlamentoya sunulmuştu ki Roma Antlaşması’ndan o güne kadar yapılan en kapsamlı değişiklikti. Ülkelerin veto hakkı kısıtlanıp nitelikli çoğunluk oylamasının alanı genişletilmişti. Ayrıca AET kurumlarının yetkileri artırılmış, AP’ye Tek Pazar ile ilgili konularda veto hakkı tanınmıştı (Forster, 2002a: 67). Buna rağmen Thatcher, söz konusu gelişmeyi Britanya Parlamentosu’nda kendi ekonomik politikasının “nimetleri”ni, ulusal egemenliğe zarar vermeden Batı Avrupa’ya götürmek olarak anlatıyordu (Hoffmann, 1989: 31).

2.2.3.3. Thatcher Hükümeti (1987-1990)

1987’de yapılan genel seçimlerle⁵⁹ Thatcher üst üste üçüncü seçim zaferini kazandı. Thatcher’ın bu son iktidar döneminde ATS’nin getirdiği uyumlu çalışma ortamı, 1988 Haziranı’nda Hannover’de yapılan zirvede parasal birlik konusunun tekrar gündeme getirilmesi ile son buldu. Üye ülkelerin çoğu tarafından desteklenen ve Delors

⁵⁸ İşçi Partisi içinde AET yanlısı azınlık 1981’de partiden ayrılarak Sosyal Demokrat Parti’yi kurdu. Böylece İşçi Partisi içindeki Avrupa karşıtı duruş daha da keskinleşti (Fielding, 2003: 25).

⁵⁹ 376 sandalye ve %42,2 oy oranı alan Muhafazakâr Parti iktidarını korurken, İşçi Partisi %30,8 oy oranına karşılık olarak 229 sandalye kazanabildi.

Raporu'nda⁶⁰ detaylandırılan EPB'ye aşamalı olarak geçiş, ATS yürürlüğe girince kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmüştü. Bunun dışında, 1988 Hannover Zirvesi'nde AET'nin "toplumun tamamı için bir kazanım" olması gerektiği ve bu sebeple çalışma koşullarının, hayat standartlarının, sağlık ve güvenliğin korunmasının ve işçi-işveren diyalogunun iyileştirilmesinin önemi Britanya'nın itirazlarına rağmen Avrupa Konseyi tarafından vurgulanmıştı (Dinan, 2008: 285). Bu arada Thatcher'ın hem parasal birlik hem de AET'nin toplumsal kazanımlar sağlaması konusunda ayrılıklar yaşadığı Delors, bu zirvede Thatcher'ın da desteğini alarak Komisyon başkanlığına yeniden seçilmiştir (Dinan, 2008: 292).

Delors, tekrar göreve gelişiyle birlikte Britanya İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun 1988'deki kongresine katılarak Tek Pazar projesi ile liberalleştirilen piyasaların olumsuz etkilerinin ancak Sosyal Avrupa ile dengelenebileceğini ve bunun için Britanya sendikalarının desteğine ihtiyaç duyduklarını içeren bir konuşma yaptı. Ayrıca, aynı yıl Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kongresi'nde dile getirdiği İşçi Hakları Bildirgesi taslağının üye ülkelerde uygulanmasının zorunluluğundan bahsetti. Delors'a göre, bireye vurgu yapan Anglo-Amerikan kapitalizm modeli ve bu modelden etkilenen Thatcher ideolojisi, Avrupa kültürü için bir tehditti (Tindale, 1992: 293). Thatcher dönemine kadar ülkede önemli bir siyasal aktör olarak kabul edilen ve İşçi Partisi'nin temelini oluşturan sendikalar, Delors'a büyük bir destek verdi.

Thatcher ise iktidara gelir gelmez kendini sendikaların mevcut gücünü kırmaya adanmıştı. İşçilerin yasal hakları reformlar dizisi ile kısıtlanmış, deregülasyon politikaları ile çalışma koşulları kötüleştirilmişti. Kurumsal olarak sendikaların greve çağırma hakkının kısıtlanması ya da çalışanlara ilgili sektördeki sendikaları tanımama hakkı verilmesi gibi düzenlemelerle sendikaların ekonomide etkili bir aktör olması engellendi. Bu durum, Britanya İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyelik oranının 1980'lerde %50'nin altına düşmesine sebep olmuştu (Mitchell, 2012: 32-36). Böyle bir ortamda Delors'un sendikalarla yaklaşması Thatcher Hükümeti tarafından olumsuz olarak

⁶⁰ 1988'de hazırlanan Delors raporu üç aşamalı olarak EPB'ye geçişi öngörür: "sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi ve üye devletler arasında makro ekonomik politikalarda daha yakın işbirliği sağlanması; Avrupa merkez bankaları sisteminin kurulması ve döviz kuru mekanizmasındaki dalgalanma marjlarının daraltılması; ve son aşamada EPB'nin tüm sorumluluğunun Topluluğun kurumlarına devredilmesiyle döviz kuru paritelerinin geri dönülmez şekilde sabitlenmesi" (Dinan, 2008: 294).

karşılandı. Bu nedenle AET sosyal politikalarının temelini atmaya çalışırken Britanya, Topluluk düzeyinde sağlanacak sosyal haklarla ilgili düzenlemeleri veto edeceğini duyurdu (Mitchell, 2012: 37).

1988 yılı ise İşçi Partisi için, parti içindeki AET karşıtlarının yenilgisini ve modernleşme yanlılarının zaferini simgeliyordu. Parti 1979 seçim yenilgisiyle Avrupa karşıtlığında tarihindeki en uç noktaya ulaşmış, özellikle AET yanlılarının partiden ayrılıp yeni bir parti kurmasıyla, 1983 seçim manifestosuna üyelikten ayrılma sözünü de eklemişti. 1988'den itibaren ise parti politikalarında önemli kırılmalar yaşandı. Üst üste gelen seçim yenilgileri sonrasında Avrupa hakkındaki keskin görüşlerini ve üyelikten çıkma yönündeki politikasını bıraktı. Çünkü Avrupa entegrasyonuna verilecek destek, AET politikası sertleşmekte olan ve Avrupa'yı "arka kapıdan gelen sosyalizm" olarak tanımlayan Thatcher'a karşı yürütülecek muhalefette iyi bir kozdu (Forster, 2002a: 64).

Delors'un ülke içi siyasi dengeleri bir araç olarak kullanmasına Thatcher'ın cevabı, 20 Eylül 1988'de Brugge konuşması ile geldi (Evans, 2001: 85). Thatcher'a göre Delors, AET ekonomisini Sovyet tarzı merkezi planlama ile şekillendirmek istiyordu. Thatcher'ın "Biz Britanya'da devletin sınırlarını bir Avrupa süper devletinin Brüksel'de kuracağı yeni bir egemenliği kabul ettirmeye çalışmasını görmek için geri çekmedik" sözleri, modern Britanya tarihinin en önemli konuşmalarından biri olarak kabul edildi ve Avrupa karşıtlarının da kutsal metni oldu (Roberts, 2016). Bu konuşma sonrasında Topluluk ile yürütülen pragmatik ilişki ideolojik bir boyut kazandı. ATS görüşmeleri sırasında Britanya için fırsat olarak gördüğü üyelik, Thatcher'ın söyleminde artık bir tehdit olarak tanımlanmaktaydı (Forster, 2002a: 64). Öte yandan Ludlam'a göre Thatcher, sadece Brüksel'i değil parti içindeki muhalifleri de hedef almaktaydı (Ludlam, 1996: 110). Böylece 1988'de Britanya'nın iki partisi içinde de AET'ye karşı izlenen politikada önemli bir kırılma yaşandı.

Topluluk, Thatcher'ın sert tutumuna rağmen sosyal Avrupa'nın oluşturulması için çalışmalarına devam etti. 1989'da Fransa'nın da desteğini alan Delors, İşçilerin Temel Sosyal Hakları Şartı'nı ve bu bağlamda üye devletlerin uyması gereken elli düzenlemeyi içeren bir eylem programı hazırladı. Aralık 1989'daki Strasburg Zirvesi'nde 12 üyeli AET'nin 11 üyesi tarafından kabul edilen bu metne tek itiraz Thatcher'dan gelmişti (Dinan, 2008: 285). Bu Şart'ı kabul etmek, "arka kapıdan sosyalizmi ülkeye sokmak" demektir (Towers, 1992: 85). Üye ülkeler Şart'ı kabul

ederek serbest dolaşım, istihdam ve adil ücretler, yaşama ve çalışma koşulları, sosyal güvenlik, örgütlenme özgürlüğü gibi alanlarda vatandaşlarına belli hakları garanti etmiş oldular. Örneğin, sadece Britanya’da çalışanların beş haftalık ücretli izin hakkı yoktu ve işverenler çocuk işçi çalıştırabiliyordu. Thatcher, bu ve bunun gibi partisi tarafından işverenin lehine olarak düzenlenmiş istihdam yasalarının AET tarafından değiştirilmesini istemiyordu (Tindale, 1992: 293).

EPB konusunda ise Thatcher’ın kararlı reddine rağmen, parti içinde bu politikada daha ılımlı davranılması gerekliliğine dair sesler yükseliyordu. Dönemin Maliye Bakanı Nigel Lawson, ülkenin AET içindeki güvenilirliğini yükseltmek adına en azından DKM’ye dahil olunması gerektiğini söylerken Dışişleri Bakanı Howe da benzer bir görüşe sahipti (Dinan, 2008: 295). Merkez Bankası başkanının da Delors raporuna onay vermesi ile ülke içinde Thatcher’ın Avrupa politikasına muhalif belirgin bir cephe oluşmaya başlamıştı. Kabine içindeki farklı sesler Lawson’un yerine John Major’un Maliye Bakanı olması ile susturulmaya çalışıldı. Major’ın EPB konusunda izlenecek yol haritasında yeni bir alternatifi vardı. Bu, “sıkı Avrupa Para Birimi⁶¹ olarak adlandırılan ve ulusal para birimlerini kaldırmadan iş dünyasında ya da turizmde tek para birimi yerine kullanılacak bir alternatifti (BBC, 2005). Bu para biriminin değerinin belirlenmesinde ise üye ülkelerin ulusal para birimlerinden en değerli olana eş tutulması prensibi uygulanacaktı. Böylece yeni para birimi, ulusal para birimleri karşısında değer kaybetmeyecekti. Kurulacak Avrupa Para Fonu aracılığı ile yönetilecek bu para birimi ile amaç, AET’nin aşamalı olarak hem Avrupa Merkez Bankası sistemine hem de tek para birimine geçişinin sağlanmasıydı. Ancak bu öneri diğer üye ülkeler tarafından EPB’nin birinci aşamasını takip edecek yol olarak kabul edilmedi (Karluk ve Tonus, 1998: 12).

Thatcher’ın Major’ın sunduğu bu aşamalı öneriye bile sıcak bakmaması, kabine ile başbakan arasındaki gerilimi artırdı. Parti baskıları, Thatcher’a 8 Ekim 1990’da Britanya’nın EPB’nin ikinci aşaması olan DKM’ye dahil olmasını kabul ettirdi. Ancak, Thatcher ve Maliye Bakanı DKM’ye girişte diğer üye ülkelerin ya da İngiltere Merkez Bankası’nın görüşünü almadan ve 1 sterlini 2,95 Alman markına eşitleyerek sisteme dahil oldu (Forster, 1999: 55).

⁶¹ Avrupa Para Birimi, 1979’da APS’nin temeli olarak tasarlanmıştı. Üye ülkelerin para birimlerinin güçleriyle orantılı olarak bir döviz sepetinde temsil edilmesi ile oluşan bir hesaplama birimi anlamına gelmekteydi (McCormick, 2015: 112).

Thatcher'ın partisi ile ayrılığa düştüğü bir başka Avrupa konusu ise Almanya'nın birleşmesiydi. Başbakan her ne kadar Kasım 1988'de "artık Soğuk Savaş'ta değiliz" dese de Batı ve Doğu Almanya'nın birleşmesi, Soğuk Savaş sonrası dönemin bir gerekliliği değildi (Mazower, 2008: 453). Çünkü birleşmiş bir Almanya'nın önce Britanya'nın uluslararası sistemdeki ve dolayısıyla Avrupa içindeki konumuna zarar vereceği düşünülüyordu. Soğuk Savaş'ın bitişi ile uluslararası ilişkilerde ekonomik güç, nükleer güçten daha önemli bir yere gelmişti ve bu durum Britanya çıkarlarına uymuyordu. Londra, önemli ekonomik sıkıntılar yaşarken birleşmiş bir Almanya'nın Avrupa'nın ekonomik devi olması muhtemeldi (Klein, 1996: 407-408). Hükümetin söz konusu birleşmeye karşı çıkması AET ilişkilerine, Topluluk bütçesinde yük olacağı gerekçesiyle, Doğu Almanya'nın üyeliğine itiraz etmesi ile yansıtıldı (Klein, 1996: 413). AET, entegrasyon planları yapmak yerine Doğu Avrupa'nın yeniden inşasına odaklanmalıydı (Klein, 1996: 406). Fakat Thatcher, bu politika üzerinden de kendi partisi içinde bir bütünlük sağlayamamıştı. Kabineden birkaç bakanın (Dışişleri Bakanı Geoffrey Howe ve İçişleri Bakanı Douglas Hurd) da başını çektiği önemli sayıda bir milletvekili grubu, Almanya'nın birleşmesine verilecek desteğin Britanya'yı AET içinde lider konumuna getireceğini ve bu sayede Brüksel'in Avrupa süper devleti planlarının önlenebileceğini düşünüyordu (Klein, 1996: 416).

Thatcher'ın görevdeki son yılı da EPB ile mücadele ile geçti. Her ne kadar ülke içindeki muhalefete karşı koyamayıp DKM'yi kabul etmiş olsa da Thatcher her zaman EPB'nin sonlandırılmasını istemişti ancak EPB, Dinan'a göre, Thatcher iktidarının sonu olmuştu (Dinan, 2008: 296-297). 1990 Ekim'de Roma'da düzenlenen Avrupa Konseyi'ndeki sert tutumuna rağmen diğer 11 üye EPB'nin ikinci aşamasına geçme kararı almış, bunun üzerine Thatcher bu ülkeleri "hayal aleminde" yaşamakla eleştirmişti (George ve Sowemimo, 1996: 255). Parasal birlik konusunda ılımlı bir politika izlemeyi tercih eden Dışişleri Bakanı Howe da bu zirveden sonra istifa etti. Böylece Thatcher kendi kabinesi içinde otoritesini ve parti içinde meşruiyetini kaybetmiş oldu. Genel seçim beklenmeden yapılan parti liderliği seçiminde⁶² görevini John Major'a devretti.

⁶² Thatcher, bu seçimi kaybetmemiştir. Parti tüzüğüne göre seçimde ilk turu kazanan aday parti liderliğini kazanabilmesi için hem parti delegelerinin çoğunluğunun oyunu almalı hem de en yakın rakibinden %15 oranında fazla oy almalıdır. Thatcher ve (Westland'dan beri ona muhalif bir çizgi izleyen) Haseltine arasında geçen yarışta Thatcher kazanmış ancak sadece %14 oranında bir fark oluşması sebebi ile yarış ikinci tura kalmıştır. Fakat parti içi baskılar ikinci tur öncesi Thatcher'ı istifaya zorlamış

Britanya ekonomisi, entegrasyon sürecinin en başından beri küresel ekonomiye ve yabancı yatırımlara diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha açık oldu. Bu fark Thatcher döneminde hükümetin politikaları sayesinde daha görünür hale geldi ve 1990'lar boyunca Muhafazakâr Parti içinde iki endişe ön plana çıktı. Bunlardan ilki ağır işleyen Avrupa ekonomisi yerine gelişmekte olan dinamik Asya ekonomileri ile ticaret ve yatırım fırsatlarının AET/AB'ye karşı yükümlülüklerden ötürü kaçırılıyor olması, ikincisi ise ülke ekonomisinin gelişmesinin anahtarı olan yabancı yatırımlar konusunda Topluluk kurallarının engeller çıkarmasıydı (Wallace, 1997: 681-88). Bu endişeler eşliğinde yedi yıl sürecek olan John Major dönemi başladı.

2.2.3.4. Major Hükümeti (1990-1992)

John Major, parti liderliği ve başbakanlık görevini devraldığında Avrupa konusunda parti içindeki karışıklıklar oldukça artmıştı ve aynı zamanda AET içinde de entegrasyon tarihi açısından büyük değişimlere hazırlıklar vardı. Partideki hâkim düşünce, Thatcher'daki sorunun otokratik ve tahakküme dayanan liderlik tarzı olduğu yönündeydi. Zaten bu sebeple "Demir Lady" olarak Britanya ve Muhafazakâr Parti tarihine geçmişti. Dorey'e göre politikaları ve ideolojisi açısından partinin Thatcher ile herhangi bir sorunu yoktu. Bu bağlamda Major, sertlikten ve çatışmadan uzak bir retorik geliştirerek Thatcher'ın politikalarını devam ettirmeye çalıştı. Kenneth Clarke'a göre Major dönemi "insani görünümlü Thatcherizm" demektir (Dorey, 1999a: xvi). Selefinin imajından uzaklaşmak adına Major'un göreve geldiği ilk yıllarda izlediği politika, Britanya'yı "Avrupa'nın merkezi"ne getirmek retoriği üzerine kuruldu. Ancak Helen Wallace'a göre, Major döneminde Britanya, merkezde olmak bir yana, daha da "soyutlanmış" olarak AET içinde yer aldı (Wallace, 1995: 46).

Wallace'ın bu değerlendirmesinin temel sebeplerinden biri Maastricht Antlaşması'nın Major döneminde hazırlanması, imzalanması ve yürürlüğe girmesiydi. Bu antlaşmayla birlikte Britanya'nın Topluluk üyelerinden farklılıkları daha görünür hale gelmişti. AET, geçirdiği ve gelecekte planlanan değişimleri yansıtmak adına bir antlaşma değişikliği çalışması içine girmişti. Bunun için parasal birlik ve siyasi birlik konuları üzerine iki ayrı hükümetlerarası konferans toplandı ve çalışmalar Aralık

ve on bir yıllık Thatcher dönemi ikinci tur öncesi 22 Kasım 1990'da sona ermiştir. Parti tüzüğü gereği, ikinci turda yeni adayların çıkma olasılığı mevcut olduğundan John Major gerekli desteği toplayarak ikinci turda aday olmuş, böylece hem genel başkanlığı hem de başbakanlığı kazanmıştır (Brazier, 1991).

1990'dan başlayarak bir yıl sürdü (Forster, 1999: 1). Bu konferanslarda Britanya'nın genel tutumu, Topluluk kurumlarının yetki artırımına karşı çıkmak ve AET'nin ulus üstü yapısının güçlendirilmesini önlemektir. Bu amaçla öncelikle yeni antlaşmada yer alması planlanan "federal" sözcüğünün çıkarılmasını istedi. Bunun yerine halihazırda kullanılan "giderek yakınlaşan birlik" kavramına sadık kalındı (McCormick, 2015: 121). Major Hükümeti'nin bir başka müzakere önceliği iki-vitesli Avrupa/a la Carte Avrupa⁶³ yaklaşımının önlenmesiydi. Çünkü bu tarz bölünmeler, Britanya'yı AET'nin karar alma mekanizmasından dışlayabilirdi. Bir başka deyişle Britanya, kendi ulusal çıkarları doğrultusunda karar alınmasını belirli konularda ayrıcalık elde etmeye tercih ediyordu. Böylece istemediği gelişmeler Topluluk seviyesinde önlenmiş olacaktı (Forster, 1999: 35-36). Fakat müzakereler Britanya için bu yönde gitmedi ve tüm üye ülkelerin kararlarını etkileyemeyeceğini anlayan Britanya, bazı politika alanlarından muaf tutulmayı çıkarları açısından uygun buldu.

Topluluğun ana gündem maddelerinden biri olan parasal birlik alanındaki görüşmeler EPB'nin üçüncü aşamasına geçiş konusu üzerine odaklanmıştı. Britanya, tüm üye ülkelerin son aşamaya geçişte serbest bırakılmasını tercih ediyordu. Ancak, Almanya dışındaki diğer on ülke buna itiraz etti; çünkü Alman markının tek para biriminin dışında kalma ihtimali bile bu entegrasyon projesinin sonlandırılması demekti. Ancak Major Hükümeti için müzakereler sadece Avrupa ile yürütülmüyordu. Parti içinde de bu konuda oldukça fazla görüş ayrılıkları vardı (Forster, 1999: 46). Bu bağlamda parti içindeki birliği sağlamaya çalışan Major, Thatcher döneminde önerdiği "sıkı Avrupa Para Birimi"ni tekrar gündeme getirdi. Böylece parti içinde hem Topluluk karşıtlarını hem de Avrupa yanlılarını memnun edebileceğini düşünmekteydi. Dış politika açısından bakıldığında ise bu önerinin temeli olan aşamalı değişim konusunda Fransa'ya karşı Almanya ile ittifak kurulabileceğine inanıyordu. Uzun dönemli ikinci aşama tercihi noktasında Almanya ile ortak paydada buluşulabileceğini düşünen Britanya, böylece ikinci aşama boyunca Avrupa Merkez Bankası'nın kuruluşunu geciktirebilecekti (Forster, 1999: 59).

Delors ve Fransa'nın başını çektiği birçok üye ülke için Britanya'nın EPB projesini geciktirme çabaları kabul edilebilir değildi. Delors'a göre bu engel, ancak

⁶³ Ortak amaçlara bağlı kalmak koşuluyla, üye ülkelerin bazı politikalara katılmama hakkına sahip olması prensibi (Smith, 2012: 1188)

Londra'ya "opt-out" hakkı tanınarak ortadan kaldırılabilirdi. Böylece Britanya, EPB'nin üçüncü aşamasına ancak parlamentodan onay çıktığı takdirde katılacaktı. Delors bu öneri ile her ne kadar Britanya ulusal çıkarları lehine hareket ediyor gibi görünse de kendisinin asıl amacı "saatli bomba" olarak gördüğü bir üye ülkenin bu büyük entegrasyon projesini veto etmesini önlemektir. Thatcher dönemi için bu önerinin kabulü mümkün değildi. Demir Lady, hem başbakanlık hem de Major liderliğinde parti üyeliği dönemlerinde tek para birimi politikasının hiçbir taviz verilmeden doğrudan veto edilmesinden yanaydı. "Opt-out", ancak Topluluğun Britanya'ya karşı kurduğu bir "tuzak" olabilirdi. Fakat muaf tutulma çözümü Major için parti içi dengeleri korumak adına daha uygun bir tercihti (Forster, 1999: 61-67). Nihayetinde, üye ülkeler arasındaki görüşmelerden çıkan karar, hiçbir ülkenin süreçle ilgili veto hakkını kullanamayacağı ve bununla birlikte yine hiçbir ülkenin tek para birimine katılımının zorunlu tutulmayacağı yönünde oldu. Katılım kriterlerini sağlayan her üye ülke istediği bir tarihte tek para birimi sistemine dahil olabilirdi.⁶⁴ Britanya müzakerecilerini memnun eden bir gelişme de Avrupa Merkez Bankası'nın kuruluşunun tek para biriminin yürürlüğe girmesi tarihine ertelenmesi oldu. Böylece Major hükümeti, parti içindeki Topluluk karşıtlarına sunabileceği bir argümanla Londra'ya döndü (Forster, 1999: 64).

Hükümetlerarası konferanslarda Avrupa'nın en önemli gündem maddelerinden biri de sosyal politika alanıydı. 1989'da kabul edilen İşçilerin Temel Sosyal Hakları Şartı'nın yeni imzalanacak antlaşma kapsamına alınması, entegrasyon açısından önemli bir adım olarak görülüyordu. Britanya Hükümeti'nin antlaşmaya itirazları, sosyal politika alanında da aynı şekilde devam etti. Major Hükümeti'ne Thatcher devrinden özellikle sendikalara karşı sert bir tutum izleyen devlet zihniyeti miras kalmıştı. Çalışma koşullarında ve sürelerinde esnekliğe ve istihdam politikalarında yürütülen deregülasyona müdahale edecek herhangi bir Topluluk düzenlemesi, Britanya'nın neo-liberal devleti için kabul edilebilir değildi. Öte yandan Britanya ekonomisi, doğrudan yabancı yatırımlara oldukça bağımlıydı ve Major hükümetinin endüstri politikasının temelini de bu yatırımlar oluşturmaktaydı. Maastricht ile birlikte getirilecek sosyal politika düzenlemelerinin yatırımcı gözünde Britanya'nın çekiciliğini azaltma ihtimali de Londra'nın en büyük çekincelerinden biriydi. Muhafazakâr Parti içindeki AET muhalifleri, sosyal politika düzenlemelerinin Avrupa'nın bürokratik ve sosyalist

⁶⁴ Britanya için bulunmuş bu çözümden Danimarka da yararlanmayı talep etti (George ve Sowemimo, 1996: 257).

yapısının kanıtı olduğu söylemi üzerinden tutumlarını meşrulaştırmaya çalışmaktaydı (Forster, 1999: 82). Fakat, hükümetlerarası konferanslarda Britanya müzakerecileri, hükümetin tüm bu sosyal politika itirazlarına rağmen EPB'deki tutuma kıyasla daha ılımlı bir politika sergileyip Londra'nın yaklaşımına destek vermesi muhtemel Portekiz ve İspanya gibi ülkelerin de görüşlerini dile getirmesini beklədiler (Forster, 1999: 85). Müzakerelerin sonucunda, Sosyal Protokol'ün Maastricht Antlaşması'nın eki olarak kabul edilmesine ve diğer on bir ülkenin bu alanda imzalayacağı protokolün Britanya üzerinde bağlayıcılığı olmamasına karar verildi (George ve Sowemimo, 1996: 257).

Güvenlik ve savunma da Maastricht öncesi gerçekleşen hükümetlerarası konferansların başlıklarından biriydi. 1989'dan 1991'e kadar hem Avrupa'nın hem de Britanya'nın güvenlik anlayışında önemli değişimler olmuş, Soğuk Savaş sona ermiş, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dağılmış, Almanya birleşmişti. Değişen bu ortamda Topluluk kendi güvenlik ve savunma politikasını oluşturmak istemişti (Keohane, 1992: 299). Britanya için ise güvenlik ve savunma kavramları arasında kapsam bakımından önemli farklar vardı. Avrupa, hükümetlerarası bir temelde güvenlik alanında işbirliğine gidebilirdi. Fakat bu işbirliğinin sınırı savunma alanı olmak zorundaydı. Savunmanın NATO'nun ve BAB'ın yetkisinde kalması gerekiyordu. Topluluk üyesi birçok ülkeye göre ise bu ayırım yapaydı ve entegrasyonun ilerlemesi açısından temel alınamazdı (Forster, 1999: 106). Fakat görüşmeler büyük ölçüde Britanya'nın istediği gibi devam etti ve antlaşmanın son şeklinde hem güvenlik alanı ulus üstü yapının dışında tutuldu hem de bu alan için uygun görülen adlandırmada yani "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası"nda savunma alanına atıf yapılmadı.

Toplulukta Avrupa'nın bağımsız bir dış politikası olması yerine ABD temelli dış politika izlemenin gerekliliğini düşünen ülkelerin başında Britanya geliyordu⁶⁵. Bu konuda hem Muhafazakâr Parti'de hem de İşçi Partisi'nde ortak bir görüş hâkimdi. Dışişleri Bakanı Hurd'a göre ABD'nin dahil olmadığı Avrupa güvenliğinin hiçbir anlamı yoktu. Aynı şekilde NATO'suz bir Avrupa savunması da düşünülemezdi. Major Hükümeti NATO'yu rahatsız edecek ya da onun yerini almaya çalışacak her türlü politikaya karşıydı. Kasım 1991'de ABD Başkanı Bush'un Avrupa liderlerine "kendi yolunuza gitmek istiyorsanız, bize artık ihtiyacınız yoksa, öyle söyleyin" açıklaması da

⁶⁵ Britanya dışında Danimarka, Hollanda, Portekiz ve İrlanda da bu görüşü paylaşıyordu (Keohane, 1992: 301-302).

Britanya'nın tutumunu güçlendirmişti. ABD'nin Avrupa savunma politikasından en büyük rahatsızlığı, BAB ve AET üyesi olmayan ülkelerin politika oluşturmada dışlanması ihtimaliydi (Keohane, 1992: 301-302).

Bu bağlamda Londra, görüşmeler sonrasında Maastricht Antlaşması'nda ortaya çıkan üç sütunlu yapıdan ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın ayrı bir sütunda yani Avrupa Toplulukları (AT) diye adlandırılan ve tam entegrasyon hedeflenen alanının dışında tutulmasından memnun olmuştu. Fakat, ilk sütun ve diğerleri arasındaki konularda yaşanacak yetki karmaşası her zaman için bir endişe konusuydu (Forster, 1999: 13). Bunun yanı sıra, kuruluşunda Attlee Hükümeti'nin önemli rol oynadığı BAB'ın, NATO bölgesi dışında kalan alanla NATO arasında koordinasyonu sağlaması kararı alınmıştı. Oysa müzakerelerde, Fransa ve Almanya Maastricht sonrası kurulacak Topluluk yapısının doğrudan NATO içinde temsil edilmesini tercih etmiş ancak sonuç Britanya'nın tercih ettiği gibi BAB'ın köprü görevi üstlenmesi olmuştu (Blair, 1998: 89-90). Maastricht ile birlikte oluşturulan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oybirliği yerine, nitelikli çoğunlukla karar alması da hükümetlerarası konferanslarda görüşüldü. Fakat bu da Britanya'nın itiraz ettiği alanlardan biri oldu. Nihayetinde bu alanda oy birliği ilkesi benimsendi ancak oybirliği ile nitelikli çoğunluk oylaması yapılması kabul edildiği takdirde oylamanın türünde değişiklik yapılabilecekti. Böylece Britanya müzakerecileri, ülke kamuoyuna bu alanda egemenlikten taviz verilmediği kanaatini yansıttılar (George ve Sowemimo, 1996: 257).

Maastricht Antlaşması ile AP'nin yetkilerinin genişletilmesi anlamında da değişiklik yapılması planlanıyordu. Bu yetki genişlemesi ile AP, Bakanlar Konseyi ile birlikte eş karar alabilir duruma gelebilecekti. Ancak bu duruma da Britanya, Fransa ile birlikte AP'nin yasama süreci başlatmasına karşı olması sebebi ile itiraz etti (George ve Sowemimo, 1996: 257). Fakat AP'nin yetkilerinin genişletilmesi konusu diğer gündem başlıklarının gerisinde kalmıştı ve Major hükümeti bu alandaki müzakereleri kamuoyuna yansıtmamayı tercih etti (Forster, 1999: 151).

Maastricht'in gündeminde -Avrupa entegrasyon tarihine ATS ile girmiş kavramlardan biri olan- yerindelik ilkesinin görüşülmesi de vardı. Britanya bu ilkeyi, AET'nin ulusal hükümetlerin sadece istenen sonuçları elde edemediği politika alanlarına müdahil olması biçiminde yorumluyordu. Böylece Britanya, üyeliğinin en başından beri savunduğu Komisyon'un yetkilerinin kısıtlanması talebini artık Topluluk

terminolojisi ile meşrulaştırılabilecekti. Örneğin sosyal politikalar kapsamında, iş hukuku gibi alanlarda, AET'nin söz sahibi olması Major Hükümeti tarafından gereksiz görülüyordu ve böyle bir durumda yerindelik ilkesi uygulanmalıydı (George ve Sowemimo, 1996: 257). Bir başka deyişle bu ilke, Britanya'da merkezi hükümetin AET'nin ulus üstü politikalarına karşı elini kuvvetlendirme güvencesiydi. Fakat Almanya başta olmak üzere bazı ülkeler yerindelik ilkesini çok farklı bir yorumla değerlendirmekteydi. Almanya'ya göre yerindelik ilkesi, federalizmin olmazsa olmazıydı. Merkezi hükümetin yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına karışmaması anlamına gelen bu ilke, yetkileri Alman anayasası ile güvence altına alınmış eyaletleri, Topluluk kurumlarına karşı korumak anlamına geliyordu. Almanya, bu ilkenin Maastricht Antlaşması kapsamına federalizm kavramı ile birlikte girmesinde ısrar etmesine rağmen, Britanya'nın muhalefeti ile karşılaştı ve kavramın farklı yorumları sebebi ile antlaşma metninde net bir tanımdan kaçınıldı (Teasdale, 1993: 190). Zira ilkenin Alman yorumu, Britanya gibi hem üniter bir devlet olup hem de İskoçya ve Galler gibi farklı kurucu öğelerden oluşan bir ülke için yönetim açısından sorunlar doğurabilirdi. Britanya'nın yerindelik ilkesi yorumu ise, İskoçya ve Galler'in kendi parlamentolarının kurulmasına ve yetki devri taleplerine açık kapı bırakmıyordu. Major kendi vatandaşlarını, AB kurumlarının “diktatör” eğilimlerinden “koruyan” bir hükümet görüntüsü çizerken benzer eğilimleri kendi yerel yönetim birimlerine göstermekten geri durmadı (Dorey, 1999b: 238).

Yukarıda bahsi geçen konu başlıklarının tamamının değerlendirildiği Aralık 1991'deki Maastricht Avrupa Konseyi'nin ardından, 1992 Şubatı'nda Maastricht Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Avrupa Birliği Antlaşması olarak entegrasyon tarihinde yerini aldı. Böylece Topluluğun adı AB olarak kabul edildi. Üç kurumsal sütun temelinde oluşturulan AB yapısına göre ilk sütun AT'yi, diğerleri ise dışişleri ve güvenlik politikası ile adalet ve içişleri konularını temsil ediyordu. Bu ayrımın sebebi, başta Britanya olmak üzere, üye devletlerden Topluluk yetkilerinin genişletilmesi ile ilgili çekinceleri olanların kaygılarını gidermekti. İlk sütun ulus üstü yapıya sadık kalırken ikinci ve üçüncü sütunlar ulus devletlerin tercihlerini karar alma mekanizmasına yansıtıyordu (McCormick, 2015: 163).

Genel olarak bakıldığında Maastricht Antlaşması'nın Britanya'nın kazandığı muafiyetler sayesinde hem Topluluk hem de Britanya için bir dönüm noktası oluşturduğu söylenebilir. Maastricht öncesi dönemde Topluluk, entegrasyona en yavaş

ya da isteksiz olan üyenin hızıyla devam etmekteydi. Üye ülkelerden biri, herhangi bir süreci veto ederse o süreç durduruluyordu. Smith'in sözleriyle "tuhaf ortak diğerlerinin entegrasyonu ileriye götürmesini önleyebiliyordu". 1992 sonrasında ise çeşitli politika alanlarında muafiyetleri kabul eden AB "a la carte Avrupa" prensibini benimsemişti (2012: 1188).

2.2.3.5. Major Hükümeti (1992-1997)

Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından birkaç ay sonra Britanya'da genel seçimler⁶⁶ gerçekleşti. Parti içi bir seçimle başbakanlık görevini devralmış olan Major, Muhafazakâr Parti'nin seçimden birinci çıkmasıyla başbakanlığını sandık aracılığı ile meşrulaştırmış oldu.

Yeni oluşturulan AB'nin gündemi, her üye ülkenin Maastricht Antlaşması'nı onaylamasıydı. Fakat bu süreç Britanya'da çok da kolay geçmedi. Öncelikli olarak Muhafazakâr Parti genel seçimde her ne kadar iktidarı kazanmış olsa da parlamentoda sahip olduğu çoğunluğun bir kısmını kaybetti ve herhangi bir yasama sürecinde İşçi Partisi'ne yenik düşmemek adına parti içi muhalefete daha bağımlı hale geldi. Maastricht Antlaşması'nın onayı, referandumu tercih eden ülkelerden farklı olarak parlamentoya bırakılmıştı ve bu süreç parlamentonun yeni aritmetiğinde gerçekleştirilecekti. Özellikle referandumu tercih eden Danimarka'da "hayır" oyunun çıkması, Avrupa karşıtlarının elini kuvvetlendirdi ve onay sürecinin tamamen durdurulması yönünde sesler yükselmeye başladı (Forster, 1999: 85).

Major döneminde yaşanan ve en az Maastricht Antlaşması kadar iç politikayı etkileyen gelişme Britanya'nın 16 Eylül 1992'de "Kara Çarşamba" olarak bilinen ekonomik krizin ardından DKM'den ayrılmasıydı. Thatcher döneminde sisteme katılımın ardından ilk yıl ülkede ekonomik gelişmeler istenildiği gibi gitmiş, "balayı etkisi" olarak tanımlanan dönemde DKM'nin hedeflediği düşük enflasyon değerlerine ulaşılmıştı. DKM'ye dahil olurken %10,4 olan enflasyon, 1992'nin üçüncü çeyreğinde %3,6 oranına kadar düşmüştü. Fakat ikinci yıldan itibaren GSMH'da düşüş, işsizlik oranında ise artış gözlenmeye başlandı. Artık finans merkezleri, meslek odaları ve sermaye grupları faiz oranlarının düşürülmesi taleplerini yüksek sesle dile getiriyordu (Cobham, 1997: 221). Hükümet DKM'ye karşı yükümlülüklerini hatırlatarak talebin

⁶⁶ %41,9 oy oranı alan Muhafazakâr Parti 336 milletvekiline sahip oldu, İşçi Partisi ise 271 milletvekili ve %34,4 oy oranı ile muhalefette kaldı.

karşılanmasının mümkün olmadığını belirtti. Diğer yandan, Major'ın da kişisel olarak DKM'nin Britanya ekonomisine olumlu katkılar sağlayacağı inancı tamdı (Holmes, 2001b: 32-33). Buna rağmen ekonomideki kötüye gidiş DKM'den ayrılmanın gerekli olduğu görüşünü, özellikle iş dünyası nezdinde güçlendirdi. Bu evrede Danimarka'nın Maastricht Antlaşması'nı ilk referandumda reddetmesi, DKM özelinde AB'ye olan güveni Britanya'da azalttı (Kettell, 2008: 637-645). Spekülatörlerin de tetiklemesi ile 16 Eylül 1992 günü sterlin, Alman markı karşısında önlenemez bir yükselişe geçerken faiz oranlarında da önemli bir artış gerçekleşti. Piyasa güçlerinin talepleri doğrultusunda ulusal para biriminin değerinin tanımlanan bandın altında bir değere düşürülmesi gerekti. Bu sebeple Major hükümeti, paranın değerini düşürebilmek için DKM'den ayrıldıklarını duyurdu. Britanya'da patlak veren bu kriz 1995'e kadar İrlanda, İspanya ve Portekiz'de de devam etti, böylece bu ülkelerin para birimleri de DKM dışında kaldı. Topluluk bu soruna çözüm olarak Almanya ve Hollanda dışındaki para birimlerinin bandını +/-%15 olarak belirlemeyi uygun buldu (Türel, 2012: 406). Böylece ülkelerin ulusal para birimleri, döviz kurları açısından daha esnek bir aralıkta fiyatlanacaktı.

Kasım 1992'de parlamento, genel seçim nedeniyle ara verilmiş olan Maastricht Antlaşması'nın onaylanması sürecine geri döndü. İki temel AB politikasında muafiyet elde eden Major, bu ayrıcalıkların kendi partisi içinde elini kuvvetlendireceğini düşünürken durum tersine gelişti. Thatcher başta olmak üzere, partinin sağ kanadından AB karşıtları, Maastricht Antlaşması'nın doğuracağı tehlikelerin en büyük kanıtı olarak bu muafiyetleri gösterdi. İşçi Partisi'nin sorunu ise Maastricht yanlısı olmasından dolayı onay sürecinde hükümetle aynı tarafta olma isteksizliğiydi. Bu yüzden İşçi Partisi Antlaşma'nın reddi için Britanya'nın sosyal politika alanındaki muafiyetini gerekçe gösterdi (George, 1996: 113). Hem parti içinde hem de muhalefette Antlaşma'nın muhaliflerinin üç temel stratejisi vardı: Süreci geciktirip herhangi bir dış faktör sebebi ile oylamaya gerek kalmaması beklentisi,⁶⁷ parlamentoda gerekli lobi faaliyetlerini sağlayarak antlaşmayı referanduma götürme⁶⁸ ve Major'ın muafiyetlerine zarar verebilecek bir değişikliğin parlamentodan geçirilerek hükümetin Antlaşma'nın tümünden vazgeçmesinin sağlanması. Fakat son stratejinin Antlaşma'nın onaylanmamasını değil sadece Major iktidarına zarar verme ihtimali muhalifleri bu

⁶⁷ Partinin bu kanadı tarafından geciktirme stratejisi doğrultusunda 210 saatlik tartışma boyunca 600 değişiklik önerisi verildi (Baker, vd., 1994: 39).

⁶⁸ Görüşmeler sırasında referandum fikri büyük oy farkıyla reddedildi (Baker, vd., 1994: 39).

fikirden vazgeçirdi. Tüm bu stratejilere rağmen 20 Temmuz 1993'te yapılan oylama ile Maastricht Antlaşması, Britanya'da kabul edildi (Baker, vd., 1994: 37-40). 22-23 Temmuz 1993'te Sosyal Şart'ın oylaması ayrıca yapıldı. Fakat bu oylamada hükümet 324'e 316 sonucu ile oylamayı kaybetti. Bu yenilgi Muhafazakâr Parti tarihinin en geniş kapsamlı başkaldırılarından biriydi. Major, bu krizi ancak güven oylaması alarak çözebildi (Baker, vd., 1994: 60).

Maastricht onay sürecinin hemen ardından Eylül 1993'te John Major *The Economist* dergisi için bir makale kaleme aldı. Makalede o tarihten 1997'de yapılacak genel seçime kadar olan dönemde Avrupa politikasının nasıl şekilleneceğini özetlemekteydi. Öncelikle Britanya, ulus devletlerin ana karar alıcı olduğu bir AB'den yana tavrını sürdürecekti. Major'a göre, Maastricht Antlaşması müzakereleri ulus devletlerin otoritesini yeniden kazanmasını sağlamıştı. Halkların isteği de zaten buydu. Bu sebeple Brüksel'e yetki devretmek yerine, kararlar her ülkenin kendi parlamentosunda alınmalıydı. Makalenin bir başka teması da parasal birlikti. DKM'den ayrılma sebebini tamamen Avrupa'nın yanlış kararlarına bağlayan Major'a göre, DKM'de yaşanan sorunlar üçüncü aşamada yaşanacakların sadece bir ön sunumuydu. Zira gerçekçi olmayan bir politika için yapay bir takvim hazırlanmıştı ve bu takvim Britanya'nın mevcut ekonomik sorunlarının çözümünü sağlamıyordu. AB'nin yapması gereken, ulusal para birimlerinin sayısını azaltmak yerine iş olanaklarının sayısını artırmak olmalıydı.

Major'un makalesinin temel başlıklarından biri de AB'nin yürüttüğü refah politikalarıydı. Ona göre, AB'nin ABD ve Japonya gibi ekonomilerin gerisinde olmasının sebebi işgücü piyasasında esnek politikalar izlememesi ve işvereni önemli bir vergi yükü altında bırakmasıydı. Rakip ekonomilerde sabit kalan işgücü maliyetleri Avrupa'da 1980'ler boyunca %4 artmıştı. Britanya'nın iş dünyası ve endüstriye daha az yük bindiren bir AB vizyonu vardı ve bu doğrultuda Major, Kopenhag Zirvesi'nde mevkidaşlarına neo-liberal bir çağrıda bulunmuştu (Major, 1993). Avrupa Komisyonu makalenin yayımlandığı yıl, Major'ın bu çağrısını desteklercesine detaylı bir rapor hazırlamıştı. Rapora göre sosyal güvenlik düzenlemeleri AB'nin istihdam politikalarına olumsuz etkide bulunduğundan, esnek iş organizasyonları çağrısı yapılmaktaydı. 9 Aralık 1993'te parlamentoda yapılan görüşmede Britanya Maliye Bakanı Kenneth Clarke da AB'deki bu ekonomik dönüşümü "Avrupa'daki insanlar Britanya'nın ve Muhafazakâr Parti'nin tecrübesine kulak veriyorlar. Özelleştiriyorlar, deregülasyon

yapıyorlar, rekabetçi açık pazarlara yönlüyorlar” sözleriyle aktarıyordu (George ve Sowemimo, 1996: 260).

Major’un *The Economist* makalesindeki eleştirel tutumu, görev süresinin sonuna kadar verdiği birçok demeç ve röportajda da devam etti (Holmes, 2001b: 44-45). Görev sürecindeki en önemli gelişmelerden biri de Haziran 1995’te John Major’ın parti liderliğinden istifasıydı. Güven tazelemek için tekrar parti liderliği yarışına girdi. Amacı bu yarış kazanıp parti içindeki muhalif cepheyi susturmaktı. Nitekim seçimi kazanan Major, 1997’de yapılan genel seçime kadar hem parti liderliği hem de başbakanlık görevini devam ettirdi.

Holmes’a göre, genel olarak Major dönemi değerlendirildiğinde, AB ile ilgili bir düzenlemenin parlamento tarafından onaylanması ya da Avrupa entegrasyonu ile ilgili bir yasa geçmesi gerektiğinde Major’ın Topluluk destekçisi olduğu görülmekteydi. Ancak, herhangi bir yasama süreci olmadığı zamanlarda parti bütünlüğünü korumak adına AB entegrasyonu karşıtıydı (Holmes, 2001b: 133-134). Garry’nin bu argümanı destekleyen ve Muhafazakâr Parti milletvekilleri ile yürüttüğü anket çalışmasına göre ise hem Major hem de selefi Thatcher dönemlerinin parti bütünlüğünü en fazla bozan gündemi Avrupa entegrasyonuydu (Garry, 1995). Her iki liderin de siyasi hasımları muhalefetteki İşçi Partisi değil, Major’ın nitelendirmesi ile kendi partisi içindeki “alçak” ve “zehir saçan” karşıt gruplar olmuştu. Bir başka yaygın görüş de Avrupa ile ilişkilerin, hem on yedi yıllık Muhafazakâr Parti döneminin bitişinde hem de İşçi Partisi’nin tekrar iktidara gelişinde önemli etkileri olduğuydu (Wincott, vd.,1999: 87).

2.2.4. 1997-2010 İşçi Partisi İktidarı

2.2.4.1. Blair Hükümeti (1997-2001)

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından siyasi yelpazede “sol”un tanımında ve kavranışında değişimler olmuş, sosyalist ve sosyal demokrat hareket önemli bir güç kaybına uğramıştı. Bu ortamdan yarar sağlayan, serbest piyasa ekonomisinin alternatifi olmadığını ve refah politikalarının sürdürülemezliğini savunan sosyal demokrasinin sağ kanadı ya da siyasi yelpazedeki adıyla “merkez-sol” olmuştu (Allender, 2011). Küreselleşme ve bilgi toplumu gibi kavramların getireceği değişimlere vurgu yapan bu

akım, ABD’de Clinton’ın Yeni Demokratlar hareketi⁶⁹ ile de özdeşleştirilmişti. Diğer yandan, iç siyasette Thatcher-Major dönemlerinde eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin düşmesi, “Kara Çarşamba”nın piyasalarda yarattığı güvensizlik, kontrolsüz özelleştirme politikalarının ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar Muhafazakâr Parti’ye kan kaybettirip Britanya siyasetinde değişimi gerekli kılmıştı (Blackburn, 1997: 4). Böyle bir ortamda, İşçi Partisi Genel Başkanı Tony Blair, Mayıs 1997’de on sekiz yıllık kesintisiz Muhafazakâr Parti iktidarının ardından başbakan oldu.⁷⁰ Blair ile birlikte İşçi Partisi kendi içinde ideolojik temelde önemli bir dönüşüm geçirmekteydi. Parti, bu değişimi “Yeni İşçi Partisi” olarak ismine yansıtılmıştı. Üçüncü yol olarak da bilinen bu dönüşüm Anthony Giddens’in öncülüğünü yaptığı sosyolojik kuramdan etkilenmekteydi. Bu yaklaşım, ideolojik olarak sosyal demokrasi ile liberalizm arasında yer almaktaydı. Giddens, 1970’lerin sonlarıyla birlikte bağımlılık kültürü yaratan refah devletinin ve Marksizm’in itibar kaybettiğini söylüyor, bunun için İşçi Partisi’nin sosyal devlet anlayışı ile arasına mesafe koymasını gerekli görüyordu (Giddens, 2001: 14). Tony Blair’in parti başkanlığı görevine gelir gelmez parti tüzüğündeki 4. Madde olarak bilinen, “el emeği ve düşünsel emeği ile çalışan işçiler için üretim araçlarının ortak mülkiyetini” garanti eden maddeyi kaldırması da bu mesafenin ilk işaretlerinden biriydi (Ayhan Türkbay, 2014: 149). Diğer yandan Giddens, küreselleşme sonucu toplumsal bir değişimin yaşandığını, işçi sınıfının öneminin azaldığını gözlemliyor; İşçi Partisi’nin “Yeni İşçi Partisi”ne dönüşümünde bu değişimin de göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtiyordu (Bogdanor, 2007: 78).

Partinin yaşadığı bu dönüşümün temel rol modeli olarak Thatcher dönemi kabul ediliyordu. Helvacı ve Demirtepe’ye göre (1998:100) 1 Mayıs 1997 genel seçimi ile Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi’nden 1945 seçiminin rövanşını almış; muhalefette kalmasına rağmen İşçi Partisi manifestosuna kendi temel prensiplerini sokmayı başarmıştı. Blair, Thatcher döneminden “devlet tekeline karşı serbest pazarın ve rekabetin güçlendirilmesi, deregülasyon, kamu harcamalarının azaltılarak özelleştirmelerin artırılması, atıl kamu sektörü birimlerinin ticarileştirilmesi, sermaye ve emek hareketliliğinin küreselleşmesi ile doğrudan vergilerin piyasa güçlerinin

⁶⁹ ABD’de 1992 başkanlık seçimi kampanyası sırasında Bill Clinton fırsatların değerlendirilmesine, bireysel sorumluluklara ve Topluluk mobilizasyonuna vurgu yaparak kendinden önceki Demokrat Parti başkanlarından farklı bir çizgide olacağını savunmuştu (Hale, 1995).

⁷⁰ Bu seçimde İşçi Partisi, %43,2 oy oranı ile 418; Muhafazakâr Parti, %30,7 oy oranı ile 165 sandalye kazandı.

iyileştirilmesi adına azaltılması” olarak tanımlanabilecek neo-liberalizmin altı temel politikasının tamamını devralmıştı (Jessop, 2003). Parti içinde Alman modeli kapitalizmin benimsenmesi yönünde görüşler de vardı. Alman kapitalizmi, ekonomide aktif planlayıcı bir devlet yapısına, artan oranlı gelir vergilerine ve endüstri üretimine dayalı karlılık üzerinde temellenmişti. Britanya’nın benimsediği model olan Anglo-Amerikan kapitalizmi ise devlet müdahalesinin en aza indirildiği, finansal sektörün hızla büyüdüğü, bireylerin kendi ekonomik risklerinin yükünün sorumluluğunu aldığı ve finansal öznelerle dönüştürüldüğü bir ekonomik yapıyı gerekli kılıyordu (Gamble, 2009: 453).⁷¹ Yeni İşçi Partisi, Thatcher döneminden kalan bu mirasa müdahale etmedi ve Londra Şehri’ni ve finans piyasalarını koruyan Anglo-Amerikan modelini devam ettirdi (Fella, 2006: 392).⁷²

İşçi Partisi’nin değişiminin uluslararası ilişkiler alanındaki yansıması kaçınılmaz ve aynı zamanda gerekli bir süreç olan küreselleşmenin etkilerinin göz önünde bulundurulması (Giddens, 2000) ve AB gibi çok taraflı işbirliklerinin öneminin artması oldu. Tek pazarın en kısa sürede tamamlanması, genişleme politikalarının AB içinde önem kazanması, Sosyal Şart’ın imzalanması gibi maddeler bu doğrultuda parti manifestosuna eklenmişti (Kocamaz, 2011: 123). Bu değişim AB’de de olumlu karşılandı. Hatta Amsterdam Antlaşması’nın onaylanması, Muhafazakâr Parti’nin kaybedeceği düşüncesi ile Britanya genel seçimlerinin sonrasına bırakılmıştı (Wallace, 2005: 54). Çünkü entegrasyon, Thatcher ve Major döneminde Muhafazakâr Parti içinde birliğin sağlanamaması ve partinin genel olarak AB’ye olumsuz yaklaşımı sebebi ile zaman zaman sekteye uğramış, Britanya’nın da AB içinde izolasyonuna katkıda bulunmuştu. İşçi Partisi ise Avrupa konusunda önceki Muhafazakâr Parti hükümetlerine

⁷¹ Detaylı okuma için bkz Boris Kagarlitsky (1999) *New Realism, New Barbarism: Socialist Theory in the Era of Globalisation*. London: Pluto Press

⁷² “Yeni İşçi” hareketi üzerine geniş bir yazın bulunmaktadır. İşçi Partisi’nin tarihsel süreci içinde eski-yeni ayrımının olmadığını düşünen ve parti içindeki devamlılığa vurgu yapan çalışmalar için bkz; David Coates (1996), “Labour Governments: Old Constraints and New Parameters”, *New Left Review* 219; Royden Harrison (1996), *New Labour as Past History, Socialist Renewal pamphlet 8*, Nottingham: Spokesman; Paul Anderson ve Nyta Mann (1997), *Safety First: The Making of New Labour*, London: Granta; Geoffrey Foote (1997), *The Labour Party’s Political Thought: A History*, London: Macmillan; Paul Allender (2001) “What’s New About ‘New Labour’?” *Politics*, Vol 21 (1); Steven Fielding (2003), *The Labour Party Continuity and Change in the Making of ‘New’ Labour*, London: Macmillan. Bunun yanında Yeni İşçi oluşumunun Thatcher dönemi politikalarının bir devamı olduğunu savunan çalışmalar için bkz Colin Hay (1999) *The Political Economy of New Labour: Labouring under False Pretences?* Manchester: Manchester University Press ; Leo Panitch ve Colin Leys (1997) *The End of Parliamentary Socialism: From New Left to New Labour*, London: Verso ; Richard Heffernan (2000) *New Labour and Thatcherism: Political Change in Britain*, Basingstoke: Macmillan.

göre görüş birliği içerisindeydi (Hughes ve Smith, 1994: 94; Riddell, 2005: 362-363). 1980'lerin başında Topluluktan ayrılma yönünde bir politika izleyen parti, 1990'ların başından itibaren hem seçim taktiği hem de yaşadığı ideolojik dönüşüm gereği olarak AB'ye ve politikalarına daha sıcak bakmaya başlamıştı. Blair'in Almanya Sosyal Demokrat Partisi lideri Schröder ile birlikte hazırladığı metin de Avrupa'da entegrasyonun sosyal demokrasi aracılığıyla gerçekleşeceği inancını vurguluyor, bu ülkelerin AB adına o dönemden itibaren işbirliği içinde bulunacağını sinyallerini veriyordu.

“Britanya'ya Avrupa'da liderlik verin” sloganıyla göreve gelen Blair, iktidar görevini devraldığı ilk iş olarak Amsterdam Antlaşması'nın onaylanması gündeme geldi ve herhangi bir itiraz göstermeden parti nitelikli çoğunluk oylama alanının kapsamının ve AP'nin yetkilerinin artırılmasını kabul etti. Daniels'a göre bu tutumu sayesinde Blair hükümeti, AB ile “yapıcı etkileşim” içine girmişti. Bu doğrultuda, İşçi Partisi'nin ilk icraatlarından biri de sosyal politika alanındaki Britanya muafiyetini kaldırmak oldu (Daniels, 1998). Fakat parti içi dengelerin korunması adına Blair, tüm bu gelişmeleri parti kongresinde AB'ye karşı bir lütuf olarak aktarıyordu:

“[...] Avrupa'nın bize ihtiyacı var. Çünkü bizim bir Avrupa vizyonumuz var. Biz serbest ticarete, endüstriyel güce, yüksek istihdama ve sosyal adalete, demokrasiye sahip bir halkların Avrupası'nı istiyoruz. Bu vizyonun karşısında serbest ticarete karşıtlığın, gereksiz kural ve düzenlemelerin, OTP'nin ve hiçbir yere götürmeyen sonsuz komitelerin Avrupası, bürokratların Avrupası var. Ama Avrupa'yı önemsemesek onu şekillendiremeyiz” (Baker, 2005: 26).

Blair hükümetinin ilk adımları genel olarak seleflerinden sonra bir kırılma yaşanacağını gösterse de parti manifestosu OTP'de reform ve ulusal egemenlik alanlarında veto hakkının devamını vurgulaması açısından süreklilik sergiliyordu. Bu bağlamda Britanya, Sosyal Şart'a dahil olmasına rağmen iş dünyasına sosyal güvenlik, vergilendirme gibi alanlarda nitelikli çoğunluk oylamasının kapsamının artırılmayacağını sözünü vermiş, bu sınıfın çıkarlarının güvencesi olacağını belirtmişti. Bu güvence kapsamında, çalışma saatlerinin düzenlenmesini içeren yönerge de reddedilmişti (Baker, 2005: 27). Bunun yanında Amsterdam Antlaşması'nın göç konusunu AB'nin karar alma mekanizmasının içine taşıyan maddesinden de muafiyet elde edildi. Böylece göç, iç siyasetin yetki alanında kalmaya devam etti.

Amsterdam Antlaşması'nın onaylanmasının ardından parti, 1997 genel seçim manifestosundaki vaatlerine odaklandı. Bu vaatlerden biri tek para birimine geçiş

konusunda referandum yapılmasıydı. Ekim 1997’de Maliye Bakanı Gordon Brown, referandum kararı alınmadan önce Avrupa tek para biriminin beş farklı ekonomik testten geçmesi gerektiğini söyledi. Bu testlerle, iş dünyası ve ekonomik yapıların euroya ve onunla birlikte gelecek faiz oranlarına uyumluluğuna, olası bir problemde esnek çözümlerin bulunabilirliğine, EPB’ye katılımın Britanya’ya uzun dönemli yatırım kararı alan firmalar için daha iyi koşullar yaratabilmesine ve son olarak katılımın Londra Şehri özelinde finans sektörüne rekabetçi bir konum sağlamasına bakılacaktı. Özetle, EPB içinde yer almanın büyümeye, istikrara ve istihdamın artırılmasına yapacağı katkılar göz önünde bulundurulacaktı (Riddell, 2005: 365). Öte yandan Thatcher’dan Blair dönemine miras kalan düşünce tarzı, tek para biriminin neo-liberal ekonomik düzene karşı bir direniş aracı olduğuydu.⁷³ Baker’a göre “6. Test” ile Blair ülkede genel olarak AB yaklaşımının olumlu yönde değişip değişmediğine bakacaktı (2002: 318). Bu temel üzerinden gelişen Blair Hükümeti’nin EPB yaklaşımı, üçüncü aşamanın başlangıç tarihi olarak planlanan 1999 yılında olası bir Britanya katılımının hiçbir koşulda yetişemeyeceği yönünde şekillendi. Maliye Bakanı Gordon Brown’a göre 2001’de yapılacak genel seçime kadar parlamentodan katılım kararının çıkması mümkün görünmüyordu. “Beş ekonomik test” ilkesinden esnek ve yoruma dayalı sonuçlar elde etme ihtimali de Britanya’nın EPB konusunda isteksizliğinin bir başka kanıtıydı (Stephens, 2001: 72-73).

2007’ye kadar sürecek Blair hükümeti dönemlerinde euro ile ilgili kararların arkasında çoğunlukla Gordon Brown oldu. Blair, tek para birimine geçişe sıcak baktığı dönemlerde bile Brown’un fikirlerine önem verdi. Yeni İşçi Partisi’nin iki önemli siyasi figürünün arasında açık görüş ayrılığı vardı. Zira Brown, AB’de bir ekonomik reform gerçekleşmeden euroya geçilmemesi gerektiği düşüncesindeydi. Blair ise bu konuda daha esnekti. Euroya dahil olmuş bir Britanya’nın AB içindeki ekonomik reformu, kendi çıkarlarına göre şekillendirmesi daha muhtemeldi (Fella, 2006: 389).

Blair, bu ılımlı yaklaşımına rağmen, euro konusunda elini güçlendirebilecek bir argüman üretmiyordu. EPB’nin ve Schengen bölgesinin dışında olan Britanya, İşçi Partisi iktidarında birçok Avrupa ülkesine göre daha iyi bir ekonomik performans sergiliyordu. Bir başka deyişle, 1970’ler ya da 1980’lerde olduğu gibi imrenilerek

⁷³ Stephens’a göre bu bir yanılgıydı. Euro, korporatist Kıta Avrupası kapitalizminin neo-liberalizme dönüşümünde rekabetçi yapıya uyum sağlama aracıydı (2001: 70).

bakılacak bir Avrupa ekonomisi yoktu.⁷⁴ Yeni ekonomik model ABD ve Asya ülkeleriydi (MacShane, 2015 :102). Avrupa Merkez Bankası, euro bölgesindeki düşük enflasyonun tek para birimine geçişin bir başarısı olduğunu iddia ederken Britanya'daki euro karşıtları, 21. yüzyılın ilk on yılında hemen hemen dünyanın her yerinde görülen düşük enflasyon oranlarına dikkat çekip, tek para biriminin performansının yanıltıcı olduğunu savunuyorlardı (MacShane, 2015: 102). Özellikle, Danimarka'nın 2000'de ve İsveç'in 2003'te gerçekleştirdiği referandumlardan tek para birimine "hayır" cevabının çıkması üzerine, Blair tek para birimi konusunda Brown'un fikirlerine karşı çıkan bir duruş sergilemedi.

EPB ile ilgili bu gelişmeler devam ederken Blair AB içinde dış politika ve güvenlik alanında liderlik elde etme düşüncesindeydi. Üstelik savunma konusu da bu düşünceye dahil edilmişti. Bu amaçla Aralık 1998'de St. Malo Zirvesi'nde Fransa ile Britanya arasında Avrupa savunma alanında ortak bir deklarasyon imzalandı. Buna göre AB'nin uluslararası arenadaki rolünü gerçekleştirebilmesi için askeri güç ile desteklenen ve otonom bir hareket kapasitesine sahip savunma yapısı oluşturması kararlaştırıldı (Riddell, 2005: 362-363). Stephens'a göre (2001: 72) Blair hükümeti euroya katılmama kararını savunma politikalarında inisiyatif olarak dengelemeye çalışıyordu. ABD cephesi bu gelişmeden hoşnut olmasa da Blair, Clinton yönetimine "NATO'nun önceliği" güvencesini verdi. Zirveden birkaç gün sonra ABD'nin Irak'taki hava saldırısına katılması da bu güvenceyi destekler yönde alınan bir karardı. Fakat Fransa, bu gelişmelerin ardından Britanya'nın St. Malo samimiyetini sorgulamaya başladı (Riddell, 2005: 363-364). 19. yüzyılın "hain Albion"u, 21. yüzyılda da çıkarları doğrultusunda kurduğu ittifaklara sırt çevirmiş, Anglo-Amerikan işbirliğini tercih etmişti.

AB'nin entegrasyonu derinleştirme çabaları, 2000'de Nice'de yapılan zirvede de sürdü. Komisyon başkanının yetkileri ve nitelikli çoğunluk oylamasının geçerli olduğu alanlar artırılırdı. Fakat Tony Blair, bu zirvede vergi ve sosyal güvenlik alanlarındaki veto hakkını korumayı başardı (Reitan, 2002: 216). Nice Zirvesi'nin bir önemi de bu zirveyle birlikte AB'nin 2004 yılında gerçekleşecek olan on yeni ülkenin katılımına hazırlanmasının ve anayasa oluşturma çalışmalarının başlangıcı olmasıydı. Bu

⁷⁴ 1998-2002 yılları arasında Britanya'nın ortalama ekonomik büyümesi %3,24, Almanya'nın %1,68, Fransa'nın %2,62 ve İtalya'nın 1,8'di (MacShane,2015: 102).

bağlamda hazırlanmaya başlanan AB Konvansiyonu, Topluluk kurumlarında ve karar alma mekanizmalarında artan demokratik boşluğun çözümü olarak bir AB anayasasını öngörüyordu. Britanya açısından ise böyle bir metin mevcut muafiyetleri tehlikeye düşürebilirdi. Çünkü anayasa, AB'nin ulus üstü ve hükümetlerarası yapısı arasında kurulmuş dengeyi bozabilirdi (Baker, 2005: 30).

2.2.4.2. Blair Hükümeti (2001-2005)

Nice Zirvesi'nin ardından 2001'de Britanya genel seçime gitti. Seçim kampanyalarının ana konularından biri euroya katılımdı. Muhafazakâr Parti, euronun iş dünyası diliyle yürütülen bir sosyalizm projesi ve genel seçimin ulusal para birimini kurtarmak için son şans olduğu argümanları çerçevesinde seçim kampanyasını yürüttü. Fakat partinin tamamen euro karşıtlığı üzerine kurduğu seçim kampanyası işe yaramadı ve yapılan genel seçimlerle Tony Blair iktidarını sürdürdü (Baker, 2002: 321).⁷⁵

İkinci Blair döneminin ilk gelişmesi, Aralık 2001'de kararı alınan ve Şubat 2002'de oluşturulan Avrupa Konvansiyonu'ydu. 2004'te yirmi beş üyeye⁷⁶ ulaşmayı planlayan AB'nin önündeki entegrasyon hedefi bir anayasa oluşturmaktı ve Konvansiyon bunun temelini atacaktı.⁷⁷ Her ne kadar “anayasa” olarak adlandırılrsa da bu süreç temelde yeni bir antlaşma imzalanması ile ilgiliydi. Anayasa ile AB tarihinin tüm antlaşmaları yeniden düzenlenecek, Maastricht'in üç sütunlu yapısı tek bir çerçevede toplanacaktı. Üye ve aday ülkelerin, AP ve Avrupa Komisyonu temsilcileri

⁷⁵ Bu seçimde İşçi Partisi, %40,7 oy oranı ile 413; Muhafazakâr Parti, %31,7 oy oranı ile 166 sandalye kazandı.

⁷⁶ AB'nin genişleme süreci temelde altı döneme ayrılmıştır ve her bir dönem genişleme dalgası olarak adlandırılır. Bu dönemler sırasıyla: Britanya, İrlanda, Danimarka-1973; Yunanistan-1981; İspanya, Portekiz-1986; Avusturya, Finlandiya, İsveç-1995; Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Kıbrıs-2004 ve Romanya, Bulgaristan-2007; Hırvatistan-2013'tür.

⁷⁷ Konvansiyon fikrinin ortaya çıkış sebeplerinden biri yaklaşmakta olan AB genişlemesiydi ve böylece AB, tarihinin en geniş sınırlarına ulaşacaktı. Britanya tarihsel olarak tüm genişlemelerin destekçisi olmuş, fakat söz konusu olan bu genişleme dalgasına ayrı bir önem atfetmişti. Bu ülkelerin adaylık süreçlerinde onları potansiyel AB üyesi olarak görüp ikili antlaşmalardan kaçınmış ve Britanya'ya yapılacak göçlere sınır getirmemişti. Çünkü AB'nin derinleşmesinin genişleme ile dengeleneceği düşünülmüş ve bu sayede derinleşme yavaşlatılmak istenmişti. Bu ülkelerden gelen işçilere ödenen düşük ücretler, çeşitli kamu hizmetlerinin de maliyetlerinin düşürülmesini sağladı. Zaman içinde bu durum AB karşıtları tarafından göçün, Britanya'nın kendi vatandaşlarının işlerini kaybetmesine ya da daha düşük ücretlerle çalışmasına yol açtığı şeklinde yorumlandı (Carey ve Geddes, 2010: 857). Ayrıca Blair, ABD ile ilişkiler açısından, yeni üye ülkelerin Atlantik işbirliğine olumlu yaklaşımlarını göz önünde bulundurmuş, böylelikle Fransa-Almanya ittifakı karşısında yalnız kalmayacağını düşünmüştü. Son olarak, genişlemeye verilen destek ile yeni üyelerin katılımının OTP'deki reformu hızlandıracağına inanılmıştı.

bir araya geldi ve forum niteliğinde toplantılarla anayasanın taslağını görüştü. Britanya, tarihi boyunca yazılı bir anayasaya sahip olmayan ülke olarak bu fikre en başından beri temelde karşıydı. Maastricht ve Amsterdam gibi AB antlaşmalarının müzakereleri de genel olarak Britanya'nın çok rahat olduğu süreçler olmamıştı. Fakat, hükümet gelişmeleri engellemek adına herhangi bir girişimde bulunmadı. Blair, Konvansiyon görüşmeleriyle kamuoyunun siyasi entegrasyon açısından euro yerine anayasaya odaklanmasını ve tek para birimine geçiş sorununun sadece ekonomi politikaları çerçevesinde değerlendirilmesini istiyordu (Menon, 2003: 964). Britanya'nın anayasanın içeriği ile ilgili olarak ilk itirazı, AB'nin kalıcı bir başkan seçmesi önerisine geldi. Almanya'ya göre Komisyon ve Konsey başkanlıkları tek kişi tarafından yürütülmeliydi. Fransa'nın da desteğini alarak bu öneriye itiraz eden Blair hükümeti, Almanları "Avrupa Kayzer"i yaratmakla suçladı. Daha sonra bu fikir, ilgili iki kuruma farklı başkanların seçilmesi yönünde değiştirildi. Başkanlık makamına ek olarak oluşturulması planlanan AB Dışişleri Bakanlığı da Britanya'nın sıcak bakmadığı önerilerden biri oldu. Bir başka uyuşmazlık AB savcılığı oluşturulması fikrinde ortaya çıktı. Savcı, AB genelinde ciddi suçları, vergi dolandırıcılıklarını inceleyecek ve tespitleri ile ilgili kişileri ulusal mahkemelere sevk edebilecekti. Britanya'ya göre bu, tamamen ülkelerin iç işlerini ilgilendiren bir konuydu. Beş üye ülke (Avusturya, İsveç, İrlanda, Danimarka ve Estonya) Blair hükümetine bu konuda destek vermiş olsa da bir süre sonra bu fikirden vazgeçildi (Menon, 2003: 971-974).

Blair'in ikinci iktidar dönemi, kendi partisi ile Avrupa'nın sosyal demokrat partileri arasındaki farklılıkların gün yüzüne çıktığı bir dönem oldu. Üçüncü yol girişimi, Avrupa sosyalistleri ve sosyal demokratları arasında Britanya'daki etkiyi yaratmamıştı. Tersine Blair, ABD'de göreve gelen Cumhuriyetçi George W. Bush ile daha iyi ilişkiler kurmaktaydı. Böylece Blair kendine Avrupa ve ABD arasında bir "köprü" misyonu yükledi. 15 Kasım 2004'te yaptığı bir konuşmada Blair bu durumu şöyle özetliyordu:

"Bugün dünyada sadece bir süper güç var ve biz onun güçlü müttefikiyiz. Dünyada, en güçlü siyasal grubun yarattığı en büyük ekonomik Pazar Avrupa Birliği'dir ve biz önde gelen bir üyeyiz. Çok önemli bir konum. Bunu kutlamalıyız [...] Britanya'ya "eşsiz" (unique) sözcüğü uyuyor. Eşsiz bir rolümüz var" (Baker ve Sherrington, 2005: 317).

Fakat, Fransa ve Almanya'ya göre Blair'in köprüsündeki trafik akışı tek yönlüydü (Riddell, 2005: 364-368). Her ne kadar 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan dayanışma ortamında gerilimler bir nebze azalsa da ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinin başlamasıyla Avrupa liderleri, Blair ile aynı dili konuşmadıklarını anladı. 22 Ocak 2003'te Elysee Antlaşması'nın yıl dönümü nedeniyle bir araya gelen Fransa ve Almanya, BM kararı olmadan herhangi bir güç kullanımına destek vermeyeceklerini açıkladı. Avrupa'nın iki önemli devletinin bu tutumundan rahatsız olan dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, AB içindeki kırılmayı, bu ülkelerin "eski Avrupa'yı"⁷⁸ temsil ettiğini söyleyerek yorumladı (Buncombe, 2003). Britanya ise "yeni Avrupa"⁷⁹ nın tek üyesi olmasa bile, böylesi bir grubun oluşmasında AB içindeki temel aktördü. "Yeni Avrupa"nın birçok ülkesi grubun adının hakkını verircesine henüz AB üyesi bile değildi. Bu ülkelerin tutumlarının üye olacakları AB ile çeliştiğini düşünen Fransa, genişlemenin referanduma tabi tutulabileceğini söyleyerek gözdağı vermiş oldu (Kocamaz, 2011: 214).

Irak Savaşı'ndaki ABD-Britanya ortaklığı, Arap-İsrail sorunu, İran ile yürütülen müzakereler, nükleer silahsızlanma, Uluslararası Savaş Suçluları Mahkemesi'nin kurulması, Kyoto Protokolü gibi konularda devam ettirilemedi ve Blair bu dış politika konularında AB ile paralel bir yol izledi. Ancak kamuoyu önünde ABD'yi bu konularda açıkça eleştirmemesi nedeniyle diğer üye ülkelerin tepkilerine maruz kaldı. Bir başka deyişle bu alanlarda ne ABD'yi ne de AB'yi memnun edebildi (Kocamaz, 2011: 197).

2.2.4.3. Blair Hükümeti (2005-2007)

5 Mayıs 2005'te yapılan genel seçimlerle birlikte, İşçi Partisi'nin parlamentodaki sandalye üstünlüğü azalsa da üçüncü Tony Blair hükümeti dönemi başlamış oldu⁷⁹. Parti ve Blair için seçimlerden çıkarılması gereken sonuç, Irak Savaşı'nda ABD yanında izlenen politikanın oy kaybına yol açmasıydı. Bu bağlamda, Eylül 2006'da Blair bir yıl içinde görevi bırakacağını açıkladı. Avrupa Konvansiyonu ile temelleri atılan AB Anayasası, 2005'te Blair hükümetinin gündemine bu kez

⁷⁸ Britanya, Danimarka, İtalya, Portekiz, İspanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, ABD'nin Saddam Hüseyin'in BM'nin 1441 sayılı kararı ihlal ettiği iddiasına destek verdi. Daha sonra bu sekizli gruba, "Vilnius Onlusu" (Vilnius Ten) olarak adlandırılan Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Arnavutluk, Makedonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya da katıldı (Kocamaz, 2011: 213). Rumsfeld'in eski ve yeni Avrupa ayrımı bu destek temelinde yapılmıştı (Riddell, 2005: 370).

⁷⁹ Bu seçimde İşçi Partisi, %35,2 oy oranı ile 355; Muhafazakâr Parti, %32,4 oy oranı ile 198 sandalye kazandı.

onaylama sürecinin başlaması ile geldi. Anayasa fikrine Muhafazakâr Parti iktidarları döneminde de sıcak bakmayan Britanya, sonuçta yedi ülke ile birlikte anayasanın referandum yoluyla kabulünün değerlendirilmesine onay verdi.

2005 seçimlerine AB Anayasası üzerine yapılacak bir referandum sözü ile giren İşçi Partisi, referandumda anayasaya destek vereceğini çünkü bu anayasa ile hem Britanya'nın dış politika, vergilendirme, sosyal güvenlik ve savunma gibi alanlarda ulusal çıkarlarının korunmaya devam edeceği hem de AB'nin yetkinliklerinin net bir şekilde tanımlanacağı müjdesini veriyordu. Muhafazakâr Parti de aynı şekilde bir referandum sözü verirken tercihinin “hayır” yönünde olacağını açıkça belirtiyordu.⁸⁰ Çünkü bir anayasa hazırlamak demek Avrupa'nın artık bir “devlet” olması demekti. Böylece her iki parti de kendi içindeki görüş ayrılıklarını perdelemek amacı ile taktiksel olarak referandum yolunu benimsemiş görünüyorlardı (Windlesham, 2007: 106-107).

Anayasanın tartışıldığı günlerde Blair hükümeti, AB'nin bütçe iadesinin sonlandırılması talebi ile karşı karşıya geldi. Özellikle referandum yenilgisini unutturmaya çalışan Chirac, Avrupa'nın artık “Britanya çeki”nden kurtulması gerektiğini söylüyordu. Thatcher'ın kazandığı bu ayrıcalığın sonlandırılmasının anayasa referandumundan “hayır” çıkmasına yol açacağını AB'ye bildiren Britanya, bütçe iadesinin herhangi bir müzakereyi gerektirecek konu olmadığına dair ısrarlı tutumunu sürdürüyordu (Baker ve Sherrington, 2005: 315). Fakat üye ülkelerin çoğundan bütçe iadesi ile ilgili benzer talepler gelmesi ile birlikte Blair'in önerisi, OTP'de yapılacak kökten bir reform karşılığında bütçe iadesi konusunda taviz verilebileceği yönündeydi. Fakat AB bu konuda net bir karar almak yerine, 2008'de OTP harcamalarının gözden geçirileceği sözü karşılığında Britanya'ya iade ödemelerinde indirimi kabul ettirdi (Fella, 2006: 389).

Anayasa projesi Hollanda ve Fransa gibi üye ülkelerdeki referandumlarda çıkan “hayır” cevaplarının ardından rafa kaldırıldı. Böylece AB antlaşma değişikliği ile

⁸⁰ AB Anayasası'nın yürürlüğe girebilmesi için yirmi beş üye ülkenin de ya parlamento onayı ya da referandum yoluyla onay vermesi zorunluymuştu. Britanya dışında yedi ülke daha anayasayı referanduma götürme kararı almıştı. Bu ülkelerden Fransa ve Hollanda'dan çıkan “hayır” cevabı, Britanya'daki referandum sürecini derinden etkiledi. Çünkü kurucu altılı arasında yer alan ve entegrasyona tam destek veren bu iki ülkenin cevabının olumsuz olması, Britanya'da referandum kararının ertelenmesi için yeterli bir gerekçe oluşturuyordu (Windlesham, 2007: 107; Bulmer, 2008: 9). Bu gelişmeler doğrultusunda Tony Blair de altında imzası bulunan anayasayı gözden çıkarmak zorunda kaldı. Dışişleri Bakanı Jack Straw'un anayasayı “arafta kalmış” olarak tasvir etmesi de entegrasyon girişimine İşçi Partisi hükümetinin desteğinin bittiğini gösteriyordu (Windlesham, 2007: 109). Zamanla, Avrupa genelinde hâkim görüş bu projenin rafa kaldırılması yönünde oldu.

entegrasyon sürecini devam ettirmenin daha uygun olacağına karar verdi ve AB'nin gündemi 2007'de Lizbon Antlaşması oldu. Blair döneminin son günleri de bu antlaşmanın görüşmeleriyle geçti. 18 Haziran 2007'de Blair, bir manifesto açıklarcasına hükümetinin bu antlaşma içeriğiyle ilgili kırmızı çizgilerini sıraladı. Britanya iç hukukunu değiştirecek Temel Haklar Şartı'nı⁸¹ içeren bir antlaşma, Britanya dış politikasının ve dışişleri bakanının yerine geçecek herhangi bir düzenleme; hukuk, adalet ve polis sistemleri üzerindeki yetkiden herhangi bir taviz ve son olarak da vergi ve sosyal yardım konularında oy birliği yerine nitelikli çoğunluk oylaması ile karar alma ilkesi kabul edilmeyecekti.

Blair'in başbakanlık görevini Brown'a devretmeden önceki son icraatı Lizbon Antlaşması'nın imzalanması oldu. Bu antlaşma, kamuoyuna her ne kadar içerik olarak AB anayasasından farklı gibi yansıtılsa da birçok konuda örtüşmeler dikkat çekiyordu. Blair'in kırmızı çizgi olarak belirttiği nitelikli çoğunluk oylamasının kapsamının artırılması, AB Dışişleri Bakanlığı'nın oluşturulması gibi konularda da tavizler verildi. Buna rağmen Blair, 25 Haziran 2007'de parlamentoda yaptığı konuşmada bu antlaşmanın ülke çıkarlarının korunmasında en mükemmel örneklerden biri olduğunu duyurdu (Blair, 2012: 111).

Blair hükümeti her ne kadar Avrupa yanlısı bir görüntü ile iktidara gelip AB ile ilişkilerde yeni bir anlayışı temsil edeceğini savunsa da sekiz yıl içinde kamuoyunun ve genel olarak Britanya siyasetinin görünümünde AB konusunda herhangi bir olumlu ilerleme olmadı. 2004'teki Eurobarometer⁸² anketlerine göre "AB üyeliği iyi bir şeydir" önermesine olumlu bakan yanıtların en düşük orana sahip olduğu AB ülkesi Britanya'ydı. Bunun yanı sıra selefi Muhafazakâr Parti hükümetleri ile karşılaştırıldığında AB kurumlarına güven konusunda da Britanya'nın son sırada yer alması, Blair döneminin AB'ye karşı tutum konusunda herhangi bir farklılık yaratmadığı görüldü. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, Riddell'a göre, Blair'in de selefleri gibi Avrupa konusunda risk almaktan kaçınmasıydı (Riddell, 2005: 380-382).

⁸¹ Temel Haklar Şartı, 2000'deki Nice Zirvesi'nde temel hakların ilk defa yazılı bir metin haline getirilmesini sağladı. AB anayasasında bir tam bölüm olarak yer alan Şart, anayasanın kabul edilmemesinin ardından Lizbon Antlaşması'nda kendisine yapılan atıflarla yer aldı.

⁸² AB ile ilgili konularda üye ya da aday ülkelerin vatandaşlarına anket soruları yönelten ve sonuçlara göre raporlar düzenleyen AB kurumudur.

2.2.4.4. Brown Hükümeti (2007-2010)

2007 Haziranı'nda başbakanlık görevine gelen Brown, ilk olarak Blair'den miras kalan Lizbon Antlaşması'nın onaylanması konusunda karşı karşıya kaldı. Brown'a göre bu süreçte herhangi bir referanduma gerek yoktu. Çünkü nihayetinde söz konusu bir anayasa değil, sadece bir reform antlaşmasıydı ve Blair'in çizdiği kırmızı çizgiler de korunmuştu.⁸³ Muhafazakâr Parti ise Brown'un başbakanlığının herhangi bir genel seçimle sağlanmadığı ve parti liderliğinin herhangi bir rekabet ortamı ile kazanılmadığı koşullarda Antlaşma'nın mutlaka referanduma götürülmesi gerektiğini savunuyordu. Muhalefet partisine göre Brown'un arkasında kamuoyu desteği yoktu ve referanduma gitmesi bunu görünür kılacaktı. İşçi Partisi'ni hem dürüst hem de tutarlı olmayan bir politika izlemekle suçlarken AB'ye karşı tutum farklılıkları sebebiyle parti içi bölünmelerden iktidarını bile kaybedebilen Muhafazakâr Parti, muhalefette olduğu bu dönemde hiç olmadığı kadar AB karşıtlığında birleşmişti (The Economist, 20 Ekim 2007). Bu tartışmaların ardından Brown hükümeti, Antlaşma'nın kabulü için parlamento onayının yeterli olduğunu söyledi ve referanduma gitmedi. Süreci referanduma taşıyan tek ülke İrlanda'nın⁸⁴ kabulünün de ardından Antlaşma AB tarafından 2 Aralık 2009'da onaylanmış oldu.

Aslında Brown hükümetinin gündemini Lizbon Antlaşması'ndan daha çok, son yüzyılın en büyük üç krizinden⁸⁵ biri olarak kabul edilen 2008 yazındaki finansal kriz işgal etmekteydi. Kara Çarşamba krizinden itibaren on altı yıl boyunca, Britanya ekonomisi sürekli bir büyüme göstermişti ve bu, ülkenin modern tarihinde en uzun sürdürülebilir büyümeydi. Bu durum uzun bir süre Anglo-Amerikan tarzı neo-liberalizmin Alman tarzı kapitalizm karşısında ekonomik ve siyasi başarısı olarak kabul edildi (Gamble, 2009: 451). Brown'a göre Alman modelinden etkilenen AB ekonomisi, içe kapalı ve korumacı tipte bir ekonomiydi. Bu yüzden diğer üye ülkelere telekomünikasyon ve enerji gibi sektörlerde özelleştirmeler yapılmasını, finans hizmetlerinin liberalleşmesini, haksız rekabete yol açan sübvansiyonların kaldırılmasını tavsiye ediyordu (Kocamaz, 2011: 231-232).

⁸³ İşçi Partisi'nin başlattığı bu "kırmızı çizgi", geleneği takip eden Cameron dönemi Muhafazakâr Parti iktidarlarında da devam ettirildi.

⁸⁴ İrlanda'nın ilk referandumunda "hayır" sonucu çıkmasına rağmen, oylamanın tekrarlanması ile "evet" kararı elde edilmiştir.

⁸⁵ Bahsi geçen diğer krizler 1930 ve 1970'lerde yaşanan krizlerdir (Gamble, 2009: 452).

Fakat izlediği açık ekonomi politikası ve bunun bir sonucu olarak Britanya'nın uluslararası ekonominin krizlerinden etkilenmeye yatkın yapısı, bu görece başarıyı sona erdirdi. Finans sektörünün büyüklüğü ve bu kapsamda Londra Şehri'nin önemi ve yabancı sermayeli bankaların Britanya ekonomisindeki merkezi konumu, krizin Britanya'ya derinden etkilemesinin sebeplerindendi (Quaglia, 2009: 1069). Bu krizin Britanya'daki etkisi çalışan ücretlerinin kişisel borçlanma karşısında yetersiz kalması ve çalışma saatlerinin herhangi bir Avrupa ülkesine kıyasla önemli oranda artışı olmuştu. Bu etkilerin daha fazla hissedilmesinin en önemli sebeplerinden biri de krizle mücadele paketi kapsamında, önemli bankaların kamulaştırılarak kurtarılması, Merkez Bankası tarafından bankalara likidite sağlanması ve faiz oranlarının sıfıra düşürülmesiydi. Bu politikalara bağlı olarak Britanya'da kamu harcamalarında oldukça fazla bir artış gözlemlendi.

Brown hükümeti, uygulayacağı kurtarma paketi konusunda Avrupa Komisyonu'nu bilgilendirdi ve bu paketin diğer üye ülkelerce de uygulanması gerektiği konusunda tavsiyelerde bulundu. Quaglia'ya göre böyle bir tavsiye verebilmesinin ardındaki sebep, hem krizin diğer AB ülkelerine göre Britanya'da daha fazla hissedilmesi nedeniyle içinde bulunulan güçsüzlük hem de finansal sektör tecrübesi en fazla olan ülke olarak söz söyleme hakkını kendinde bulabilmesiydi (2009: 1070).

Tavsiyeyi alan üye ülkelerden Fransa, Almanya ve İtalya, Britanya ile bir dizi toplantılar gerçekleştirdi. Bazı üyelere Avrupa istikrar fonu kurulması önerisi gelse de özellikle Almanya'nın karşı çıkması nedeniyle bu fikir reddedildi. Britanya'nın önerisinin çekiciliğini koruması, Brown'un euro bölgesi ülkelerin toplantılarına davet edilmesini sağladı. Financial Times'a göre Brown, AB'nin "muhtemel olmayan yeni süper kahramanı"ydı. Bu toplantılar sonucunda diğer AB üyeleri, Britanya'dan politika transferi yapmaya karar verdiler ve Brown'un kriz yönetim paketini kendi ülkelerinde büyük ölçüde uyguladılar. Bu modelin tercih edilmesindeki nedenlerden biri de AB kurumları tarafından herhangi bir müdahale gerektirmeden iktisadi egemenlik kaygıları olan ülkelere uygulanabilmesiydi. Tarihsel olarak sosyal demokrasiyi benimsemiş bir parti olan İşçi Partisi, Blair ve Brown dönemlerinde kamu harcamalarının artırılması, merkezi ücret pazarlığı, yüksek marjinal vergi oranları gibi sosyal demokrasinin temel değerleri ile arasına mesafe koymuştu ve AB'nin ekonomik yapısını da bu doğrultuda Anglo-Amerikan modeli kapitalizme doğru çevirme çabası içindeydi (Gifford, 2008: 141).

Brown döneminde çoğunlukla ABD’de ve Britanya’da etkisini gösteren finansal kriz bir süre sonra euro bölgesinde mali krize dönüştü. Buradaki temel sorun, son çare olarak başvurulacak ve krizde olan kurumları kurtarabilecek ulusal bir merkez bankasının bulunmamasıydı. Federal bir proje olarak ortaya çıkan euroyu destekleyecek federal kurumlar da yoktu. Nitekim krizin en önemli etkileri de Yunanistan’da görüldü. Brown döneminin son günleri, Yunanistan’daki ekonomik krizin çözüm görüşmeleri ile geçti. AB üye ülkeleri muhtemel bir yardım planı üzerine görüşürken dönemin Maliye Bakanı Alistair Darling, göreve gelecek yeni hükümetin geçici yardım planına katkıda bulunacağını açıkladı (Lynch, 2015: 243).

Yeni İşçi Partisi akımının Brown başbakanlığında yürütülen son iktidar dönemi genel olarak incelendiğinde, küresel bir çözüm gerektiren finansal kriz konusu dışında AB ile ilişkilerde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Hatta genel kanı, Yeni İşçi Partisi projesinin bile 1980’lerden farklı bir AB gündemi olmadığı yönündeydi. Britanya hem Schengen’in hem de euro bölgesinin dışında kalmaya devam etti; OTP’de ve bütçe iadesi konusunda reform talepleri sürdü, politikalarda derinleşme yerine genişlemeyi tercih etti. Blair-Brown hükümetleri, Thatcher-Major döneminden, belki söylemsel ayrışma dışında farklı bir politika izlemeyi tercih etmedi.

2.2.5. 2010-2015 Muhafazakâr ve Liberal Demokrat Parti Koalisyon iktidarı

2.2.5.1. Cameron-Clegg Hükümeti (2010-2015)

İşçi Partisi tarihinin en uzun süren iktidarının ardından, 2010 genel seçiminde David Cameron’ın liderliğini yaptığı Muhafazakâr Parti sandıktan birinci parti olarak çıktı.⁸⁶ Fakat parti, hükümet kurmak için yeterli olan 326 sandalyeyi sağlayamadığı için Nick Clegg’in başkanlığını yaptığı Liberal Demokrat Parti ile koalisyon hükümeti kurma zorunda kaldı. Cameron-Clegg dönemi, Britanya siyasi tarihinde ender rastlanan koalisyon hükümetlerinden biri oldu. İkinci Dünya Savaşı dönemindeki Chamberlain-Churchill savaş hükümetlerinden beri ülkede koalisyon yaşanmamıştı.

Muhafazakâr Parti lideri olarak göreve geldikten sonra Cameron’ın ilk icraatlarından biri, partisini AP’de muhafazakâr grupların temsil edildiği Avrupa Halk

⁸⁶ Bu seçimde Muhafazakâr Parti, %36,1 oy oranı ile 306; İşçi Partisi, %29 oy oranı ile 258 sandalye kazandı.

Partisi (European People's Party, EPP)⁸⁷ grubundan çıkartmasıydı. Böylece AB'ye radikal bir politika izleyeceğinin ilk mesajını vermişti. 2006'da Çek Cumhuriyeti'nden Sivil Demokrat Parti ile Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Grubu'nun (European Conservatives and Reformists Group, ECR) temellerini atan Cameron, resmi olarak 2009'da partisinin bu ittifaka katılmasını sağladı ve AP içinde yeni bir grup kurulmuş oldu. Bu grubun temel stratejilerini serbest ticaret, daha az vergi, minimal devlet, bireyin özgürlüğü, ulusal devletin egemen bütünlüğü gibi prensipler belirliyordu.

Koalisyonun iki partisi arasında politika farklılığının en fazla hissedildiği alan AB konusuydu. David Cameron genel seçime “referandum kilidi” olarak adlandırdığı ve AB'ye devredilecek herhangi bir yetki alanının mutlaka referanduma götürüleceği ve parlamenter otoritenin yeniden sağlanması için Egemenlik Yasası⁸⁸ çıkarılacağı sözlerini içeren bir manifesto ile girmişti. Özellikle Temel Haklar Şartı, sosyal haklar ve istihdam alanlarında AB yasama düzenlemelerinin asgari seviyeye indirilmesini planlıyordu. Seçim vaatlerinden biri de Lizbon Antlaşması'nın referanduma tabi tutulacağıydı. Ancak seçimler gerçekleşmeden Brown hükümeti, antlaşmayı parlamentoya getirip onaylanmasını sağlayınca bu vaat geçerliliğini yitirdi. Liberal Demokrat Parti ise başta adalet ve işleri konuları olmak üzere AB entegrasyonun artırılmasını isterken euroya katılım konusuna ise zamanlamanın uygun olmaması gerekçesi ile karşı çıkmaktaydı (Lynch, 2015: 244).

Koalisyon ortaklarının seçim sonrasındaki anlaşmasına göre iktidarda kalınan dönem boyunca AB'ye karşı olumlu bir tutum izlenirken Brüksel'e herhangi bir yetki aktarımı gerçekleştirilmeyecekti. Muhafazakâr Parti'nin seçim vaadi olan Lizbon Antlaşması'nın maddelerinin yeniden görüşülmesi ve referanduma sunulması fikrinin ortadan kalkması ve euroya katılmama kararı alınmasıyla birlikte iktidar ortaklarının mevcut AB politikasında radikal bir değişiklik yapmayacağını sinyalleri verilmiş oldu. Özetle, iktidar ortağı partiler, mevcut üyelik koşullarının korunduğu, ancak yeni yetki devirlerinin olmadığı bir düzen üzerinde mutabık kalmışlardı. Bunun yanında koalisyon anlaşmasına göre Dışişleri ve Avrupa Bakanı başta olmak üzere kilit bakanlıklar

⁸⁷ Kıta Avrupası'nın merkez sağ partilerinin oluşturduğu siyasi birliktir. Hristiyan demokratlık ve ılımlı muhafazakârlık temelinde kurulmuştur. Güçlü ve birleşik Avrupa fikrini savunur. Cameron, partinin federalizm ilkesini benimsediği gerekçesiyle bu gruptan ayrılma kararı almıştır.

⁸⁸ Cameron'a göre bu yasa AB ile ilişkilerde nihai kararın Britanya'da kalacağını açıkça belirtecek bir güvence olacaktı (Lynch, 2015: 244).

Muhafazakâr Parti'de kalmıştı (Lynch, 2015: 243). Bu durum AB'ye karşı genel tutumun çoğunlukla Muhafazakâr Parti tarafından şekilleneceğinin işareti niteliğindedir. Bu bakanlardan Dışişleri Bakanı William Hague, Britanya'nın entegrasyonun her alanında olmayacağını, sadece Tek Pazar, serbest ticaret ve genişleme gibi alanlarda destek vereceğini (Smith, 2012: 1190); Avrupa Bakanı David Lidington ise, Britanya'nın AB ile ilgili mevcut yasaları yürürlükten kaldırma hakkının daima saklı kalacağını belirtiyordu (BBC, 2011).

Cameron'ın seçim vaadi olan referandum kilidi, 2011'de yasalaştı ve Avrupa Birliği Yasası ile AB'ye yetki devri gerektiren her antlaşmanın referandum sürecine tabi tutulması kararı alındı. Fakat ilgili yasa, referandum sonucu ne olursa olsun, son kararın parlamento tarafından verileceğinin altını çiziyordu. Böylece ayrı bir Egemenlik Yasası çıkarmaya gerek kalmadı. Bu yasanın kapsamına geçmişte alınan euronun dışında kalma gibi kararlardaki muhtemel değişiklikler de dahil edildi. İşçi Partisi de 2015 seçim manifestosuna bu yasanın korunacağını ekleyerek desteğini açıklamış oldu (Lynch, 2015: 245). Hertner ve Keith'e göre, partinin bu kararının ardındaki sebep, seçmenleri arasında yapılan kamuoyu yoklamasında %45'e %36 oranla referandum fikrine sıcak bakanların çoğunlukta olmasıydı (Hertner ve Keith, 2016: 20). Ayrıca, Major ve Blair dönemlerinde euroya katılım, Blair döneminde AB Anayasası gibi konularda referandum tartışmalarının sürekli gündemde olması nedeniyle her ne kadar uygulamada sıklıkla başvurulmuş bir yöntem olmasa da her iki parti için de referandum fikri, Britanya'nın AB'ye karşı tutumunun olmazsa olmazı haline gelmişti (Oliver, 2015: 82).

Koalisyon hükümetinin bir başka gündemi, Brown döneminden miras kalan euro bölgesi borç krizi karşısında izlenecek yoldu. Hükümete göre euro bölgesi güçlendirilmeliydi. Ancak Cameron, bunun için herhangi bir ödeme yapmayacağını ve alınacak önlemlerde Britanya'nın yer almayacağını duyurdu. Bu karar doğrultusunda sadece IMF aracılığı ile İrlanda'ya sağlanacak iki taraflı kredi anlaşmasına katkıda bulunuldu. İşçi Partisi döneminde geçici düzenlemesi yapılmış olan, yardım planı mekanizmasının kurumsallaşmış hali, Avrupa İstikrar Mekanizması ve finansal işbirliği öngören Euro Rekabet Paketi'ne katılmama kararı alındı (Lynch, 2015: 247).

Euro bölgesindeki krize çözüm getirmek adına, AB ülkelerinin bir başka girişimi de Lizbon Antlaşması'na değişiklik getirecek olan Mali Sözleşme'ydü (Fiscal Compact).

Cameron, Aralık 2011’de Mali Sözleşme Antlaşması’nı⁸⁹ Tek Pazar ve finansal hizmetler konusunda gerekli güvenceler verilmemesi gerekçesi ile veto etti. Fakat yirmi beş ülkenin⁹⁰ hükümetlerarası seviyede imzaladığı İstikrar, Koordinasyon ve Yönetişim Antlaşması’nın imzalanmasında herhangi bir engel çıkarmadı. Cameron’ın finansal entegrasyon vetosu, hükümet ortağı Liberal Demokrat Parti ile AB politikası uyumunda ilk çatlağı oluşturdu. Çünkü Cameron bu konuda hükümet ortağına herhangi bir söz hakkı tanımamıştı (Lynch, 2015: 247).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken AB, Avrupa Komisyonu başkanlığı seçim dönemine yaklaşmaktaydı. Hükümet, AP içindeki Avrupa Halk Partisi tarafından desteklenen Lüksemburg Başbakanı Jean Claude Juncker’in adaylığını önlemeye çalıştı ancak bu girişim, 1994’te John Major’un Jean-Luc Dehaene’in⁹¹ adaylığını önleme girişimi gibi başarılı olmadı. Çünkü karar, Lizbon Antlaşması sonrası oybirliği yerine nitelikli çoğunluk oylaması ile alınmaktaydı. Merkel’in desteğini alan Juncker seçimi kazanmış oldu (Lynch, 2015: 249). Juncker konusundaki hayal kırıklığına karşılık Britanya’ya sus payı olması adına Maastricht Antlaşması’nda kabul edilmiş “giderek yaklaşan birlik” prensibi, 2014 Haziranı’nda gerçekleşen Avrupa Konseyi’nde tekrar masaya yatırıldı (Glencross, 2016: 25) ve AB üyeleri, bu kavramın her üye için farklı anlamlara gelebileceği, entegrasyonun derinleşmesinden yana olmayanların kararlarına saygı duyulacağı yönünde karar aldı. Yine de söz konusu karar mevcut devredilmiş yetkilerin üye ülkelere iadeleri anlamına gelmemekteydi (Lynch, 2015: 251).

Koalisyon hükümeti döneminin en önemli gelişmelerinden biri de Cameron’un Ocak 2013’te yaptığı Bloomberg konuşmasıydı. Bu konuşmada Cameron, koalisyonun yol haritasını anlatmak yerine, gelecekte tek başına görevde olacak Muhafazakâr Parti’nin nasıl bir AB politikası izleyeceğinden bahsetti. Konuşmanın temel mesajı, partisinin 2015 genel seçimini kazanması durumunda AB ile üyelik koşulları üzerine bir müzakereye girileceği ve ardından üyeliğin devamı üzerine bir referandum

⁸⁹ Euro bölgesinde bütçe açığı GSYH’nin %3’ünü aşan ülkelerin “otomatik yaptırımlara” uğramasını ve yaptırımların sadece euro bölgesi üyelerinin çoğunluğunun karşı çıkması durumunda kaldırılmasını öngören anlaşmadır.

⁹⁰ Bu antlaşmaya Britanya ile birlikte Çek Cumhuriyeti de katılmamıştır (Lynch, 2015: 247).

⁹¹ John Major, Dehaene’nin adaylığına “müdahaleci devlet” geleneğini temsil ettiğini ve AB’nin doğrultusunun artık o yönden olmadığını gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Bir dönem Belçika başbakanı olarak görev yapan Dehaene’nin adaylığı Almanya ve Fransa tarafından desteklenmişti (Independent, 25 Haziran 1994).

yapılacığıydı. Başbakan bu müzakerelerin çerçevesini rekabet, esneklik, yetkinin çift yönlü akışı, demokratik hesap verebilirlik ve Euro bölgesi olmayan ülkeler için adalet olarak çizmişti. Bu konuşma, Cameron-Clegg uzlaşmazlığının derinleşmesini sağladı. Clegg'e göre başbakan, AB karşıtlarına boyun eğiyor, diğer üye ülkelerin tepkisini topluyor, aynı zamanda referandum tarihi için keyfi bir karar veriyordu. Üyelik koşullarının yeniden görüşülmesi ve üyeliğin sorgulandığı bir referandum ortamı koalisyon anlaşması kapsamında değildi. Fakat Cameron'un önceliği Liberal Demokrat Parti ile kurduğu koalisyonun sadakat değil, Haziran 2010'dan Nisan 2013'e kadar olan sürede Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (United Kingdom Independence Party, UKIP)⁹² toplam oylarının %42'sinin Muhafazakâr Parti'den kaymış olmasıydı. Blair-Brown hükümetleri de dahil olmak üzere İşçi Partisi'nde bu oranda bir oy kaybı hiç yaşanmamıştı (Lynch, 2015: 251-252). Diğer bir taraftan parti içindeki AB karşıtlığı da sürmekteydi. Koalisyon anlaşması çerçevesinde AB ile olumlu ilişkilerin sürdürülmesi kararı alındığı bir dönemde bile, partisi içinden bazı milletvekilleri AB üyeliğinin devamı üzerine referandum yapılması için yasa tasarısı önerisi vermişti. Her ne kadar Cameron, Ekim 2011'deki bu oylamayı 438'e 111 gibi bir farkla kazanmış ve o dönemde referandumu önlemiş olsa da, Cameron'ın partisi oylamada seksen bir milletvekili fire vermişti ve bu durum parlamentoda Avrupa üzerine yapılan oylamalardaki en büyük fire, bir başka deyişle en büyük parti içi muhalefet olarak tarihe geçti. Bu olaydan iki yıl sonra, Cameron'un artık parti içindeki AB karşıtı rüzgarı durdurabilecek gücü olmadığından referandum kararını kendi aldı (Cowley ve Stuart, 2012: 402).

Genel olarak koalisyon dönemi incelendiğinde, seleflerinden onu ayıran en önemli özelliğın Britanya'nın muafiyet talep ettiği alanlarda artırılmaya çalışılan entegrasyon girişimlerine karşı daha olumlu yaklaşması olduğu görülür. Cameron'a göre Britanya çıkarları korunduğu sürece, özellikle Euro bölgesinin korunması için diğer üye ülkeler gerekli adımları atabilirlerdi. Buna rağmen, söz konusu olumlu yaklaşım iç politikadaki gelişmeler karşısında çok uzun soluklu olmadı ve Cameron, her

⁹² 1993'te kurulan bu parti, AP seçimleri dışında herhangi bir genel seçim başarısı gösterememiş ve tek politikasını AB karşıtlığı ve AB'den ayrılma üzerine oluşturmuştur. Ancak partinin AP seçimlerindeki başarısı dikkat çekicidir. Tamamen karşı olduğu bir kurumun temsil organının seçimlerine katılan UKIP, 2009 AP seçimlerinde sandıktan ikinci parti olarak çıkmıştır. 2006-2009, 2010-2016 dönemlerinde parti genel başkanlığını yürütmüş Nigel Farage 1999'dan beri AP üyesi olmasına rağmen, Britanya parlamentosuna siyasi kariyeri boyunca milletvekili olarak seçilememiştir.

ne kadar koalisyon içinde olsa da, radikal bir kararla AB üyeliğinin referanduma götürülmesi kararını aldı. Bu karar sonucunda, tarihsel olarak “tuhaf ortak” olarak kabul edilen Britanya, başta Euro bölgesi olmak üzere, diğer AB üyelerinden daha da izole hale geldi (Lynch, 2015: 256).

2.2.6. Muhafazakâr Parti İktidarı (2015-....)

2.2.6.1 David Cameron Hükümeti (2015-2016)

2015 Mayıs’ında yapılan seçimlerin ardından David Cameron tek başına iktidara gelmişti.⁹³ Bu durum akıllara ilk olarak partinin referandum sözünü getirdi. Cameron’ın bu sözle ilgili herhangi bir çekincesi yoktu, çünkü sandık konusunda kendine güveni tamdı ve seçmenin desteğini alacağına inanıyordu. Girdiği hiçbir seçimi kaybetmemişti. Muhafazakâr Parti, 2010 ve 2015 genel seçimlerinde birinci partiydi ve 2011 seçim sistemi ile 2014 İskoçya bağımsızlık referandumlarında kampanyasını yürüttüğü tercih sandıktan çıkmıştı (Glencross, 2016: 3). Aralık 2015’te referandumu garantileyen yasama süreci tamamlandı. Daha sonra Brexit olarak adlandırılacak referandumun tarihi olarak da 23 Haziran 2016 seçildi.⁹⁴ Fakat bunun öncesinde hükümetin AB ile masaya oturup üyelik koşullarını müzakere etmesi gerekiyordu. Cameron, 10 Kasım 2015’te, Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk’a bir mektup yazarak ekonomi alanında Euro bölgesi üyesi olmayan ülkelerin ayrımcılıktan korunmasını, rekabet alanında AB düzenlemelerinden kaynaklı uyum maliyetlerinin azaltılması için düzenleme yapılmasını, egemenlik alanında “giderek yaklaşan birlik” prensibinden muafiyet ve ulusal parlamentoların rolünün artırılmasını, göç alanında ise serbest dolaşım ve sosyal yardımlar konusunda düzenleme yapılmasını talep etti.

Aralık ayı içinde düzenlenen Avrupa Konseyi Zirvesi’nden müzakerelerle ilgili bir sonuç çıkmayınca gözler Şubat 2016’daki zirveye çevrildi. Bu zirve sonunda Britanya; Euro bölgesi ülkeleri tarafından ayrımcılığa uğramayacağını ve krizde olan ülkelere yardım paketlerine katılmayacağını, rekabetin artırılması için uyum maliyetlerinin düşürüleceğinin, “giderek yaklaşan birlik” ilkesinin dışında kalacağını

⁹³ Bu seçimde Muhafazakâr Parti, %36,8 oy oranı ile 330; İşçi Partisi, %30,4 oy oranı ile 232 sandalye kazandı.

⁹⁴ Britanya siyasi tarihine Brexit referandumunu olarak geçen bu oylama, ismini İngilizce’deki “Britain” (Britanya) ve “exit” (çıkış) kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilen ve ilk kez 2012’de kullanılan sözcükten aldı.

ve önceki muafiyetlerinin korunacağını, ulusal parlamentolara “kırmızı kart” prosedürü ile AB yasama süreçlerini durdurabileceğinin, “acil fren sistemi” ile birlikte göçmenlere sağlanacak sosyal yardımlara kısıtlamalar getirilebileceğinin sözünü aldı. Bu müzakerenin ardından Londra’ya dönen Cameron, kazanımları bir zafer olarak kamuoyuna duyurdu ve referandumda “evet” yönünde oy kullanacağını söyleyerek kampanyayı başlatmış oldu (Wallace, 2016). Kampanyanın evet cephesinde, Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi’nin önemli bölümü ve özellikle yönetici kadrosu ile Liberal Demokrat Parti yer alırken hayır cephesi UKIP, İşçi Partisi’nden bazı milletvekilleri ve Muhafazakâr Parti’den bazı bakanlar ve milletvekilleri etrafında toplandı.

Evet cephesinin temel argümanı, öncelikli olarak mevcut durumun korunması vaadiydi. Tarihsel olarak radikal değişimlerden çekinen Britanya siyaseti ve toplumu, o tarihe kadar ülke genelinde yapılmış iki referandumda da değişimi reddetmişti. Ancak üyelikten ayrılmanın olumsuz yanlarına odaklanan evet kampanyası, “Korku Projesi”⁹⁵ (Project Fear) olarak yansıtıldı ve Topluluk yanlıları tarafından bile AB’de kalmanın olumlu yanlarına vurgu yapmaması nedeniyle eleştirildi. Bu cephenin bir zayıf yönü de aktörleri arasındaki kopukluk ve yer yer görülen hasımlıktı. İşçi Partisi lideri Jeremy Corbyn’in evet oyu kullanacağını açıklamasına rağmen aktif bir şekilde kampanya yürütmemesi ve siyasal rakibi David Cameron ile birlikte aynı cephede yer almaktan hoşnut olmaması bu durumun bir göstergesiydi. İşçi Partisi’nin uzun yıllar sosyalist kanadında yer almış ve 1975 referandumunda hayır oyu kullanmış Corbyn’e göre, Cameron’ın müzakere kazanımları, üzerine kampanya yürütülebilecek bir konu değildi. Bu bağlamda, iki liderin de geçmişlerinde AB’ye karşı takındığı olumsuz tutum kampanyanın samimiyetini sorgulattı. Diğer taraftan Corbyn, AB’nin reform ihtiyacını vurguladığı kadar, Cameron hükümetlerinin de ülkedeki sorunların kaynağı olduğunun altını çiziyordu. Göçmen işçilerdeki artış yerine bankacılık sistemindeki deregülasyonlar, yüksek yaşam maliyetleri ve ahlaki değerleri hiçe sayan işverenler öncelikli çözüm bulunması gereken konulardı (Watkins, 2016: 19). Ayrıca hükümetin evet kampanyasının genel olarak iş dünyasına ve piyasalara yönelik argümanlar sunması

⁹⁵ AB’den ayrılmak isteyenlere göre, Topluluk yanlıları, AB’den ayrılmanın sonuçlarını kötümser bir senaryo ile ele almaktaydı. Bu bağlamda, “Korku Projesi” AB’de kalmak yönünde oy kullanacakların söylemlerini eleştirmek için geliştirilen bir stratejidir.

ve düşük gelire sahip Britanya vatandaşlarına bir vaadi olmaması da bu cephenin eksik bir yönü olarak görüldü (Politico, 25 Haziran 2016).

Hayır cephesinin temel argümanlarının başında ise göç geliyordu. AB üye ülkelerinden gelen göçmenlerin giderek arttığı ve ucuz iş gücü olmaları sebebi ile Britanya vatandaşlarının iş bulamamasına yol açacakları bu cephenin temel iddiasıydı. Buna ek olarak aday ülke Türkiye'nin tam üyelik elde etmesi bir tehdit olarak gösterildi, hatta böylesi bir durumda Topluluğa katılacak seksen altı milyon nüfusu AB'nin beslemek zorunda kalacağı savunuldu. Bunun yanı sıra, AB ekonomisinin kötüye gittiği ve Euro bölgesinde krizle uğraşan ülkeleri Britanya'nın kurtarmak zorunda kalacağı, AB'ye para ödemek yerine ülke ekonomisine ve kurumlarına yatırımlar yapılması gerektiği gibi argümanlarla ekonomi açısından seçmenleri etkilemeye çalışan hayır cephesi, Avrupa entegrasyonu bağlamında en başından beri Britanya'nın çekincesi olan egemenliğin devri konusunu da kampanyaya taşıdı (Forbes, 5 Temmuz 2016).

23 Haziran 2016'da yapılan referandumun sonucunda Britanya seçmeninin %52'si AB'den çıkma yönünde oy kullandı. Bu sonuç David Cameron'ı hem parti başkanlığından hem de başbakanlıktan istifaya zorladı ve parti içinde yapılan seçimle göreve Theresa May geldi.

2.2.6.2 May Hükümeti (2016-....)

Her ne kadar pasif ama AB'de kalmak yönünde bir kampanya yürütmüş olsa da, May göreve gelir gelmez "Brexit, Brexit'tir" dedi. Bir başka deyişle partisinin oylama sonucu dışında başka bir politika izlemeyeceğini ve Britanya'nın AB'den ayrılma sürecini en kısa sürede başlatacağını duyurmuş oldu. Bu doğrultuda, ilk iş olarak AB'den Ayrılma Bakanlığı kuruldu ve başına referandumun "hayır" kampanyasının öncülerinden David Davies getirildi.

May'in bu kararlığına rağmen, 3 Kasım 2016'da Yüksek Mahkeme⁹⁶ "parlamentonun egemenliği" prensibi kapsamında hükümetin parlamento onayı

⁹⁶ Mahkeme, 2005'te, Blair hükümeti döneminde kuruldu. Daha önce Lordlar Kamarası'nın içinde yer alan benzer yapıdaki yargı organı kaldırıldı. Britanya siyasi tarihinin uzunluğu düşünüldüğünde, görece yeni olan bu yargı kurumunun meşruiyeti de söz konusu bu kararla birlikte sorgulandı.

almadan Lizbon Antlaşması'nın 50. Maddesini⁹⁷ yürürlüğe koyamayacağı kararını aldı (Harries, 2016: 36). Bu karar üzerine, referandum sonucunun meşrulaştırılması için hazırlanan Brexit Yasası, 14 Mart 2017'de parlamentoda oylandı. 274'e 118 oyla Britanya parlamentosu Theresa May'in 50. Maddeyi yürürlüğe koymasını kabul etti. May'in 29 Mart'ta Avrupa Konseyi Başkanı Donald Tusk'a yazdığı mektupla Britanya'nın üyelikten çıkış süreci resmen başladı. Böylece 60 yıllık AB tarihinde ilk kez bir üye ülke, ayrılma yönünde karar alıp uygulamaya geçmiş oldu.

⁹⁷ Bu madde her üye devletin kendi anayasal kurallarına uygun olarak AB'den ayrılmaya karar verebileceğini taahhüt etmektedir. Ayrılma kuralları ayrılan devletle AB arasında müzakere edilir ve bu süreç iki yıl içinde tamamlanmak zorundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞÇİ PARTİSİ VE MUHAFAZAKÂR PARTİ MİLLETVEKİLLERİNİN BRİTANYA PARLAMENTOSU'NDAKİ (1973-2017) İSTİSNACILIK SÖYLEMLERİNİN ANALİZİ

3.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMACI

Çalışmanın bu bölümünde Britanya Parlamentosu'nun Avam Kamarası'nda Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi milletvekillerinin AET/AT/AB üzerine yaptıkları konuşmalar analiz edilmiştir. Bu inceleme, Britanya'nın AET üyeliğinin başlangıcı olan 1973'ten, üyelikten çıkmayı kabul eden referandum sonucunun Britanya Parlamentosu'nda onaylandığı 2017 yılına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Bu çerçevede araştırma, yukarıda belirtilen tarih aralığında yapılan Parlamento görüşmelerindeki Britanya istisnacılığı söyleminin tespitine ve bu söylemin hangi temel kavramlar çerçevesinde kurgulandığının sınıflandırılmasına dayanmaktadır. Analizlere temel teşkil eden konuşmalara Britanya Parlamentosu'nun resmi (arşiv) internet sayfası Hansard'tan ulaşılmıştır. Hansard, hem Avam hem de Lordlar Kamarası'nda geçen konuşmaların gün gün aktarıldığı bir arşiv kaynağıdır. Parlamento görüşmeleri, tekrarlar ve hatalar düzeltildikten sonra kelimesi kelimesine aktarılır ve böylece anlam kaybına uğramadan konuşmalar okuyucuya sunulur. Hansard aracılığıyla, aynı zamanda oturumlarda alınan kararlara ve hangi parlamento üyesinin ne yönde oy kullandığına dair bilgilere ulaşmak da mümkündür. Tarihsel olarak basılı ve belirli bir üyelik ücretine tabi doküman olan Hansard'a erişim, günümüzde internet aracılığıyla ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bu hizmet aracılığıyla 19. yüzyıla kadar uzanan bir arşive erişmek mümkündür. Çalışmanın kapsamı gereği bu arşivin Avam Kamarası'na ait olan verilerinden yararlanılmıştır. Avam Kamarası, Britanya Parlamentosu'nun yasalarının yapıldığı ya da reddedildiği bu yasalar üzerine değişiklik tartışmalarının görüşüldüğü en aktif ve kamuoyunun gözü önünde olan bölümüdür. Ayrıca Britanya siyasi kurumları değerlendirildiğinde, Avam Kamarası ülke siyasetinin en temel kurumlarından biri olarak kabul edilir. Bu sebeple verilerin kaynağı olarak bu kamara seçilmiştir.⁹⁸ Hansard üzerinde, Avam Kamarası'nın herhangi bir gün arşivine erişildiğinde o güne ait oturum

⁹⁸ Britanya tarihinin en önemli politikacılarından biri olarak kabul edilen Margaret Thatcher, Avam Kamarası'nı anlamayanların Britanya siyasetini hiçbir zaman anlayamayacağını iddia etmiştir (Thatcher, 1993: 858).

başlıkları ve yazılı cevaplar bölümlerine ulaşılmaktadır. Bu çalışmada yazılı cevaplar kapsam dışı bırakılıp sadece o güne ait sözlü iletişime dayanan oturumların başlıkları üzerinden veri taraması yapılmıştır.⁹⁹ İlgili güne ait oturum başlıkları, Hansard'da tasnifli halde bulunmaktadır. Bu tasnifli başlıklar arasından Avrupa entegrasyonuna ve onun kurumlarına (AET/AB vb.), politikalarına (OTP, APB vb.), kurumsal yapı içinde düzenlenen hükümetlerarası zirve ve konseylere (Stuttgart Avrupa Konseyi, Milano Avrupa zirvesi vb.), bunlar sonucunda ortaya çıkmış antlaşmalara (Maastricht Antlaşması, Lizbon Antlaşması vb.) atıf yapan her türlü başlık incelenmiştir. Fakat bu başlıklar dışında herhangi bir başlıkta konuşmanın akışı gereği ortaya çıkan istisnacılık söylem örnekleri göz ardı edilmiştir. Örneğin, 27 Haziran 1985 tarihli Hansard arşivinde “enflasyon” oturumu başlığı altında Avrupa entegrasyonuna dair herhangi bir istisnacılık söylemi kullanılsa bile bu konuşma, kapsam dışı bırakılmıştır. Kapsamın bu şekilde belirlenmesinin temel sebebi, araştırma için belirlenen tarih aralığının oldukça zengin bir veri ve malzeme sunmasıdır.

Çalışmadaki söylem analizi ile ilgili belirtilmesi gereken bir önemli nokta da Britanya Parlamentosu içinde Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirilen oldukça farklı tutumların bulunmasıdır. Bir başka ifade ile istisnacılık söylemi parlamentonun tek ve ortak dili değildir. Tamamen AET/AT/AB'yi destekleyen ve bu kurumların ürettiği her politikada Britanya'nın da yer almasını savunanlar olduğu gibi (Europhile), büyük ölçüde entegrasyonla ve onun getirileriyle mutabık kalan ancak zaman zaman ortaya çıkan fikir ayrılıklarının da entegrasyon kurumları içinde yapılacak reformlarla aşılabilirliğini düşünen milletvekilleri (Eurorealist) de mevcuttur. Britanya'nın 43 yıllık AET/AT/AB üyeliği dönemi boyunca entegrasyonu savunan önemli sayıda milletvekili parlamentoda görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu söylemin detaylı incelemesi ise başka bir çalışmanın konusudur. Bu çalışmanın odak noktası, Britanya Parlamentosu'ndaki istisnacılık söyleminin incelemesi olması sebebi ile milletvekillerinin istisnacılık söyleminde ötesinde kalan farklı yaklaşımlar/konuşmalar/söylemler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Analizin Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi milletvekilleri ile sınırlanmasının sebebi ise, çalışmanın kapsamındaki dönem boyunca iktidarın sadece bu iki parti arasında paylaşılması ve karar alıcı aktörlerin yine bu iki parti üyeleriyle sınırlı olmasıdır.

⁹⁹ Yazılı cevapların önceden kurgulanmış metinler olması ve irticalen hazırlanmış söylem örnekleri olmaması nedeniyle çalışmada böyle bir sınırlamaya gidilmiştir.

Elde edilen verilerin analizinden hedeflenen ilk amaç, 1973-2017 arasında iktidara gelebilmiş iki ana akım siyasi parti üyelerinin, ikinci bölümde detaylı bir şekilde incelenen istisnacılık siyasetinin söylemsel boyutunu nasıl kurguladıklarının ortaya konulmasıdır. Birinci bölümde ayrıntılı olarak incelenen ve istisnacılığın tarihsel kaynakları kapsamında değinilen kavram seti, söylem analizinde yol gösterici olacaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise istisnacılık söyleminin inşasında öne çıkan vurguların her iki parti arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar gösterdiğinin ve her bir partinin kendi söylemi içinde hangi süreklilik ve kırılmaları barındırdığının tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda hangi söylem örneklerinin Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi tarafından ortak bir şekilde benimsendiği incelenecektir. Bunun yanında eğer bir söylem örneği sadece bir parti tarafından sahiplenilmişse “söylem tekeli” olarak adlandırılacak bu durumun da hangi söylem örneğinde ve hangi dönemlerde gerçekleştiği tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ OLARAK SÖYLEM ANALİZİ

Söylem, güç ve iktidar ilişkilerini içeren ve yeniden üretilmesine katkı sağlayan bir yapıdır. Söylem analizi ise dil ve dilin kullanıldığı bağlamı göz önünde bulunduran disiplinler arası nitel bir inceleme yöntemidir (Fairclough ve Wodak, 1997). Sosyal bilimlerde bu yöntem sıklıkla eleştirel söylem analizi (ESA) olarak adlandırılır. Söylem analizini eleştirel yapan unsur, verilerin toplumsal bağlamda değerlendirilip siyasi bir tutumla incelenmesidir (Wodak, 2002: 9). ESA, toplumdaki güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yasallaştırılması, meşrulaştırılması, dönüştürülmesi, yeniden üretilmesi ya da bunlara meydan okunması üzerine odaklanır (Van Dijk, 2003). İktidarın söylem ve eylemle kurduğu ilişkiyi ele alan bir araştırma yöntemi olarak karşımıza çıkar (Fairclough ve Wodak, 1997). Siyasal ve sosyal bilimlerin öncelikli tercih edilen araştırma yöntemlerinden biri olması, söylemin bağlamsallığına (contextuality) yaptığı vurgu sayesinde. Bu bağlamsallığı sağlayan unsurlar güç, tarih ve ideoloji olarak sıralanabilir (Fairclough ve Kress, 1993: 2). ESA, bu unsurlar çerçevesinde söylemsel pratiklerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar ilişkileri ile nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışır. Söylemin toplumsal yapılar ve süreçlerle çift yönlü bir ilişkisi vardır. Hem bunların yeniden üretilmesine katkı sağlar hem de mevcut toplumsal yapı ve süreçlere anlam katar (Wodak, 2002). Fairclough ve Wodak (1997: 258) çift yönlülüğü şöyle ifade eder:

“Söylem toplumsal olarak inşa edici olduğu kadar toplumsal olarak inşa edilendir; durumları, bilgi nesnelere, insanlar ve insan grupları arasındaki ilişkiler ile onların kimliklerini inşa eder. Hem toplumsal statükonun sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine yardım etmesi, hem de onun dönüştürülmesine yol açması anlamında söylem inşa edicidir” (aktaran Durna ve Kubilay, 2010: 64).

ESA, sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılan bir yöntemdir. Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Sosyoloji gibi bilim dalları ve disiplinlerin kapsamına giren siyasi söylem ESA'nın en çok başvurulduğu alanlar olarak ön plana çıkar. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan siyasi söylemin ise Chilton ve Schaeffner'a göre (1997) dört stratejik işlevi vardır: baskı, direniş, gizleme ve meşruiyet. Baskı işlevi ile başlamak gerekirse, özellikle iktidarda olan politikacılar, kamuoyuna söylemin içeriğini kabul etmek zorunda oldukları izlenimini vermek için genellikle konuşma eylemlerini zorlayıcı bir şekilde kullanırlar. Bunun karşı stratejisi olan direniş ise iktidar karşıtı grupların protesto amaçlı söylemsel stratejisidir. Siyasette söylemin en önemli işlevlerinden biri de bilgi akışını gizlemesidir. Bu strateji ayrıca, kamuoyunu yanlış yönlendirmek amacıyla reddetmeyi, delilleri gizlemeyi, gizliliği ve yalan söylemeyi de içerir. Son olarak, çoğunlukla siyasi partiler arasındaki rekabet ortamında partiler, kendi eylem ve politikalarını haklı çıkarmak için meşrulaştırma söylemine başvururlar. Toplumun ihtiyaç ve değerlerini vurguladıkları yanıltıcı söylem teknikleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu çalışmanın içeriği ve kapsamı düşünüldüğünde Britanya Parlamentosu'ndaki istisnacılık söyleminin en çok meşrulaştırma stratejilerini içerdiği görülmüştür. İstisnacılık söylemi bu meşrulaştırmaya, Britanya'nın Avrupa entegrasyonu ile uyumsuzlaştığı noktalarda kendi siyasi ve ekonomik tercihlerini kamuoyunun ve diğer siyasi aktörlerin gözünde haklı çıkarmak için başvurur ve bunu iki temel yolla yapar. Bunlardan ilki Britanya siyasi ve ekonomik kurumlarının farklılığı ve biricikliği üzerine kurulmuş söylemdir. Bu noktada siyasi bağlamda düşünüldüğünde Britanya parlamentosu, demokrasisi, egemenliği gibi kavram setleri siyasi kurumların karşılığı olurken ekonomik kurumlar açısından düşünüldüğünde ise para birimi ve politikaları, ülkenin ticari tercihleri ve Britanya ekonomisinin dayandığı tarım-üretim-finans sektörleri arasındaki hiyerarşik ilişkilerin oluşturduğu yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede Britanya, kendisini Avrupa entegrasyonunun parçası olan diğer ülkelerden ayıştırdığı gibi Britanya'nın bu alanlarda “üstünlüğünün” de sıklıkla ön plana çıkarılması söz konusudur. İstisnacılık söylemi ikinci olarak ise Britanya ulusal kimliğinin pekiştirilmesine ve yeniden üretilmesine katkı sağlar. Bu açıdan istisnacılık söyleminin incelenmesinde ESA önem kazanır. Kimlik ve farklılık kavramları, eleştirel

söylem analizinin öncelikli gündem maddelerindedir. Söylemin kuruluşunda kullanılan temel stratejiler, ulusal kimliğin inşasına yönelik stratejiler (constructive strategies), ulusal kimliklerin korunması ve yeniden üretilmesi için kullanılan korumacı stratejiler, ulusal kimlikleri dönüştürücü stratejiler (transformative strategies) ve ulusal kimliklerin yapı bozumunu öneren stratejiler (destructive strategies) eleştirel söylem analizinin odağında yer alır (Wodak, 2002: 19). Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus, istisnacılık söyleminin sıklıkla Avrupa şüpheciliği söylemi ile iç içe geçmiş olmasıdır. Analizlerde de görüleceği gibi alıntı yapılan hemen hemen her milletvekilinin konuşmasında Avrupa şüpheciliğinin izleri sürülebilir. Bu açıdan söz konusu iki retoriği birbirinden bağımsız düşünmek olanaksızdır. Fakat çalışmanın ilk bölümünde hatırlatıldığı üzere istisnacılık söylemi, Avrupa şüpheciliği için gerekli ama tek başına yeterli olmayan bir koşuldur.

İstisnacılık söylemi bir siyasi söylem formudur ve bunun hangi kategorilerde incelendiğine dair akademik çalışmalarda birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan Trosborg (1997: 128) ve Schaffner'a (1997: 2) ait olanlar, bu çalışmada izlenecek yöntem açısından yol göstericidir. Trosborg'a göre dahili ve harici siyasi iletişimi sağlayan siyasi söylem, ilk grupta ulusal ve uluslararası kurumlarda politikacıların birbirleri ile konuşmalarına atıf yaparken ikinci grupta siyasi söylemin hedefi kamuoyunun gözünde siyasi eylemlerin meşrulaştırılmasıdır. Schaffner'ın gruplandırması ise devlet içi ve devletlerarası söylemleri ayrıştırır.

Bahsi geçen sınıflandırmalar ışığında bu çalışma, politikacıların karşılıklı iletişimlerini içeren ama aynı zamanda kamuoyuna hitap özelliği de taşıyan, ülkedeki iç siyasete ait söylemin gerçekleştiği parlamento konuşmaları üzerine kurulmuştur. Akademik yazında parlamenter söylemin birçok tanımı yapılmıştır. Bayley'e göre parlamento görüşmeleri siyasi dilin önemli bir alt başlığı ve aynı zamanda en resmi ve kurumsal halidir (2004: 1). Ilie'e göre ise seçilmiş temsilcilerin müzakere ve karar alma amaçlı normlarla düzenlenmiş etkileşimidir ve belirli bir kurumsal düzen içinde gerçekleşir (Ilie, 2009: 61). Van Dijk ise parlamenter söylemin kendi bağlamsal özelliklerine dikkat çeker. Nerede ve hangi konu üzerine gerçekleştiği, katılımcıların kim olduğu söylemin bağlamını belirler (Van Dijk, 2004: 340). Siyasi mülakatlar, seçim kampanyası konuşmaları gibi diğer siyasi söylem çeşitlerine göre daha resmi ve normlarla düzenlenmiş olduğu kabul edilir (Ilie, 2009: 61; Bayley, 2004: 1). Parlamenter söylemin en önemli unsurunu, genel kurullarda kamuoyuna açık olarak

gerçekleşen söylem örnekleri oluşturur. Genel kuruldaki tartışmalar, herhangi bir yasama gündemi, milletvekillerinin resmi ve sözlü olarak karşı karşıya geldiği durumlardır. Bu görüşmeler sırasında milletvekilleri sadece kendilerinin değil, aynı zamanda temsil ettikleri siyasi partilerin de görüşlerini aktarırlar. Böylelikle söylemsel olarak hükümet ve muhalefet karşı karşıya gelmiş olur.

Ilie'e göre parlamenter söylemin birbirine iki zıt ama bir anlamda birbirini tamamlayıcı özelliği vardır. Bunlardan ilki iktidar mücadelesidir. Mevcut iktidar konumunun savunulması ya da iktidar konumuna sahip olanlara karşı bir kazanım mücadelesi bu çerçevede düşünülmelidir. İkincisi ise sözleşmenin ve statükonun korunması için iktidar sahiplerinin ürettiği söylemdir (2003). Britanya özelinde düşünüldüğünde parlamento görüşmelerinin önemi, Britanya Parlamentosu'nun ülkedeki en görünür ve göz önünde olan siyasi kurum olmasından kaynaklanır. 13. yüzyıldan itibaren parlamento, mevcut sorunlara karşı bir tepki olarak toplanan bir kurum olmuştur. Parlamenter kurumsallaşma zamanla çeşitli örgütsel yapıları da beraberinde getirmiştir. 20. yüzyılda ise parlamento, politika belirlemede temel bir role sahip olmuştur.

Copeland ve Patterson'a göre (1997: 154) günümüz Britanya parlamentosu, hükümetin gözetimi, tartışmalar için bir arena olma, yürütmenin seçilmesi, tavsiye ve onay verme gibi görevleri yerine getirmektedir. Bu gibi çeşitli kurumsal özelliklerin temelinde hasımlık ve işbirliği gibi birbirine karşıt iki ilke bulunmaktadır. Britanya Parlamentosu'nda milletvekilleri, konuşmaları sırasında diğer milletvekillerine hitap etmez. Tüm hitaplar Parlamento başkanına gerçekleştirilir. Bu yüzden karşılıklı soru cevap sırasında bile ikinci tekil/çoğul şahıs kullanımına nadir olarak rastlanır. Britanya Parlamentosu'nun bir diğer özelliği de geleneksel olarak milletvekillerinin yazılı bir konuşma metni okumaktansa, çeşitli notlardan yararlanarak konuşmalarını yapmasıdır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, yukarıda kapsamı, amacı ve yöntemi belirtilen araştırma neticesinde 43 yıllık Parlamento görüşmeleri arşivi üzerinden toplanan verilerin analizine yer verilmiştir. Verilerin toplanma sürecinde Britanya ve Avrupa entegrasyonunu temsil eden AET/AB/Avrupa¹⁰⁰ öznelerinin nasıl inşa edildiği

¹⁰⁰ İstisnacılık söyleminde "Avrupa" hem AET/AB gibi entegrasyon kurumlarına karşılık gelmekte hem de Britanya'nın da bir parçası olduğu coğrafi mekan anlamından uzaklaştırılmaktadır. Bu bağlamda "Avrupa" Britanya'nın dışındaki entegrasyonun tamamı olarak düşünülebilir.

ve hangi bağlamda birbirini dışlayarak kullanıldığı, bu öznelerin hangi kavramlarla ilişkilendirildiği, AET/AB/Avrupa öznelerinin dışında hangi üye devletlerin Britanya'nın ötekisi haline getirildiği vb. sorulardan hareket edilmiştir. Bu sorular ışığında elde edilen verilerde somutlaşan kavram setleri, kendi içlerinde gruplandırılarak araştırmanın alt başlıkları üretilmiştir. Egemenlik, ekonomi, Britanya'nın dünya üzerindeki konumu ve coğrafyası olarak gruplanabilecek bu genel başlıklar altında araştırmanın amacına yönelik olarak ilgili kavramın hangi parti ya da partilerce istisnacılık söylemine konu edildiği ve Britanya'nın üyelik dönemi boyunca hangi süreklilik ve kırılmalarla söylemdeki yerini koruduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE VERİ İNCELEMESİ

3.3.1. Egemenlik

3.3.1.1. Egemenliğin tanımı ve kapsamı üzerine

Egemenlik, Britanya'nın Avrupa entegrasyonu sürecinde, iktidarda olan siyasi partiden bağımsız olarak, istisnacılığı vurgulamak adına sıklıkla başvurduğu bir söylem aracıdır. Nitekim birçok çalışmada istisnacılık siyasetinin anahtar kavramı olarak gösterilmektedir.¹⁰¹ Egemenlik üzerine parlamentodaki görüşmeler incelendiğinde kavramın tanımı ve kapsamı üzerinden süregelen tartışmalarla Britanya'nın Topluluktan farklılaştırılmaya çalışıldığı söylenebilir. Örneğin; Muhafazakâr Parti milletvekili Gilbert Longden egemenliği, "istediğini koparma gücü" olarak tanımlarken Topluluk üyeliğinin bu gücü Britanya'nın elinden alması nedeniyle egemenlik adına ülkede bir şeyin kalmadığını savunmaktadır (HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 c. 312).

Nugent'e (1996: 13) göre 1980'lerin ortalarına kadar egemenlik kavramı, İşçi Partisi'nin söyleminde daha fazla yere sahiptir. Fakat bu durum partilerin ilgili dönemdeki ideolojik konumlanmaları, -yani Muhafazakâr Parti'nin milliyetçi, İşçi Partisi'nin ise enternasyonalist çizgisi- düşünüldüğünde bir çelişki oluşturmaktadır. İktidarda olduğu 1974-1979 dönemi boyunca İşçi Partisi için önemli olan husus, egemenliğin nasıl tanımlandığından ziyade, mutlak mı yoksa görece mi düşünülmesi gerektiğidir. Bu anlamda partinin Topluluk karşıtı milletvekillerinin egemenliğin mutlak olarak düşünülmesinden yana tavır alarak herhangi bir paylaşımın

¹⁰¹ Geddes , A. 1993; George, S. 1994, Greenwood , S.. 1992, Young , J.W. 1993

teslimiyet olduğunu vurguladıkları belirtilmelidir. Pappamikail'e göre bu tutum Britanya'nın kendine özgü siyasi kültürünü yansıtır. "Britanya'da siyaset siyah ya da beyazdır, onlar ya da bizdir, ya tamamen yanlıştır ya da tamamen doğrudur." Dolayısıyla bu çatışmacı yapı egemenlik anlayışını da mutlak kılmıştır. Egemenlik ya vardır ya da yoktur (Pappamikail, 1998: 217).

Bu sıfır toplamı oyunu İşçi Partisi milletvekili Eric Deakins şöyle açıklar:

"Önemli olan gücümüzü demokratik ya da otoriter bir kuruma devretmemiz değil, gücün devredilip devredilmemesidir. Devredilen güç içinde -şüphesiz ki bu devirle kaybolacaktır- yürütmenin hâkimiyetinin merkezinde olan ülke bütçesinin kontrolü de olacaktır. Egemenliği paylaşıp paylaşmadığımız önemli değil. Örneğin kamusal harcamalarımızın artışını belli bir oranda tutmak istiyoruz ama diğer üye devletler tarafından farklı bir oran olması söyleniyor. Bu egemenliğin paylaşımı değil, egemenliğin kaybıdır. Çünkü istediğimizi artık yapabilir durumda olmayacağız" (HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 c. 305).

Yine aynı partiden Raphel Tuck da bu görüşü desteklemektedir:

"Egemenlik yüzyıllardır siyaset bilimciler tarafından herkese emir verebilme ve hiç kimseden emir almama gücü olarak tanımlandı. Bir kere güçten vazgeçersek, egemenlikten de vazgeçeriz. Nasıl Tanrı'dan korkan bir ateist olamazsa, egemenliğin paylaşılması da aynı ölçüde imkansızdır [...] Bir kere paylaşıldı mı, o egemenlik olmaktan çıkar. Bu ülkede olan budur. Ne yapmamız gerektiği bize söyleniyor. Ekonomik ve finansal talimatlar çerçevesinde bir ekonomi politikası izlememiz konusunda yönlendiriliyoruz" (HC Deb 03 Temmuz 1974 vol. 876 cc. 491 ve 516).

Aradan geçen yıllara rağmen İşçi Partisi içinde egemenliğin mutlak bir düzlemde tanımlanması gerektiğini düşünen isimler yer almaya devam etmiştir. 2012 yılında yapılmış bir konuşmada Graham Stringer mutlak egemenliği şöyle savunur:

"Avrupa Birliği bir araya gelmiş demokratik egemen devletlerin demokrasiyi bir havuzda topladıkları serbest pazarı olarak tanımlandı. Ancak havuzda toplanmış demokrasi, felsefi olarak bir kategori hatası. Eğer egemenliği havuzda toplarsak, egemenliği kaybederiz. Havuzda toplama konsepti, egemenlik konsepti ile uyumlu değildir"¹⁰² (İşçi Partisi, HC Deb, 27 Kasım 2012 vol. 554 c. 194).

Anlaşılabacağı üzere İşçi Partisi, egemenliği tanımlama konusunda Britanya siyasi geleneği çerçevesinde bir yol izlemiş, görelî ya da paylaştıkça artacak bir egemenlik anlayışını reddetmiştir.¹⁰³ Bu sebeple söz konusu anlayışı benimseyen AET/AB

¹⁰² Egemenlik ve demokrasi kavramları arasındaki geçişler dikkat çekicidir. Milletvekillerinin konuşmalarında zaman zaman bu iki kavram birbirinin yerine geçebilmekte, anlamları birbirine eşitlenmektedir. Bu iki kavrama dair daha detaylı bir inceleme bir sonraki başlıkta yapılacaktır.

¹⁰³ Britanya Parlamentosu'nda egemenliğin paylaştıkça artacağına dair söylem örneklerine de rastlamak mümkündür. Yine İşçi Partisi'nden Bill Rammell'e göre egemenliği paylaşıyor olmak

politikaları daha en başından sorunlu ve sorgulanabilir kılınmıştır. Egemenliğin kapsamı açısından bakıldığında hem siyasi hem de ekonomik temelli argümanlarla egemenlik söyleminin desteklendiği görülmektedir. Ekonomi ve egemenlik ilişkisine dair kurulan istisnacılık söylemi ise ilerleyen başlıklarda daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Egemenliğin tanımı açısından tespit edilen İşçi Partisi söylem örneklerine karşın, Muhafazakâr Parti söyleminde böyle bir tanımlama çabasına rastlanılmamaktadır. Egemenliği daha çok kaynağı ya da ilgili entegrasyon politikası alanında kaybı açısından yorumlayan Muhafazakâr Parti milletvekillerinin egemenlikle ilgili görüşleri, kavramı tanımlamak üzerine yoğunlaşmamıştır. Bu bağlamda bir sonraki bölümde Britanya’da tarihsel olarak egemenliğin kaynağı olarak görülen Parlamento’ya dair üretilmiş istisnacılık söylemine değinilecektir.

3.3.1.2. Egemenliğin kaynağı: Parlamento

Britanya siyasetinde egemenliğin temel kaynağı parlamentodur. Hatta Judge’a göre (1988: 443) parlamenter egemenlik kavramı, 19. yüzyıldan günümüze kadar Britanya’da hegemonik ideoloji olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda iki büyük partinin söyleminde “parlamentoların anası” olarak kabul edilen Westminster aracılığıyla geçmişe ve ülkenin siyaset geleneğine sıklıkla atıflar yapılır. Burada vurgulanmak istenen, Britanya Parlamentosu’nun Avrupa’daki herhangi bir devletin parlamentosundan çok daha uzun bir geçmişe sahip ve yetkileri anlamında da sınırsız ve kadr-i mutlaktır olduğudur. Derek Walker-Smith bu görüşü şöyle dile getirir:

“Britanya’da biz parlamentonun üstünlüğü ilkesini takip ederiz. Parlamento yücedir ve yetki alanı sınırsızdır. Bu ilke eski bir deyişte şöyle anlatılır: Parlamento bir erkeği kadın, bir kadını erkek yapmak dışında her şeyi yapabilir. Modern cerrahinin mucizelerinin bu örneğin çarpıcılığını ortadan kaldırdığı doğrudur ancak ilke aynı kalmıştır. O ilke kadr-i mutlak parlamentodur [...] Benzer bir değerlendirme Topluluk için yapılamaz. Toplulukta parlamentonun egemenliği ya da yüceliği gibi bir ilke yoktur”¹⁰⁴ (Muhafazakâr Parti, HC Deb 07 Temmuz 1977 vol. 934 cc.1488-1489).

Britanya’ya ekonomik ilişkilerinde ve para biriminin değerlendirilmesinde önemli bir avantaj sağlar ve bu ödenmeye değer bir bedeldir (HC Deb 21 Temmuz 1998 vol. 316 c. 998).

¹⁰⁴ Avrupa entegrasyonunun Britanya’nın egemenlik alanını kısıtladığına dair genel kanıya alternatif bir görüş İşçi Partisi milletvekili Edmund Dell tarafından getirilir. Dell’e göre AET’nin Britanya üzerindeki olumsuz etkisi egemenlik alanını kısıtlaması değil, yasama erkinin, yani Parlamento’nun yürütme üzerindeki kontrolünü kaybetmesidir (İşçi Partisi, HC Deb, 3 Temmuz 1974 vol. 876 c. 525).

Bu argüman, Kıta Avrupası'nda Britanya Parlamentosu'nda görülen istikrar ve devamlılığı bulmanın mümkün olmadığı ile desteklenir. Çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği gibi 13. yüzyıldan günümüze neredeyse kesintisiz bir şekilde devamlılık hikayesi sunan Parlamento, bu özelliği ile Avrupa entegrasyonu ve onun kurumları karşısında yüceltilir. Bu bağlamda Britanya siyasal modernleşmesinin sonucu kadr-i mutlak parlamentonun, Topluluk yapısına yabancı bir kurum olduğu savunulur. Britanya'nın en önemli devlet adamlarından biri olarak kabul edilen Winston Churchill'in kendisiyle aynı ismi taşıyan torunu da İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Muhafazakâr Parti içinde yaygın olan bu görüşü 1991'de benzer bir üslupla desteklemeye devam eder:

“Parlamentar sistemimiz ve bize sunduğu istikrar sayesinde 300 yılı aşkın süredir Britanyalılar devrimin, iç savaşın ve istilanın korkusundan uzaklar. Bunda tekiz. Parlamentomuz, başkaları direnemezken, faşizme, Marksizme ve komünizme üstün geldi” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 26 Haziran 1991 vol. 193, cc. 370-371).

Churchill, bu ifadeleriyle parlamentonun istikrarını ideolojik bir temelde konumlandırır. Britanya Parlamentosu; faşizm, Marksizm ve komünizm gibi ideolojilerin tam karşısında bulunması nedeniyle liberal bir temele sahip gibi tasvir edilse de Parlamento'nun “sunduğu istikrar” aslında muhafazakâr ideolojiye göndermeler yapmaktadır. Bu doğrultuda Parlamento'nun değişime açık olmaması ve yüzyıllardır süregelen ideolojik konumunu muhafaza etmesi Britanya'ya özgü olarak görülmektedir.

Britanya'da Parlamento'nun üstünlüğü ilkesinin doğal sonucu, ülkede yazılı bir anayasanın bulunmamasıdır. Yazılı metinlerin üzerine kurulan bir entegrasyon yapısı bu anlamda Britanya siyasi geleneğine yabancısıdır ve bu durum her iki partinin de benimsediği bir yaklaşımdır. Anayasızlığa dair geliştirilen söylem, yine yukarıda belirtilen muhafazakâr bir “istikrar” retoriği ile pekiştirilir. John Ellis'in sözleri ile ifade etmek gerekirse:

“Bu ülkedeki sistemimiz herkese uymayabilir, ama yıllardır ayakta. Benim gurur duyduğum bir sistem. Bence hepimiz, özellikle nasıl çalıştığımızı gördüğümüzde, gurur duyuyoruz. Daha az istikrarlı sistemlere sahip diğer ülkeler anayasaya ya da daha üst bir şeye ihtiyaç duyabilir. Bu bizim bilmediğimiz bir konu. Bizim sistemimiz halkımız tarafından anlaşılıyor. Buraya geliyoruz ve onların güveni sayesinde iktidarı kullanıyoruz” (Muhafazakâr Parti, 1 Aralık 1977 vol. 940, cc. 802-803).

Britanya muhafazakârlığında hükümetin kontrol ve fren mekanizmalarına tabi olması beklenir, ancak bu mekanizmanın hükümetin “asli görevlerini” yerine getirmesini engellememesi gerekmektedir. Bu bağlamda “esneklik” önemli bir ilkedir. Ancak yazılı metne dayanan anayasal sistemlerde bu esneklik bulunamayabilir. Major hükümetinde İçişleri Bakanlığı yapmış John Patten’e göre, Britanya’da vatandaşlar aktiftir ve kendi haklarını koruyabilir. Yazılı bir anayasa ise bir baskı grubu olarak vatandaşları tehlikeye atar (Norton, 2012: 125). Ancak temelde anayasal kısıt, hükümetin eylemlerine yöneliktir. Britanya’nın muhafazakâr geleneği Muhafazakâr Parti’nin yazılı bir anayasa dolayısıyla Topluluk antlaşmalarına karşı tutumuna ışık tutmaktadır. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki, bu tutuma İşçi Partisi söyleminde de şöyle rastlanılmaktadır:

“Bu ülkenin uzun zamandır esnek bir anayasası var ve Roma Antlaşması bize yazılı bir anayasa dayatıyor. Birçoğumuz Antlaşmanın dayattığı kısıtlamalar için giderek endişeleniyoruz” (David Stoddart, İşçi Partisi 18 Aralık 1980 vol. 996, c. 617).

Yazılı anayasa karşıtlığı ve bu doğrultuda benimsenen siyasal “esneklik” Britanya siyasetinin iki önemli partisi tarafından da benimsenen içkin bir özelliği olarak tanımlanabilir. Roma Antlaşması gibi bir yazılı metnin, “dayattığı kısıtlamalar”la bu esnekliğe bir tehdit oluşturacağı öne sürülür.

Kıta Avrupası’nın tarihinde görülen devrimci süreçlerin bir uzantısı da Avrupa entegrasyonunun kurumsal dinamizmi olarak yorumlanır. Bu dinamizmi sağlayan başta Roma Antlaşması olmak üzere entegrasyonun yapısında değişiklikleri sağlayan Maastricht, Amsterdam ve Lizbon gibi yazılı antlaşmalardır. Örneğin, AET’nin kurucu antlaşması olan Roma Antlaşması’nın Britanya Parlamentosu’nun egemenliğine meydan okuduğu öne sürülmektedir. Bu antlaşma üzerinde her türlü değişiklik ve bu değişiklikleri yazılı hale getiren diğer antlaşmalar da Parlamento’nun “kesintisiz” üstünlüğünün sürekli olarak vurgulanmasına zemin oluşturmaktadır. Britanya’da muhafazakârlığın temel taşlarından biri olan Edmund Burke’ün düşüncesinde de yer bulan ve kurumların statükosunun korunmasını savunan ilke *anayasal muhafazakârlıktır*. Öte yandan Avrupa entegrasyonu, yapısal olarak kurumsal dinamizmi benimsemiştir. Bu sürekli değişim ve dönüşüm, Britanya muhafazakârlığı ile ters düşmektedir (Collin, 1997). Bu doğrultuda Muhafazakâr Parti içinden 34 yıl arayla benzer sesler yükselmektedir:

“Bence bu Britanyalıların hak ve yükümlülüklerinde ve onları koruyan Parlamento ve Britanya mahkemelerinin haklarında önemli bir azalmadır [...] Britanya insanları koruyan bir Parlamentosu olması ile tanınır. Adalet için mücadele etmiş bir Parlamentomuz ve insanlarımızın bağımsızlığını ve özgürlüğünü savunan mahkemelerimiz var. Bu kesinlikle Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve Avrupa Adalet Divanı'nın yetkilerinin artırılması ile aşıldı. Roma Antlaşması'na yeni bir ek için adım atmadan önce durmalı ve hayatı herhangi bir yönde daha iyi yapacak mı ve bağımsızlık ve özgürlüğümüzü koruyacak mı diye düşünmeliyiz. Bu kararları hukuk tecrübesi tamamen farklı bir gelenekten gelen yabancı mahkemelerdeki insanlara bırakırsak, karar alıcılığı Britanyalılardan çok uzaklaştırmış oluruz” (Teddy Taylor, Muhafazakâr Parti, HC Deb 16 Haziran 1986 vol. 99 c. 838).

“Kurumun yapısı tanınamayacak boyutta değişti. Avrupa Ekonomik Topluluğu Avrupa Topluluğu oldu ve “Ekonomik” kısmı çıkarıldı. Sonra Avrupa Topluluğu ismini Avrupa Birliği olarak değiştirdi. Kendi seçilmiş Parlamentosu, bayrağı, marşı, para birimi, mahkemeleri ve dış temsilcilikleri oldu. Neler olduğunu anlamak için kimsenin anayasa uzmanı olmasına gerek yok: Bu kurum kendini birleşik Avrupa devletlerine dönüştürüyor, tek bir Avrupa süper devleti” (David Nuttall, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 9 Haziran 2015 vol. 596 c. 1125).

Bu iki söylem örneği göstermektedir ki Muhafazakâr Parti'de, AET/AB'nin antlaşmalarla değişen yapısının Britanya bağımsızlığına, özgürlüğüne ve üniter yapısına karşı oluşturduğu tehdit algısı geçen on yıllara rağmen değişmemektedir. Söz konusu tehdit AET/AB'nin *öteki* konumunu da sürekli olarak pekiştirmektedir.

Bu noktada vurgulanması gereken entegrasyonun antlaşmalarla değişen yapısı konusunda Britanya siyasetçileri seçiciliğidir. Tek Avrupa Senedi bu kurumsal dinamizm içinde istisnai bir konuma yerleştirilirken tıpkı yukarıda bahsi geçen Roma Antlaşması gibi Maastricht Antlaşması da, ülke çıkarlarına *karşı* bir metin olarak tanımlanır.

“[...] Tek Avrupa Senedi iyi bir antlaşmaydı. Çünkü siyasi işbirliğine dayanıyordu. Onun için olumlu oy kullandım çünkü Avrupa içinde siyasi işbirliğinin kalitesinin geliştirilmesine ve onun Avrupa içinde ticareti artırma potansiyeline inandım. Bunlar onu onaylamak için iyi sebeplerdi. Şu da doğru ki Komisyon'un gücünün artırılmasını da içeriyordu. Tek Avrupa Senedi ile Maastricht Antlaşması'nın farkı ilkinin tamamen işbirliği ve ticaret, ikincisinin ise bizim nasıl yönetileceğimiz üzerine olması” (William Cash, Muhafazakâr Parti, HC Deb 1 Aralık 1992 vol. 215 c. 209).

“Bu üzücü bir gün. İsterseniz siz demokrasi diyebilirsiniz, ama ben Maastricht'in demokrasiyle ilgili olduğuna inanmıyorum; ruhunu Brüksel'e, Almanya'ya ve diğerlerine satmakla ilgili [...] Bazı insanlar küçük kozalarına sıkışmış Roma ve Maastricht Antlaşması'nın Britanya'ya iyilikler getireceğini düşünüyor. Antlaşmaların sonsuza kadar sürmeyeceğini artık anlayalım” (Dennis Skinner, İşçi Partisi, HC Deb 15 Nisan 1993 vol. 222 c. 990).

Özellikle kurumsal dinamizmin bir parçası olarak AB'nin müktesebatını üzerine inşa ettiği antlaşmaları anayasal bir çerçeveye oturtma ve hatta kendi anayasasını oluşturma çabası Britanya siyasetçileri tarafından tepkiyle karşılanmış, bu dönemde ülkenin anayasa bulundurmaya biricik siyasi yapısına atıflar artmıştır. Avrupa anayasası o kadar büyük bir tehdit olarak tasvir edilir ki sadece Britanya için değil, diğer üye devletler için de önemli sorunlar teşkil ettiği öne sürülür. Muhafazakâr Parti'de bir dönem Savunma ve Uluslararası Ticaret Bakanlığı yapmış Liam Fox'un ifadeleriyle:

“Anayasa Britanya ve Avrupa için kötü ve şimdi Fransa ve Hollanda halkları tarafından da reddedildi. Ancak, Almanya'da ve Fransa'da dümende olan siyasi dinazorlar ve AB bünyesinde çalışan bürokratlar [...] hiçbir şey olmamış gibi davranıyorlar [...] Bu anayasa bir morg vakası. Bu ölü bir anayasa” (Muhafazakâr Parti, HC Deb, 6 Haziran 2005 vol. 434 c. 993).

İşçi Partisi'nden Austin Mitchell'e göre “Anayasa elitlerin yapay olgusu. Demokrasinin karşıtı, o bir plütokrazi”dir (İşçi Partisi, HC Deb 20 Haziran 2007 vol. 525 c. 1418). Bununla birlikte AB'nin kendisi halkı göz ardı eden elitlerin inşası sonucunda ortaya çıkmıştır. AB, ne yöne girmek istediğini bilir, insanların ne düşündüğünü önemsemez (HC Deb, 24 Mayıs 2011, vol. 528, c. 105). Daha önce de belirtildiği gibi anayasa konusu İşçi Partisi için de bir kırmızı çizgidir. AET/AB'nin kurumsal dinamizmi ve yazılı antlaşmalarla sürekli değişen yapısı konusunda Muhafazakâr Parti'nin inşa ettiği istisnacı söylem örneklerine İşçi Partisi'nde rastlanmasa da Parti, söz konusu “anayasa” olduğu noktada Muhafazakâr Parti ile aynı çizgide buluşmaktadır.

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, Avrupa anayasası halkların talepleri ve demokratik mücadeleler sonucunda ortaya çıkmamıştır, yapay bir siyasal inşanın ürünü olarak tasvir edilir. Bu yapaylığın ise beraberinde demokrasi karşıtlığını da getireceği vurgulanmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde Parlamento'daki istisnacılık söyleminin nasıl bir demokrasi retoriği üzerine kurulduğu detaylarıyla incelenecektir.

3.3.1.3. Britanya demokrasisi Topluluk bürokrasisine karşı

Britanya'da parlamentonun üstünlüğü ilkesi ülkede egemen kurumun parlamento olduğu kabulüne dayanır. Bu kabulün temel varsayımlarından biri, Britanya Parlamentosu'nun temellerinin demokrasi üzerine atılmışlığı ve demokrasinin de

Britanya'ya özgülüğüyle ilişkilidir.¹⁰⁵ Her iki parti içinde de benimsenen bu görüş, parlamenter egemenlik ve demokrasi kavramlarını birbirine eşitlemektedir.

“Parlamenter egemenliğe tehdit, demokrasiye tehdittir. Egemenliği parlamentodan almak onun Avrupa Birliği, yüksek mahkeme ya da başka bir kuruma devridir. Egemenlik nihai gücün halkın Parlamento'daki demokratik temsilcilerine verilmesidir; mahkemelere, Avrupa Birliği gibi uluslararası yapılara değil” (William Cash, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 11 Ocak 2011 vol. 521 c. 179).

“AB üyeliğimize karşı en yaygın argüman demokrasi. Demokrasi seçilmiş ulusal Parlamentoların halkın nasıl yönetildiği ve nasıl yönetilmeyi seçtiği üzerine son kararı vermesi anlamına gelmelidir. Vauxhall temsilcisi arkadaşım Kate Hoey, diktatörlükten bahsetti. Diktatörlük olmayabilir, ama kesinlikle otoriter bir bürokrasi. Kanunlarımızın bu Parlamento'da tartışmalar sonrasında yapılmasını istiyoruz, Brüksel'deki bürokratlar tarafından değil. Bunun hayati bir önemi var” (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 9 Haziran 2015 vol. 596, c. 1119).

Bu demokratik yapının karşısına bir *öteki* olarak yerleştirilen ise Topluluğun karar alma merkezi olarak kabul edilen Brüksel'dir. Belçika başkenti, AET bürokrasisinin sembolü ve üyelikle birlikte egemenliği devralan merkez olarak görülmektedir. Bu merkez, siyasal denetime kapalı ve sınırsız güçlere sahip oluşu üzerinden tanımlanmaktadır. Buna karşıt olarak özellikle İşçi Partisi'nin söyleminde Britanya parlamentosu ve demokrasisi kesintisizdir ve bu kesintisizlik milletvekillerinin söyleminde “denetime tabi” ve “doğrudan olmak” anlamına gelmektedir.

“Kendimizi daima zorlukların içinde buluyoruz çünkü demokratik denetimden taviz vermiş, bürokratik ve merkezileşmiş bir kurumla uğraşyoruz [...] Daha fazla doğrudan demokrasiye ulaşmaya çalışalım, bu bürokratik ve merkezi sistemi reddedelim” (Audrey Wise, İşçi Partisi HC Deb 11 Aralık 1974 vol. 883 cc. 709-710).

“Bürokrasinin benimsenmesi ile, parlamentonun sadece yasal değil aynı zamanda fiili iktidarı da azaldı” (Nigel Spearing, İşçi Partisi, HC Deb 17 Aralık 1974 vol. 883 c. 1529).

“Ortak Pazar üyeliğinin en temel sorunu Bakanlar Konseyi'nin sınırsız gücüdür. Brüksel'deki faaliyetleri üzerinde herhangi bir parlamento kontrolü yoktur. Brüksel'e giden bakanlar üzerinde parlamentonun denetleme gücü yoktur. Parlamento bakanların Brüksel'e gidince ne yapacağını tartışamaz. Bakanlar döndüğünde, yapabileceğimiz tek şey soru sormaktır. Brüksel'de, Bakanlar Konseyi'nde alınan kararları geri alamaz ve değiştiremeyiz. Roma Antlaşması ve Bakanlar Konseyi, Ortak Pazar'ı oluşturan dokuz ülkenin yürütme, yasama ve yargı güçlerinde büyük bir artışı temsil etmektedir. Kararname ile yönetilen hükümetlere önemli güçler vermektedirler. Bu bizim için kabul

¹⁰⁵ Demokrasinin Britanya'ya özgülüğüne alternatif bir görüş, bu kavramın aslında Avrupa siyasal geleneğinin bir ürünü olduğunu kabul eder. Ancak, AB kurumları bu geleneğin içini boşaltmış ve onu gülünç duruma düşürmüştür (Quentin Davies, İşçi Partisi, HC Deb, 16 Mayıs 1994 vol. 240 c. 626).

edilemez ve tüm geleneklerimizi hiçe saymaktır. Britanya tehlikeli ve zor bir işe girişti” (Renée Short, İşçi Partisi HC Deb 07 Nisan 1975 vol. 889 cc. 939-940).

Demokratik sistemlerin “denetime tabi olmak” ya da bir başka ifadeyle “hesap verebilirlik” ilkesi, özellikle 1990 sonrası her iki partinin Avrupa entegrasyonuna yaklaşımında yoğun olarak ön plana çıkmıştır.

“Hatırlatmak isterim ki bulunduğumuz bu Parlamento oturumunda demokratik hesap verebilirliğin ortaya çıkışının üç yüzüncü yıl dönümünü kutluyoruz. 1690’da Parlamento tarafından doğrudan seçilen ve yönetimin finansal denetimini sağlayan birinci Kamu Hesapları Komitesi aracılığıyla hesap verebilirlik ilkesi ortaya çıktı. 1690-1694 yılları arasında ilk yıllık tahminler Parlamento’ya sunuldu. Prosedürdeki bu değişim parlamenter kurumların istikrarının devamlılığını sağladı. Bundan önce Britanya geleneğinde bile Avam Kamarası bir kurumdan çok bir ortamdı. Oturum olmadan bile yıllarca devam edebilirdi. Bu durum Kıta’da yaşananlardan çok farklıydı. Bu yüzden bizim egemenlik tanımımız Kıta’daki herhangi bir ülkenin tanımından farklı. Biz egemenliğin kaybını, finansal konuların denetiminin kaybı olarak tanımlıyoruz. Bu yorum Kıta’da hiçbir yerde bulunamaz. İspanyolların, Almanların, Yunanların, Fransızların, İtalyanların Parlamentolarında devamlılık yok. Egemenliği de bizim gibi kurumsal temelde tanımlamıyorlar. Kamu Hesapları Komitesi’nin denetiminin ve herhangi bir tahkikin dışında önemli miktarlarda paranın aktarımını sağlayacak bir yasa tasarısını tartışıyor olmamız oldukça ironik” (Ted Rowlands, İşçi Partisi, HC Deb 28 Kasım 1994 vol. 250 c. 979).

Demokrasinin istisnacılık söyleminde yeniden sahiplenilmesiyle İşçi Partisi milletvekilleri gibi Muhafazakâr Parti milletvekilleri de zaman zaman demokrasinin bahsi geçen ilkelerine sahip çıkan ve onları Britanya’ya atfeden söylemsel örneklere başvurmuşlardır. Örneğin, William Cash, hesap verebilirlik ilkesinin Britanya’ya özgü olduğunu 1990’lardan 2000’lere taşıyarak vurgulamaya devam eder¹⁰⁶:

“Yüzyıllardır Parlamento demokrasiye doğru evrildi. 17. yüzyıla kadar egemenlik kralda ve kraliyetteydi. Yüzyıllar geçtikçe halkın rızasına ve hesap verebilirlik ilkesine yönlendik. Topluluğun geleceği ile ilgili mevcut öneriler bizi bu rızadan ve hesap verebilirlikten uzaklaştıracak [...] Çok açık ki bu Parlamantonun üyelerinin hesap verebilirlik ve rızaya karşı yaklaşımı Topluluktaki diğerlerinden farklı” (William Cash, Muhafazakâr Parti, HC Deb 19 Aralık 1990 vol. 183 c. 422).

“Eğer Avrupa Birliği, Britanya sisteminin temsil ettiği demokrasi ve hesap verebilirlik ilkelerini benimsemezse, Avrupa’nın geleceği için gerçek bir umut olmayacaktır” (William Cash, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 5 Aralık 2001 vol. 376 c. 428).

¹⁰⁶ Demokrasi ve hesap verebilirlik ilişkisine dair üretilen söyleme 2010’larda da sıklıkla başvurulmuştur. Muhafazakâr Parti’den Bernard Jenkin’e göre “AB bir demokrasi değil. Her şey olabilir ama demokrasi olamaz, o bir bürokrasi. AB’nin Komisyon, Avrupa Adalet Divanı gibi en güçlü kurumlarının hesap verebilirlik ilkesinden yoksun olması dillere destan. Parayı su gibi harcıyorlar” (Muhafazakâr Parti, HC Deb, 26 Ocak 2011, vol 522, c 398).

İstisnacılık söyleminde Britanya demokrasisinin karşıtı ve ötekisi olarak sıklıkla bürokrasi kavramına başvurulmaktadır. Özellikle 1970’lerde İşçi Partisi içinde bürokrasi kavramı, otokrasiyi çağrıştıran bir mekanizma olarak yansıtılmakta ve kavram başlı başına Britanya parlamentosunun, demokrasisinin ve hukuksal yapısının karşıtı olarak kurgulanmaktadır. Tarihi boyunca sık sık “otoriter” rejimlere maruz kalmış Avrupa Kıtası için bu durumun son derece doğal olduğu öne sürülür. Bu bağlamda Brüksel’in temsil ettiği Avrupa’nın “karanlık” yüzünden Britanya demokrasisinin ayrıştırılması zaruri olarak görülmektedir.

“Avrupalı olan her şeye karşı çıkacak kadar Avrupa karşıtı değilim. Tersine, referandum ve Avrupa fikrini seviyorum. Demokrasiyi de seviyorum. Avrupa tarihinin bu tarafını benimsemeye hazırım. Yasamanın, Brüksel’de olduğu gibi, gizlice bulunduğu karanlık tarafını kabul etmiyorum. Bu sevmediğim tarafı. Şu anda Ortak Pazar’ın kurumları bu şekilde yapılmış durumda, demokratik olarak değil” (Michael English, İşçi Partisi HC Deb 11 Mart 1975 vol. 888 c. 351).

Muhafazakâr Parti açısından ise bürokrasi “yozlaşmış siyaset ve yüksek vergilendirme” temelinde değerlendirilmektedir. Britanya siyasetinde, özellikle Muhafazakâr Parti politikalarında genel olarak hoş karşılanmayan vergiler, Avrupa bürokrasisinin doğal bir sonucu olarak gösterilmekte, bu yüksek vergilerden Britanya vatandaşlarının yasalar aracılığı ile korunduğu savunulmaktadır. Ronald Bell bu görüşü şöyle dile getirir:

“Yeni evlerden KDV alınması üzerine konuşmalar var. Neden? Çünkü uyumlu olmamız gerekiyor. Bu vergiler Kıta Avrupası’nda olabilir. Oradaki insanlar karmaşık bürokrasiye alışıklar. Yozlaşmış siyasete alışıklar [...] Burada bizim makul ve mantıklı yasalarımız var, biz onlara [yasalara] saygı duyuyoruz ve tam anlamıyla uyuyoruz” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 cc. 215 ve 357).

Yukarıda bahsi geçen bürokratik yapının aktörleri AET/AB’nin elitleridir. Bu elit sınıf da bürokrasi gibi Britanya’nın karşısında konumlandırılır. Bu söylem çizgisinde Britanya *halk* demektir. Cas Mudde’nin bürokrasinin ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden elitlerin toplumun ortak değerlerinin karşısında konumlandırılması olarak tanımladığı popülizmin (Mudde, 2004) bir örneği olarak gösterilebilecek bu söylemde siyasetçiler, demokrasi ve bürokrasi kavramlarını nasıl karşı karşıya getirmişlerse, Britanya halkı ve Topluluk elitlerini de benzer bir şekilde farklı kutuplara yerleştirmektedirler. Bunun yanında Avrupa elitleri sadece bürokratları değil aynı zamanda teknokratları da içermektedir.

“Batı toplumu elitlerin karar aldığı aşırı merkezileşmiş bir tabanda varlığını sürdüremez. Bu onu Doğu’nun totaliter toplumlarından ayıran özelliktir [...] AET de, her siyasi mekanizma gibi, halk için ordadır [...] ancak belki saikleri teknokratlarıdır” (Frank Judd, İşçi Partisi, HC Deb 16 Mart 1978 vol. 946 c. 814).

Judd ve kimi İşçi Partisi milletvekillerine göre Topluluk elitleri, hem Britanya halkının hem de diğer üye devletlerin halklarına karşı politikalar üretmektedir. AET/AB elitleri üstüne yapılan konuşmalarda Topluluğun yapay inşasının sorumlularının bu elit kesim olduğu da vurgulanır.

“AB anayasası yapay bir olgu ve uzun zamandır kendi görüşlerini Avrupa halklarına dayatan Avrupa elitinin ürünü” (Austin Mitchell, İşçi Partisi Parti, HC Deb 20 Haziran 2007 vol. 461 c. 1418).

Muhafazakâr Parti’nin 1980’lerin tamamını kapsayan iktidarındaki ideolojik dönüşümü, Britanya demokrasisi özelinde, demokrasi kavramı üzerinden yürütülen istisnacılık söyleminde önemli kesintilere yol açmıştır. Özellikle 1980’lerin ilk yarısında AET ile ilişkilerde demokrasi görünmez bir kavram haline gelmiş, Britanya’ya özgülüğünü kaybetmiş ve bu durum iki parti tarafından da benimsenmiştir. Demokrasinin siyasi söylemde geriye düşüşü 1970’lerde karşıtı olarak tanımlanan bürokrasi kavramını da, yeni bir bağlama yerleştirmiştir. Bürokrasi, Muhafazakâr Parti tarafından, hem demokrasi karşıtlığından çıkarılarak başlı başına Britanya siyasetinin bir ötekisi ve tehdit kaynağı olarak söylemdeki yerini korumuş hem de Muhafazakâr Parti iktidarının iç siyasette yürüttüğü neo-liberal politikalar göz önünde bulundurulduğunda kavrama yeni bir çerçeve kazandırılmıştır. Bürokrasi, neo-liberal siyasetin karşı olduğu her şeydir: kamu harcaması ve kamulaştırmadır, ekonomiye müdahaleci devlet aygıtlarıdır. Britanya’daki kamu harcamalarının kısıtlanması ve özelleştirmelerin artırılması, halihazırda Muhafazakâr Parti’nin bürokrasi ile mücadele araçlarıdır. Bu bağlamda bürokrasiye karşı verilen mücadele, aynı şekilde AET ilişkileri kapsamında da yürütülmelidir. Muhafazakâr Parti’den Tony Marlow’un konuşmalarında neo-liberalizmin ve onun temsil ettiği kamu harcamaları karşıtlığı, deregülasyon ve serbest ticaret gibi politika tercihlerinin AET/AB bürokratik yapısına nasıl karşıt olarak kurgulandığının izlerini sürmek mümkündür:

“Canavar beslendikçe bizi yutana kadar büyüyecek. Britanya’daki hükümet kamusal harcamaları kontrol etmeye çalışıyor ve bu zor bir görev. Kamu harcamalarını artıran kurumlar var [...] Kanalın diğer yakasında da artan kamu harcaması istiyor muyuz? Bir de seçilmiş temsilcilerden değil, kendi imparatorluklarını büyütmek için

birbirleriyle rekabet eden bürokratlardan oluşan Komisyon'dan oluşan bir yapı” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 25 Şubat 1985 vol. 74 c.142).

“Bu yasa¹⁰⁷ Parlamento için kötü. İnsanların parası üzerindeki kontrolümüzü kaybedip onu seçimle göreve gelmemiş bürokratlara veriyoruz. Bu Britanya için kötü. Kimseye karşı sorumluluğu olmayan kamulaştırılmış büyük kurumlar problemiyle uğraşıyoruz ama burada hiç kimseye doğrudan hesap vermeyen bir kuruma para aktarıyoruz. Bu Avrupa için de kötü. İstedığımız karşılıklı deregülasyon, serbest ticaret ve bürokrasinin kaldırılması. Maliyetli yeni politikalar istemiyoruz. Bürokratların iştahlarını kabartmak istemiyoruz” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 22 Ekim 1985 vol. 84 c. 209).

Bu bağlamda neo-liberal ideoloji her ne kadar Britanya'nın tarihsel istisnacılık kaynakları arasında yer almasa da istisnacılık söylemi Britanya'da değişen toplumsal ve ekonomik dönüşüme ayak uydurmakta zorlanmamıştır. Neo-liberalizm 1980 sonrası Britanya'da hakim ideoloji konumuna gelirken, istisnacılık söylemi de bu ideoloji Britanya'ya özgü olarak inşa etmiştir.¹⁰⁸

Neo-liberalizm ile Muhafazakar Parti'ye kıyasla daha mesafeli bir ilişkisi olan İşçi Partisi ise ülkenin kamusal harcamalarını ve AET'ye aktarılan parayı hiçbir zaman aynı şekilde değerlendirmemektedir. Parti politikası gereği kamu harcamalarına destek verilmeli, özelleştirmelere şüpheyle yaklaşılmalıdır. Aşağıda Denzil Davies'in de belirttiği gibi, kısıtlanacak bir bütçe varsa o da AET'ninkidir:

“1980 yılında [AET'ye] net katkımızın 1 milyon GBP olacağı söylendi [...] kamu harcamalarının bu [AET'ye aktarılan] kalemi bu mecliste tartıştığımız diğer kamu harcamalarından çok daha farklı. Bu 1 milyon GBP'nin 1 senti bile bizi bu meclise gönderen halka dönmeyecek. Bu 1 milyon GBP'yi ya da daha fazlasını ödediği vergi ile üreten Britanya halkı bu parayı herhangi bir şekilde geri alamayacak. En azından bu ülkede hastane yapmak için kullanılmayacak. Emeklilere, engellilere yardım ya da okul yapmak için kullanılmayacak. Bu para Avrupa Topluluğunun diğer ülkelerine gidecek ve tabi ki o ülkeler birçok ekonomik faaliyette bizimle doğrudan rekabet içindeler. Benzersiz bir kamusal harcama tasarısı tartışıyoruz. Para doğrudan rakiplerimize gidecek ve kesinlikle bize zarar verecek” (İşçi Partisi, HC Deb 16 Temmuz 1979 vol. 970 c. 1039).

¹⁰⁷ Konuşmada bahsi geçen yasa, 1972 tarihli Avrupa Toplulukları yasasına bütçe konusunda getirilen bir düzenlemedir.

¹⁰⁸ Neo-liberalizmin istisnacılık söylemi içindeki konumuna 3.3.2.3 başlığında detaylı bir şekilde yer verilecektir.

Neo-liberal ideolojinin yerleşmesi ile birlikte yokluğu hissedilen demokrasi kavramı, Demir Lady'nin başbakanlığının son iki yılı da dahil olmak üzere 1990'lar boyunca Muhafazakâr Parti iktidarının istisnacılık söyleminin bir parçası olmaya devam etmiştir.¹⁰⁹ Hatta söylem zaman zaman, Michael Spicer'ın da aşağıdaki alıntıda yaptığı gibi, felsefe tarihine yapılan atıflarla da güçlendirilmiştir:

“Kant'ın ve 19. yüzyıldaki diğer filozofların felsefesinin temeli anti-demokratiktir. Britanya demokrasi geleneğine benzer bir gelenek yoktur. Fransa Meclisi'ne ya da Alman Federal Meclisi Bundestag'a gidenler bu kurumların ülkelerindeki tamamen farklı konumlarını görecekler” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 21 Şubat 1992 vol. 204 c. 639).

Sonraki başlıklarda ayrıntılı biçimde değinilecek olan APB entegrasyonunun derinleşmesi ve beraberinde ekonomik entegrasyona sosyal boyutun da eklenmiş olması, 1970'lerde yoğun bir şekilde kullanılan ancak Thatcher iktidarının ilk yarısında kaybolmuş demokrasi retorüğini, son Thatcher hükümeti (1987-1990) içinde görünür kılmış ve tekrar Britanya Parlamentosu'na taşımıştır.¹¹⁰ Böylece Britanya demokrasisi yeniden üniter devletin sembolü, federalizm ve bürokrasinin karşıtı olarak adlandırılmıştır.

“Delors'un önerileri para politikasıyla ilgili değil, arka kapıdan federal Avrupa'yı getirmek, demokratik güçleri, demokratik olarak seçilmiş organlardan alıp, seçilmemişlere vermek. Onların ekonomik ve para birliği tanımıyla ilgili yapacak bir şeyim yok” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 30 Ekim 1990 vol. 178 c. 882).

“Yüzyıllardır Avam Kamarası'nın gücü temel olarak paranın, vergilendirmenin ve harcamaların kontrolü üzerine kuruldu. Bu durum Delors Raporu'nun para birliği olarak sunduğu Avrupa'nın demokratik olmayan ve merkezi bütçe politikalarıyla zarar görecek” (John Major, Muhafazakâr Parti, HC Deb 2 Kasım 1989 vol. 159 c. 503).

İstisnacılık söylemi, yukarıda neo-liberalizm örneğinde de belirtildiği gibi, değişen Britanya ve AET/AB siyasal koşullarına uyum sağlayabilen bir tür söylem örneğidir. Elde edilen söylem örneklerinde de görüldüğü gibi Parlamento ve onun ürünü olan temsili demokrasi, üyelik dönemi boyunca Britanya'nın istisnacılığını oluşturan faktörlerden biri olagelmıştır. Ancak, parlamentonun egemenliği söyleminden hareketle istisnacılığın devam ettirebilmesi adına zaman zaman tavizler de verilmiştir. Başka bir

¹⁰⁹ Yukarıda da belirtildiği gibi bu geri dönüşte sıklıkla başvurulan kavramlar “hesap verebilirlik” ve “denetim”dir.

¹¹⁰ Demokrasi kavramının bu geri dönüşüne Avrupa Parasal Birliği başlığında tekrar değinilecektir.

ifade ile, Britanya'da egemenliğin kaynağı olarak kabul edilen Parlamento'ya alternatif bir egemenlik kaynağı da üyelik dönemi boyunca istisnacılık söyleminin konusu olmuştur. Bu kaynak; referandumlar aracılığı ile halkın rızasını almaya, temsili demokrasi mekanizmaları yerine doğrudan demokrasi ile Topluluk politikaları ve hatta üyeliğin devamlılığı üzerine karar vermeye dayanır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde bu alternatife değinilecektir.

3.3.1.4. Egemenliğin kaynağına alternatif: halkın rızası ve referandumlar

Britanya, siyasal rejimini parlamenter demokrasi ve -yukarıdaki başlıklarda incelendiği üzere- egemenliğin kaynağını da parlamento olarak tanımlamış bir ülkedir. Yazılı anayasanın olmaması sebebi ile görevde olan parlamentonun yasama gücünün üstünde herhangi bir güç yoktur. Bu bağlamda halk, seçimler aracılığıyla temsilcilerini parlamentoya gönderse de halkın rızası/iradesi retoriğine Britanya'da sıklıkla başvurulmaz. Temsili demokrasinin yerleşik olduğu ülke tarihinde doğrudan demokrasi örneği sayılabilecek referandumların sayısının ulusal düzeyde sadece üç olması da bu doğrultuda düşünülmelidir. Ancak bu üç referandumun ikisi, AET/AB üyeliğinin devamlılığı üzerine yapılmıştır¹¹¹ ve bu doğrultuda Britanya'nın Topluluk ile ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda egemenliğin kaynağı retoriğinin zaman zaman Parlamento yerine halkın rızası üzerine de kurulması beklenmektedir. Nitekim incelenen milletvekili konuşmaları da bu beklentiyi karşılamaktadır.

Avrupa entegrasyonuna dair karar alma mekanizmasının referanduma taşınması ya da taşınma ihtimali, bütün üyelik dönemi boyunca milletvekillerinin söyleminde yer bulmuştur. Yöntem olarak referandumlar AET/AB tarihinin bir istinası olmasa da ve bir çok üye ülke bu yönetime başvursa da Britanya'yı istisna kılan konu, referandum sonrasında verilecek kararların entegrasyon içinde Britanya'yı istisnai bir konuma getirme ihtimalidir. Bir başka ifadeyle referandumdan çıkan sonuçla Topluluk üyeliğini sonlandırma kararı alma ihtimali olan ve bu ihtimali seçmene sunan tek ülke Britanya olmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde bir karar alma yöntemi olarak referandum

¹¹¹ Gerçekleşen bu iki referanduma ek olarak 1992'de John Major ve 1999'da Tony Blair tek para birimine katılım, 2005'te yine Blair Avrupa anayasası üzerine referanduma başvurulacağı sözünü vermiş, fakat bunlar gerçekleşmemiştir.

Britanya'ya istisnai bir konuma getirir (Oliver, 2015: 81). Her iki parti içinden farklı sesler de referanduma bu doğrultuda anlamlar yüklemişlerdir:

“Sadece referandum aracılığıyla Britanya halkının devam eden üyeliğimize rızası olup olmadığını anlayabiliriz. Bir genel seçim bize bu cevabı veremez, çünkü bu konu partiler arası değil, partiler içi” (Renee Short, İşçi Partisi, HC Deb 11 Mart 1975 vol. 888 c. 292).

“Neden referandum olmalı sorusunun iki temel sebebi var: İlki, daha önce de belirtildiği gibi kırk yıldır Britanya halkı üyeliğimiz konusunda son sözü söylemedi [...] Bugün üyesi olduğumuz kurum tamamen farklı varlık. Daha büyük ve Birleşik Krallık üzerinde daha çok kontrolü var. İkincisi, siyasi parti sınırlarını aşan bir konu. Tüm partilerin destekçileri arasında Avrupa Birliği'nde kalmamızı isteyenler de var, Avrupa Birliği'nden ayrılmamızı isteyenler de var. Bu koşullarda, genel seçimle karar verilemeyecek ve anayasal bir konu olduğu için, Britanya halkı tarafından karar verilmeli” (David Nuttall, Muhafazakâr Parti, HC Deb 17 Ekim 2014 vol. 586, c. 616).

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere gibi milletvekilleri, Avrupa entegrasyonunu siyasi partiler arası ilişkiden bağımsız ve hatta partiler üstü bir yere yerleştirerek alınacak kararların hem siyaset üstü bir yerde olduğunu hem de tüm Britanya'nın çıkarlarını kapsadığını vurgulamışlardır.

“Avrupa ile ilgili fikir ayrılığı siyasi partilerin farklılıkları ile çakışmıyor. Diğer üye devletlerden farklı olabilir, Britanya ile ilgili gerçek şu ki, Britanya'nın Topluluktaki çıkarları ve Topluluktaki diğer çıkarlar arasındaki fark İşçi Partisi'nin Topluluk politikası ile Muhafazakâr Parti'nin Topluluk politikası arasındaki farktan daha büyük” (George Cunningham, İşçi Partisi, HC Deb 30 Mart 1976 vol. 908 c. 1176).

İstisnacılık söylemi açısından bakıldığında egemenlik kavramının parlamentodan halka taşınması istisnacılık söyleminin kendini değiştiren siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullara uyarladığının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Yüzyıllardır Britanya ile özdeşleşen parlamentonun egemenliği ilkesi, söz konusu AET/AB ilişkileri olduğunda taviz verilebilir bir konuma getirilmiştir. Öte yandan halk egemenliği ve doğrudan demokrasi retoriği Britanya istisnacılığının tarihsel kaynaklarında kendine bir yer bulamasa da günümüzde - özellikle Brexit referandumunu sonrası - istisnacılık söyleminin temel argümanlarından biri olmaya adaydır.

Egemenlik kavramı ve Britanya'nın siyasal yapısı temelinde üretilen istisnacılık söylemi kadar sıklıkla milletvekillerinin konuşmalarına yansıyan ekonomi ve Britanya ekonomik yapısının farklılıkları ise söylem analizinin ikinci temel başlığını oluşturmaktadır.

3.3.2. Britanya ekonomisinin biricikliği

Britanya'nın Avrupa entegrasyonunun ekonomik anlamda derinleşmesine itirazları, AET/AB üyeliği boyunca devam etmiştir. Bu itirazları destekleyen “Avrupa entegrasyonunun Britanya'nın ekonomik yapısına uymadığı” argümanı, istisnacılık söyleminin önemli dayanaklarından birini oluşturur. Bu çerçevede ekonomik istisnacılığın da temellerinin büyük ölçüde egemenlik kavramı üzerine oturtulduğu söylenebilir. Örneğin, Judge'a göre (1993: 181-182) Britanya'da siyasal ve ekonomik egemenlik bir araya gelir ve parlamento egemenliğini oluşturur. Yukarıda bahsi geçen siyasal egemenlik konusunda olduğu gibi Britanya parlamentosu ve Brüksel arasında kurulan zıtlıklar ve çelişkiler ekonomik egemenlik söyleminin de önemli bir parçasıdır.

“Ekonomimizin AET tarafından düzenlenmesi -ki biz buna kesinlikle karşıyız- egemenliğimizden feragatin bir başka örneği” (Raphael Tuck, İşçi Partisi, HC Deb 17 Aralık 1974 vol. 883 c. 1521).

“Ne Britanya hükümeti ne de Avam Kamarası çelik endüstrisinde fiyatların artmasına sebep oldu. Karar Brüksel'deki beyefendiler tarafından alındı. Ama bizden ihracat yapmamız bekleniyor. Bu yüksek fiyatlar nasıl ihracat yapmamıza yardımcı olacak? [...] Bir önceki hükümetin bakanları bu ülkede hiçbir zaman görülmemiş gıda ürünlerinde ithalat vergilerini yürürlüğe koydular. “Kulübün” üyesi olduğumuz için yürürlüğe koymak zorunda kaldık. Fiyatlar böyle astronomik olarak artarken ve tüketim azalırken nasıl savunabiliriz bu vergileri? Ama yine bunlar ülkenin dışında alınan kararlar. Britanya'yı kim yönetiyor?” (Ernest Fernyhough, İşçi Partisi HC Deb 11 Haziran 1974 vol. 874 cc. 1512-1513).¹¹²

Britanya'nın Kıta Avrupası'ndan farklı bir ekonomik model izlediği sıklıkla vurgulanan bir konudur. Fakat ekonominin benimsediği değerler konusunda iki partiden farklı görüşler yükelebilmektedir. Örneğin İşçi Partisi'nden Kelvin Hopkins, Fransa'nın 2005'teki anayasa referandumunu, çalışan insanların ve sosyalistlerin liberalleşmeyi reddi olarak yorumlarken kendisinin de Fransa gibi liberal bir Avrupa istemediğini vurgulamıştır. Ona göre Avrupa'da olması gereken Britanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası benimsediği tam istihdamı, yeniden bölüşüme dayanan vergi sistemini önemli hizmetlerin kamu mülkiyetinde tutulmasını savunan bir sosyal demokrasi anlayışıdır (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 15 Haziran 2015 vol. 435

¹¹² İşçi Partisi tarafından kamusallaştırılan bir sektör olan çelik endüstrisi, üyeliğin ilk yıllarında partinin istisnacılık söyleminde yer bulmuş, bu alanda karar mekanizmasının Toplulukta bulunuşu egemenliğin kaybına eşitlenmiştir. Parti milletvekillerinden Stan Crowther'e göre “Britanya aslanı Brüksel'deki sahiplerinin ellerini yalamak için yalvaran küçük bir köpeğe dönüşmüştür [...] Britanya çelik endüstrisi AET üyeliğinden hiçbir şey kazanmamaktadır. AET'ye ihtiyacı yoktur. Britanya içinde gerekli destek verildiği sürece kendi ayakları üzerinde durabilir” (İşçi Partisi, HC Deb, 23 Ekim 1979, vol. 972 c. 352).

c. 335). Öte yandan Muhafazakâr Parti'ye göre Britanya, Anglo-Sakson modeli bir ekonomiye sahiptir ve liberal değerleri benimsemiştir. Tek Pazar'a verdiği destek, harici gümrük vergilerinin kaldırılması ve devletin ekonomik düzenlemeleri asgari ölçüde tutması Britanya ekonomisine özgüdür (Nick Hurd, Muhafazakâr Parti, HC 15 Haziran 2005 vol. 435 c. 343).

Her ne kadar Kelvin Hopkins'in konuşmasındaki gibi Britanya ekonomik modeline dair alternatif kabuller her daim olsa da Muhafazakâr Parti'nin tasvir ettiği Britanya ekonomik yapısı, istisnacılık söyleminin hâkim konularından biri olmuştur. Özellikle yukarıdaki alıntıda bahsi geçen deregülasyon politikaları ve esnek emek gücü piyasası, Anglo-Sakson modeli liberal ekonominin olmazsa olmazlarıdır. Topluluktan bu ekonomik yapıya gelen her türlü müdahale Muhafazakâr Parti milletvekilleri tarafından reddedilmektedir. Richard Spring de bu çizgide görüşlerini şöyle dile getirir:

“Ne mutlu ki kardeş partilerimiz Avrupa'da iktidara geliyor. Onlar da AB'nin ekonomik performansına zarar veren korporatizmi, devletçiliği, yüksek vergileri ve müdahaleci kültürü reddediyorlar” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 18 Haziran 2002 vol. 387 c. 241).

Bu noktada esnek emek gücü piyasası retoriğine dair inceleme bulgularına yer vermek de yerinde olacaktır. Çalışmanın ilerleyen başlıklarında Avrupa Sosyal Şartı bağlamında da değinilecek olan istihdam konusu, Britanya'nın izlediği neo-liberal işgücü piyasası politikalarının doğrudan sonucu olarak kabul edilir. Aynı zamanda işveren dostu bu model, diğer AB ülkelerinin izledikleri sosyal politikaların aksine işsizlik oranını düşük seviyede tutabilir.

“Avrupa Birliği'nde yüksek işsizlik var. Bu ülkede daha düşük. Bu bir tesadüf değil. Yıllardır iyi gidiyoruz ama çok da rahat değiliz. Ulusal ekonomimize sadece Avrupa'dan değil, birçok tehdit var [...] Onlar bu ülkedeki istihdama tehdit. Bunun farkında olmalıyız [...] Diğer Avrupa Birliği ülkelerinden daha iyi olmamız tesadüf değil. Bizim Kıta'da olan işgücü yasalarımız yok [...] Bizim daha iyi endüstriyel ilişkilerimiz var. Kısacası daha az Avrupalıyız” (Laurence Robertson, Muhafazakâr Parti, HC Deb 2 Aralık 1997 vol. 302 c. 252).

“Avrupa Birliği'nde 20 milyon insan işsiz ki bu Avrupa istihdam modelinde bir şeylerin yolunda gitmediğinin uyarısı. Birleşik Krallık, işsizliğin yüzde 10'un altında olduğu tek büyük ülke” (David Heathcoat-Amory, Muhafazakâr Parti, HC Deb 16 Mayıs 1994 vol. 243 c. 591).

Ekonomik saikler üzerine kurulmuş olan istisnacılık söyleminin önemli yapı taşları, AET/AB'nin entegrasyonu derinleştirmek üzere oluşturduğu çeşitli

politikalarıdır. Üyeliğin ilk gününden itibaren Britanya siyaseti için sorun olan OTP ve sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olan APB, istisnacılık söylemi açısından ayrı başlıklar altında incelenmesi gereken politika alanlarıdır.

3.3.2.1. Ortak Tarım Politikası

OTP, Britanya'nın AET üyeliğinin ilk gününden itibaren Toplulukla sorun yaşadığı bir mecradır. Muhafazakâr Parti'den James Hill'in "bugün Shakespeare hayatta olsa 'ah lanetli OTP' derdi" (Muhafazakâr Parti, HC Deb, 26 Ocak 1984 vol. 52, c. 1117) ifadeleriyle tanımladığı Topluluk politikasına, Britanya'nın hem bütçeye katkısındaki adaletsizliklerden hem bu katkının ülkede finans ve imalat sektörlerine kıyasla ikincil bir konumda olan tarıma yapılmasından hem de OTP'nin getirdiği kısıtlamalarla geleneksel serbest ticaret politikalarını sürdürmemesinden kaynaklı itirazları vardır. Her iki partiden de görülen bu itirazlar dile getirilirken Britanya ekonomisinin yapısal özelliklerinin istisnai durumu vurgulanır.

"Her zaman OTP'ye karşı oldum. Saçma bir politika. Her ülke vergi koyması gerekiyorsa koyacağı, fiyatları artırmaya değil düşük tutmaya çalıştığı kendi ulusal tarım politikasına ihtiyaç duyar. Ben OTP'nin tashih edileceği ulusal bir politikadan yanayım" (Neil Marten, Muhafazakâr Parti, HC Deb 17 Ekim 1975 vol. 897 col. 1767).

"Fiyat konusu dışında, OTP'nin neden bu ülkeye uymayacağını bir sebebi daha var. O da tek tip bir tarım endüstrisi oluşturmanın temel amaçlarından biri olması. Topluluk içinde yapısal problemlere –şarap, süt, seracılık, et vb gibi- karşı alınan önlemler Britanya tarımı ile uyumsuz" (Bryan Gould, İşçi Partisi, HC Deb 06 Kasım 1975 vol. 899 c. 727).

OTP, partilerin siyasal ve ideolojik duruşlarından bağımsız olarak kabineden muhalefet arka sıralarına kadar uzanan geniş bir yelpazede birçok milletvekilinin karşı olduğu ve parlamento çatısı altında sıklıkla eleştirilere maruz kalan bir Topluluk politikası olmuştur. İktidar ve muhalefet partileri değişse de üyelik döneminin önemli bir bölümünde süreklilik gösteren bir istisnacılık söylem aracı olarak her iki parti tarafından da kullanılmıştır.

"Gerçek şu ki ortak tarım politikası hala Britanya ekonomisine önemli bir zarar vermektedir. Ülke çapında yüksek gıda fiyatlarının, yaşam ve genel olarak diğer maliyetlerin, rekabet eksikliğinin bir sebebidir" (Douglas Jay, İşçi Partisi, HC Deb 24 Mart 1982 vol. 20 c. 984).

"Ortak tarım politikası Topluluğa katılmadan önce bu ülkede yoktu. Ona boyun eğdik çünkü Toplulukta'yız. Bize uymuyor ve uymayacak [...] Kıta yaşamının bir parçası ve onların bizim için değişmesini beklemek gerçekçi değil. Kıta'da çok daha fazla bir nüfus tarımla uğraşüyor ve bugün The Times'ın ilk sayfasında gördüğümüz gibi 100.000

Fransız çiftçi oyları ve siyasi güçleri olduğu için Paris'e yürüyebiliyor" (Tony Marlow, Muhafazakâr Parti, HC Deb 24 Mart 1982 vol. 20 cc. 1013-1016).

OTP'ye karşı Muhafazakâr Parti içinden kimi sesler ise üyeliğin ilk yıllarında Topluluk içinde güçlü bir konuma gelerek bu politikanın Britanya tarafından şekillendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü Britanya'yı üyelik koşullarını bilerek AET üyeliğine taşıyan parti Muhafazakâr Parti'dir. Gerekli politik ve toplumsal rızayı kazanmak adına ülke çıkarlarına uygun olmayan politikalarda ilgili entegrasyon girişimini terk etmek yerine, o alanda "reform" yapmak savunulmuştur. Dönemin tarım bakanı Joseph Godber da dahil olmak üzere bu yapının AET içinden yönlendirilmesi gerektiğini belirten milletvekilleri vardır (Joseph Godber, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 28 Mart 1973 vol. 853 c. 1310).

"Ortak Pazara katılarak ortak tarım politikasını [...] prensipte kabul ettik. Sonuç olarak politikamız OTP'yi baltalamak değil, onu evriltmektir. İnanıyorum ki büyük bir evrim gerekli" (Charles Morrison, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 3 Nisan 1973 vol. 854 c. 254).

İşçi Partisi'nde ise OTP'ye karşı olan milletvekillerinin genel tutumu, bu politikanın tamamen kaldırılması yönündedir.

"OTP'yi kaldırmalıyız. Neden bu kadar önemli? Batı Avrupa'nın güvenliği ve refahının nasıl OTP gibi çılgın bir şeye bağlı olduğunu hiç anlamadım. OTP'nin reformuna hiç güvenim yok [...] Bizim için tek çıkış bize uymuyor, AET ile aramızda sonsuz tartışmalara yol açacak diyerek ve ödememiz gerekenden daha fazlasını ödemeyi redderek OTP'den ayrılmak" (Ron Leighton, İşçi Partisi, HC Deb 23 Temmuz 1982 vol. 28 c. 676).

"Hala OTP'nin kaldırılması [...] için kampanya yapmak zorundayız [...] [Yoksul ülkelerin] parayı nasıl harcayacağına, Brüksel yerine, kendilerinin karar vermesine izin vermemiz gerekiyor" (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 8 Mayıs 2006 vol. 446 c. 117).

OTP denildiğinde akla gelen ilk konulardan biri, Britanya'nın Topluluk bütçesine yaptığı katkıdır. Bu konuda Britanya'nın sürekli mağdur edildiği vurgulanır ve Britanya'nın mağduriyetinin temel sebebi olarak OTP gösterilir.

"Bütçenin büyük bir katkı sağlayıcısıyız. O bizim paramız, Avrupa Birliği'nin değil. [...] Ancak AB kendini Britanya'ya para veren bir Noel Baba gibi gösteriyor, aslında biz Avrupa Birliği'ne para veren Noel Babayız [...] Herkes sistemin iyi olduğunu söylüyor. Ama mevcut bütçe böyle yürümez; OTP bütçeye zarar veriyor ve onu adaletsiz hale getiriyor" (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 7 Mart 2006 vol. 443, c. 772).

Britanya tarımının yapısal özelliklerinden biri de ulusal tarım politikasının hiçbir şekilde sosyal politika ile ilişkilendirilmemesidir. İlerleyen başlıklarda detaylı bir

şekilde ele alınacak olan entegrasyonun sosyal politikalarına karşı geliştirilen eleştirel tutum, Britanya tarımı özelinde de istisnacılık söyleminin bir parçası olmuştur. Tony Marlow bu söylemi şöyle inşa eder:

“Birleşik Krallık'ta biz tarım politikamızın insanları köylerde, uzak ve az tercih edilen bölgelerde tutmayı sağlamasını istiyoruz. Bu bize özgü bir tarım politikasına bakış. İtalyanlar, Portekizliler ya da Almanya'nın bazı bölgelerinin aksine biz tarım politikamızın sosyal bir boyutu olmasıyla ilgilenmiyoruz. Bizim sorumluluklarımız ve çıkarlarımız Avrupa'dakilerden farklı. Eğer kendimizi Brüksel'den gelen bu müşkül durumdan kurtarabilirsek, Birleşik Krallık'a daha iyi hizmet verilecek” (Tony Marlow, Muhafazakâr Parti, HC Deb 18 Ocak 1993 vol. 217 c. 84).

Muhafazakâr Parti'nin OTP'nin Kıta Avrupası siyasi partilerinin iç siyasette bir oy toplama aracı olduğu düşüncesi, benzer şekilde İşçi Partisi tarafından da paylaşılmıştır. Bu düşüncenin temelinde AET içinde Britanya ulusal çıkarlarının Kıta Avrupası iç siyasetinin bir malzemesi haline gelmesi yatmaktadır. İşçi Partisi'nden Ron Leighton bu görüşü dile getiren siyasetçilerden biridir:

“OTP'nin amacı endüstriye kıyasla tarımla uğraşanlara yüksek tüketici fiyatları aracılığıyla gelir sağlamak ve ucuz ithal gıdayı piyasa dışında tutmaktır. Başka bir deyişle, Kıta'daki köylüye ve tarım nüfusuna iktidar partilerine oy vermesi için rüşvet vermektir. Onlar yapmak istiyorsa yapsın, fakat bu rüşvetleri neden biz ödemeliyiz anlamıyorum” (İşçi Partisi, HC Deb 24 Mart 1982 vol. 20 c. 1029).

OTP'nin Britanya ekonomisine uymamasının başlıca argümanlarından biri, ülkenin bir tarım ekonomisi değil imalat ekonomisi olduğu vurgusudur. Bu vurgu tarihsel bağlamda atıflarla desteklenir. Geçmişte çıkmış yasalar, görev yapmış politikacılar başarıyla kendine özgü bir Britanya tarımı miras bırakmıştır. Bu açıdan bakıldığında Britanya gibi tarımı ithalata dayalı ve dışa bağımlı, imalat sektörü ise ihracata dayalı bir ekonomi için Avrupa tarımına yapılan bu yatırımlar gereksizdir ve Britanya'nın imalat sektöründeki rekabet koşullarını da olumsuz etkilemektedir. İmalat ekonomisine dayalı bir üretim sisteminin tarımsal biricikliği özellikle İşçi Partisi'nin söyleminde yer bulmuş, Muhafazakâr Parti içinde ise böyle bir ayrışma görülmemiştir. Örneğin İşçi Partisi milletvekili Norman Bunchan, AET eleştirisini 1945-1950 dönemi Attlee hükümetinin tarım politikasının başarısı üzerinden yapar:

“Tom Williams zamanında geliştirilen tarım sistemi en iyi ulusal politikaydı. Savaş sonrası dönemin Britanya tarım refahının temellerini atmıştı. Çiftçiye koruma ve teşvik sağlıyordu. Tarımın nihai hedefi olan tüketiciyi de göz önünde bulunduruyordu. [...] Temelde bir endüstri ülkesi olarak ucuz gıda ithal etmemizi sağlayan ulusal çıkarlarımıza uygun bir politikaydı” (Norman Bunchan, İşçi Partisi, HC Deb 19 Mart 1973 vol. 853 cc. 172-173).

İşçi Partisi, bilhassa muhalefette olduğu 1980’lerde imalata dayalı bir Britanya ekonomisinin tarımda serbest ticaret ilkelerini benimsemesi ve dolayısıyla AET’nin korumacı politikalarını reddetmesi gerektiğini savunmaya devam etmiştir.

“Ortak Pazar tarımda katı korumacılık, imalatta serbest ticaret demektir. Bu bizim ihtiyacımız olanın tam tersi. Bu ülkenin gıdada, bize ucuz ürün sağlayacak, serbest ticarete ihtiyacı var. Bu yüzden AET ulusal çıkarlarımızın zıttı. Tarımdaki farklılıkların bir geçmişi var [...] Bu ülkede imalat sektörünün çıkarları tarımın çıkarlarına üstün geldi, Kıta’da ise insanlar tersi bir görüşü benimsedi. Biz tahıl yasalarını kaldırdık, onlar kaldırmadı. Bu temel tarihi fark” (Ron Leighton, İşçi Partisi, HC Deb 24 Mart 1982 vol. 20 c. 1029).

“Edward Heath bizi Ortak Pazar’a soktuğu zaman da söylemiştik, bizim ulusal çıkarlarımıza uymuyor çünkü biz tarım ülkesi değiliz; endüstri ülkesiyiz. Dünya ile ticaret yapmamız lazım. Gıdamızı ve ham maddemizi mümkün olan en düşük fiyattan almalıyız” (Doug Hoyle, İşçi Partisi, HC Deb 26 Mayıs 1982 vol. 24 c. 977).

Britanya ekonomisine özgü bu özellikler aynı zamanda Britanyalı olmayı tanımlayan bir kimlik unsurudur ya da ulusal çıkarların tanımlayıcısıdır. Ucuz gıda fiyatlarını sağlayan her politika Britanyalılık anlamına gelirken bunun sağlanmasında rolü olan eski sömürge ülkelerin ise Britanya’nın dostu olduğu vurgulanır. Britanya kimliğinin korunması için AET’nin dayattığı kısıtlardan kurtulmanın gerektiğine ve böylece serbestliğe/özgürlüğe tekrar sahip olunacağına inanılır. Bunun yolu da Britanya Parlamentosu’ndan geçtiğini Ron Leighton şu sözlerle açıklar:

“Tarım sektörümüze büyük sorunlar yaratıyoruz. Ne çiftçiler ne tüketiciler bu yüksek fiyatlardan yararlanıyor. Tüm bu politika Britanya karşıtı. Britanya vergi mükellefinin, tarımının, tüketicisinin ve dünyadaki, Uruguay’dan olsun, Yeni Zelanda’dan olsun, dostlarımızın çıkarlarına karşı. Ne yapmamız gerektiğine eminim. OTP’den çıkmalıyız. [...] Kendimizi ayrıştırmalıyız, özgürleştirmeliyiz. Tarımımızın kontrolünü tekrar Britanya Parlamentosu’na vermeliyiz. Bu ülkenin çıkarlarına olan bir politikamız olmalı. [...] Sadece mazoşistler, kendini kaybetmiş Avrupa fanatikleri ve rasyonel düşünceden vazgeçmişler yanlış yönlendirilmiş ve yorumlanmış, Britanya vergi mükellefini sömüren bu politikaya destek olabilir” (İşçi Partisi, HC Deb 25 Haziran 1985 vol. 81 cc. 826-827).

Ashford’a göre (1983: 368) Muhafazakar Parti’nin tarihsel olarak birleştirici üç sembolü vardır. Bunlar tarım, İngiliz Milletler Topluluğu ve ulusal egemenlik olarak sıralanabilir. Ancak Avrupa entegrasyonu bağlamında düşünüldüğünde tam da OTP ile örtüşen bu üç sembol, yukarıdaki Leighton sözlerinden de anlaşılacağı gibi İşçi Partisi tarafından da sahiplenilmiştir.

Yukarıdaki alıntıların da gösterdiği gibi Britanya’nın istisnacılık söyleminin daimi başlıklarından biri olan OTP, entegrasyonun kabul görmeyen politikalarının başında gelir. Bu politikanın ülke üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle üretilen

söylemden sadece tüm kurumsal yapı değil, tekil üye ülkeler de nasiplerini almışlardır. Fakat bu ülkeler arasından ön plana çıkan Fransa'dır. Bu politikanın temel sorumlusu olan Fransa'nın Topluluğun kurucu devletlerinden olma statüsüyle tarım politikasını kendi çıkarlarına göre şekillendirdiği kabul edilir. Bir sonraki bölümde Fransa'nın Britanya tarımına karşı oluşturduğu ötekilik konumu/algısı incelenecektir.

3.3.2.2.1. Ortak Tarım Politikası istisnacılığının ötekisi: Fransa

“Adaletsiz”, “saçma” ve Britanya ile “uyumsuz” bulunan OTP'ye dair ortaya çıkan söylemde dikkat çekilmesi gereken bir konu da öteki kimliğinin sadece Avrupa geneline değil, Fransa özeline de atfedilmesidir. Özellikle İşçi Partisi söyleminde ön plana çıkan bu tutum, OTP'nin bir anlamda Fransa'nın Topluluk içindeki liderlik stratejisinin gereği olduğunu ve sırf bu sebeple bile Britanya'nın Topluluk tarım politikasının dışında kalmasını gerektiğini iddia etmektedir.

“Fransızların taktikleri basittir. Ortak tarım politikasını sistemin merkez sütunu olarak görürler. Yürümezse tüm anlaşmadan ayrılırlar. Bu, tüm projenin siyasi yönüdür. Politika [OTP] tarımla uğraşanlardan aldığı oylarla iktidar olan Muhafazakâr Parti Hükümetini devam ettirmek için kuruldu ve sistem devam ettiği sürece herhangi bir reform yapılacak mı şüpheliyim. Belki de tüm sistem başarısızlıkla sonuçlanacak” (Frank Hooley, İşçi Partisi HC Deb 06 Kasım 1975 vol. 899 c.744).

“İşçi Partisi, vergi mükelleflerinin paralarının gelişigüzel bir şekilde sadece Britanya tarımını değil, Fransa ve diğer ülke tarımlarının desteklenmesi için Ortak Pazar'a gönderilmesine karşıdır. Bu tam olarak şu anda yaptığımız şey. Fransa'da üretilen arz fazlası, dünya pazarlarında ucuz bir şekilde Britanya vergi mükelleflerinin desteği ile satılıyor [...] İşçi Partisi buna karşı [...] Fransa AT'nin tarımsal temelini kurdu ve bizim OTP'yi istediğimiz yönde değiştirmemize asla müsaade etmeyecek [...] Fransızlar bir milyon yıl geçse bile bunu kabul etmeyecek [...] çünkü bazı üye ülkeler sadece kendi çıkarlarını düşünüyorlar ve diğerlerine yardım etmeye hazır değiller” (Thomas Torney, İşçi Partisi, HC Deb 03 Mart 1983 vol. 38 cc. 400-401).

“Metanetli ve sabırlı olmalıyız. Kıta akıllı bizimkinden farklı çalışıyor. Bizden daha az parlamenter tecrübeleri var ve ülkelerin çoğu bizden çok daha yeni. Kıtadakiler çok daha kuralcı, dogmatik, katı ve mantığı ön planda tutuyor-ve bazen çok yorucu olabiliyorlar [...] Özellikle Fransız dostlarımız neredeyse her zaman bize yük ve şüphesiz ki onlar da bizi yük olarak görüyorlar” (John Stokes, Muhafazakâr Parti, HC Deb 21 Mayıs 1984 vol. 60 c. 732).

Alıntılarda da görüldüğü üzere OTP, her zaman iki parti düzeyinde de Britanya'nın karşı olduğu ve karşıtlığını ülkenin ekonomik yapısının biricikliğine yaptığı atıflarla meşrulaştırmaya çalıştığı bir AET/AB politikası olmuştur. Üye devletler özeline inen bu karşıtlığa benzer söylem çizgisinin tespit edildiği Topluluğun APB politikasına ise bir sonraki başlıkta değinilecektir.

3.3.2.2. Avrupa Parasal Birliği

OTP'nin yanı sıra Topluluğun ekonomik ve parasal birlik politikaları da üyeliğin ilk gününden üyelikten ayrılmayı kabul ettiği tarihe kadar Britanya Parlamentosu'nun gündeminde kalmış ve bu konu üzerinden Britanya ekonomisi, para birimi ve politikası Kıta Avrupası'ndan farklılaştırılmıştır. 1974-1979 dönemi İşçi Partisi hükümetinden başlayarak AET/AB üyeliği boyunca bu politika alanına önemli itirazlar yükselmiştir. İktidar partileri, muhalefet partilerinin politikalarını eleştirmek amacıyla ekonomik entegrasyonu araçsallaştırmışlardır. Örneğin, İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu 1974-1979 döneminde APB üzerinden bir önceki Muhafazakâr Parti hükümetine önemli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştiriler, temelde APB'nin Britanya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapmaktadır.

“Ekonomik ve parasal birlik [...] sabit pariteler içeren katı bir program [...] tehlikeli olarak fazla hırslı: fazla hırslı çünkü 1980'e kadar gerçekte ihtimali [...] çok düşük: tehlikeli, çünkü düşük büyüme oranı olan, kendi ekonomisini etkin bir şekilde yöneten, tam istihdam sağlayan bir ülke için imkansız” (James Callaghan, Dışışleri Bakanı, İşçi Partisi, HC Deb 11 Haziran 1974 vol. 874 c. 1501).

“Beyefendi [Edward Heath], APB için boş mukaveleye imza attı. Bunun ne anlama geldiği konusunda hiçbir fikri yok. Gerçekleşemeyeceğini, gerçekleşse bile bu ülkeye ne kadar zarar vereceğini anlaması gerekirdi. APB bizim için bir uzun dönem amacı [...] Kendisi şu anda tatmin oldu mu bilmiyorum ama ülkeye verdiği zararı geri almak için çok çalışıyoruz” (Harold Wilson, Başbakan, İşçi Partisi, HC Deb 16 Aralık 1974 vol. 883 c.1139).

Fakat Risse'ye (1999) göre Britanya'nın APB karşısındaki tutumunu açıklamak için ulusal ekonomik çıkarlar argümanı yeterli değildir. Bu konudaki istisnacılık söylemini belirleyen ana faktörlerden biri de Britanya siyasal düzenine yapılan atıflardır. APB'nin ekonomik egemenlik boyutunda yansıması, federalizm tehdidi olarak kavranmaktadır. Her iki partinin de söylemine yansıyan bu tehdit, hem egemenliğin Avrupa kurumlarına devrini hem de Britanya'nın üniter yapısının ulus üstü bir kurumun hâkimiyeti sebebi ile yok olmasını içermektedir. Bu bağlamda Alan James'in (1999) egemenliğin üç temel özelliğini yasallık, mutlaklık ve üniterlik olarak tanımladığı kavramsallaştırmasının Britanya-AET/AB ilişkilerinin siyasi söylemini anlamlandırmaya ışık tuttuğu söylenebilir. Britanya'da egemenliğin ancak üniter devlet koşuluyla korunabileceği düşüncesine iki partiden de sahip çıkan milletvekilleri vardır.

“Ulus üstü yapı kaçınılmaz olarak başlıca bir endişe ve bir kenara atılmamalı [...] Ekonomik ve parasal birlik ayrı bir ulus olmamızın sonu demek” (Ronald Bell, Muhafazakâr Parti HC Deb 07 Nisan 1975 vol. 889 c. 948).

“Avrupa Para Sistemi’nin kabul edilmemesinin iki sebebi var. İlki ekonomik. İşsizliğe yol açan enflasyonun ve büyümenin eksikliğinin nedenlerini yanlış bir temele oturtuyor. İkincisi ise siyasi. En az ilki kadar önemli bu sebep sadece siyasi bir konu olarak da görülmeli. Avrupa Para Sistemi’ni kabul etmek federal Avrupa’nın kalbi olacak ekonomik ve parasal birliğe adım atmak olacak [...] Avrupa Para Sistemi işsizliği ve düşük büyüme oranları sorununu çözemeyecek. Döviz kurumuz üstünde bağımsız karar alma esnekliğimizin olmadığı ve artan işsizliğin olduğu koşullarda ekonomik ve siyasi istikrarı sağlayacak araçları reddeden bir sistemin içine hapsedileceğiz. Siyasi temelde, Avrupa Para Sistemi’nin temel ve ilk adımı olduğu ekonomik ve parasal birlikle beraber ortaya çıkacak federal Avrupa sistemine karşıyım” (John Prescott, İşçi Partisi, HC Deb 29 Kasım 1978 vol. 959 cc. 499-506).

Avrupa entegrasyonunun zaman içinde derinleşmesi tek para fikrini gündeme getirmiş ve para politikasında en temel uyumlaştırmalara karşı olan Britanya’da bu fikir ulusal egemenliğe bir tehdit olarak algılanmıştır. Risse (1999), siyasal düzene ek olarak ulusal kimlik unsurlarının da Britanya’nın APB’ye karşı tutumunda belirleyici olduğunu savunur. Ulus devletin başlıca sembollerinden biri olan para birimi, Britanya özelinde tarihsel hafızayı da canlı tutmanın araçlarından biridir. Sterlin hem Britanya’nın emperyal tarihine atıflar yapıp bu tarihi yüceltirken, hem de Britanya’nın geleneksel serbest ticaret politikasının en önemli sembollerinden biri olmuştur. Tek para birimi ise ithalat ve ihracatın küresel pazarlarda devamlılığının önünde bir engel olarak görülür. Bu açıdan bakıldığında 1980’lerin ikinci yarısından itibaren Muhafazakâr Parti içinde sterlin üzerinden yürütülen istisnacılık söylemi artmış, fakat İşçi Partisi içinde benzer bir tonda karşılık bulamamıştır. Böylece Muhafazakâr Parti için sterlin bir söylem tekeline dönüşmüştür. Aşağıdaki söylem örneklerinde de belirtildiği gibi ulusal para birimi; Britanya kimliğine ait bir unsur, tarihsel gücün ve başarıların sembolü olarak tasvir edilmiştir:

“Tek Pazar ve tek para birimi tamamen farklı şeyler. Japonya, ABD ve İsviçre gibi imalatçı büyük uluslar başka ülkelerle ortak ya da tek para birimi kullanmıyor. Hepsinin kendi para birimi var ve bu imalatçı konumlarına zarar vermiyor. Bu bizim de Avrupa’nın en büyük finans merkezi olma konumumuza zarar vermez. Biz yen değiliz, biz sterliniz; biz dolar değiliz, biz sterliniz. Hepsiyle ticaret yapıyoruz” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 30 Ekim 1990 vol. 178 cc. 889-890).

“Hiçbir Avrupa ülkesinin para birimi pound gibi rezerv para birimi değil. Birçok Avrupa ülkesinin kendi sınırları içinde ticaret yapması yeterli. Pound ile ticaret çok daha büyük çünkü Topluluğun dışında da birçok ülke sterlini rezerv para birim olarak kullanıyor” (John Butterfill, Muhafazakâr Parti HC Deb 23 Şubat 1989 vol. 147 c. 1193).

“Sterlin hiçbir zaman tek para birimi olmadı, o rezerv para birimiydi. İngiltere Bankası sterlinin kalbiydi fakat hiçbir zaman merkez bankası olmadı. Sterlin bölgesindeki diğer ülke hükümetleri kendi merkez bankalarını ve doğal olarak kendi

bütçe ve mali politikalarını korudular” (Julain Amery, Muhafazakâr Parti, HC Deb 28 Haziran 1989 vol. 155 c. 1112).

Tek para birimi, yani AB'nin tanımladığı adıyla euronun AB'nin bir ekonomik topluluk olmaktan ziyade artık bir devlet gibi hareket ettiğinin göstergesi olduğu argümanı da istisnacılık söylemi aracılığıyla vurgulanan bir konudur. Bayrak gibi, marş gibi sadece ulus devlete ait olabilecek sembollere sahip olan AB'nin kendi para birimini oluşturarak Britanya devletine meydan okuduğu savunulmaktadır. Bir başka ifadeyle Euro'nun varlığı, ulusal olanın yok olmasına yol açacağı iddia edilir.

“Tek para biriminin yaratılması, ulusal para birimlerinin kaldırılması, Avrupa Merkez Bankası'nın kurulması [...] iktidarın demokratik hükümetlerden ve parlamentolardan demokratik olmayan, hesap verebilirliği olmayan kurumlara devrini gösterir. Kimileri hak verecek, kimileri vermeyecek, ama tek para birimi merkezi Avrupa devletine geçişin adıdır. Bu devletin hâlihazırda bayrağı, marşı, vatandaşı, üst mahkemesi, yürütmesi, Parlamentosu var [...] ve bundan sonra tek para birimi de olacak. Kim bilir ne kadar süre sonra bu merkezi devlet vergi koyma hakkına sahip olacak” (Denzil Levies, Muhafazakâr Parti, HC Deb 30 Nisan 1998 vol. 311 c. 500).

İşçi Partisi'nin özellikle Maastricht Antlaşması sonrası dönemde APB üzerine üretilen istinacılık söylemine önemli bir katkısı olmamıştır. Partinin tek para birimi üzerine suskunluğu -ve hatta kimi zaman desteği- 1997'de başlayan Tony Blair hükümetleri ile bozulmuş, bu tarihten itibaren partinin APB karşıtı milletvekilleri konuşmalarında Britanya'nın neden euroya dahil olmaması gerektiğini sıklıkla vurgulamışlardır.¹¹³ Muhafazakâr Parti söyleminde Britanya para birimi olarak sterlinin vurgusu ve yüceltilmesi varken İşçi Partisi milletvekillerinin söylemi daha çok APB'nin bir ekonomik politika olarak Britanya'ya ve hatta Avrupa'ya uymadığına odaklanmıştır.¹¹⁴

“Her zaman tek Avrupa para birime karşı oldum. Bunu hem Parlamento'da hem de Parlamento dışında dile getirdim [...] Milliyetçi olduğum için değil enternasyonalist

¹¹³ Sherrington'a göre bu kırılma 2003 Irak Krizi sonrasında gerçekleşmiştir. Bu tarihe kadar İşçi Partisi politikası ve söylemi AB ile uyumlu bir görüntü çizerken, Fransa ve Almanya gibi AB'nin önemli ülkelerinin ABD'nin Irak müdahalesine ve terörle mücadele politikasına destek vermemesi, Bush iktidarı ile iyi ilişkilerini korumak isteyen Blair hükümetinin entegrasyona karşı tutumunu değiştirmiştir. Bu değişimin etkileri özellikle AB anayasası ve tek para birimi konularında Britanya'nın eleştirel siyaseti ortaya çıkmıştır. Peter Riddell'a göre ise kırılma, Fransa ve Hollanda'nın 2005'te referandum aracılığıyla AB anayasasını reddi ile ortaya çıkmıştır (Sherrington, 2006).

¹¹⁴ Risse'ye göre (1999: 160) Muhafazakâr Parti gibi neo-liberal politikaların sadece Britanya'da değil bir anlamda tüm dünyada öncüsü olmuş bir partinin APB'ye karşı, İşçi Partisi'ne kıyasla, daha katı bir tutum geliştirmesi dikkat çekicidir. Ekonomik çıkarlar göz önünde bulundurulduğunda Britanya'da sermayenin ve iş dünyasının euroya katılım konusunda belirgin bir desteği vardır. Buna rağmen, Muhafazakâr Parti, kimlik söylemi temelinde istisnacılık argümanlarını devam ettirmiştir.

olduğum için tek Avrupa para birime karşıyım ve onun, bu ülkenin çalışan halkına ve demokratik kurumlarına olduğunu kadar; İtalya, Fransa ve Almanya halkları için de tehlike oluşturduğunu düşünüyorum” (John Cryer, İşçi Partisi, HC Deb 25 Mayıs 1999 vol. 332 c. 205).

“Euro demokratik değil çünkü seçmenin hükümetini değiştirebildiği, kendi amaçlarımız için kendi ekonomimizi yönetebildiği demokratik tercih yerine, merkez bankasının yönettiği oligarşiyi getiriyor” (Austin Mitchell, İşçi Partisi, HC Deb 23 Kasım 2000 vol. 357 c. 502).

“Endişem şu ki APB; AB’ye siyasi sonuçlar nedeniyle zarar verebilir. Önceki kuşaklarda ekonomi denince akla politik ekonomi geliyordu, ekonomi ve politika iç içeydi. Ekonomi kötüye gittiğinde, diktatörlükler geliyordu ve şu anda Avrupa’da aşırı sağın yükselişi var [...] Avrupa karşıtı olarak tanımlanmaktan hoşlanmıyorum çünkü APB ve Euro karşıyım” (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb, 7 Ekim 2003 vol. 408, c. 1470).

Milletvekillerinin söylemlerinde, tek para biriminin Britanya ulusal çıkarlarına uyumsuzluğu konusunda Topluluğun OTP politikası ile benzerlikler kurulmaktadır. Bir önceki başlıkta değinilen OTP gibi, tek para birimi politikasının da Britanya ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğuracağı Christopher Gill’in konuşmasında öne sürülmektedir:

“Siyasi ve ekonomik birliğin etkisini görmek isteyen biri ortak tarım politikasından başka bir yere bakmamalı...Sonuçları neler? OTP’nin büyük ve sürdürülemeyen maliyetleri, çiftçiler için rekor düzeyde düşük gelir ve insanların asla yemeyeceği gıdaların üretimi. Bu ülkenin Maliye Bakanı’nın, Tarım Bakanı gibi talihsiz bir konuma gelmesini istemiyorum ama tek para biriminin yürürlüğe girmesinin etkisi bu olacak. Tek para birimi ile bir bakanımız olacak ama o Downing Caddesi No: 11¹¹⁵ de olmayacak” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 21 Şubat 1992 vol. 204 c. 649).

APB ve OTP arasında kurulabilecek bir başka benzerlik ise tekil üye ülkelere atfedilen sorumluluktur. OTP’nin arka planında nasıl Fransa’nın ulusal çıkarları varsa, APB’nin de arka planında Alman ekonomisinin gereklilikleri vardır. Almanya’nın bu projesinde Fransa ise ona küçük koalisyon ortağı olarak eşlik etmektedir.

3.3.2.2.1. Avrupa Para Birliği istisnacılığının ötekisi: Almanya¹¹⁶ ve Fransa

Ortak para politikası genel olarak bir Avrupa projesi olarak görülse de temelde Almanya’nın ve onun destekçisi Fransa’nın yürüttüğü bir politika olarak yansıtılmaktadır. Her iki parti nazarında Britanya ekonomisinin ve para biriminin

¹¹⁵ Britanya Maliye Bakanı’nın konutu bu caddede yer almaktadır.

¹¹⁶ Aksi belirtilmediği sürece 1990 öncesi alıntılarda geçen “Almanya” kelimesi, Federal Almanya Cumhuriyeti’ne atıf yapmaktadır. Alıntılar dışındaki kullanımda da tutarlılık açısından bu tercih dikkate alınmıştır.

ötekisi olan bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı tecrübeleri de zaman zaman anımsatılarak karşı kutba yerleştirilmektedir. Britanya'nın ortak para politikalarının içinde yer alması demek, tıpkı savaş döneminde olduğu gibi, batmış olan Kıta Avrupası siyasetinin ve ekonomisinin kurtarıcısı olarak bu sorunlu ülkelerle baş etmek zorunda kalmasıdır.

“Fransa parasal birlik için zorluyor ve bunun için iyi bir sebebi var. APB'nin - Fransa'nın ölü vücudu üzerinde tükenecek olan- ortak tarım politikasını kurtarmasını istiyor [...] Fransa parasal birliği kendi bencil ulusal çıkarları için istiyor ve görünüyor ki onun bu idealizminin peşine takılacak kadar aptalız” (Ronald Bell, Muhafazakâr Parti, HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 c. 289).

“Ortak Pazarın ortaya çıkışında Avrupa Para Sistemi kaçınılmaz bir siyasi motivasyondur ve siyasi bir araçtır. Öneriler Almanya tarafından getirildi ve doğal olarak Almanya'nın ekonomik hegemonyasını desteklemek amaçlandı. Fransa kendi kalkınmasını sağlamak için siyasi nedenlerle dahil oldu. Konuyu siyasi gurur meselesi yapan başkan Giscard d'Estaing güçlü Almanlarla omuz omuza olmak istedi. [...] Görüşmeler bitince tehlikeli bir durum bizi bekliyor” (Barbara Castle, İşçi Partisi HC Deb 29 Kasım 1978 vol. 959 cc. 519-520).

“Bu sistemde Alman markı baskın olacak. Fransızların devam edebileceğini sanmıyorum. Onlar için zor olacak [...] Onlar döviz kurlarının çok fazla dalgalanmasını durdurup OTP'nin biraz daha saygın olmasını umuyorlar. Ama artık bir daha güvenilir olacağını sanmıyorum. Ama Fransızların ödeyeceği çok bedel var [...] Fransızlar ne yaparsa yapsın bu bizim ekonomik bir intihara girişmemizin sebebi olamaz. Önümüzde bir tercih var. Umarım hükümetten tutunacak noktanın ne olduğuna ve sisteme girersek ne yarar elde edeceğimize dair bir şeyler duyabiliriz [...] Avrupa bizi yeniden mazoistlerin ulusuna çekmemeli. Kendi zorluklarımızı daha da artırmamalıyız. Bence bu sisteme giremeyeceğimizi söylememiz gerekiyor. Britanya çıkarlarını korumaya devam ettiğimiz sürece gelecekte herhangi bir zamanda katılımımızı asla mümkün görmüyorum” (Doug Hoyle, İşçi Partisi HC Deb 29 Kasım 1978 vol. 959 c. 548).

APB aracılığıyla Fransa'yı ötekileştirmek, geçmişteki Fransa karşıtlığını kullanarak Britanya'yı Fransa'ya üstün kılmak da sürekliliği olan bir istisnacılık söylemidir. Hatta 1979-1990 döneminin başbakanı Thatcher, Fransa karşıtlığını 20. yüzyılın da öncesine taşıyarak Avrupa'nın rönesansından ve reformundan neden yararlanmak istemediğini soran bir İşçi Partisi milletvekiline “Fransız devriminin etkilerinden kurtulmamız 200 yıl aldı, bir başkasını istemiyoruz” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 29 Haziran 1989 vol. 155 c. 1118) diyerek cevap vermiştir. Benzer bir şekilde yine iktidar partisi milletvekillerinden Tim Janman, dönemin Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors'u yeni Napolyon ilan ederek Fransız geleneğini en iyi ekonomi üzerindeki devlet kontrolü, korporatizm ve müdahalecilik kavramlarının anlatacağını savunur. Çünkü, Janman'a göre, Delors tek para birimi, tek para politikası,

tek maliye ve bütçe politikası, -federal olan- tek Avrupa ve Brüksel’de tek hükümet istemektedir (Tim Janman, Muhafazakâr Parti, HC Deb 15 Kasım 1989 vol. 160 c. 438).

Diğer yandan Almanya ekonomisinin gün geçtikçe iyiye gitmesi ve Sovyetler Birliği’nin eski gücünü kaybetmesi ile Batı ve Doğu Almanya’nın birleşip Topluluğun en güçlü devleti olma ihtimali, 1980’lerin sonlarında Almanya’yı sıklıkla gündeme taşımış, APB üzerinden bu tehdit algısı pekiştirilmiştir:

“Ulusal kimliklerimizi korumazsak Avrupa’da hâkim Almanlar olacaktır. Avrupa’nın farklı görüşlerini dengelemenin yolu, bizim geçmişte de yaptığımız gibi, ulusal kimliklerimizi korumaktan geçer” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 30 Ekim 1990 vol. 178 c. 882).

“Almanya muhtemelen Topluluktaki egemen ülkelerden biri olacak çünkü çok daha büyük ve zengin. Diğer ülkelerin bunu göz önünde bulundurması gerekiyor. Eğer Toplulukta bir egemen ülke varsa, diğer ülkeler ulusal kimliklerini ve geleneklerini korumalı. Britanya parlamenter geleneği diğer üye ülkelerinkinden çok daha eski. Bu yüzden Avrupa’da bizim rolümüz –her zaman olduğu gibi- dengeleyici olmak” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 01 Mayıs 1990 vol. 171 c. 915).

Başbakan özelinde Muhafazakâr Parti’den yükselen Almanya karşıtı tutum aynı ölçüde olmasa da İşçi Partisi’nde de görülebilmektedir:

“Eğer ülkelerin farklı enflasyon oranları, ekonomik üretkenlikleri varsa, para birimlerinin değerleri farklı olacaktır. Bu yaşamın ekonomik bir gerçeği. Britanya gibi yüksek enflasyona sahip bir ülke parasını Almanya gibi düşük enflasyona sahip bir ülkenin para birimine bağlarsa bu markın de facto devalüasyonudur. Alman ürünlerini Britanya ürünlerinden daha ucuz yapar ve Almanya’da ticaret fazlası ortaya çıkar. Almanların yaptıkları da bu” (Ron Leighton, İşçi Partisi, HC Deb 02 Kasım 1989 vol.159 c.554).

“Kendimizi Alman markının egemenliğindeki bir para birimine bağlayarak, Alman ekonomisinin akılsızca bir parçası oluyoruz. Geçtiğimiz 10 yılda herhangi bir zamanda Alman ekonomisine eklenseydik döviz kurumuzu değiştiremeyecektik ve korkunç cezalar çekecektik” (Peter Shore, İşçi Partisi, HC Deb 20 Mayıs 1992 vol. 208 c.286).

OTP ve APB gibi temel Topluluk politikalarının Britanya ekonomik yapısına uymamasının yanı sıra, serbest ticaret ve finansa dayalı kapitalist ekonominin retoriği ve Britanya’ya özgülüğü de bu başlık altında incelenmesi gereken konulardandır.

3.3.2.2.2. Serbest ticaret ve finans

Ekonomik yapının biricikliğine dair söylemin dayandığı noktalardan biri de Britanya ekonomisinin serbest ticarete dayanmasıdır.¹¹⁷ Bu ticaretin hedef pazarları,

¹¹⁷ Serbest ticaret retoriğine önemli bir başvuru da 1960’larda Britanya’nın AET’ye dahil olmasını savunan gruplar tarafından yapılmıştır. Bu görüşe göre AET’ye üye bir Britanya diğer üye

ithalat-ihracat dengesi gibi farklılıklar sebebi ile Avrupa entegrasyonunun politikalarının Britanya çıkarları ile uyumsuz olduğu tasvir edilir. Judge (1988: 443) Britanya’da parlamenter egemenliğin algılanışıyla serbet ticaretin algılanışı arasında bir analogi kurar. Nasıl parlamenter egemenlik hegemonik ideoloji ise serbest ticaret de Britanya’da ekonomik politikalar anlamında aynı hegemonyaya sahiptir. Bununla birlikte “serbest ticaretin ekonomik teoriyi aşip aynı zamanda hegemonik devlet teorisi olmak” gibi bir özelliği vardır. Tarihsel ideolojik konumu nedeniyle Muhafazakâr Parti içinde serbest ticaret retoriğinin Britanya’ya özgüllüğü ve AET/AB politikalarının bir ötekisi gibi sunulması beklenmiştir. Ancak serbest ticaret vurgusu sadece Muhafazakâr Parti’nin değil aynı zamanda neo-liberal ekonomik politikalara mesafeli duruşunu vurguladığı dönemlerde bile İşçi Partisi’nin başvurduğu bir istisnacılık alanı olmuştur:

“Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, belki de tüm üye devletlerin içinde, Birleşik Krallık, imparatorluk geçmişi sayesinde bir serbest ticaret geleneğine sahip [...] Bizim geleneksel ithalatlara açık erişim politikamız nedeniyle diğer ülkelerde bulunan ve bizim ihracatımızı engelleyen tarife dışı engelleri kaldıracak önlemleri desteklememiz gerekmektedir” (Gavin Strang, İşçi Partisi, HC Deb 7 Kasım 1980, vol 991 c 1650).

“Avrupa’da birçok insanın Britanya’yı Avrupa karşıtı olarak suçluyor olması ironik. Her şeyden öte Britanya AET ticaret ortaklarının en liberali [...] Kendi pazarlarını liberalleştirmeye bakmaları gerekiyor. Eğer bizim son birkaç yıl içinde kaydettiğimiz ilerlemeyi sağlayabilirlerse, bizi Avrupalı olmamakla eleştirirken daha güçlü bir zeminde durabilirler” (Philip Oppenheim, Muhafazakâr Parti, HC Deb 28 Haziran 1989 vol. 155 c. 1087).

“Şu anda Avrupa Birliği’nde bir avantajımız yok. İhracatımızın çoğu Avrupa Birliği dışına. Bu açıdan Almanya’dan çok farklıyız ki Almanya’dan Avrupa Birliği’ne yapılan ticaretin oranı Britanya’dan Avrupa Birliği’ne yapılanın yedi katı. AB’den çok ithal ediyoruz ama önemli bir miktarda ihracat yapmıyoruz” (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb, 8 Mayıs 2006 vol. 446, c. 116).

Çalışmanın birinci bölümünde üretim ilişkileri bağlamında değinilen serbest ticaretin retoriği istisnacılık kaynakları bakımından aynı zamanda emperyalist geçmişe de atıflar yapmakta, Britanya bu tarihsel politikasına dair geleneksellik her iki parti tarafından da sahiplenilmektedir. Bunun yanında Muhafazakar Parti’nin serbest ticaret retoriğindeki liberal ideolojik vurgu da dikkat çekmektedir. İşçi Partisi için ise serbest ticaret daha çok istatistiksel değerlerle desteklenen karşılaştırmalı üstünlük çağrışımları yapmaktadır.

devletlerle herhangi bir gümrük engeli olmadan serbestçe ticaret yapabilecek, bu da ülkenin ticaret hacmini artıracaktı (Currid, 1998: 145).

Britanya’da serbest ticaretin bir gerekliliği de uluslararası ticari aktörlerin istediği rekabet koşullarını sunabilen bir pazara sahip koşulları sağlamaktır. Özellikle otomotiv sektörü içindeki uluslararası sermayelerinin Britanya’yı yatırım merkezi olarak tercih etmeleri üzerinden kurulan bu retorik, sermayenin yatırım yapabilmesi için en uygun koşulları Britanya ekonomisine özgü olarak tanımlar. Kıta Avrupası’nın ekonomik yapısını tercih etmeyen uluslararası sermayenin Britanya içindeki varlığının ancak entegrasyon politikalarının dışında kalarak korunabileceği savunulur. Britanya AB’den ayrılmak yönünde karar alsaydı bile, ülkenin ekonomik yapısının elverişliliği sayesinde uluslararası yatırımcının tercihi olacağını, Muhafazakâr Parti’den Edwina Currie ve John Redwood on iki yıl arayla şöyle açıklar:

“Toyota burada çünkü ülkemiz doğal ekonomik avantajlar sunuyor. İş gücü çoğunlukla greve gitmiyor [...] Birleşik Krallık’ta aynı zamanda düşük üretim maliyetleri var ve biz öyle kalmasını istiyoruz. Bu yüzden bizim antlaşmamızın versiyonu diğer ülkelerden farklı. Toyota burada çünkü bizim rekabetçi bir kur oranımız var” (Edwina Currie, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 18 Ocak 1993 vol. 217 c. 72).

“Parlamento, Nissan’ın Birleşik Krallık’ın en büyük araba tesisi olacak büyük yatırım programı haberini mutlulukla karşılayacaktır. BBC bu yatırımı ‘Britanya halkı AB’den ayrılmak yönünde oy kullanırsa iptal edecek misiniz?’ sorusuyla tehdit etse de Nissan ‘Hayır, tabiki etmeyeceğiz’ dedi. Bu iş gücünün, ürünün mükemmelliği ve burada iyi bir pazara erişimle ilgili. Britanya’da halkın demokratik haklarını nasıl kullandığına bağlı değil” (John Redwood, Muhafazakâr Parti, HC Deb 7 Eylül 2015 vol. 599 c. 136).

Britanya’nın ekonomik istisnacılık söyleminin en önemli başlıklarından biri olan finans, Londra Şehri’nin ülke ve dünya ekonomisi için önemi üzerine kuruludur. Londra Şehri, 2000’lerin ikinci yarısından itibaren, Muhafazakâr Parti milletvekillerinin Parlamento konuşmalarının gündemine gelmiştir. Partinin söylem tekeline aldığı bu finans merkezinin istisnai konumuna dair herhangi bir kararın AB tarafından alınmasının kabul edilemeyeceği konuşmalarda sıklıkla vurgulanmıştır:

“Londra Şehri’nin gelecek düzenlenmesini şimdi bir Fransız Komisyoner’in ellerine bıraktık. Sadece Fransız Komisyoner’in değil bir grup ulus üstü yetkilinin de ellerindeyiz. Bu Londra’ya, Birleşik Krallık’a ve Londra’nın böylesine önemli finans merkezi olduğu Avrupa Birliği’ne zarar verecek” (Michael Fallon, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 1 Aralık 2009 vol. 501 c. 1020).

“Prensipite asla kabul edemeyeceğimiz bir şey varsa o da Avrupa Birliği ve Michel Barnier’in Şehrin – en büyük vergi üreticimizin- düzenlenmesini kontrol etmesidir. Bunun arkasında Bonn, Frankfurt, Paris ve Şehre küresel finansal merkezler olarak eşit statünün verilmiş olması vardır. Bu Şehir için felaket olacaktır” (Bernard Jenkin, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 24 Ekim 2011 vol. 534 c. 102).

Britanya'daki ekonomi sektörlerinin hiyerarşisi tarihsel olarak finans sektörünün lehine şekillenmiştir. Finansın bu ayrıcalıklı konumu zaman içinde Britanya kimliğinin bir parçası haline dönüşmüştür. Bu bağlamda bu alana Topluluk tarafından yapılacak herhangi bir müdahale egemenlik adına hem bir sorun hem de tehdit oluşturacaktır.

Ekonominin, egemenlik ve AET/AB politikaları boyutundaki yansımalarına ek olarak kapitalizm ve sosyalizm özelinde üretim biçimleri alternatifleri de Britanya Parlamentosu'nda istisnacılık söyleminin bir parçası olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş yılları bağlamında düşünülmesi gereken kapitalizm-sosyalizm ikileminde, Britanya'nın Topluluğa karşı tutumu dile getirilmiştir. Aynı zamanda partilerin söylemi ideolojik bir çerçeve de kazanmıştır.

3.3.2.3. Kapitalist kulüpten sosyalist kulübe Avrupa entegrasyonu

Tarihsel olarak bakıldığında, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, ekonomi alanındaki entegrasyona 1980'lerin ortalarına kadar daha çok İşçi Partisi üyeleri karşı çıkmakta ve partinin özellikle para politikası alanındaki istisnacılık söylemi bu karşı çıkışın merkezini oluşturmaktadır. Parti içinde 1970'lerde bir kısım milletvekili kendini ve parti politikasını sosyalist olarak tanımlaması sebebi ile bu dönemde parlamento görüşmelerine yansıyan bir başka konu da sosyalizm ve Topluluk politikalarının uyumsuzluğudur:

“İşçi Partisi'nin bir üyesiyim çünkü Sosyalist topluma inanıyorum. Ortak Pazar içinde kaldığımız sürece İşçi Partisi'nin Sosyalist bir toplum yaratma görevi zorlaşacak” (Doug Hoyle, İşçi Partisi, HC Deb 08 Nisan 1975 vol. 889 c. 1161).

Parti içinde “kapitalist kulüp” olarak görülen AET'nin, Britanya'nın monopson yani alıcı tekeli olan piyasa koşullarına aykırı bir rekabet politikası yürüttüğü savunulmaktadır. Bu durum sosyalist ideolojinin gerektirdiği devlet tekelinin sarsılması, enerji, ulaşım gibi alanlarda kapitalist ekonomiye teslim olmak anlamına gelmektedir. Fakat bu ideolojik yaftalamaya dayanan söylem çizgisi, 1979'da Thatcher'ın iktidara gelişi ile tam tersi bir bağlama taşınmıştır. İşçi Partisi için 1970'lerdeki “kapitalist kulüp” olan AET, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Muhafazakâr Parti'nin “sosyalist kulübüne” dönüşmüştür. Söylemsel vurgunun iki parti arasında ters yüz edilmesinin en temel sebebi olan Avrupa Sosyal Şartı, Muhafazakâr Parti cephesinde, neo-liberal ideolojinin sosyal politikalara karşı yürüttüğü mücadeleye bir saldırı ve tehdit olarak görülmüştür. Bu konu sayesinde Muhafazakâr Parti'nin istisnacılık tonu üyelik başlangıcından o güne kadar hiç olmadığı kadar yükselmiştir.

3.3.2.3.1. Sosyalizmin son kalesi: Avrupa Sosyal Şartı

Muhafazakâr Parti’de bu alandaki istisnacılık söylemi, öncelikle “sosyal” kavramı dolayısıyla sosyalizmi çağrıştırma üzerine kurulmuştur. Parti Avrupa Sosyal Şartı’nı “Avrupa Sosyalist Şartı” olarak retorik malzemesine dönüştürmüştür:

“Sosyal pazar hakkında çok şey söylendi [...] Sosyal pazar kavramıyla ilgili bir endişem yok ama Sosyalist pazar kavramıyla sorunum var. Kendi ekonomimizden başarıyla uzaklaştırdığımız [...] Sosyalist önlemlerin Ortak Pazar ya da Avrupa Topluluğu tarafından dayatıldığını görmek istemiyorum” (John Butterfill, Muhafazakâr Parti, HC Deb 23 Şubat 1989 vol. 147 c. 1193).

“Birçok konu herhangi bir sosyal ya da Sosyalist şarta değil, piyasa güçlerine bırakılmalıdır” (Roger Knapman, Muhafazakâr Parti, HC Deb 31 Ekim 1989 vol. 159 c. 170).

“[...] sosyal şart bu haliyle istihdama zarar verecek. Çünkü sosyal şart değil, daha kötüsü, Sosyalist şart.” (Roger Gale, Muhafazakâr Parti, HC Deb 29 Kasım 1989 vol. 162 c. 748).

Sosyalizmi “sosyal” kavramı üzerinden hatırlatmanın yanı sıra, Şart’ın içeriklerinin de bu ideolojinin habercisi olduğunu, bu nedenle sosyalist unsurların da şart ile birlikte ülkede benimseneceğini adeta bir tehdit unsuru olarak vurgulamaktadır:

“Bence, bütün Avrupa’ya kabul ettirilmeye çalışılan haftalık 35 saat çalışma süresi işçilerin ya da benim herhangi bir seçmenimin yararına olmayacak, yüksek enflasyona ve üretkenlik kaybına yol açacak. Bu sosyalist boş laflarını kabul etmekte hiçbir fayda görmüyorum [...] [Sosyal Şart] diyor ki yarı zamanlı işçilerin çalışma sürelerinde kısıtlamalar olsun. Bu korkunç bir otoriter jargon. Bu ülkeye ve Avrupa’nın diğer ülke ekonomilerine nasıl zararlar verecek. Ne bu otoriter Sosyalizmin ne de babalık izninin görmek istediğim Toplulukta yeri yok” (John Butterfill, Muhafazakâr Parti, HC Deb 23 Şubat 1989 vol. 147 c.1194).

“47 yasal tedbir ve yönerge, her ne kadar biz karşı çıkmak istesek de, Avam Kamarası’na ve Britanya insanlarına Avrupa’daki oy çoğunluğu mekanizması ile dayatıldı. Çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliği, hamile kadınların koşulları, kadın erkek eşitliği, işçilerin katılımı gibi çok geniş yelpazede konuları kapsıyor. Bu tedbirlerin bir Yunan Sosyalist tarafından sunulması beklenen bir durum. Çünkü sosyal şart Britanya endüstrisi için bir Truva atı” (Jonathan Aitken, Muhafazakâr Parti, HC Deb 29 Kasım 1989 vol. 162 c. 743).

1980’lerin ikinci yarısında Avrupa Sosyal Şartı konusunun Britanya Parlamentosu’ndaki istisnacılık söylemine birden fazla boyutta katkı yaptığı ancak bu katkının sadece dönemin iktidarı Muhafazakâr Parti söylemiyle sınırlı olduğunu belirtmek gerekir.¹¹⁸ Bu boyutlardan ilki egemenliktir. Thatcher hükümeti, 1970’lerde

¹¹⁸ 2.2.4.1 başlığında da belirtildiği gibi 1997’de Sosyal Şart, İşçi Partisi iktidarı tarafından kabul edilmiş ve Amsterdam Antlaşması’nın bir parçası olmuştur. Bu kabulün öncesinde ya da sonrasında İşçi

üyeliğin ilk yıllarındakine benzer bir yoğunlukta egemenlik söylemine başvurmuş; bu yolla Sosyal Şart'ın dışında kalma tercihini meşrulaştırmak istemiştir. 1992-1994 yılları arasında İşçi Partisi liderliğini yapmış John Smith'in "Sosyal Şart'ta bu kadar karşı çıkacak ne buluyorsunuz? Adil ücret mi, güvenli ve iyi çalışma koşulları mı, kadınlar ve erkekler için eşit haklar mı?" sorusuna Thatcher şöyle cevap verir:

"Hayır, tarihimizden ve Topluluktan çok farklı olan kendimize özgü hukuk sistemimizden ortaya çıkmış, kendi ulusal yasamamız ve ulusal politikamızın yerine birçok şeyin zorla kabul ettirilmesi ve her ülke kabul ettiği takdirde endüstrimize yükleneyecek olan en yüksek maliyetlerin ve bizim değil ama bazılarının çıkarlarına olacak korumacı Avrupa ile yüzleşmenin vereceği his" (Muhafazakâr Parti, HC Deb 29 Haziran 1989 vol. 155 c.1124).

Muhafazakâr Parti'nin bakış açısından egemen parlamentonun bu konuda son söze sahip olması geleneklere ve ulusal pratiklere saygı göstermesi Sosyal Şart'tan beklenen temel özelliklerdir:

"Büyük ayrım iyi Avrupalı olup olmadığımızda değil, kötü parlamenterler olup olmadığımızda. Brüksel'e iç siyasetimizi teslim edecek miyiz yoksa hangi parti iktidarda olursa olsun onu Avam Kamarası'nda tutmak için savaşıyor muyuz, asıl sorun bu. Bugün muhalefet üyeleri hevesle ama düşüncesizlikle sosyal şartı destekliyorlar. Durumlar tersine döndüğünde bir gün pişman olabilirler. Sosyal hakları ya da sendika haklarını iyileştirmek için yasalar yapmak istediklerinde sosyal şart sebebiyle yapamadıklarını görecekler" (Jonathan Aitken, Muhafazakâr Parti, HC Deb 29 Kasım 1989 vol. 162 c. 742).

Muhafazakâr Parti'de Avrupa Sosyal Şartı'nın reddinin meşrulaştırılması Thatcher hükümetinin benimsediği neo-liberal ideolojiyle zıt, ama Keynesçi görüşün merkezinde yer alan kavramlar olan istihdam ve işsizlik temelinde yürütülmüştür. Partiye göre herhangi bir sosyal politikanın tek bir amacı olabilir, o da mevcut iş olanaklarının artırılmasıdır. AET'nin politikası ise aksine, sosyalist bir ideolojinin ürünü olduğu ve bu tarz politikaların sermayenin isteğine ve talebine bırakılmadığı sürece ülkede işsizliğin artacağı iddiası milletvekillerinin söylemlerinde öne çıkmaktadır:

"Çalışan katılımı ilkesine bağlıyız ancak Avrupa'nın bütününde pratiklerin uyumlulaştırılmasının yanlış bir yönlendirme olacağını düşünüyoruz. Kendinin ve çalışanlarının koşullarına en iyi uyan düzenlemeleri geliştirmek iş yerlerine bırakılmalıdır [...] Herhangi bir sosyal politikanın özü istihdam yaratmaktır. Biz geçtiğimiz yıllarda Birleşik Krallık'ta Avrupalı ortaklarımızın tümünden daha fazla istihdam yarattık" (John Major, Muhafazakâr Parti, HC Deb 25 Ekim 1989 vol. 158 c. 829).

Partisi'nin Sosyal Şart üzerinden herhangi bir istisnacılık söylemi üretmemiş olması bu doğrultuda düşünülmelidir.

“Hükümet kesinlikle yeni iş olanakları ve işsizliğin azaltılmasını sağlayan sosyal boyutun destekçisi. Sosyal Şart ikisini de başaramayacak [...] Şart, asgari ücret, izin dönemleri, koşulsuz grev hakkı gibi Britanya’daki istihdam üzerinde zararlı etkileri olacak birçok konuyu içeriyor. Bu, Brüksel’deki Avrupa Komisyonerleri tarafından reddedilmedi” (Normal Fowler, Muhafazakâr Parti, HC Deb 31 Ekim 1989 vol. 159 cc. 168-169).

Temelde sosyal politikalara karşı olmadığını savunan parti için sorun, istihdam yaratmayan sosyal politikalar. Hatta Britanya’nın sosyal politikalarının diğer üye ülkeleri kısıktırarak kadar başarılı ve diğer AET/AB ülkeleriyle uyumlu olduğu savunulur. Ancak ülkenin kırmızı çizgisi istihdamdır. Dönemin başbakanı John Major’a göre:

“Bu ülkede sosyal korumada yüksek bir standardımız var. Ücretsiz olan ulusal sağlık hizmetlerimiz Avrupa’da birçok ülkeyi kısıktırıyor ama yine de Topluluğun sosyal boyutunu tanıyoruz ve birçok Avrupalı ortağımızın aksine uyguluyoruz [...] Ancak Topluluğun her ülkenin kendi kendine karar alması gereken istihdam ile ilgili yasamaya müdahil olması için bir sebep yok” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 11 Aralık 1991 vol. 200 c. 861).

Yukarıda da detayları ile açıklandığı üzere, ekonomi hem İşçi Partisi’nin hem de Muhafazakâr Parti’nin Topluluğa karşı tutumlarını Britanya’nın özgünlüklerini vurgulayarak meşrulaştırmaya çalıştığı önemli bir alandır. Konunun egemenlik boyutuna ek olarak Topluluk politikaları düzeyinde yapılan eleştiriler ve Britanya ekonomisinin yapısal geleneği ile milletvekilleri, Britanya’yı AET/AB’den ayırtırmaya çalışmıştır. Bir sonraki bölümde, önceki iki başlıkta değinilen “siyasal ve ekonomik gücü” sayesinde bir dünya devleti olma iddiasını sürekli olarak yeniden üreten Britanya’nın söz konusu söylem tarzını AET/AB ile ilişkilerinde nasıl kullandığına yer verilecektir.

3.3.3. Dünya gücü olarak Britanya ve enternasyonalizm

Modern anlamda Avrupa entegrasyonu fikrinin oluştuğu İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Britanya’da hâkim söylem paradigmalardan biri, ülkenin bir “dünya gücü” olduğu iddiası üzerine kurulmuştur. Bu iddianın en temel dayanaklarını çalışmanın birinci bölümünde detaylı bir şekilde incelenmiş olan ülkenin emperyal geçmişi ve dış politika tercihleri oluşturur. Bu dayanakların Britanya’nın istinacılık söylemine katkıda bulunduğu, önemli sayıda akademik çalışma tarafından da

desteklenmiştir.¹¹⁹ Dünya gücü olma iddiası, küresel sorumlulukları beraberinde getirirken Britanya'nın ulusal çıkarına olan her şeyin tüm dünya adına yararlı olacağı kabulünü de içerir. Bu doğrultuda Britanya, uluslararası örgütlerin her zaman bir parçası olmaya devam edecektir. Fakat ulusal çıkarların tüm dünyanın çıkarlarıyla aynı olduğu kabulü, söz konusu AET/AB olunca çelişkili bir hal almaktadır. Milletvekillerine göre Britanya ulusal çıkarlarının Topluluktan farklı olması son derece doğaldır. Üye olunan diğer örgütlerle kıyaslandığında da AET/AB'nin her zaman ikinci planda kalacağını Teddy Taylor şöyle ifade eder:

“Uzun vadede AET’ye üye olarak kalmamız hem Britanya için hem de daha da önemlisi Ortak Pazar için kötü olacak. Topluluğun kanayan yarası olacağız ve istenen kalkınma ve ilerleme gerçekleşmeyecek. Bunun temel sebebi de uzun vadeli çıkarlarımızın Avrupa'nın diğer uluslarıyla örtüşmemesi [...] NATO’yu tamamen destekliyorum. Çok iyi çalışan harika bir örgüt. Çünkü Avrupa ile çıkarlarımız bu alanda kesişiyor. Komünist Rusya'nın yayılması hepimiz için ortak bir tehdit. Çıkarlarımızın örtüşmediği başka alanlar da var. Kesinlikle uzun vadeli çıkarlarımız Avrupa ile aynı değil. Britanya'nın petrolü için yüksek fiyatlara ihtiyacı var. Bu Avrupa'nın çıkarına değil. Onlar en düşük fiyatı istiyorlar çünkü petrol ithalatçısı durumundalar” (Muhafazakâr Parti, HC Deb 07 Nisan 1975 vol. 889 c. 901).

Britanya'nın dünya gücü olmasıyla kazandığı biricik konumda yapabileceği en önemli görevlerden birinin de dünyanın diğer ülkeleri ve Avrupa arasında oluşturulacak köprüyü sağlamak olduğu vurgulanır. Bu köprü, hem partiler üstü hem de zamanı aşan bir söylem örneği olarak kabul edilebilir. *Köprüler*, doğası gereği bağladığı tarafların tamamen bir parçası olamadığı için köprü olarak tanımlanan Britanya'nın hiçbir zaman AET/AB'nin tam anlamıyla bir parçası olamayacağı dile getirilir:

“Britanya eşsiz yönetim yöntemi, Avrupa ve dünyanın diğer bölgeleri ile ilişkileri, dili ve tarihi sayesinde farklı kültürler, farklı diller ve tarihler arasında bir köprü oluşturabilir. Avrupa Topluluğunun üyesi olarak kalırsak bu katkımızın büyük bir kısmı gidecek” (Nigel Spearing, İşçi Partisi HC Deb 07 Nisan 1975 vol. 889 c. 919).

“Bu ülkenin dünyada biricik bir konumu var; dünyada hiçbir ulusun sahip olmadığı kadar küresel bağlantılarımız var ve tabii ki Avrupa Kıtası'na yakınlığımız var. Bu ulusun başarısı dünya ile bağlantı ve işbirliği arayan bir serbest ticaret ulusu olmasında yatıyor. Geçmişte olduğu gibi gelecek için de en iyi fırsatımız bu bağlantıları kullanmak ve bir köprü gibi dünya ve Avrupa Kıtası arasında hareket etmek” (Henry Smith, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 30 Ocak 2013 vol. 557 c. 970).

¹¹⁹ Wallace, W. 1991; Butt Philip, A. 1992; Radice, G. 1992; Haseler, S. 1996

Britanya'nın uluslararası sorumluluklarının başlangıç noktası ve temeli, İngiliz Milletler Topluluğudur. Buna göre Britanya'nın tarihsel sorumluluğu, ilişkilerin devamlılığını sağlayıp İngiliz Milletler Topluluğunun refahına katkıda bulunmakla bağlantılandırılmaktadır. Öte yandan Britanyalı siyasetçilere göre, Avrupalı olmak genel anlamda imparatorluk gücü olmanın, özelde ise İngiliz Milletler Topluluğu ile güçlü bağların karşıtıdır. AET üyeliği ise hem siyasi hem de ekonomik bağlar kurulmuş eski sömürge ülkelere sırt çevirmek anlamında değerlendirilmektedir. Bunun yanında her ne kadar AET'ye katılım, ülkelerin kendi istekleri ile gerçekleşse de Britanya milletvekilleri bu katılımı, İngiliz Milletler Topluluğunun tasvir edilen gönüllü beraberliğinin aksine, ülkenin iradesi dışında gerçekleşen bir tablo olarak sunarlar. Fakat bu tarihsel bağa, geçmiş ve geleneğin temsilcisi olması beklenen Muhafazakâr Parti'den çok 1970'lerde ve 1980'lerin ilk yarısında İşçi Partisi sahip çıkmıştır:

“Bizim için daha ciddi olan şey İngiliz Milletler Topluluğu geleneğimizdir. Ortak Pazarla artan ticaret oranımızdan daha fazla bir oranda İngiliz Milletler Topluluğu ile ticaret kaybımız var. Bu, İngiliz Milletler Topluluğu ülke ekonomilerine büyük zorluklar yaratan üzücü bir durum” (Renee Short, İşçi Partisi, HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 c. 293).

“Bize İngiliz Milletler Topluluğunun Britanya'nın Ortak Pazar'da kalması gerektiğini düşündüğü söyleniyor. Bu argümanı inceleyelim. 4-5 yıl önce Yeni Zelanda, Avustralya ve bazı Afrika ülkeleri Ortak Pazar'a girişimiz konusunda endişeliydi. Herhangi bir Britanya hükümetinin, hele ki bir Muhafazakâr Parti hükümetinin, onları sırtından bıçaklayacağını ve yüz üstü bırakacağını düşünmüyordu [...] İngiliz Milletler Topluluğu ve Ortak Pazar arasındaki temel fark hiçbir ülkenin İngiliz Milletler Topluluğuna girmesi için zorlanmamasıdır [...] Bu ülkeler gönüllü olarak katılmıştır” (William Molloy, İşçi Partisi, HC Deb 09 Nisan 1975 vol. 889 cc. 1306-1308).

“Zengin ve endüstrileşmiş Topluluğun bencil imajının üçüncü dünyadaki ve İngiliz Milletler Topluluğundaki dostlarımızın iş olanaklarını tehlikeye atmasından endişeliyiz” (Roy Mason, İşçi Partisi, HC Deb 17 Şubat 1981 vol. 999 c. 204).

Britanya'yı bir dünya gücü olarak tanımlamak, AB üyeliği boyunca milletvekillerinin konuşmalarında yer bulan bir konudur. Özellikle üyeliğin devamlılığı konusunda referanduma başvurma fikri gündeme geldiğinde, sıklıkla rastlanan bir istisnacılık söylemi tarzı olduğu söylenebilir. Bu söylem tarzı Britanya'nın “şahane yalnızlık” olarak bilinen dış politika tercihlerinden beslenmektedir. Bu doğrultuda, AET/AB üyeliğinin ülkeyi dünya gücü konumundan geriye düşürdüğü öne sürülür:

“Eğer Britanya Avrupa Birliği'nden ayrılırsa bu Avrupa Birliği'nin sonu anlamına gelmez, ancak biz onun prangalarından kurtuluruz. Dünyaya daha geniş bakabiliriz, ekonomik özgüvenimizi yeniden kazanabiliriz ve eskiden harika ilişkimiz olan Çin, Hindistan gibi süper güçlerle ve diğer ülkelerle doğru dürüst ticaret

yapabiliriz. Avrupa Birliği üyeliği bizi hem geçmişimizden hem de girişimci bir ulus olacağımız geleceğimizden uzaklaştırıyor” (Philip Hollobone, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 1 Şubat 2011 vol. 522 c. 800).

23 Haziran 2016’da Britanya’nın üyelikten ayrılma kararı ile sonuçlanan referandumun ardından bu vurgu daha da artmıştır. Artık Topluluğun bir üyesi olmayacak Britanya’nın dünya gücü konumuna tekrar gelebilmesi için önünde herhangi bir engel kalmamıştır:

“Tabi ki kendi ayaklarımız üstünde duracağız; biz dünyanın beşinci büyük ekonomisiyiz. Dünyanın en bilinen diline sahibiz. Bizi dışarda parlak bir gelecek bekliyor ki bu da ancak AB aracılığıyla olmadan ticaret antlaşması imzalama yaşamımızın kalkmasıyla olur. Eğer AB’den ayrılabilirsek, bunu yapabiliriz ve bu daha büyük bir zenginliğe götürür” (John Baron, Muhafazakâr Parti, HC Deb 24 Mayıs 2016 vol. 611 c. 440).

“Bize her zaman AB’nin dünyadaki en büyük tek Pazar olduğu söylendi. Bize söylenmeyen ise biz ayrıldığımızda artık öyle olmayacağıydı. En büyük tek market çünkü biz üyesiyiz [...] AB her zaman kendi başarısız iş dünyasını ve Fransız çiftçileri korumak için yeni düzenlemeleri, iş dünyasına yeni yükleri ve yeni korumacı önlemleri getirdi. Çok az bildiğimiz şeylere dahil oluyoruz. Nereye gittiği hakkında bir fikrimiz yok” (Philip Davies, Muhafazakâr Parti, HC Deb 26 Şubat 2016 vol. 606 c. 606).

Enternasyonalizm açısından bakıldığında ise AET üyesi olduğunda bile Britanya, sıradan bir Avrupa ülkesi olarak kabul edilmemektedir. Çünkü zaten Avrupa entegrasyonunun küresel sorunların çözümü için yeterli bir mekanizma olarak değerlendirilemeyeceği, milletvekillerinin konuşmalarında yer almaktadır. Britanya’nın yüzünü uluslararası sisteme dönmesi gereken, küresel sorumlulukları olan bir dünya gücü olduğuna dayanan bu yaklaşım özellikle İşçi Partisi tarafından benimsenmiş ve 1970’ler boyunca birçok parlamento görüşmesinde parti üyeleri tarafından istisnacılık söyleminin bir parçası olarak kullanılmıştır.¹²⁰ Bu yıllarda İşçi Partisi politikacıları için küresel sorun denildiğinde akla gelen ilk konulardan biri enerji krizidir ve milletvekilleri tarafından AET’nin bu sorunu çözebilme kapasitesi sorgulanmış ve çözümün uluslararası organlarda aranması gerektiğine dair atıflar yapılmıştır:

“Enerji krizi Ortak Pazar’ın ne kadar yetersiz olduğunu gösteriyor. Bunun gibi önemli bir dünya krizinin üstesinden gelmek için yeterince büyük, güçlü ve hatta istekli

¹²⁰ Hickson and Miles’e göre (2018) İşçi Partisi’nin Topluluğa karşı eleştirel tutumunu şekillendiren üç temel kavram vardır. Bunlar egemenlik, federalizm ve enternasyonalizmdir. Çalışmanın istisnacılık söylemi üzerine kurulu analizi de parti milletvekillerinin ağırlıklı bu kavramlar üzerinden istisnacılık söylemini geliştirdiklerini göstermektedir.

bir Topluluk değil. Bu gösteriyor ki bunun gibi bir kriz Birleşmiş Milletler ya da onun gibi örgütler aracılığı ile ele alınmalı. Sadece Avrupa'nın bir parçası olan Ortak Pazar böyle büyük bir krizle mücadele edebilecek yeterlilikte değil" (Renée Short, İşçi Partisi, HC Deb 27 Kasım 1973 vol. 865 c. 296).

"OECD aracılığıyla ve daha sonra ABD, Japonya, Kanada ve diğer ülkelerin bir araya gelmesi ile petrol gelirlerinin geri dönüşümüyle ilgili uluslararası sorunu kontrol altına almaya başlayacak düzenlemeleri hayata geçirebildik. Ama Avrupa Komisyonu, Ortak Pazar yani bir diğer adıyla Avrupa süper devleti, bu ekonomik dev, bu sorunla tamamen ilgisiz. Britanya çıkarları bu krizde bu kurumun üyesi olarak nasıl korunacak öngöremiyorum. IMF ve OECD üyeliğimiz AET üyeliğimizden çok daha fazla önemli [...] Enerji krizi aynı şekilde Ortak Pazar'ın üstesinden gelebilme kapasitesinin de ötesindeydi çünkü sadece Batı Avrupa'nın dokuz endüstri ülkesi arasında değil, dünyadaki tüm büyük tüketici ülkeleri arasındaki işbirliğini gerektiriyordu. Petrol sorunlarıyla ilgilenen Uluslararası Enerji Ajansı, Brüksel'deki Komisyon değil" (Frank Hooley, İşçi Partisi, HC Deb 08 Nisan 1975 vol. 889 cc. 1050-1051).

Bu bakış açısına göre, kısa vadede düşünüldüğünde AET üyeliğiyle gelen yararlar geçicidir. Uzun vadede yapılması gereken ise yine İşçi Partisi içinden yükselen bazı seslere göre, üyeliğin sonlandırılması ve gereken önemin Britanya'nın uluslararası sorumluluklarına verilmesidir:

"Avrupa Topluluğu üyeliğimiz benzersiz bir konu çünkü diğer ülkelerle ilişkilerimizi önemli ölçüde etkilediği gibi dünyadaki duruşumuzu ve statümüzü de etkiliyor. Benzersiz çünkü daha uzun süre üyeliğimiz devam ettikçe, ayrılmamız ve Topluluk dışında yaşamak için gerekli düzeni kurmak daha zorlaşacak" (Edward Short, İşçi Partisi HC Deb 11 Mart 1975 vol. 888 c. 292).

"AET üyeliğine karşı olmamın sebebi dünya genelindeki konularla fazla ilgili olmam ve AET'nin ilgili olduğunu düşünmüyorum [...] Üye olarak kalamayız çünkü Topluluk orijinal üyelerin ihtiyaçları üzerine kurulmuş. Üye olarak kalırsak, tarihimiz, geleneğimiz, çıkarlarımız, ekonomik ve toplumsal yapımız aşınacak. Belki de AET üyeleriyle ilişkilerimiz üyeliğimizdeki sürekli tartışmalara kıyasla üye olmadığımız takdirde daha iyi olacak" (Nigel Spearing, İşçi Partisi HC Deb 07 Nisan 1975 vol. 889 cc. 913-919).

"Eğer Britanya AET üyeliğinden ayrılırsa, 94 önemli uluslararası örgütün üyesi olmaya devam edeceğiz. Bu kuruluşlarda tam bir sese, tam haklara ve tartışma, danışma ve etki fırsatlarına sahip olacağız. Üyelikten ayrılmamıza karşı olanlar başka bir gezegene gideceğimizi, dışardaki karanlığın bir parçası olacağımızı, Avrupa'nın ya da dünyanın bir parçası olmayacağımızı düşünüyor" (Frank Hooley, İşçi Partisi HC Deb 08 Nisan 1975 vol. 889 cc. 1054-1055).

1970'ler boyunca özellikle İşçi Partisi tarafından ekonomik ve ticari alanlarda farklı uluslararası örgütlere ve onların Britanya için önemine atıf yapan bu söylem

tarzı¹²¹, 1990’larla birlikte Avrupa entegrasyonunun savunma ve güvenlik konularındaki derinleşme çabaları ile birlikte bu alanlarda AB’nin yetersiz kalacağı ve Britanya’nın asıl konumunun NATO üyeliği olduğuna dair yeni bir form kazanmıştır. Thatcher’a göre “Britanya gibi tarihe ve geleneğe sahip olan ülkeler, çoğunluk oylama sistemine tabi olarak savunma ve dış politika konularında eli kolu bağlı bırakılmaya izin vermemelidir” (Margaret Thatcher, Muhafazakâr Parti, HC Deb 20 Kasım 1991 vol. 199 c. 293). Bu alanlarda AB yerine NATO’nun üstünlüğü, iktidarda olsa da olmasa da, Muhafazakâr Parti milletvekillerinin istisnacılık söylemini kuvvetlendiren bir argümandır ve bu söylem zaman zaman AB içinde bir savunma işbirliği gerçekleştirilmesini savunan İşçi Partisi milletvekillerine karşı geliştirilmiştir:

“NATO antlaşmasını imzalamadan referanduma gitmedik. O tamamen farklıydı [...] Şimdi Parlamento’nun tüm karakterini değiştirmeyi görüşüyoruz. NATO bunu yapmadı. Biz savunma ittifakına girdik. Hükümetimizin müzakeresine güvendik. Burda ise bu kurumun [AB’nin] temel amacını değiştiriyoruz. 700 yıldır Parlamento yürütmeyi kontrol ediyor. Şimdi ise kararlar üzerinde hiçbir kontrolümüz olmamasını konuşuyoruz” (Michael Cartiss, Muhafazakâr Parti, HC Deb 21 Şubat 1992 vol. 204 c. 644).

“Hükümet daha önce Avrupa Birliği’nin savunma konularına müdahil olmasına karşı çıkmıştı. Savunma hassas bir konu. NATO bizim koruyucumuz oldu [...] Bu yüzden Avrupa’da bağımsız bir savunma ayağı olması gerektiğini düşünen Bexleyheath ve Crayford milletvekili Bay Beard’in söylediklerine karşıyım. Genel eğilim büyük ve ulusu tehdit altında bırakacak bir saldırının olmayacağı ve bizim küçük ve yerel çatışmalara odaklanmamız gerektiği yönde. Bunun garantisi yok. Ulusu tehdit eden saldırılarla yine karşı karşıya kalabiliriz. Hükümetin NATO’yu zayıflatacak eylemlerden kaçınması gerektiğini savunuyorum” (Peter Viggers, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 1 Aralık 1999 vol. 340 c. 385-386).

Her ne kadar Muhafazakâr Parti tarafından AB savunma ve güvenlik mekanizmalarına İşçi Partisi’nden gelen destek vurgulansa da Muhafazakâr Parti ile benzer bir NATO üstünlüğü retoriği, İşçi Partisi içinde de görülebilmektedir. Fakat vurgunun NATO’nun Britanya için taşıdığı anlama yapılan vurgudan çok yasama yetkisininin, başka bir ifade ile egemenliğin devri ilgili olduğu belirtilmelidir:

“NATO Antlaşması altındaki yükümlülüklerimiz bizi en ufak bir yasamayı Britanya halkına dayatmaya zorlamadı, Avrupa ile antlaşmalarımız ise, tarihimizde ilk

¹²¹ Benzer bir söyleme daha yakın tarihlerde de rastlamak mümkündür. “Brüksel’in pan-Avrupa sistemine mi entegre olacağız yoksa, sadece AB ile değil, dünyanın geri kalanıyla da ticarete ve işbirliğine dayanan uluslararası bir gelecek mi seçmeliyiz. Küçük Avrupalı olmayı bırakmanın zamanı geldi. Enternasyonalist olmalıyız” (Kate Hoey, İşçi Partisi, HC Deb 24 Mayıs 2011 vol. 528 c. 90).

defa İngiltere'nin yasa yapma hakkını başkalarına devrettirdi. Bunu NATO ile ya da başka antlaşma ile yapmadık" (Peter Shore, İşçi Partisi, HC Deb 21 Şubat 1992 vol. 204 c. 593).

Tüm dünyada olduğu gibi, Britanya'da da NATO denildiğinde akla gelen ilk ülke ABD'dir. Üyeliğin en başından beri AET/AB, Britanya'nın ABD ile kurduğu "özel ilişki"ye bir tehdit olarak görülmektedir. Londra-Washington bağının hiçbir üye ülkenin kuramayacağı kadar güçlü bir bağ olduğu vurgulanır. Dış politikada temel alınan üç daire yaklaşımının İngiliz Milletler Topluluğu ile birlikte önemli bir halkasını oluşturan ABD ile ilişkiler sıklıkla AET/AB üyeliğinin bir karşıtı olarak tanımlanmıştır. Britanya'nın küresel konumunun AB gibi bir kurum içinde yer almayı değil, ABD gibi uluslararası sistemin en önemli devleti ile birlikte hareket etmeyi gerekli kıldığı üzerine bir söylem inşa edilir. Hem askeri hem de ekonomik çıkarların ortaklığı ise şu şekilde dile getirilir:

"Bizim ve Kıta Avrupalı müttefiklerimiz arasında bir fark daha var. Birleşik Krallık, Birleşik Devletler'e diğer Avrupa ülkelerinden çok daha yakın. Bu Libya ve Irak bombalamalarında görüldü. Askeri istihbaratta işbirliği yapıyoruz. Birleşik Devletler uzay istihbaratında lider ama biz de katkımızı yapıyoruz. İstihbaratta ve diğer konularda destek aldığımız Falkland Adaları konusu da Amerika-Britanya desteğinin değerini gösterdi. Birleşik Devletler ve diğerleriyle NATO'da 50 yıldır ortağız. İlk aşama Varşova Paktıydı. İkinci aşamada Varşova Paktı'nın çöküşünü ve Berlin duvarının yıkılışını gördük [...] Birleşik Devletler sahip olduğu teknoloji sayesinde ve Avrupa'nın savunma alanındaki çabalarının [...] çok fazla ülkeye odaklanması nedeniyle askeri olarak tek süper güç" (Peter Viggers, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 1 Aralık 1999 vol. 340 cc. 385-386).

"Birleşik Devletler'de, Avrupa Birliği'ne göre daha fazla iş olanaklarının yaratılmış olması tesadüf değil [...] Kıtadaki sosyal demokratik politikalar Avrupa'yı daha az rekabetçi yapıyor. Avrupa'daki ekonomik büyümenin bugünden 2050'ye kadar olan dönemde Birleşik Devletler'in yarısı olacağı söyleniyor" (Liam Fox, Muhafazakâr Parti, 15 Haziran 2005 vol. 435 c. 288).

Avrupa entegrasyonunun barışı sağlamak için ortaya çıktığını savunan bir İşçi Partisi milletvekiline, Muhafazakâr Parti'den Teddy Taylor şöyle cevap verir:

"Sayın arkadaşım yetenekli ve samimi bir insan. Barış hakkında konuşuyor. Roma Antlaşması'nı okumalı. Biliyorum ki çok genç ve antlaşma imzalandığında burada yoktu. Antlaşmanın söylediğine göre AT'de çözemeyeceğimiz tek konu savunma. O, NATO denilen muhteşem bir örgütün güvencesi altında. Çünkü Amerikalılar içinde" (Teddy Taylor, Muhafazakâr Parti, HC Deb 16 Mayıs 1994 vol. 243 c. 597).

Enternasyonalizm ve dünya gücü olma iddiası her ne kadar temellerini Britanya'nın imparatorluk günlerinden alsa da kolonyal dönemin sona ermesi ve ülkenin ulus devlet sınırlarına çekilmesinin ardından da geçerliliğini korumuş, sistemin her iki büyük partisi tarafından AET'ye karşı kullanılan önemli bir retorik aracı olmuştur. Britanya ulus devlet sınırlarında yer alsa bile, bu coğrafi konum Britanya'yı hem fiziksel hem de düşünsel boyutta Kıta Avrupası'ndan ve onun kurumsal kimliği olan AET/AB'den ayırır. Bir sonraki bölümde işte bu Britanya coğrafyasının söyleme nasıl taşındığına yer verilecektir.

3.3.4. Bir ada devleti olarak Britanya coğrafyası

Coğrafyanın yarattığı istisnai durum, Britanya'nın bir ada devleti olmasıyla temellendirilir. Ada olmanın ayrı bir coğrafyası olduğu gibi ayrı bir tarihi, ayrı siyasal yapısı ve kurumları olduğu milletvekillerinin konuşmalarına şu şekilde yansımaktadır:

“İki dünya savaşına katılımımızdan öğrendik ki çıkarımız Avrupa'da barışın korunmasından yana, ama tarihsel olarak Avrupa'daki gelişmeleri ve olayları etkileme yeterliliğimiz sınırlı, özellikle Birleşik Devletler'in desteği olmadığında [...] Biz bir adayız. Karasal güç değiliz” (Wyn Roberts, Muhafazakâr Parti, HC Deb, 11 Aralık 1996, vol 287, c 341).

“Farklı bir tarihimiz ve coğrafyamız var. Biz bir adayız. Farklı kurumlarımız var. Kurumlarımız, hukuk yapımız, kendinden önceki kurumları ortadan kaldıran işgaller ve devrimlerle değişmek yerine, zamanla evrim geçirdi. Biz hiç işgal edilmedik. Yüzlerce yıl devrim yaşamadık. Napolyon yasalarına tabi olmadık. Bizim fitratımızda karasallık yerine deniz var” (Peter Lilley, Muhafazakâr Parti, HC Deb 11 Mart 2008 vol. 473 c. 239).

Bu ada coğrafyasının Britanya'ya “armağan”ları olduğuna ve bu armağanların Avrupa entegrasyonu aracılığıyla ülkenin elinden alınmak istendiğine dair söylem örnekleri de mevcuttur. İncelenen konuşmalar göstermektedir ki bu armağanlardan en önemlisi balıkçılıktır.¹²² OBP'nin, “balık ve patates kızartması”nın ulusal yemek olarak benimsendiği Britanya'ya tehdit oluşturduğunu James Johnson şu sözlerle ifade eder:

“Biz donanması dünyanın her tarafında düzen sağlamış bir deniz ulusuyuz. Şimdi geleceğimize üçüncü bir taraf karar veriyor [...] Kimse bu duruma itiraz eden balıkçılara şovenist dememeli. Bu onlar için yeni bir durum ve allak bullak olmuş bu insanların duygularını paylaşmalıyız [...] Sularımıza açık erişim seçmenlerimin kafasını

¹²² İşçi Partisi milletvekili Kelvin Hopkins'e göre Britanya'nın kendine özgü tarımsal yapısı da ada olmasının bir sonucudur (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 18 Haziran 2013 vol. 564 c. 784).

karıştırıyor [...] Hepimiz kabul ediyoruz ki kıyıları olan devlet özel bir konumdadır. Britanya'nın konumu eşsizdir. AET sularındaki balıkçılığın en az yüzde 60'ı Birleşik Krallık'a aittir [...] Eşsiz konumumuzun -ki bu bir tekel değil- kabul edilmesi gerekiyor" (James Johnson, İşçi Partisi, HC Deb 10 Ocak 1977 vol. 923 c. 1116).

1977'de bir İşçi Partisi milletvekili tarafından yapılan bu konuşmaya benzer bir retoriğe 2000'lerde yine İşçi Partisi içinde rastlanmıştır:

"Biz bir ada devletiyiz bu yüzden balığımızın önemli bir kısmını yakalamayı istemememiz düşünülemez. En büyük balıkçı ulus olmayı umuyoruz [...] Adamızın her tarafında balıkçı limanları ve toplulukları var [...] Balıkçılık da aynı madencilik gibi. Böyle düşündüğümüzde siyasi bir önemi oluyor" (Bob Blizzard, İşçi Partisi, HC Deb 6 Aralık 2001 vol. 376, c. 551).

"Avrupa'nın en uzun kıyı şeridinde sahibiz ve Ortak Balıkçılık Politikası'ndan en çok zararı biz görüyoruz [...] Bu politika üye devletlere bırakılırsa biz kazançlı oluruz ve durum daha adil olur. Diğer konular da ulusal parlamentolara bırakılmalı, Avrupa Birliği'ne daha fazla ekonomik güç verilmesini görmek istemiyorum" (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 20 Haziran 2007 vol. 461 c.1430).

İşçi Partisi içindeki bu devamlılığın yanı sıra Muhafazakâr Parti içinde ise bu politikaya bir karşı duruş mevcuttur. Fakat parti milletvekilleri, bu duruşu ideolojik bir çerçevede dile getirirler:

"OBP biraz komünizm gibi: daha iyiye birlikte çalışarak ulaşacağız diye sıcak güzel bir his var, ama gerçekte kimse bunu yapmıyor. Bizim balıkçılarımız ağlarının sayılarını azaltma, ıskarta sayısını azaltma gibi şeylerle doğru olanı yaparak balıkları korumaya çalışıyorlar, ama sonra İspanyollar ve diğerleri gelecekler ve bu korunan balıkları silip süpürecekler. BU OBP'de temel bir problemi gösteriyor" (Neil Parish, Muhafazakâr Parti, HC Deb 15 Mart 2012 vol. 542 c. 473).

Britanya coğrafyasının biricikliği, Topluluk politikası düzeyinde değerlendirildiğinde yoğun olarak AB'nin Schengen vize sistemi ve dolayısıyla göç politikalarında karşılığını bulmaktadır. Bu politikaların dışında kalmayı tercih eden Britanya için ada ülkesi olmanın, çeşitli tarihsel ve kültürel özgünlükleri beraberinde getirdiğine inanılır ve bu koşulların Topluluğun sınır kontrolü politikalarını izlemeye engel olduğu ön plana çıkartılır:

"Çünkü Britanya bir ada, ve dünyanın diğer bölgeleriyle olan eski tarihi ve kültürel bağlarımız nedeniyle giriş noktasında kontrolü sağlamamız bizim için hassas bir konu, göç politikamızın kontrolünü kendimizin sağlaması önemli. Sınır kontrolleri ve göçle ilgili politikalar Britanya'da yapılacak, Brüksel'de değil" (Robin Cook, İşçi Partisi, HC Deb 12 Kasım 1997 vol. 300 c. 910).

“Coğrafi olarak Britanya ayrı bir konumda, kendine özgü tarihi olan bir adayız [...] Eğer tek pazarımız olacaksa ve insanlar ülkeler arasında kolayca seyahat edebilecekse, bu ekonomik birliğin dış sınırlarının ortak bir ilişki ile çözülmesi için çalışmalıyız. Bu yüzden öneriler Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg gibi ülkeler için çok anlamlı. Ancak her koşulda önerilerden mutlak bir anlam çıkmaz. Biz ayrı bir konumdayız: Kanal tünelinin, kara yolu bağlantılarının dışında diğer ülkelerle kara sınırı paylaşmıyoruz. Avrupa Birliği devletleri tarafından benimsenen Schengen düzenlemelerinin dışında büyük bir mutlulukla kalabiliriz” (Mike Gapes, İşçi Partisi, HC Deb 15 Ocak 1998 vol. 304 c. 563).

Kendi coğrafyasına anlamlar yükleyen Britanyalı siyasetçiler, söz konusu Avrupa olduğunda bir coğrafi terim olarak “Avrupa” ile kurumsal yapı arasına keskin çizgiler koyabilirler. Glencross’a göre bu durum Avrupa’nın siyasi anlamı üzerine yürütülen tartışmanın son aşamasıdır (Glencross, 2019:1-2). Siyasetçilerin söyleminde Avrupa demek çoğunlukla AET/AB gibi kurumsal yapıya işaret etse de, kimi zaman her iki partinin milletvekilleri bu ayrımı vurgulayıp kurumsal yapının aslında bir inşa olduğuna ve doğal olmadığına dikkat çekmeye çalışır. Belirli bir coğrafyaya atıf yapan “Avrupa” kavramına dair olumlu görüşler belirtilebilir, ancak Britanya’nın aslında bu coğrafyaya ait olmadığı ve onun dışında kaldığı aşağıdaki söylem örneklerinden anlaşılacağı gibi temel argümandır:

“Ben Avrupa yanlısıyım, ama Roma Antlaşması karşıtım. O bir kurgu. Avrupa karşıtı değilim [...] Avrupa’nın birliğini başka bir yolla görmek istiyorum. Şu anda Toplulukta olanlar, uzun dönemde Avrupa insanına zarar verecek” (Nei Marten, Muhafazakâr Parti, HC Deb 19 Temmuz 1976 vol. 915 c. 1405).

“Burada Avrupa’nın büyük bir hayranı, ama Avrupa Birliği’nin büyük bir düşmanı olarak bulunuyorum. Bu ülkede bizler o kadar şanslıyız ki hükümetimiz mali destek programından tamamen çekilmemizi sağladı” (Andrea Leadson, Muhafazakâr Parti, HC Deb 24 Mayıs 2011 vol. 528 c 832).

AB’nin kurumsal yapısı üzerinden yürütülen bu yöndeki eleştirilere, Muhafazakâr Parti içinde sıklıkla rastlanmaktadır. Glencross’a göre söz konusu söyleme Avrupa’nın popülist sağ kanat partilerinde sıklıkla rastlanmaktadır (Glencross, 2019: 3). Ancak Britanya özelinde bakıldığında, siyasi yelpazenin merkez solunda yer aldığı kabul edilen İşçi Partisi milletvekillerinin de başvurduğu bir söylem olduğu görülebilmektedir:

“Ben bir Avrupa aşığıyım. Tatillerim için her yıl oraya giderim. Bir ya da iki Avrupa yabancı dili konuşmaya çalışırım. Avrupa kültürünü, edebiyatını ve her şeyden çok insanımı çok seviyorum - her açıdan Avrupa merkezci bir insanım – ancak AB,

belirli bir siyasi görüşü olan bir siyasi kurum” (Kelvin Hopkins, İşçi Partisi, HC Deb 17 Ekim 2014 vol. 586 c. 604).

Britanya'nın ada ülkesi olma hali Topluluğun OBP, göç ve sınır gibi politikalarının dışında kalması ile ilişkilendirilirken Kıta Avrupası'ndan kara sınırları açısından kopuk olma durumu ise Avrupa'nın AET/AB çatısında oluşturulan kurumsal yapısının yapaylığına işaret eder. Kaldı ki doğal ve coğrafi bir kavram olarak Avrupa verilidir, Britanya'nın ötekisi değildir. *Öteki* olarak inşa edilen ise entegrasyona ait kurumlar ve politikalardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Britanya Parlamentosu'nda Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi milletvekilleri tarafından 1 Ocak 1973-8 Şubat 2017 dönemi arasında yapılan konuşmaların Britanya – AET/AB ilişkilerine yönelik istisnacılık söylemi incelenmiştir. İstisnacılık, Britanya'nın Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirdiği tutumun tanımlayıcısı olmasa da hâkim söylem tarzını teşkil eder. Elde edilen bulgular göstermektedir ki her iki parti de gerek iktidarda gerekse muhalefette olduğu dönemde istisnacılık söylemine başvurmuştur. Üyelik sürecinin tamamına yayılan bu tutumun yıllar içinde partiler bazında aynı tonda kaldığını düşünmek ise yanıltıcı olacaktır. Bunun yanında verilerin toplanması sürecinde görülmüştür ki istisnacılık söylemi, Britanya Parlamentosu'nun Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirdiği tek ve ortak dil değildir. Oldukça önemli sayıda milletvekili, Topluluk kurum ve politikalarına farklı tonlarda da olsa desteklerini belirtmişlerdir. Ancak bu yöndeki söylemlerin analizi çalışmanın kapsamı dışında tutulması sebebi ile değerlendirmelere dâhil edilmemiştir.

Süreç içindeki değişimler açısından İşçi Partisi ile başlamak gerekirse, partinin üyeliğin ilk yıllarında istisnacılık söyleminin asıl temsilcisi olduğu söylenebilir. Thatcher ve Major iktidarları ile yaşanan uzun muhalefet döneminde ise partiye ait söylemsel örneklerde azalma olduğu görülmüştür ve daha sonraki dönemlerde iktidarda da olsa muhalefette de olsa bu alandaki hâkimiyeti Muhafazakâr Parti'ye bırakmıştır. Muhafazakâr Parti ise Thatcher iktidarının son yıllarından itibaren istisnacılık söylemini sürekli olarak benimsemiş ve bu söylemin Britanya Parlamentosu'ndaki en önemli temsilcisi olmuştur. AET/AB üyeliği boyunca daha uzun süre iktidarda kalmış olan partinin söylem analizinde istisnacılığa dair bir süreklilikten bahsetmek mümkündür.

Bu noktada belirtilmesi gereken, partilerin tarihsel süreç içindeki süreklilik ve kırılmalarının yanında, hangi konularda istisnacılık söylemlerini yoğunlaştırdıklarının çalışmanın amacı açısından daha aydınlatıcı olacaktır. Çünkü AET/AB kurum ve politikalarına karşı olumsuz tutumun nasıl açıklandığı ve meşrulaştırıldığı istisnacılık söylemini daha kapsayıcı bir kavram olan Avrupa şüpheciliği söyleminden ayırıştırıcı kriterdir. Genel olarak bakıldığında her iki partinin de entegrasyona karşı itirazları ve eleştirileri olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda pek çok konuda (Britanya'nın bir serbest ticaret ekonomisi olması ya da dünya gücü özelliğini Avrupa ile diğer dünya devletleri arasında bir köprü olarak kullanması vb.) benzer ve ortak istisnacılık söylemi

üretmiştir. Ancak istisnacılık söyleminin üretiminde bazı konular tek bir partiye özgü olarak kalmaktadır. Örneğin Britanya para birimi sterlinin biricikliğini, sadece Muhafazakâr Parti'nin vurguladığı görülürken, AET'yi Britanya'ya kapitalizmin yerleşmesini sağlayacak bir tehdit olarak gören ise başlı başına İşçi Partisi'dir. Bunlar gibi söylem tekellerine Muhafazakâr Parti'de daha çok rastlanmış, ayrıca partinin söylem örneklerinin kullanımının daha geniş dönemlere yayıldığı görülmüştür. Bir başka ifadeyle Muhafazakâr Parti'nin istisnacılık söyleminin tarihsel olarak daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan İşçi Partisi söylem tekeline çok daha kısıtlı bir alanda sahip olabilmıştır. Dahası, İşçi Partisi'nin istisnacılık söylem örneklerinin devamlılığına da kısıtlı dönemlerde rastlanmıştır. Yine söylem analizlerinden örnek vermek gerekirse, enternasyonalizm bağlamında Britanya'nın uluslararası sorumlulukları olduğu ve Topluluğun bunları engellediği retoriği, 1975-1979 yılları arasında yaşanan İşçi Partisi iktidarı dönemine özgü olarak kalmış; sonrasında benzer bir tonda söylem örneği tespit edilememiştir. Partilerin ideolojik çizgisi açısından düşünüldüğünde ise istisnacılık söyleminin parti ideolojileri ile çelişkili bir tutum yaratabileceği tespit edilmiştir. Örneğin, Muhafazakâr Parti, Sosyal Şart'ın Britanya ekonomik yapısına uymadığını vurgulamak için Thatcher döneminde Keynesçi iktisatın istihdam vurgusu ile söylemini inşa etmiştir. Bunun yanında İşçi Partisi'nin 1970'lerde tarihsel emperyal bağlar ve gelenek üzerine kurulan İngiliz Milletler Topluluğuna Muhafazakâr Parti'den daha çok sahip çıkıp AET'ye karşı istisnacılık söylemini bu bağlamda kurgulaması da dikkat çekicidir.

Çalışma, yukarıda belirtilen dönem aralığındaki Parlamento konuşmalarını egemenlik, ekonomi, Britanya'nın dünya üzerindeki konumu ve coğrafyası ana başlıkları altında ele almıştır. Bu başlıklar, çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı olarak incelenen Britanya istisnacılığının tarihsel ve kavramsal boyutu ile paralellik göstermektedir. Fakat birebir bir örtüşmeden söz etmek mümkün olmasa da incelenen söylem örneklerinin çalışmanın ilk bölümündeki üretim ilişkileri, yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkileri, ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm, ada ülkesi olma hali başlıklarında incelenen kavram setlerinden sıklıkla beslendiği görülmektedir. Bunun yanında ilk bölümde, ulusal kimliğin oluşumu başlığında incelenen din-toplum ve devlet-toplum ilişkilerine ve de Britanya'ya özgü örfi hukuk sistemine atıf yapan bir söylem örneği de bulunamamıştır.

Söylem analizi sonucunda elde edilen başlıklardan egemenlik başlığı ile başlamak gerekirse, siyasal egemenlik boyutuna odaklanılan bu başlıkta her iki partinin de söylem örneklerine rastlanılmaktadır. İşçi Partisi, daha çok egemenliğin tanımını ve kapsamı üzerine söylem üretirken Muhafazakâr Parti için önemli olan konu egemenliğin kaynağının Topluluktan farklılaştırılmasıdır. Bu bağlamda bir üstünlük atfedilen Britanya Parlamentosu ve onu oluşturan demokratik sistemin en temel özelliği denetime açık ve hesap verebilir olmasıdır. Bu temel özelliklerden yoksun Kıta Avrupası'na özgü olarak kabul edilen bürokrasi ve elitizm, Britanya demokrasisinin karşı kutbunda konumlanmaktadır. Söylem örnekleri incelenen iki parti içinden demokrasi retoriğini açıkça daha çok benimsemiş olan Muhafazakâr Parti'dir. Ancak partinin 1979-1988 dönemleri arasında bu söyleme neredeyse hiç yer vermemiş olması dikkat çekicidir. 1988 sonrası tekrar sahiplenilen demokrasinin ötekisi olarak bürokrasi ise bu tarihten sonra neo-liberal devletin karşı olduğu *her şey* olarak kodlanmıştır. Denetime tabi olmak ve hesap verebilirlik ilkelerinin Britanya'ya özgü olduğu, 1970'lerde İşçi Partisi'nin söylem tekelindeyken demokrasi retoriğinin geri dönüşü ile birlikte söz konusu ilkeler 1990'lar sonrasında Muhafazakâr Parti tarafından da sahiplenilmiştir.

Her ne kadar Britanya, egemenliğin Parlamento'da olduğu temsili demokrasinin rol modeli bir siyasal sistem olarak kabul edilse de alternatif bir egemenlik kaynağı olarak halk ve referandumlar aracılığıyla gerçekleştirilen doğrudan demokrasi örneklerinin de milletvekillerinin söylemlerinde önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Halk egemenliğine dair yapılan her atıf, Britanya'nın Topluluğa karşı tutumunu partiler üstü ve siyasal alanın dışında bir konuma yerleştirir. Temsili demokrasi ile ya da parlamento aracılığıyla çözümlenemeyecek bir konu olarak sunulan AET/AB ilişkileri için Britanya halkına başvurulması gerektiği yaygın bir kanaati oluşturur. Egemenliğin kaynağı bağlamında doğrudan demokrasi aracılığıyla gerçekleştirilen referandumlara ait söylem örnekleri, istisnacılığın sürdürülebilmesi adına parlamenter egemenliğe meydan okumaktadır.

Egemenliğin ekonomik boyutu ise siyasal boyutunun incelendiği ilk bölümün devamı olarak Britanya ekonomisinin biricikliği başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlıkta temel olarak ekonomik egemenliğin devredilmemesi gerektiği, çünkü Britanya'nın kendine özgü bir ekonomik yapıya sahip olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Özellikle İşçi Partisi'nin sahip çıktığı ekonomik egemenlik kavramı, somut düzeyde her iki partinin söyleminde OTP ve APB gibi Topluluk politikalarında

karşımıza çıkmaktadır. OTP, üyeliğin ilk gününden Topluluktan ayrılma kararı çıkana kadar her iki partinin istinacılık söyleminde rastlanabilecek ortak bir ekonomik argümandır. Topluluk tarafından, diğer üye ülkelerin iç siyaset malzemesi olarak devam ettirilen OTP, Britanya'nın AET/AB bütçesindeki "adaletsiz" katkısından sorumludur. Britanya'daki hâkim tarım ve imalat yapısının ve dengesinin bir ulusal kimlik unsuru gibi sunulmasında da yine İşçi Partisi ön plana çıkmaktadır. Bu noktada istisnacılık söyleminin en belirgin şekilde yöneltildiği ve OTP'nin sorumlusu olarak kabul edilen ülke ise Fransa'dır.

APB ise Britanya'nın ekonomik egemenliğine tehdit oluşturan bir başka Topluluk politikası olarak Parlamento görüşmelerinde yerini almış, özellikle ülkenin üniter devlet yapısına meydan okuduğu öne sürülerek Britanya'nın hiçbir zaman Avrupa'nın federalizm planlarının bir parçası olmayacağı savunulmuştur. APB'nin en önemli çıktısı olarak tek para birimi konusunda Muhafazakâr Parti, Britanya para birimi sterlini hem ulusal kimlik hem de ekonomik boyutuyla söyleme taşıırken İşçi Partisi ise euronun Britanya'nın politik ekonomi yapısına oluşturacağı tehditleri vurgulamıştır. OTP ile benzerlik gösteren söylem örneklerinin rastlandığı APB konusunda Fransa ile birlikte ve hatta politikanın asıl sorumlusu olarak Almanya'nın ötekileştirildiği görülmüştür.

Tarihsel olarak bakıldığında Britanya ekonomisinin iki temel özelliği milletvekillerinin konuşmalarında sıklıkla vurgulanmaktadır: Bunlardan ilki Britanya'nın korumacı politikalarından uzak, ihracat ve ithalat konusunda kısıtlamaları kabul etmeyen ve uluslararası sermayenin ülkedeki yatırımlarına dayanan bir serbest ticaret politikasını benimsemesidir. Özellikle Muhafazakâr Parti'nin söylemine konu olan bu başlıkta, az da olsa İşçi Partisi örneklerine de rastlanmıştır. İkinci olarak ise, Londra Şehri özelinde Britanya'nın bir finans merkezi oluşu sıklıkla hatırlatılmaktadır. Finans merkezi olmak, küresel ekonominin bir parçası olmak ve onun dinamiklerine göre hareket etmektir. Kıta Avrupası başkentlerinin AB'nin "düzenlemeci" politikaları aracılığıyla Londra'nın finans merkezi konumuna meydan okumaları, Muhafazakâr Parti milletvekilleri tarafından eleştirel bir tutumla karşılanmıştır.

Soğuk Savaş döneminin iki süper gücünün egemen üretim biçiminin hangisi olacağı üzerine yürüttüğü mücadele de Britanya'nın Topluluğa karşı geliştirdiği söylemi etkilemiştir. 1970'ler ve hatta 1980'lerin ilk yarısında aslında sosyal demokrasi çizgisinde tanımlanabilecek bir parti olan İşçi Partisi'ne göre Topluluk, zengin Avrupalı

devletlerin kurduğu bir “kapitalist kulüp” iken Thatcher iktidarı tarafından, 1980’lerin ikinci yarısında entegrasyonun sosyal politika alanına taşınması nedeniyle “sosyalist kulüp” olarak ilan edilmiştir. Egemen söylemdeki bu değişimde, iktidarın Britanya’da el değiştirmesinin yanında etkili olan faktör Avrupa Sosyal Şartı’dır. Sosyal kavramın üzerinden yapılan sosyalizm çağrışımı, Britanya’nın istisnacılık söyleminin en önemli malzemelerinden biri olmuştur. Muhafazakâr Parti’nin tekelinde olduğu kabul edilebilecek bu söylem, partinin temsil ettiği tüm neo-liberal yapının karşısına Topluluğun sosyal politikalarını yerleştirir. Fakat parti, bu neo-liberal savunuyu yaparken karşı olduğu Keynesçi iktisattan “tam istihdam” kavramını ödünç alır. Topluluğun sosyal politikalarının en önemli tehdidinin işsizlik olduğunu savunan milletvekillerine göre, Britanya zaten AET/AB’nin en iyi sosyal politika uygulamalarına sahiptir. Bu noktada belirtilmesi gereken husus istisnacılık söylemi ve siyaseti aracılığıyla AET/AB politikalarından muaf tutulmanın partilerin temel amacı olmama ihtimalinin bulunmasıdır. Thatcher ve haleflerinin iktidarı için amaç, topyekün bir sosyal devlet karşıtı siyaset yürütmek olduğundan istisnacılık politikası ve söylemi üzerine kurulmuş Sosyal Şart tutumu, iktidarın genel amaç ve ideolojisine hizmet eden bir araca dönüştürülmüştür. Bu bağlamda Sosyal Şart’a dair geliştirilen söylemin tek muhatabının AET/AB olmadığı, aynı zamanda iç siyasetteki muhalefeti bastırmak adına da inşa edildiği dikkat çekmektedir.

İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti milletvekillerinin Parlamento konuşmaları göstermektedir ki Britanya’nın siyasal ve ekonomik gücünün doğal sonucu, tarihsel konumu da göz önünde bulundurulduğunda, ülkenin bir dünya devleti olarak algılanmasıdır. Hem küresel liderlik hem de küresel sorumluluklar çerçevesinde Britanya çıkarlarını tüm dünyanın çıkarları ile eş tutan söylem tarzı, AET/AB üyeliğinin Britanya’nın dünya gücü konumunun korunmasına engel olduğunu kabul eder. Her iki parti tarafından da benimsenen bu düşünce tarzı, OECD ve özellikle NATO gibi kuruluşlara aidiyeti Avrupa entegrasyonundan üstün tutar. 23 Haziran 2016 referandumu sonrasında sandıktan AB’den ayrılma yönünde çıkan sonuç, bu tarz istisnacılık söylemini kuvvetlendirmiş, Britanya’nın geleceğinin Avrupa Kıtası dışında olduğu düşüncesini pekiştirmiştir.

Son olarak, bir küresel güç olarak benimsenmiş ve Avrupa entegrasyonunun dışında algılanmış Britanya’nın imparatorluk günleri geride kalmış olsa da, ulus devlet sınırları onu Topluluk içinde istisnai kılmaya devam etmektedir. Bir ada olarak çizilen

coğrafi sınırları, OBP, göç ve Schengen sistemi gibi AET/AB'nin temel politika alanlarına karşıtlığa dair üretilen söylemde etkilidir. Her iki parti de bu coğrafi sınırların doğal bir sonucu olarak gördüğü istisnai konumu vurgularken Topluluğu yapay bir inşa olarak tasvir ederler. Parlamento üyeleri Avrupa'da geçirilen tatillere, Avrupa'nın kültürüne ve doğasına olumlu yaklaşımlarına rağmen bunlar, entegrasyonun kurumsal kimliğinden tamamen bağımsız olarak görülür.

Çalışmanın tamamlandığı tarih itibariyle Britanya, 23 Haziran 2016 referandumundan çıkan Brexit sonucunu gerçekleştirememiştir. Başbakan Theresa May'in AB ile imzaladığı ve Britanya'nın üyelikten hangi koşullarla ayrılacağına dair detayları içeren antlaşma, Parlamento'da üç kez reddedilmiştir. Bu sürecin Parlamento'da yeni istisnacılık söylemlerini ürettiği ön görülmekte; ancak bu inceleme, alanda bundan sonra yapılacak çalışmalara bırakılmaktadır. May'in AB ile mutabık kaldığı Brexit anlaşmasının Parlamento tarafından tekrar tekrar reddedilmesi başbakanı istifaya götürmüş, Muhafazakâr Parti yeni bir lider arayışına girmiştir. Gelişmeler göstermektedir ki Brexit kararı sonrası da Avrupa şüpheciliği Britanya'da devam etmektedir. İmzalanan antlaşmaya yükselen itirazların da istisnacılık tonu içermesi beklenmektedir. Bu durum istisnacılığın Britanya'da içkin bir siyaset tarzı olduğunu göstermektedir. Parlamento'daki tüm partiler AB'de kalma yönünde bir siyaset izlemesine rağmen çıkan Brexit kararında, bu içkin istisnacılık söyleminin de payı olduğu düşünülebilir. Britanya'da Avrupa şüpheciliği düşüncesi devam ettiği sürece, hem İşçi Partisi hem de Muhafazakâr Parti'nin katkılarıyla bu düşüncenin her zaman istisnacılık ögesi içermesi beklenmelidir. Değişen Britanya ve AB koşullarına uyum sağlayabilen ama aynı zamanda geçmişle bağını hiç koparmayan Britanya istisnacılığı, Brexit'i kamuoyunun gözünde normalleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. Bu da söylemin muhatabının sadece entegrasyon, AB kurumları ya da genel anlamda Avrupa olmadığına, aynı zamanda Britanya siyasetçileri ve seçmeni olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Bir başka ifadeyle istisnacılık söyleminin aynı zamanda iç siyasette parti politikalarını meşrulaştırma aracı olarak da değerlendirilebileceği ve bundan sonraki çalışmaların bu bağlamda ele alınabileceği belirtilmelidir. Ancak Brexit gerçekleştiğinde ise çalışmada tespit edilen istisnacılık söylem örneklerinde farklılaşmalar olması beklenmelidir.

KAYNAKLAR

- Allender, P. (2011). "What's New About 'New Labour'?", *Politics*, 21/1, s. 56-62.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Anderson, P. (1992). *English Questions*. London: Verso.
- Ashford, N. (1983). *The Conservative Party and European Integration 1945-1975*. (Doktora Tezi) University of Warwick, Coventry.
- Ayhan Türkbay, R. (2014). "İngiliz İşçi Partisi'nin İdeolojik Dönüşümü". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4/01, s. 135-156.
- Aylmer, G. E. (1990). "The Peculiarities of the English State". *Journal of Historical Sociology*, 3/2, s. 91-108.
- Baker, D ve Sherrington, P. (2005). "Britain and Europe: The Dog that Didn't Bark". *Parliamentary Affairs*, 58/2, s. 303-317.
- Baker, D. (2002). "Britain and Europe: More Blood on the Euro-Carpet". *Parliamentary Affairs*, 55/2, s. 317-330.
- Baker, D. (2005). "Island of the Mind: New Labour's Defensive Engagement with the European Union". *Political Quarterly*, 76/1, s. 22-36.
- Baker, D. vd. (1994). "The parliamentary siege of Maastricht 1993: Conservative divisions and British ratification". *Parliamentary Affairs*, 47/1, s. 37-61.
- Bayley, P. (2004). Introduction. The whys and wherefores of analysing parliamentary discourse. P. Bayley içinde, *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*, s. 1-44, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Baylis, J. (1993). *The Diplomacy of Pragmatism: Britain and The Formation of NATO, 1942-1949*. London: Macmillan.
- BBC. (1972, Şubat 25). "1972: Miners call off crippling coal strike". Mart 3, 2017 tarihinde http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/february/25/newsid_2516000/2516687.stm adresinden alındı
- BBC. (2005, Haziran 20). Ekim 31, 2017 tarihinde http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/june/20/newsid_2516000/2516891.stm adresinden alındı
- BBC. (2011, Ocak 11). 11 27, 2017 tarihinde <http://www.bbc.com/news/uk-politics-12156490> adresinden alındı
- Black, J. (1994). *Convergence or Divergence? Britan and The Continent*. London: Macmillan.
- Blackburn, R. (1997). "Reflections on Blair's Velvet Revolution". *New Left Review*, 223, s. 3-16.

- Blair, A. (1998). "Swimming with the tide? Britain and the Maastricht Treaty negotiations on common foreign and security policy". *Contemporary British History*, 12/3, s. 87-102.
- Blair, A. (2012). "Britain and the negotiation of the Lisbon Treaty". F. Laursen içinde, *The making of the EU's Lisbon Treaty: The role of member states*, s. 97-121, Oxford: Peter Lang.
- Bogdanor, V. (2005). "Footfalls Echoing in the Memory. Britain and Europe: The Historical Perspective". *International Affairs*, 81/4, s. 689-701.
- Bogdanor, V. (2007). "The Historic Legacy of Tony Blair". *Current History*, 106/698, s. 78-82.
- Brazier, R. (1991). The Downfall of Margaret Thatcher. *The Modern Law Review*, 54/4, s. 471-491.
- British Labour Party. (1950). *European Unity: A Statement by the National Executive Committee of the British Labour Party*.
- Broad, R. (2001). *Labour's Dilemmas: From Bevin to Blair*. New York: Palgrave.
- Bulmer, S. (2008). "New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism". *Parliamentary Affairs*, 61/4, s. 597-620.
- Buncombe, A. (2003, Şubat 10). *Rumsfeld condemned for insulting Germans during 'fence-mending' jaunt into Old Europe*. Independent: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/rumsfeld-condemned-for-insulting-germans-during-fence-mending-jaunt-into-old-europe-118569.html> adresinden alınmıştır
- Butt, R. (1967). "The Common Market and Conservative Party politics, 1961–2". *Government and Opposition*, 2/3, s. 372-386.
- Byrd, P. (1975). "The Labour Party and the European Community, 1970–1975". *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 13/4, s.469-483.
- Cannadienne, D. (2005). "Ritüelin Bağlamı, İcrası ve Anlamı: Britanya Monarşisi ve 'Geleneğin İcadı', 1820 Civarı". E. Hobsbawm içinde, *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev.), s. 119-193, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Carey, S. ve Geddes A. (2010). "Less is More: Immigration and European Integration at the 2010 General Integration". *Parliamentary Affairs*, 63/4, s. 849-865.
- Carolan, B. (2008). "The Birth of the European Union: US and UK Roles in the Creation of a Unified European Community". *Tulsa J. Comp. & Int'l L.*, 16/1, s. 51-65.
- Chilton P. ve Schaeffner, C. (1997). Discourse and Politics. T. Van Dijk içinde, *Discourse as Social Interaction*, s. 206-231, London: SAGE.
- Cobham, D. (1997). "Inevitable Disappointment? The ERM as the framework for UK monetary policy 1990–92". *International Review of Applied Economics*, 11/2, s. 213-228.

- Cohen, R. (1995). "Fuzzy Frontiers of Identity: The British Case". *Social Identities*, 1/1, s. 35-62.
- Collin, J. (1997). *The United Kingdom, Sovereignty and the Politics of European Integration*, (Basilmamış Doktora Tezi). University of Manchester.
- Collins, A. (2010). "The Cabinet Office, Tony Benn and the Renegotiation of Britain's Terms of Entry into the European Community, 1974–1975". *Contemporary British History*, 24/4, s. 471-491.
- Copeland, G.W. ve Patterson, S.C. (1997). Changing an institutionalized system. G. v. Copeland içinde, *Parliaments in the Modern World: Changing Institutions* (s. 151-160). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Corrigan, P. ve Sayer, D. (1985). *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution*. Oxford: Basil Blackwell.
- Cowley, P. ve Stuart, M. (2012). "The Cambusters: The Conservative European Union Referendum Rebellion of October 2011". *The Political Quarterly*, 83/2, s. 402-406.
- Croft, S. (1988). "British Policy towards Western Europe, 1947-9: The Best of Possible Worlds?". *International Affairs*, 64/4, s. 617-629.
- Crossman, R. (1963). "British Labor Looks at Europe". *Foreign Affairs*, 41/4, s. 732-743.
- Currid, J. N. (1998). *Explaining the nature of opposition in Britain to the European Community since 1973* (Basilmamış Doktora Tezi) University of Sheffield
- Daniels, P. (1998). "From hostility to 'constructive engagement': the Europeanisation of Labour Party". *West European Politics*, 21/1, s. 72-96.
- Dejak, S. (1993). "Labour and Europe during the Attlee Governments: the image in the mirror of R.W.C Mackay's 'Europe Group', 1945-50". B. v. Brivati içinde, *From Reconstruction to Integration Britain and Europe since 1945*, s. 47-58, London: Leicester University Press.
- Dell, E. (1995). *The Schuman Plan and The British Abdication of Leadership in Europe*. New York: Oxford University Press.
- Denman, R. (1995). "Missed Chances: Britain and Europe In The Twentieth Century". *The Political Quarterly*, 66/1, s. 36-45.
- Dinan, D. (2008). *Avrupa Birliği Tarihi*. (H. Akay, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dockrill, S. (1989). "The Evolution of Britain's Policy Towards a European Army 1950-54". *Journal of Strategic Studies*, 12/1, s. 38-62.
- Dorey, P. (1999a). "Introduction: John Major-"One of Us"?". P. Dorey içinde, *The Major Premiership Politics and Policies under John Major, 1990-1997*, s. xiii-xvii), London: Macmillan Press.

- Dorey, P. (1999b). "Despair and Disillusion Abound: the Major Premiership in Perspective". P. Dorey içinde, *The Major Premiership Politics and Policies under John Major, 1990-97*, s. 218-249, London: Macmillan Press.
- Durna, T. ve Kubilay, Ç. (2010). Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri. T. Durna içinde, *Medyadan Söylemler*, s. 47-81, İstanbul: Libra Kitap.
- Dutton, D. (1993). "Anticipating Maastricht: The Conservative Party and Britain's first application to join the European Community". *Contemporary Record*, 7/3, s. 522-540.
- Dyson, K. H. (1980). *The State Tradition in Western Europe—A Study of an Idea and Institution*. . Oxford: Martin Robertson.
- Ellison, J. (1995). "Explaining British Policy Towards European Integration in the 1950s". *the Fourth Biennial International Conference of the European Community Studies Association*. Charleston, South Carolina: European Integration and Domestic Policy-making Research Group, Centre for European Studies, Harvard University.
- Ellison, J. (2000). *Threatening Europe Britain and the Creation of the European Community, 1955–58*". London: Macmillan.
- Elton, G. (1974). *England under the Tudors*. London: Methuen.
- Evans, E. J. (2001). *Thatcher and Thatcherism*. New York: Routledge.
- Fairclough, N. ve Kress, G. (1993). *Critical discourse analysis: manuscript*. New York: Longman.
- Fairclough, N. ve Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. T. Van Dijk içinde, *Discourse as Social Interaction*, s. 258-284, London: SAGE.
- Fella, S. (2006). "Robin Cook, Tony Blair and New Labour's Competing Visions of Europe". *The Political Quarterly*, 77/3, 388-401.
- Ferguson, N. (2011). *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fielding, S. (2003). *The Labour Party: Continuity and Change in the Making of 'New' Labour*. London: Palgrave Macmillan.
- Forbes. (2016, Temmuz 5). Kasım 1, 2017 tarihinde <https://www.forbes.com/sites/johnmauldin/2016/07/05/3-reasons-brits-voted-for-brexit/#66f37a7e1f9d> adresinden alındı
- Forster, A. (1999). *Britain and Maastricht negotiations*. London: Palgrave Macmillan.
- Forster, A. (2002a). *Euroscepticism in Contemporary British Politics: Opposition to Europe In the British Conservative and Labour Parties Since 1945*. London: Routledge.

- Forster, A. (2002b). "Anti-Europeans, Anti-Marketeers and Eurosceptics: The Evolution and Influence of Labour and Conservative Opposition to Europe". *Political Quarterly*, 73/3, s. 299-308.
- Francis, M. (1996). "'Not Refonned Capitalism, But ... Democratic Socialism': The Ideology of Labour Leadership, 1945-51". H. Jones içinde, *The Myth of Consensus New Views onf British History, 1945-64*, s. 40-58, London: Macmillan Press.
- Fry, G. (2008). *The Politics of the Thatcher Revolution An Interpretation of British Politics, 1979-1990*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gamble, A. (2009). "British politics and the financial crisis". *British Politics*, 4/4, s. 450-462.
- Garry, J. (1995). "The British Conservative Party: Divisions Over European Policy". *West European Politics*, s. 170-189.
- George, S. (1992). *Britain and the European Community: The Politics of Semi Detachment*, Oxford: Oxford University Press. Oxford: Oxford University Press.
- George, S. (1998). *An awkward partner: Britain in the European Community*. New York: Oxford University Press.
- George, S. ve Haythorne, D. (1996). "The British Labour Party". J. Gaffney içinde, *Political Parties and the European Union*, s. 110-121 London: Routledge.
- George, S. ve Sowemimo, M. (1996). "Conservative Foreign Policy towards the European Union". S. Ludlam, & M. Smith içinde, *Contemporary British Conservatism*, s. 244-263, London: Macmillan Press.
- Giddens, A. (2000). *Üçüncü Yol: Sosyal Demokraksinin Yeniden Dirilişi*. (M. Özay, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Giddens, A. (2001). *Üçüncü Yol ve Eleştirileri: "Tartışmaya Önemli bir Katkı"*. (S. N. Şad, Çev.) İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Gifford, C. (2004). *The British State and Euroepan Integration: The Politics of Modernisation*, (Basılmamış Doktora Tezi) London School of Economics, London.
- Gifford, C. (2006). The rise of post-imperial populism: the case of right wing Euroscepticism in Britain. *European Journal of Political Research*, 45/5, s. 851-869.
- Gifford, C. (2008). *The Making of Eurosceptic Britain: Indentity and Economy in a Post-Imperial State*. Hampshire: Ashgate.
- Glencross, A. (2016). *Why the UK voted for Brexit: David Cameron's great miscalculation*. . London: Springer.
- Glencross, A. (2019). 'Love Europe, hate the EU': A genealogical inquiry into populists' spatio-cultural critique of the European Union and its consequences. *European Journal of International Relations, OnlineFirst*, s. 1-21.

- Gliddon, P. (2017). "The Labour government and the battle for public opinion in the 1975 referendum on the European Community". *Contemporary British History*, 31/1, s. 91-113.
- Gowland, D. vd. (2009). *Britain and European integration since 1945: on the sidelines*. New York: Routledge.
- Gowland, D. ve Turner, A. (2000). *Reluctant Europeans: Britian and European Integration 1945-1998*. Essex: Longman.
- Gözkaman, A. (2014). "Avrupa Savunma Topluluğunun Reddi Üzerine Bir Analiz". *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, s. 6-19.
- Grantham, J. (1981). "British Labour and The Hague 'Congress of Europe': National Sovereignty Defended". *The Historical Journal*, 24/2, s. 443-452.
- Greenwood, S. (1992). *Britain and European Cooperation Since 1945*. Oxford: Blackwell.
- Greenwood, S. (1993). "The Third Force in the late 1940s". v. J. Brivati B içinde, *From Reconstruction to Integration Britain and Europe Since 1945*, s. 59-70, London: Leicester University Press.
- Haeussler, M. (2015). "A pyrrhic victory: Harold Wilson, Helmut Schmidt, and the British renegotiation of EC membership, 1974-5". *The International History Review*, 37/4, s. 768-789.
- Hale, J. F. (1995). "The Making of New Democrats". *Political Science Quaterly*, 110/2, s. 207-232.
- Harper, L. (1939). *The English Navigation Laws: A Seventeenth-Century Experiment in Social Engineering*. New York: Columbia University Press.
- Harries, M. (2016). "Britain's Dangerous New Politics". *Survival*, 58/6, s. 31-42.
- Helvacı, A. ve Demirtepe, M.T. (1998). "Muhafazakâr Parti'nin Dönüşümü: Thatcherism ve Yeni Sağ". *Liberal Düşünce/ Kış*, s. 96-115.
- Hertner, I. ve Keith, D. (2016). "Europhiles or Eurosceptics? Comparing the European policies of the Labour Party and the Liberal Democrats". *British Politics*, 12/1, s. 1-27.
- Hickson, K. ve Miles J. (2018). Social democratic Euroscepticism: Labour's neglected tradition. *British Journal of Politics and International Relations*, 20/4, s. 864-879.
- Hill, C. (2016). *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003a). *Sanayi ve İmparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2003b). *Devrim Çağı 1789-1848*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

- Hobsbawm, E. (2005). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek". E. Hobsbawm içinde, *Geleneğin İcadı* (M. M. Şahin, Çev), s. 1-19, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hoffmann, S. (1989). "The European Community and 1992". *Foreign Affairs*, 68/4, s. 27-47.
- Holmes, M. (2001a). British Trade and Europe since the 1960s. M. Holmes içinde, *The Eurosceptical Reader 2*, s. 50-62, New York: Palgrave Macmillan.
- Holmes, M. (2001b). *European Integration Scope and Limits*. New York: Palgrave Macmillan.
- Howard, C. (1962). "Splendid Isolation". *History*, 47/159, s. 32-41.
- Hughes, K. ve Smith, E. (1998). "New Labour- New Europe?". *International Affairs*, 74/1, s. 93-103.
- Huntington, S. (1966). "Political Modernization: America vs. Europe". *World Politics*, 18/3, s. 378-414.
- Ichijo, A. (2013). *Nationalism and Multiple Modernities: Europe and Beyond*. Hampshire: Palgrave Macmillan UK.
- Ilie, C. (2003). Discourse and metadiscourse in parliamentary debates. . *Journal of language and Politics*, 2/1, 71-92.
- Ilie, C. (2009). Chapter four. Argumentative functions of parentheticals in parliamentary debates. G. v. Alvarez-Benito içinde, *Discourse and Politics*, s. 61-79, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Independent*. (1994, Haziran 25). Kasım 1, 2017 tarihinde <http://www.independent.co.uk/news/major-veto-wrecks-the-summit-britain-blocks-dehaene-as-successor-to-delors-prime-minister-1425191.html> adresinden alındı
- Ingham, G. (1984). *Capitalism Divided? The City and Industry in British Social Development*. Hampshire: Macmillan.
- James, A. (1999). The practice of sovereign statehood in contemporary international society. *Political Studies*, 47/3, s. 457-473.
- Jessop, B. (2003). "From Thatcherism to New Labour: Neo-Liberalism, workfarism, and labour market regulation". H. Overbeek içinde, *The political economy of European unemployment: European integration and the transnationalization of the employment question*, s. 137-154, Lancaster: Lancaster University.
- Judge, D. (1988). "Incomplete sovereignty: the British House of Commons and the completion of the internal market in the European Community". *Parliamentary Affairs*, 41/4, s. 441-455
- Judge, D. (1993). *The Parliamentary State*. London: Sage.

- Kaiser, W. (1996). *Using Europe, Abusing the Europeans: Britain and European Integration, 1945-63*. London: Macmillan.
- Karluk, R. ve Tonus, Ö. (1998). "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği". *Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14/1-2, s. 261-293.
- Kavanagh, D. (1987). *Thatcherism and British Politics: The End of Consensus*. New York: Oxford University Press.
- Kaymak, M. (2016). "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya". *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34/1, s. 63-92.
- Kennedy, P. (2001). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*. (B. Karanakçı, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keohane, D. (1992). "The Approach of British Political Parties to a Defence Role for the European Community". *Government and Opposition*, 27/3, s. 299-310.
- Kettell, S. (2008). "Does Depoliticisation Work? Evidence from Britain's Membership of the Exchange Rate Mechanism, 1990-92". *British Journal of Politics and International Relations*, 10/4, s. 630-648.
- Keyder, Ç. (2009). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (İ. H. Kurt, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kitzinger, U. (1968). *The Second Try: Labour and The EEC*. London: Pergamon Press.
- Klein, Y. (1996). "Obstructive or promoting? British views on German unification 1989/90". *German Politics*, 5/3, s. 404-431.
- Kocamaz, S. (2011). *Tony Blair Döneminde İngiltere'nin Transatlantik İlişkilerinin Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kozak, İ. E. (1992). "İşçi Sendikalarının Tarihi Gelişimi (İngiltere Örneği)". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 37/38, s. 63-81.
- Kumar, K. (2003a). *The making of English national identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kumar, K. (2003b). "Britain, England and Europe Cultures in Contraflow". *European Journal of Social Theory*, 6/1, s. 5-23.
- Laborde, C. (2000). "The State Tradition in Western Europe—A Study of an Idea and Institution.". *Political Studies*, 48/3, s. 540-557.
- Larres, K. (1993). "A Search for order: Britain and the origins of a Western European Union, 1944-55". B. & Brivati içinde, *From Reconstruction to Integration Britain and Europe since 1945*, s. 71-87, London: Leicester University Press.

- Law, A. (2005). "Of Navies and Navels: Britain as a Mental Island". *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 87/4, s. 267-277.
- Lee, S. (2004). *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980*. (S. Aktur, Çev.) Ankara: Dost Yayınevi.
- Lieber, R. (1970). *British politics and European unity: parties, elites, and pressure groups*. Univ of California Press.
- Loughlin, M. (2013). *The British Constitution: a very short introduction*. Oxford.: Oxford University Press.
- Ludlam, S. (1996). "The Spectre Haunting Conservatism: Europe and Backbench Rebellion". S. Ludlam, & M. Smith içinde, *Contemporary British Conservatism*, s. 98-120, London: Macmillan Press.
- Ludlow, N. (2016). *Roy Jenkins and the European Commission Presidency, 1976-1980 At the Heart of Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Lynch, P. (2015). "The Coalition and the European Union". M. v. Beech içinde, *The Conservative-Liberal Coalition Examining The Cameron-Clegg Government*, s. 243-258, London: Palgrave Macmillan.
- Macfarlane, A. (1993). *Kapitalizm Kültürü*. (R. H. Kır, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MacShane, D. (2016). *Brexit: How Britain will leave Euroe*. London: I.B Tauris.
- Major, J. (1993, Eylül 25). "Raise your eyes, there is a land beyond". *The Economist*.
- Mannin, M. (2010). *British Government and Politics Balancing Europeanization and Independence*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Mauter, W. (1998). "Churchill and the Unification of Europe". *Historian*, 61/1, s. 67-84.
- Mawby, S. (1998). "From Distrust to Despair: Britain and The European Army, 1950-1954". *European History Quarterly*, 28/4, s. 487-513.
- Mazower, M. (2008). *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*. (M. Moralı, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- McCormick, J. (2005). "American exceptionalism: The implications for Europe". *Journal of Transatlantic Studies*, 3/2, s. 199-215.
- McCormick, J. (2015). *Avrupa Birliği Siyaseti*. İstanbul: Adres Yayınları.
- McCourt, D. (2014). *Britain and World Power since 1945*. University of Michigan Press.
- Melissen, J. ve Zeeman, B. (1986). "Britain and Western Europe, 1945-51: Opportunities Lost?". *International Affairs*, 63/1, s. 81-95.
- Menon, A. (2003). "Britain and the Convention on the Future of Europe". *International Affairs*, 79/5, s. 963-978.

- Mitchell, K. (2012). "From Whitehall to Brussels: Thatcher, Delors and The Europeanization of the TUC". *Labor History*, 53/1, s. 25-50.
- Mooers, C. (1997). *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*. (B. S. Şener, Çev.) Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Moore Jr, B. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri: Çağdaş Dünyanın Yaratılmasında Soylunun ve Köylünün Rolü*. (Ş. T. Şenel, Çev.) Ankara: V Yayınları.
- Mourlon-Druol, E. (2015). The UK's EU vote: The 1975 precedent and today's negotiations. 2015/08. Bruegel Policy Contribution.
- Mudde, C. (2004). The Populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39/4, s. 541-563.
- Nairn, T. (1964). "The British political elite". *New Left Review*, 23/19, s.19-25.
- Nairn, T. (1981). *The Break-Up of Britain*. London: Verso.
- Newton, C. (1984). "The Sterling Crisis of 1947 and the British Response to the Marshall Plan". *The Economic History Review*, 37/3, s. 391-408.
- Newton, C. (1985). "The 1949 Sterling Crisis and British Policy Towards European Integration". *Review of International Studies*, 11/3, s.169-182.
- Norton, P. (2012). Speaking for the people: a conservative narrative of democracy. *Policy Studies*, 33/2, s. 121-132.
- Nugent, N. (1996). Sovereignty and Britain's membership of the European Union. *Public Policy and Administration*, 11/2, s. 3-18.
- O'Brien, P. (1997). "The Britishness of the first industrial revolution and the British contribution to the industrialization of follower countries on the mainland, 1756-1914". *Diplomacy & Statecraft*, 8/3, s. 48-67.
- Oliver, T. (2015). "To be or not to be in Europe: Is that the question? Britain's European question and an in/out referendum". *International Affairs*, 91/1, s. 77-91.
- Orwell, G. (1970). "The English People". S. A. Orwell içinde, *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, 4 vols., s. 15-56, Harmondsworth: Penguin.
- Overbeek, H. (1986). "The Westland affair: Collision over the future of British capitalism". *Capital & Class*, 10/2, s. 12-26.
- Pappamikail, P. (1998). Britain Viewed from Europe. D. v. Baker içinde, *Britain for and Against Europe: British Politics and the Question of European Integration* s. 206-221, New York: Oxford University Press.
- Parr, H. (2005). "A Question of Leadership: July 1966 and Harold Wilson's European Decision". *Contemporary British History*, 19/4, s. 437-458.
- Parr, H. (2006). *Britain's Policy Towards European Community: Harold Wilson and Britain's World Role 1964-1967*. London: Routledge.

- Perkin, H. J. (1968). "The Social Causes of the British Industrial Revolution". *Transactions of the Royal Historical Society*, 18, s. 123-143.
- Pocock, J. (1987). "The Limits and Divisions of British History: In Search of the Unknown Subject". *American Historical Review*, 87/2, s 311- 336
- Politico*. (2016, Haziran 25). Kasım 1, 2017 tarihinde <https://www.politico.eu/article/how-david-cameron-lost-brexiteu-referendum-prime-minister-campaign-remain-boris-craig-oliver-jim-messina-obama/> adresinden alındı
- Quaglia, L. (2009). "The "British Plan" as a Pace-Setter: The Europeanization of Banking Rescue Plans in the EU?". *Journal of Common Market Studies*, 47/5, s.1063-1083.
- Quin, J. (1983). "EEC fisheries policy". *Journal of Agricultural Economics*, 34/3, s. 337-347.
- Reitan, E. A. (2002). *The Thatcher Revolution Margaret Thatcher, John Major, Tony Blair and the Transformation of Modern Britain, 1979-2001*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Riddell, P. (2005). "Europe". A. Seldon, & D. Kavanagh içinde, *The Blair Effect, 2001-5*, s. 362-383. Cambridge: Cambridge University Press.
- Risse, T. (1999). To Euro or Not to Euro? : The EMU and Identity Politics in the European Union. *European Journal of International Relations*, 5/2, s.147-187.
- Roberts, R. (2016, Şubat 29). *Newstatesman*. Ekim 10, 2017 tarihinde <http://www.newstatesman.com/politics/staggers/2016/02/how-one-man-changed-how-british-politicians-felt-about-europe-forever> adresinden alındı
- Rojek, C. (2007). *Brit-Myth: Who Do the British Think They Are?* London: Cromwell Press.
- Sahm, U. & Younger, K. (1967). "Britain and Europe, 1950". *International Affairs*, 43/1, s. 12-24.
- Sander, O. (1991). *Siyasi Tarih (1918-1990)*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Sayer, D. (1992). "A Notable Administration: English State Formation and the Rise of Capitalism". *American Journal of Sociology*, 97/5, s.1382-1415.
- Schaad, M. (1998). "Plan G-A 'Counterblast'? British Policy Towards the Messina Countries, 1956". *Contemporary European History*, 7/1, s. 39-60.
- Schaffner, C. (1997). Editorial: Political Speeches and Discourse Analysis. C. Schaffner içinde, *Analysing Political Speeches*, s. 1-4, Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Schmidt. (1953). "The Idea and Slogan of 'Perfedious Albion'". *Journal of the History of Ideas*, 14, s. 604-616.
- Scott, J. (2011). *When the Waves Ruled Britannia Geography and Political Identities, 1500–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sefer, Ö. (2014). "Birleşik Krallık-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Bir İnceleme". *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6, s. 47-61.
- Seton-Watson, H. (1977). *Nations and States: An Inquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. London: Methuen.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sharp, P. (1997). *Thatcher's Diplomacy The Revival of British Foreign Policy*. London: Palgrave Macmillan.
- Sherrington, P. (2006). Confronting Europe: UK Political Parties and the EU 2000-2005. *British Journal of Politics and International Relations*, 8/1, s. 69-78.
- Simmel, G. (1997). "The sociology of space". D. Frisby, & M. Featherstone içinde, *Simmel on Culture*, s. 137-170, London: Sage.
- Smith, A. D. (2006). "'Set in the silver sea': English national identity and European integration". *Nations and Nationalism*, 12/3, s. 433-452.
- Smith, J. (2012). "Introduction". *International Affairs*, 88/6, s. 1181-1190.
- Smith, M. (2014). *Policy Making in the Treasury Explaining Britain's Chosen Path on European Economic and Monetary Union*. New York: Palgrave Macmillan.
- Spanier, D. (1973, 12 3). "Why Mr Heath is Pleased with Britain's Start in the EEC". *The Times*.
- Spiering, M. (2015). *A Cultural History of British Euroscepticism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Steininger, R. (1996). "Great Britain's EEC failure in January 1963". *Diplomacy & Statecraft*, 7/2, s. 404-435.
- Stephens, P. (2001). "The Blair Government and Europe". *The Political Quarterly*, 72/1, s. 67-75.
- Teasdale, A. (1993). "Subsidiarity in Post-Maastricht Europe". *The Political Quarterly*, 64/2, s.187-197.
- Teschke, B. (2003). *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*. London: Verso.
- Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: Harper Collins.
- The Economist. (2007, Ekim 20). "Gordon Brown and Europe. Damned if he does".
- The Guardian. (1999, Ekim 6). "Thatcher returns to fight old battles". s. <http://www.theguardian.com/politics/1999/oct/06/conservatives1999.conservatives>.
- Tindale, S. (1992). "Learning to Love The Market: Labour and The European Community". *The Political Quarterly*, 66/3, s. 276-300.

- Tocqueville, A. D. (1962). *Amerika'da Demokrasi*. (T. Timur, Çev.) İstanbul: Siyasi İlimler Derneği.
- Tod, P. (1998). Britain and the Lome Convention. C. Cosgrove-Sacks içinde, *The European Union and Developing Countries*, s. 61-74, London: Macmillan.
- Towers, B. (1992). "Two speed ahead: social Europe and the UK after Maastricht". *Industrial Relations Journal*, 23/2, s. 83-89.
- Tratt, J. (1996). *The Macmillan Government and Europe: A Study in the Process of Policy Development*. London: Macmillan.
- Trosborg, A. (1997). *Text Typology and Translation*. . Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Türel, O. (2012). "Avrupa Birliği'nde ekonomik ve parasal birlik süreci: Geçmiş ve gelecek". *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40/Ağustos, s. 395-432.
- Twitchett, C ve Twitchett, K. (1975). "The Common Market Referendum in Retrospect.". *International Relations*, 5/2, s. 917-934.
- Twitchett, K. (1979). "Britain and Community Europe, 1973-1979". *International Relations*, 6/4, s. 698-714.
- Van Dijk, T. (2003). Critical discourse analysis. D. v. Schiffrin içinde, *In The Handbook of Discourse Analysis*, s. 352-372, Oxford: Blackwell.
- Van Dijk, T. (2004). Text and context of parliamentary debates. . P. Bayley içinde, *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse*, s. 339-372, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Váška, J. (2012). "Between Tradition and Modernity? Britain's Foreign Policy in the Second Half of the 1960s.". *Studia Territorialia*, 9/4, s.119-148.
- Vickers, R. (1998). *Manipulating Hegemony British Labour and Marshall Plan*. (Doktora Tezi) University of Warwick, Coventry.
- Wall, S. (2008). *Stranger in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Wallace, H. (1995). "Britain out on a limb?". *The Political Quarterly*, 66/1, s. 46-58.
- Wallace, H. (1997). "At odds with Europe". *Political Studies*, 45/4, s. 677-688.
- Wallace, H. (2016). "Heading for the Exit: the United Kingdom's Troubled Relationship with the European Union". *Journal of Contemporary European Research*, 12/4, s. 809-815.
- Wallace, W. (2005). "The Collapse of British Foreign Policy". *International Affairs*, 81/1, s. 53-68.
- Watkins, S. (2016). "Casting Off?". *New Left Review*, 100/July-August, s. 5-31.
- Wheaton, M. (1972). "The Labour Party and Europe 1950-71. Palgrave Macmillan UK, 1972. 80-97.". G. Ionescu içinde, *The New Politics of European Integration* s. 80-97, London: Macmillan.

- Wilson says "Have a go". (1969, 12 5). *The Guardian*.
- Wincott, D., vd. (1999). "Strategic Errors and/or Structural Binds? Major and European Integration". P. Dorey içinde, *The Major Premiership Politics and Policies under John Major 1990-1997*, s. 87-107, London: Macmillan Press.
- Windlesham, L. (2007). "Britain and the European Constitution". *Parliamentary Affairs*, 60/1, s. 102-110.
- Wodak, R. (2002). Aspects of Critical Discourse Analysis. *Zeitschrift for Angewandte Linguistik*, 36, s. 5-31.
- Wood, E. M. (2016a). "Britain versus France: How Many Sonderwegs?". *Historical Materialism*, 24/1, s. 11-29.
- Wood, E. M. (2016b). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam.
- Wurm, C. (1999). "The making of the European community—aux origines de la communauté européenne". *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 6/2, s. 235-249.
- Young, J. (1985). Churchill's 'No' to Europe: The 'Rejection' of European Union by Churchill's Post-War Government, 1951-1952. *The Historical Journal*, 28/4, s. 923-937.
- Young, J. (1993). *Britain and European Unity, 1945-1992*. New York: Macmillan.
- Zahedieh, N. (2010). *The Capital and the Colonies: London and the Atlantic Economy, 1660-1700*. Cambridge: Cambridge University Press.

BRİTANYA PARLAMENTOSU GÖRÜŞMELERİ

- Hansard, HC Deb, (22 Ocak 1948), vol. 446 cc 383-517
Hansard, HC Deb, (19 Mart 1973), vol. 853, c. 172-173
Hansard, HC Deb, (28 Mart 1973), vol. 853, c. 1310
Hansard, HC Deb, (3 Nisan 1973), vol. 854, c. 254
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 215
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 289
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 293
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 296
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 305
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 312
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 1973), vol. 865, c. 357
Hansard, HC Deb, (11 Haziran 1974), vol. 874, c. 1501
Hansard, HC Deb, (11 Haziran 1974), vol. 874, c. 1512-1513
Hansard, HC Deb, (3 Temmuz 1974), vol. 876, c. 491
Hansard, HC Deb, (3 Temmuz 1974), vol. 876, c. 516
Hansard, HC Deb, (11 Aralık 1974), vol. 883, c. 709-710
Hansard, HC Deb, (16 Aralık 1974), vol. 883, c. 1139
Hansard, HC Deb, (17 Aralık 1974), vol. 883, c. 1521
Hansard, HC Deb, (17 Aralık 1974), vol. 883, c. 1529
Hansard, HC Deb, (11 Mart 1975), vol. 888, c. 292
Hansard, HC Deb, (11 Mart 1975), vol. 888, c. 351
Hansard, HC Deb, (7 Nisan 1975), vol. 889, c. 901
Hansard, HC Deb, (7 Nisan 1975), vol. 889, c. 913-919
Hansard, HC Deb, (7 Nisan 1975), vol. 889, c. 919
Hansard, HC Deb, (7 Nisan 1975), vol. 889, c. 939-940
Hansard, HC Deb, (7 Nisan 1975), vol. 889, c. 948
Hansard, HC Deb, (8 Nisan 1975), vol. 889, c. 1050-1051
Hansard, HC Deb, (8 Nisan 1975), vol. 889, c. 1054-1055
Hansard, HC Deb, (8 Nisan 1975), vol. 889, c. 1161
Hansard, HC Deb, (9 Nisan 1975), vol. 889, c. 1306-1308
Hansard, HC Deb, (17 Ekim 1975), vol. 897, c. 1767
Hansard, HC Deb, (6 Kasım 1975), vol. 899, c. 727
Hansard, HC Deb, (6 Kasım 1975), vol. 899, c. 744

- Hansard, HC Deb, (30 Mart 1976), vol. 908, c. 1176
- Hansard, HC Deb, (19 Temmuz 1976), vol. 915, c. 1405
- Hansard, HC Deb, (10 Ocak 1977), vol. 923, c. 1116
- Hansard, HC Deb, (7 Temmuz 1977), vol. 934, c. 1488-1489
- Hansard, HC Deb, (1 Aralık 1977), vol. 940, c. 802-803
- Hansard, HC Deb, (16 Mart 1978), vol. 946, c. 814
- Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1978), vol. 959, c. 499-506
- Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1978), vol. 959, c. 519-520
- Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1978), vol. 959, c. 548
- Hansard, HC Deb, (16 Temmuz 1979), vol. 970, c. 1039
- Hansard, HC Deb, (7 Kasım 1980), vol. 991, c. 1650
- Hansard, HC Deb, (18 Aralık 1980), vol. 996, c. 617
- Hansard, HC Deb, (17 Şubat 1981), vol. 999, c. 204
- Hansard, HC Deb, (24 Mart 1982), vol. 20, c. 984
- Hansard, HC Deb, (24 Mart 1982), vol. 20, c. 1013-1016
- Hansard, HC Deb, (24 Mart 1982), vol. 20, c. 1029
- Hansard, HC Deb, (26 Mayıs 1982), vol. 24, c. 977
- Hansard, HC Deb, (23 Temmuz 1982), vol. 28, c. 676
- Hansard, HC Deb, (3 Mart 1983), vol. 38, c. 400-401
- Hansard, HC Deb, (21 Mayıs 1984), vol. 60, c. 732
- Hansard, HC Deb, (25 Şubat 1985), vol. 74, c. 142
- Hansard, HC Deb, (25 Haziran 1985), vol. 81, c. 826-827
- Hansard, HC Deb, (22 Ekim 1985), vol. 84, c. 209
- Hansard, HC Deb, (16 Haziran 1986), vol. 99, c. 838
- Hansard, HC Deb, (23 Şubat 1989), vol. 147, c. 1193
- Hansard, HC Deb, (23 Şubat 1989), vol. 147, c. 1194
- Hansard, HC Deb, (28 Haziran 1989), vol. 155, c. 1087
- Hansard, HC Deb, (28 Haziran 1989), vol. 155, c. 1112
- Hansard, HC Deb, (29 Haziran 1989), vol. 155, c. 1118
- Hansard, HC Deb, (29 Haziran 1989), vol. 155, c. 1124
- Hansard, HC Deb, (25 Ekim 1989), vol. 158, c. 829
- Hansard, HC Deb, (31 Ekim 1989), vol. 159, c. 168-169
- Hansard, HC Deb, (31 Ekim 1989), vol. 159, c. 170
- Hansard, HC Deb, (2 Kasım 1989), vol. 159, c. 503
- Hansard, HC Deb, (2 Kasım 1989), vol. 159, c. 554

- Hansard, HC Deb, (15 Kasım 1989), vol. 160, c. 438
Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1989), vol. 162, c. 742
Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1989), vol. 162, c. 743
Hansard, HC Deb, (29 Kasım 1989), vol. 162, c. 748
Hansard, HC Deb, (1 Mayıs 1990), vol. 171, c. 915
Hansard, HC Deb, (30 Ekim 1990), vol. 178, c. 882
Hansard, HC Deb, (30 Ekim 1990), vol. 178, c. 889-890
Hansard, HC Deb, (19 Aralık 1990), vol. 183, c. 422
Hansard, HC Deb, (26 Haziran 1991), vol. 193, c. 370-371
Hansard, HC Deb, (11 Aralık 1991), vol. 200, c. 861
Hansard, HC Deb, (21 Şubat 1992), vol. 204, c. 593
Hansard, HC Deb, (21 Şubat 1992), vol. 204, c. 639
Hansard, HC Deb, (21 Şubat 1992), vol. 204, c. 644
Hansard, HC Deb, (21 Şubat 1992), vol. 204, c. 649
Hansard, HC Deb, (20 Mayıs 1992), vol. 208, c. 286
Hansard, HC Deb, (1 Aralık 1992), vol. 215, c. 209
Hansard, HC Deb, (18 Ocak 1993), vol. 217, c. 72
Hansard, HC Deb, (18 Ocak 1993), vol. 217, c. 84
Hansard, HC Deb, (15 Nisan 1993), vol. 222, c. 990
Hansard, HC Deb, (16 Mayıs 1994), vol. 243, c. 591
Hansard, HC Deb, (16 Mayıs 1994), vol. 243, c. 597
Hansard, HC Deb, (28 Kasım 1994), vol. 250, c. 979
Hansard, HC Deb, (11 Aralık 1996), vol. 287, c. 341
Hansard, HC Deb, (12 Kasım 1997), vol. 300, c. 910
Hansard, HC Deb, (2 Aralık 1997), vol. 302, c. 252
Hansard, HC Deb, (15 Ocak 1998), vol. 304, c. 563
Hansard, HC Deb, (30 Nisan 1998), vol. 311 c. 500
Hansard, HC Deb, (21 Temmuz 1998), vol. 316 c. 998
Hansard, HC Deb, (25 Mayıs 1999), vol. 332, c. 205
Hansard, HC Deb, (1 Aralık 1999), vol. 340, c. 385-386
Hansard, HC Deb, (23 Kasım 2000), vol. 357, c. 502
Hansard, HC Deb, (5 Aralık 2001), vol. 376, c. 428
Hansard, HC Deb, (6 Aralık 2001), vol. 376, c. 551
Hansard, HC Deb, (18 Haziran 2002), vol. 387, c. 241

Hansard, HC Deb, (7 Ekim 2003), vol. 408, c. 1470
Hansard, HC Deb, (6 Haziran 2005), vol. 434, c. 993
Hansard, HC Deb, (15 Haziran 2005), vol. 435, c. 288
Hansard, HC Deb, (7 Mart 2006), vol. 443, c. 772
Hansard, HC Deb, (8 Mayıs 2006), vol. 446, c. 116
Hansard, HC Deb, (8 Mayıs 2006), vol. 446, c. 117
Hansard, HC Deb, (20 Haziran 2007), vol. 461, c. 1418
Hansard, HC Deb, (20 Haziran 2007), vol. 461, c. 1430
Hansard, HC Deb, (11 Mart 2008), vol. 473, c. 239
Hansard, HC Deb, (1 Aralık 2009), vol. 501, c. 1020
Hansard, HC Deb, (11 Ocak 2011), vol. 521, c. 179
Hansard, HC Deb, (26 Ocak 2011), vol. 522, c. 398
Hansard, HC Deb, (1 Şubat 2011), vol. 522, c. 800
Hansard, HC Deb, (24 Mayıs 2011), vol. 528, c. 90
Hansard, HC Deb, (24 Mayıs 2011), vol. 528, c. 105
Hansard, HC Deb, (24 Mayıs 2011), vol. 528, c. 832
Hansard, HC Deb, (24 Ekim 2011), vol. 534, c. 102
Hansard, HC Deb, (15 Mart 2012), vol. 542, c. 473
Hansard, HC Deb, (27 Kasım 2012), vol. 554, c. 194
Hansard, HC Deb, (30 Ocak 2013), vol. 557, c. 970
Hansard, HC Deb, (18 Haziran 2013), vol. 564, c. 784
Hansard, HC Deb, (17 Ekim 2014), vol. 586, c. 604
Hansard, HC Deb, (17 Ekim 2014), vol. 586, c. 616
Hansard, HC Deb, (9 Haziran 2015), vol. 596, c. 1119
Hansard, HC Deb, (9 Haziran 2015), vol. 596, c. 1125
Hansard, HC Deb, (7 Eylül 2015), vol. 599, c. 136
Hansard, HC Deb, (5 Ocak 2016), vol. 604, c. 925
Hansard, HC Deb, (26 Şubat 2016), vol. 606, c. 606
Hansard, HC Deb, (24 Mayıs 2016), vol. 611, c. 440

ÖZ GEÇMİŞ**KİMLİK BİLGİLERİ**

Adı Soyadı : PINAR UZ HANÇARLI

Doğum Yeri :BURDUR

Doğum Tarihi :23.05.1986

E-posta :puz@pau.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Denizli Anadolu Lisesi (2004 yılı okul birinciliği)

Lisans : ODTÜ, Uluslararası İlişkiler

Yüksek Lisans :University of Nottingham, International Security
And Terrorism

Doktora : Pamukkale Üniversitesi, SBKY ABD

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce-YDS 91

İŞ DENEYİMİ :2011-2014 ER-BAKIR ELEKTROLİT A.Ş

(İhracat Uzmanı)

2014-...PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ,

SBKY BÖLÜMÜ (Araştırma Görevlisi)

ARAŞTIRMA ALANLARI: Britanya siyaseti ve dış politikası, Avrupa

Birliği